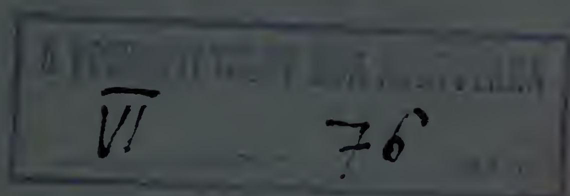

VI
76

KÖLCSEY FERENCZ'

MINDEN MUNKÁI.

II.

ELBESZÉLÉSEK, ÉS VEGYES BESZÉDEK.

KÖLCSEY FERENCZ'

MINDEN MUNKÁI.

SZERKESZTIK

B. EÖTVÖS JÓZSEF,

SZALAY LÁSZLÓ ÉS SZEMERE PÁL.

MÁSODIK KÖTET.

PESTEN,

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV

MDCCCXL

H. Rónay.

VEGYES BESZÉDEK.

KÖLCSEY FERENCZ'

ELBESZÉLÉSEI

ÉS

VEGYES BESZÉDEI.

A' VADASZLAK.

ELBESZÉLÉS.

I.

Az időben, midőn az ifjn Andaházi élt, ez ország' emberei közt nem volt olly sok ábrándozó és érzelgős, mint ma. Az emberek ugyan — még gyermekkoromban hallottam ezt — mindenha és mindenütt csontbol és húsbol alkotvák; következőleg, több vagy kevesb különséggel, ugyanazon indúlatok' és szenvedelmek' rabjai: de lehet e tagadni, hogy bizonyos korban, bizonyos indúlat és szenvedelem, valamint vélemény és ruha, nagyobb kiterjedéssel uralkodik, mint egyébkor?

Ha valaki, miként Andaházi és egykorúi az iskolában Ovid mellett nő fel; 's iskolán kivül, szép literaturai olvasása a' két Gyöngyösi' verseiből, tudományos könyvtára pedig Verbőcziből és Husztibol áll: bizony mesterkélt ábrándozás és érzelgés nehezen fog benne támadni; 's ha csakugyan ábrándozik és érzeleg, az anyagnak nem kis mértékben kell szive' fenekén eredetileg találtatnia.

Andaházi természettől nem vala vidám; de komolysága melegséggel párosult; 's igy érzelmei gondolatai és tettei, a' mindennapi hideg emberekéitől gyakran különböztek. Társai rosz múlatónak tarták őt; mert nálok részvevő keblet nem találván, örömest vonult magányba, 's ki nem tudja, hogy magányosság, melegkeblü ember-

nél, a' képzelődést és érzékenykedést elősegíti? Nemi parányi történet — e' jelen elbeszélés' tárgya – sokat tőn a' dologhoz.

II.

Tudnotok kell: miképen hősünk, atyja' kivánságára, ügyészi pályára készült; 's Pesten a' Curia teremeibe jirogatott.

Dunaparton akkor egy csudálatos épűlet áll vala, mit az ember mindennek inkább gondolhatott mint annak a' mi volt; 's ez épűletben a' német Thalia üté fel sátorát. Az ember, mig ifjú, sokat tesz, mit apjától soha sem látott; azért Andaházinak kedve jött, egyszer életében szinészi mutatványt is láthatni. Ott űle tehát; 's a' mint pillantásai a' félsetét veremben ide 's tova keringenek, ime egy pár közelget, 's nézőnk mellett hallgatva helyet foglal. Idős férjfi volt az egyik, a' másik pedig fiatal, szép leány; és — mint egyszerre kitalálhatjátok — ez utóbbik nyeré meg az ifjú úr' egész figyelmét.

Fellebbent a' kárpit; a' sokaság szemeit a' szin felé fordítá. Kettő volt, kik az előadásra ügyelni teljességgel nem látszottak: Andaházi és szomszédnéja. Amaz lélekelmerüléssel vizsgálta emezt: de ez, fájdalom! őt észre nem látszott venni; arczvonásain várakozási nyugtalanság uralkodott; 's tekintetei a' sokaságot, valakit keresve, futkosták be. Az észre nem vett szomszéd mind ezt jól látá, mert bizonyos esetben az emberfaj' szemei igen élesek; és nem lehetne megmondani: ekkor viselt e keblében nagyobb zajt, vagy akkor, midőn a' lyány' arczvonásai egyszerre más helyzetet váltának, 's szemei bizonyos helyre szögezve nyúgodtak meg? Ki az, ki illyenkor nem érzett volna vágyat, felkeresni a' pontot, hol olly

hoditó tekintet nyugvásra lelt? Ezt érzett a' mi emberünk is.

A' parterre nem sűrün volt megrakva; 's a' kevesek közt hamar szembe tünt egy, a' bejövetel felöl épen akkor előrelépett nyúlánk termetü férjfiu, ki a' hangászkar' háta megett, a' szinnek feloldalt fordulva, megállott. Homlokán gond ült; szemei lángoltak; arcza nem kellem nélkül; de ajkai körül bizonyos keserü vonás vala észrevehető. Közte 's a' leány közt szembeszéd látszott szövődni.

Andaházi kedvetlenné lőn. Félboszúsan tekintett körül; 's ime egyetlen egy fejecske sem mutatkozott, mellyet ezen, minden körülmények szerint, már elfoglalthoz távolról is tudott volna hasonlitani. És nem szerencsétlenség e, ha valaki az egyetlen egyet felleli, de azon bizonyossággal, hogy azt birni nem fogja? Mit tegyen? Szemet hunyni illy szomszédságban, óriási erőt kiván. Szemnyitva pedig tantalusi szomjat szenvedni, az még is embertelen gyötrelem. Az ifju legokosabban választa: felkele, 's ment.

Az egész román ez úttal eddig volt. — Andaházi a' leánykát többé nem látta; 's bár emlékezetéből sokaig ki nem vetheté; bár magányába inkább vonulva, magát édeskeserü álmodozásba meritgeté: egyszer csak ébredni kellett; 's ki nem tudja, hogy az ember, hetek és honapok mulva, a' halálon kivül, minden más álomból fel szokott ébredni?

III.

Képzeljetek szép sikságot, a' sikság felett halmokat, 's tul azokon magas hegyeket. Hegyekből a' halmok mellett patak ömlött ki a' sikságra; 's e' patak' hoszában

épült a' falucska, hova most a' történet' játékszine által-tétetik. Országút nem vala közel; azért a' félre fekvő hely' közbirtokosai közül, eddig egy sem választa itt lakást: de az ifju Andaházinak tetszett a' vidék, 's mihelyt Pestről, mint hites ügyész. haza érkezett, 's a' főispány által tiszti alügyészszé kineveztetett, atyja engedelmével, új gazdaságát ide plántálá.

Középen kémény, jobb felöl két egybenyiló szobácska, bal felöl meg egy szoba és kamara, az egész fatornáczczal övezve: illyen vala a' ház, mellyet az öreg urak, őseiktől vett épitési rend szerint, saját erdejökből, molnárjok által, költség nélkül összevágattak. Általellenben cselédház, és hoszú ól nyult el, háta megett tágas akollal; mindezeket nagy kiterjedésü szilvás ölelte körül; 's ennek elején állott a' csűr, a' többi épületekkel ugyanazon művésztől alkotva. Meg kell vallani: e' leirás, senkiben sem fogja valami tündérlak' képzeletét felébreszteni; de nem is e' leirt ragyogványok tevék a' falucskát kedvessé. A' faluvégen felemelkedő, szőlővel gazdag halmok, 's túl azokon az erdővel boritott bércz valának tulajdonképen, mik a' szemet magokra vonták.

Hősünk e' napokban érkezett meg; 's idejét, a' parányi lak' elrendelésén kivül, földeinek és szőlőjének megtekintésével töltötte. A' béresgazda, 's egy régi jobbágy, egyszersmind kerülő, kisérék urokat gazdai vándorlásában. Vállaikon egy egy puska lógott; nyomukban egy vizsla járt.

Meleg volt a' nap; a' bércz meredek; tikkadást okozott a' fáradságos út. Felülről tekergőzött egy ösvény lefelé; 's a' hegyoldalban kiálló csúcshoz vezetett, melly százados cser által árnyékoztaték be. Urfink ennek hűsébe vetette magát. „Mi szivemelő tekintet!" gondolá magában — mert szavakkal kissé fösvény volt — a' mint fekvésből széllyel pillantott; 's szemei bérczen és sikon vált-

va nyugodtanak. A' csúcs alatt, hol bevert, keskeny völgy nyúla el; rajta zúgott végig a' faluhoz siető folyam. Ide nézett le; 's a' vizmentén lefelé, a' völgynyilásnál, mindjárt a' hegy' tövéhez ereszkedett erdő alatt, magányos, de vonzó helyzetben láta egy házacskát, távol a' helységtől, néhány gyümölcsfákkal körülvéve.

A' falu több évek előtt tiszta birtok volt: 's az egyedüli birtokos' idejében, az említett házacskát uradalmi vadász lakta. Nem, mintha az erdő szabályozás alatt lett volna; hanem hogy legyen, ki makkoláskor, a' váltóra fogadott sertés' számára felvigyázon; 's az urasági konyha' kedveért ollykor ollykor egy két vadat ledurrantson. Későbbʼ az örökösek a' birtokot megoszták; 's minthogy' okoskodásuk szerint, az erdőt vadász, erdősz, vagy isten tudja mi minden nélkül is könnyü tűzre hordani: a' költségbe kerülő hivatal szükségtelennek nyilvánittatott; 's a' lak osztály alá jutván, mostani birtokosa által évenkénti bérért szokott kiadatni.

„Ki lakik amaz erdőszéli házban?“ Megszólalt végre Andaházi.

„Amott, a' vadászházban?“ igy felelt a' gazda. „Jaj, tens urfi, ki tudná azt?“

„Valami jöttmentek“ befejezé a' kerülő.

Az urfi, továbbtudakozásra nem mutatott kedvet; kipihent, és kiséretével a' völgynek vevé utját.

IV.

Neháný hónappal előbb, bizonyos idegen tévedt e' vidékre. Ki volt, 's mit akart? azt a' falusiaknak el nem mondá; 's ezek minden újságkivánásuk mellett is, fejeiket nem nagyon törték miatta. A' dolog' veleje csak ez: az idegen csak hamar eltünt, de eltünte után á' vadászház' akkori lakója kiköltözött; 's helyét az idegennel jött, 's itt

maradt cseléd foglalta el. Idős vala, komor, és magánykodó; ki a' faluba soha sem jött; a' lakosok' nyelvét roszul beszélte; néha néha a' három órányi távolságban fekvő kis városig ment; 's a' postánál levél után tudakolódott.

Az idő eljárt; 's bizonyos nap óta az erdőre járogató lakosok, a' komor vén emberen kivül két leányt vagy asszonyt — mit tudták ők? — vettek észre. Egyik néhány évvel idősbnek látszék, másik fiatal és szép vala; 's amaz ennek szolgálatára látszott rendelve. A' szépet előbb ritkán lehete künn látni; majd egész hetekig nem vala látható; 's csak a' közelebbi napokban kezdett ismét mutatkozni. Az egész háznép, mindenektől elszigetelve élt.

Ki az, kinek újságvágyát ennyi rejtély ne ingerlené? A' mi falunk asszonyai épen olly alkalmatosak valának hirt szomjúzni 's terjegetni, és titkot találgatni: mint akármelly kis és nagy városi asszonyok. Vizsgálódtak tehát, tudakolódtak, 's találgattak.

Egyik a' bérczen keresztülvivő ösvényen jött haza a' városbol; 's alkonyodatkor a' vadászház' kertecskéjében látta a' fiatal ismeretlent; és nyakán olly szép kendő, arcza pedig olly halvány volt!

Másiknak fia, az elveszett tinó után az erdőnek indult; és már nagy éjjel volt, hogy a' vadászház mellett elment; 's ott mégis világ égett; aztán valami sírást is hallott.

Harmadik is hallott az éjjeli világrol; de az csak a' pitvarajtó feletti kis ablakon látszik; a' többi ablak, mind a' két szobában, fatáblákkal van bezárva.

„Nem jófélék!" monda a' negyedik.

„Igen bizony!" közbe szólt az ötödik. Hiszen a' mé„nespásztor látta, hogy a' mult héten, éjelenkint, vala„mi lóhátas ember ment hozzájok" —

„Sirást mondott kend az előbb?" ezt kérdé a' hatodik.

„No, no, gyermeksírást!" magyarázá a' hetedik.

„De miért rejtegetőznek?" tünődék a' nyolczadik.

Felszólalt a' kilenczedik; „meglássa ketek, titok van a' dologban!" És ebben mindnyájan megállapodtak.

V.

Alkonyra hanyatlott a' nap; Andaházi és kisérete, a' völgy' hoszán a' falu felé haladt.

„Tens urfi! amoda a' patakkanyarúlaton, a' sásas-„ban vadkacsa van." Igy bontá meg a' csendet a' kerülő.

Az intés használt; az egész társaság a' sásasnak vevé utát; a' puskák kézben valának. A' part felett, a' vadászházi kertecske' végében domb emelkedék; 's a' dombon megányosan ült valaki, az emberek' azon osztályából, mellyet vers és románíróink szép nemnek, a' falu' lakói pedig fehér népnek hivnak. Körűle zöld gyep és virágok, lábainál a' sásason keresztül csörgő viz, felette a' magányos lak, 's mind ezek az épen lemenő nap' sugáraitol bájvilágitással elöntve: ugy űle ott, mint márványbol gyönyörűen dolgozott Niobe, mit a' gazdag birtokos, kerte' legszebb részében tétetett le. Mert szép vala az űlő, és halavány arczvonásain mély, de szelid fájdalom borult el. Darab ideig mozdulatlan maradt; majd kezére tekintett, és újárol gyűrüt vona le, 's annak vagy szemléletével, vagy talán törlöngetésével foglalatoskodék; de a' közelgő kacsavadászokat észre venni nem látszott.

„Amott van!" suttogá a' gazda. Ő tudnillik a' vízben úszó kacsát értette. A' kerülő neki készíté magát; a' vizsla előre nyújtá fejét; Andaházinak pedig szemei és gondolatai a' dombfeletti szépen merengnek vala. Most a' kacsa felreppent, a' puska dördűl, a' szegény madár épen az űlő leány mellett zuhan le; 's a' vizsla mohón ugrik reá. Szépünk, andalgásibul véletlenül felveretve,

összeretten; felkél, 's egy kissé hirtelen lépvén előre, megtántorodik; Andaházi látja; szélgyorsasággal ott terem; és azon pillanatban a' játékszíni, emlékezetes szomszédné karjai között fekszik.

VI.

Ég és föld előtt tudva lehet, hogy én az illy dolgokban nagy ismerettel nem bírok: mégis azt hiszem: kell valami különbségnek lenni, ha a' leány készakarva dől a' legény' karjába; vagy ha egyébkínt is eső félben lévén, csak azért hanyatlik oda, mert a' kart a' földnél közelebb érte. Az elsőbb esetben legalább nem fejtené ki magát olly gyorsan, mint most az ismeretlen tevé. Halvány arczán gyönge pirúlat terjedt el; 's a' mint urfink által nem épen a' legbátrabb ékesszólással üdvözöltetnék: egy oldalpillantást vetett a' ház felé, a' mi, figyelmes nézőnek, szorongó félelmet látszott bizonyitani.

A' félelmes pilantás egy öreg emberre esett, ki a' jelenést látván, sietve jött; 's mi előtt Andaházinak beszédet szőni, 's karját a' házba menetelre ajánlani ideje lett volna, a' zavarodásában némán köszönő hölgyecskét elvezeté.

A' kacsázó társaság pedig haza felé indult, különböző érzelmek közt. Az urfi elkomorult, 's nem a' legnyugtatóbb gondolatokkal látszott foglalatoskodni; a' kerülő, noha diadalmi, de mégis meglehetősen hideg tekintettel füzé fel a' madarat; a' gazda, végezetre, bizonyos fénylő tárgyacskát nézegetett újai közt, és társával suttogott.

„Arany?" mormogá az egyik.

„Az urfi megtudná mondani;" viszonzá a' másik.

„Csak olly haragos ne volna;" kezdé ismét amaz. „Nem szólítná meg kend?"

A' másik, fejét megvakarta, és egyet köhintett: „Tens urfi, hm!

Andaházi visszanézett, 's a' gazda a' fényes valamit előtartotta. Az urfi előérzéssel nyult a' gyűrü felé; mert az vala; 's épen az, mellyet az ismeretlen szép a' dombon újai közt tartott, 's rettenése' következésében elejtett.

„Ott lelém a' fűben;" szolt a' gazda. Andaházi pénzt vetett neki, 's kis ujára voná a' gyűrüt. Azert e, hogy emlék gyanant maradjon ott? Vagy azért, hogy látogatásra nyisson alkalmat? Nem tudom; 's lehet, e' pillanatban ő maga sem tudá.

VII.

A' megyei törvényszék' ideje közelgetett; azért a' mi hősünk, más nap délután fogatott és ment. A' városka, hol a' megyeház állott, nem feküvék messze; de a' félre eső falubol az országútik szekérrel nehéz vala menni: igy estve lön, mikor tiszti alügyész urat, a' nyugtatványos lovak a' város' utczáin végig vontataták.

„Ne tovább!" kiáltott a' fogadó' kapujából egy fiatal ur — „legényed a' szekérrel megleli szállásodat; minket itt egy pohárbor vár.

Andaházi nem örömest hallá a' szavakat; de nem akart barátságtalannak szidalmaztatni; 's leszállván a' fogadó' szük termébe, meghivójával együtt belépett. A' terem' közepén asztal volt abroszszal teritve; az abroszon felül nehány czintányér, kések és ónkanalak, 's négyszegü palaczkokban bor. Megyei urak hangos beszélgetéssel ültek az asztalnál; azalatt mig kevés távolságra, kisebb asztal mellett, magányosan üldögélt egy ismeretlen, égő pipáján kivül, látszólag, semmire sem figyelmezvén.

A' belépők a' nagy asztal mellett helyet fogának; a' vacsora folyt; a' palaczkok ürültek; 's míg az ember észrevette, fél óra szépen elrepült.

„Ej, nincs jó kedvünk!" felszólal egy nagy bajusz, ki elől épen a' második palaczk fogyott el, 's harmadikat parancsolt — „Öcsém uramék! indítsanak valamit". —

„Kár hogy itt nincs Rimai;" — közbe szól a' jelenlévők' egyike.

„De nem marad el! felkiált valaki; 's ezen valaki egy huszonhat és harmincz év köztti férjfi volt, szüntelen mozgó szemekkel, mosolygó ajakkal és éles hanggal, ki épen most lépett be az ajtón.

„Hozott isten, öcsém! jer, igyál egyet velem" — üdvözlé a' nagy bajusz.

„Aztán add elő ujságaidat; mert hiszen te mindig „tudsz valamit;" — folytatá egy más.

Rimai kiüríté a' poharat, szemeivel végig futá a' társaságot, Andaházira mosolygott, és szóla: „tudok egy „szép történetecskét, érzékenyt: mint Kártigam kisasz-„szony' historiája." —

„Ki vele!" mondának többen.

„Ha meg nem unnátok; igy kezdődik. Ott a' hegyen-„túli faluban — minek is hívják — hová Andaházi öcsénk „költözött, egy pár telkecském van; 's már egyszer a' „parányi birtokot meg akartam látni. A' mint a' mezőt já-„rom, kivül a' falun, az erdőszélben, a' régi vadászház „mellett elmegyek, 's történetesen a' házra pillantok. Már „jó egynehány hete; épen reggel volt, 's igen kedves „idő. A' ház' ablaka nyitva vala, 's belőle csinos egy „leányfő nézett ki."

Ezen szavaknál, a' kis asztalnál magában űlő ismeretlen figyelmessé lőn.

„Mondhatom — folytatá Rimai — kedvem lett vol-„na ismerkedni; de épen emberek jöttek utánam, kikkel

„dolgom volt; azután meg sietnem kellett máshová; 's „csinos fő ott is találkozott."

„Megállj öcsém, erre inni kell. Éljenek a' csinos „fejek!" kiálta a' nagy bajusz; 's a' poharak kiürültek.

„Halljátok tovább! Két hét előtt a' legényem' esz„tendeje kitölt, 's Andaházihoz szegődött. Nem rosz fiú, „de nagy bohó; sokat komáztam vele. Bucsuzásakor „eszembe jut, hogy Andaházi az említett faluba költözend; „'s fiu! mondám neki, ha találkozni fogunk, a' vadász„házi leányrol tudósitást várok."

Az ismeretlen, székéröl felkelt, 's ismét leült egy másikra.

„Fél óra előtt meglátom a' fiút; kérem a' tudósi„tást. — Igyunk, uraim, búelfelejtésre! Nincs semmi „reménység!"

„Hogyan?" kérdék többen.

A' beszélő kiivá poharát; Andaházira nézett: „Ime „itt ez a' sátán; ez kapta el a' leányt."

Az ismeretlen felugrott székéröl, és álva maradt.

„Lám! ki hitte volna a' csendes Andaházirol?" mondá egyike a' társaságnak, nevetve.

„Lássu viz partot mos!" kiált Rimai.

„Bohóság!" felelt Andaházi; nem minden zavarodás nélkül.

„Nincs mit tagadnunk — mond Rimai — legényed „mindent kibeszélt. Többen látták, hogy megölelted a' „lyányt; aztán nézzétek csak a' jegygyűrüt kis úján!"

„Mutasd, mutasd!" hangzott a' kiáltás; megkapák Andaházi' kezét, 's vizsgálák a' gyűrüt. Az ismeretlen megmozdult helyéböl; Andaházi' széke megé jött; éles tekintetet vete a' gyűrüre; megfordult, 's a' szobát ott hagyá.

VIII.

A' Rimai által felhozott történetecske, szesszenésbe hozta a' társaságot. Tréfa tréfát ért; 's minthogy a' tréfa lelket ébreszt; a' felébredt lélek pedig munkálkodni szeret; tehát a' munkálkodás' legközelebb álló neme, pohártöltögetés és ürítgetés, folyton folyt.

Azon időben az embereknek a' barátságrol igen saját megfogásaik valának. Nyomorék lovat egészséges gyanánt egymásnak jó áron eladni: az a' barátság' törvényeivel nem ellenkezék. De azzal, ki poharát elköszönte, együtt nem inni: kárhozatos barátságtalanságnak tartatott; mit a' következhető betegség' félelme sem menthetett ki. Mert barátságért (ez vala a' hérosi maxima) halálra is késznek kell lenni. Ezen erkölcsi tudomány, a' különben 's társalkodói talentommal nem nagy mértékben biró Andaházinak fejébe menni nem akart; azért a' poharazási szellem' emelkedését kedvetlenül látta; 's annyival inkább, mert reá, a' gyűrüvel űzött tréfa, gyötrelmesen hatott.

Vagynak pillanatok, kivált az ifjúság' szép napjaiban, mikor bizonyos érzelmeket, mint szentséget rejtegetünk kebleinkben. Az érzelem' tárgya fontos e, vagy nem? valóság e, vagy képzemény? az nem kérdés. Elég, hogy az, az ifjú' keblében él; 's ott olly kincs gyanánt tartatik, mellyet idegen szem' látásának, idegen fő észrevételeinek kitenni irtózik. Illy érzelmet táplált Andaházi is szivében; 's az ennek tárgyárol folytatott nevetközés őt mélyen sértette meg. Kinosan leste azért az alkalmat, hogy e körből szabadulhasson; 's a' lehetség' első perczében, észre nem vétetve suhant ki; 's magányos szállására sietett.

Késő éj volt; 's ő feküvék; de szemeire álom nem jöve. Képzelete, melly a' vadászház' ismeretlen lakójával

már eddig is kelleténél inkább foglalatoskodott, most egyszerre nagyobb erőben gyúladott fel. A' játékszini, már talán feledségbe is ment szomszédság' emlekezetet, a' második reménytelen találkozás újabb hatással elevenite fel: a' leány' körülményein fekvő homály, annak, az ifju' képzeletében, bizonyos regényes szint kölesönzött: de az okozott érzemény még nem vala kifejtve; még nem állott az öntudat' tisztaságában; még könnyű lett volna vagy újabb benyomások által eltörültetnie, vagy hidegebb vizsgálat' befolyása alatt meghülnie. Mert mi könnyű vala általlátni, hogy az ismeretlen' körülményei gyanúra adhatnak alkalmat; 's legkedvezőbb körülállásban is, más valakinek olly jogai lehetnek reá, mik előtt minden kezdődő ismeretségnek hátra kell vonulnia. Azonban a' lélek' e' helyzetén, az estvéli tréfaűzés sokat változtatott.

A' palaczkok' emberei a' leánynyal történt találkozást, 's a' gyűrü' esetét részint nevetséges, részint erkölcsileg nem tiszta szempontbol vették fel. Andaházi mélyen érzé a' különséget czélzásaik 's azon érzemény közt, melly lelkében a' történet után hátramaradt; 's nem természetes e, ha ezen ellentételben, érzeménye' tiszta voltárol meggyőzetve, azt önérzéssel tekinté; becsülni kezdé; és mint számtalanszor történik, nem többé a' tárgyat, hanem magát az olly tisztának talált érzeményt vévén figyelembe, hinni készüle: miképen azt táplálnia lehet és kell? Adjuk hozzá, hogy meleg keblü, 's a' mindennapi élet' hidegségén tul valami nemmindennapi, valami lélekrokonság után sovárgó, 's romános kalandokkal még nem igen találkozott ifjunak, az illy érzemény, valóságos szivszükség; 's nem fogjuk csudálni, ha hősünk, keble' helyzetét sejtvén, némi gyönyört érzett magában: épen úgy, mintha lelkének bizonyos régen érzett hiánya lenne kipótolva. Szóval itt egy édes titkocska kezdé magát a' szivbe szőni: gazdag forrása az abrándo-

zásnak, melly az ész' józanságán olly könnyen erőt vesz; a' lélek' érzéseit a' képzelet befolyása alá rendeli: és az akarat' hatalmát lassankint elerőtleníti. E' lelki állapot, idegen tanút nem szeret; azért a' mi emberünk most újolag kedvetlenül emlékezett estvéli társaira; 's a' tudva lévő gyűrüt ujárol levonván, kedves emlék gyanánt elrejté.

IX.

Még egyszer ment le a' nap, 's megint egyszer jött fel: és ime Andaházi ajtaja' megnyilik; 's Rimai betoppan.

„Ujság!" igy kiálta.

„Örök ujsághordó! mit tudsz újolag?" kérdé Andaházi.

„Valami igen fontost, valami igen érdekest, 's mindenek felett reád nézve."

„Reám?"

„Igen, igen, reád! vagy elfeledted e, hogy újdo-„nat-új alügyész vagy; és első pörödet e' jelen törvény-„széken kell inditanod?"

„Rendes emlékeztetés! de mire vezet ez?"

A' pör, édes alügyész úr, születő félben van: ké-„szüljünk neki; hirt, nevet fogunk arathatni; 's talán va-„lami egyebet is."

„Találós meséd hoszabb, mint kellene."

„Tudd meg tehát: a' megyei fogház bizonyos szép „vendéggel gazdagult. Gyönyörű leányka; de szegény-„kének feje veszélyben forog. Mentésére, a' főügyész, „téged fog kirendelni."

„Meglássuk" — viszonzá Andaházi.

„Mit, ifju ur? Olly hidegen? Pedig egy jó és szép ismerős' élete forog kérdésben."

„Rimai! tréfád izetlen kezd lenni."

„Oh jéh! 's olly izetlen lehetne az, a' mi amaz erdőszéli nimfáról szól?"

Andaházi neki sáppadt, és hallgatott.

„Bátran! — folytatá Rimai — semmi sáppadás! „A' lyányka ugyan átkozottul rosz helyzetben áll. Mi sátán „is veheté rá, hogy saját gyermekét meggyilkolja? De „kezdő tiszti ügyésznek ugyan nem rosz pör. Minő rhe-„tori figurákat nem lehet majd alkalmaztatni! És öcsém, a' szép leány' hálája! — —"

Andaházi megborzadt. „Hagyj békét, ugymond; roszul érzem magamat."

„Sájnállak, felelt Rimai, önts egy pohár szilvoriu-„mot magadba; ez csalhatlanul segít. Isten veled!"

Andaházi' feje szédelgett; székre veté magát; 's ki irhatja le az állapotot, mellybe lelkét sűlyedni érezé? A' leány' képével annyi kedves és bájos érzet és képzemény kötteték öszve szivében; 's most egyszerre milly iszonyító ábrázatban jelenik meg előtte! Gyilkos: és saját gyermekének gyilkosa! Tehát valamelly elvettetett teremtmény; ki fesletségét vérrel pecsételte meg. És ezért, titkosédes érzelmet táplálni! Mi kínosnak kelle a' szégyen' érzetének lennie, melly e' gondolatnál egész valóját általjárta! Kínos fogott volna az lenni, ha e' rendkivűli csalatkozás által, csak az önszeretet' kevélysége lett volna is megsértve; de most, midőn a' lélek olly szép 's újságokban olly kellemes álmaibol riasztatott fel: nem kell e szánnunk a' szerencsétlen ifjat, kit illy keserítő veszteség ér, mielőtt való birtok által boldogittassék?

Neki józanodni, erőre emelkedni, 's a' méltatlan gerjedelmet a' szivből egyszerre kitépni; igen is, ezt kelvala tennie. Könnyü tanács! De az önszeretet, lelkünk' erőtlen voltának fedezgetésében olly elmétlen, és elmés egyszersmind! Elmétlen: mert nem látja által, miképen e' fedezgetés által magának okoz kárt. Elmés: mert ezer

okot tud feltalálni, miknél fogva a' boldogtalan helyzetben maradást kerülhetlennek lenni mutogatja; és saját hibánkbol eredt bajainkat égnek és földnek, sorsnak és történetnek, röviden, mindennek inkább tulajdonítja, mint magunknak. Mindennapi, 's már sok ezerszer sokkal jobban elmondott igazság; mi ez úttal, Andaházi' helyzetében újolag bebizonyodék.

Sokáig küzdött magában; 's miután zavarodás, szégyen, fájdalom, kétség, és remény váltva gyötrötték: „lehetetlen!" így kiálta végre: 's kiindult, hogy a' történet felöl világosságot szerezzen.

X.

Ne hogy a' függőben lételt megunjátok: a' dolog így történt.

Azon napot követő éjjel, mellynek délutánán Andaházi a' városba utazott, pásztorok alvának az erdő alatt míg fekvési körök' közepében a' már hamvadni kezdő tűz pislákolt. Túl éjfélen volt az idő, mikor a' város felől vezető ösvényen lódobogás hallatszott, 's robajával az alvókat felriasztotta.

„Be nyargalva megy — mond egyik — és illy éjszaka!"

„Meglásd — mond a' másik — oda tart a' vadász-„háznak; e' napokba' már többször is vettem észre."

„Való — folytatja a' harmadik — és ihol megállott; „a' kis ajtón zörget. Nem tudnátok ki a'?"

Egyik sem tudá; de ujságvágyok ingerelve lön; 's szemmel tarták a' jelenést, mellyet a' csillagos éj' félhomálya, illy közelben nem egészen rejthetett el.

A' zörgésre valami emberi alak jött ki a' házbol; az udvarajtó megnyilt; a' lovag leszállott, és bement; a' kijött ember utána vezeté lovát az udvarra; 's még ott lát-

szék azt vezetgetni, miután a' lovag már a' házba lépett.

„Hm!" hangot ád az egyik pásztor.

„Mit üngetsz, szegény?" kérdezék.

„Azt üngetem, hogy nem tom, de én gyanakszom."

„No má kire?"

„Hát azokra ni; ott abba' a' házba'? Lássa ketek, „sokszor úgy neki gondolkozom magam': hiszen mér' lak-„nak ebbe' a' csárda formába? Meg illyen éjjel járkálnak. „Mult héten veszett el a' sógorom' lova, az a' szép pely „csikó: úgy e' kend, Mihály bácsi, akkor tájba' láttuk „legelébb ezt az éjjel-kórászt?"

„Bizony! mondasz valamit; hát ha megnéznők ott azt a' lovat?"

A' pásztorok, számra négyen vagy öten, felkeltek, 's az udvarajtónál megállának. A' lovat vezetgető ember — öreg cseléd ránézve — feléjek jött, igyekezvén őket távolitani: de ezen pillanatban mind az ő, mind a' pásztorok' figyelmét a' házbol kifelé hangzó, 's perczenként nevekedő zaj magára fordítá. Előbb férfiúi, kemény szózat harsogott; majd egy asszonyi hang, az irtózat' sikoltásával, hirtelen csapá meg füleiket; 's ezt egyszerre mély csend követé. Az öreg cseled ijedve eresztè el a' lovat; 's a' házba rohant. A' pásztorok nyomon kisérék.

Ott valának a' közép nagyságu szobában, 's benne a' borzasztó jelenet, az éjjeli lámpa' halvány fénye által megvilágitva. Egy csinos öltözetü férjfi feszült helyezetben álla előttek; 's arczán a' dühösségig gyúladt haragon a' hirtelen meglepő rettenet' vonásai látszottak diadalmaskodni. Lábainál alacsony ágyra roskadva, fájdalomtól elfogódott mellel, húnyt szemekkel, köny és nyögés nélkül feküdt egy fiatal nő; 's karjai közt, keblére szoritva tartott egy kisdedet. De a' kisded' fején halálos seb vala látható; 's vérétöl a' fiatal nő' keble és ruhája bemocskoltatának.

„Gyilkos!“ fekiált egyik pásztor. „Gyilkos!“ viszhangozák a' többiek. Az irtózatos hang megrázólag munkált az említett férjfi' idegeire; látszatólag remegni kezdett, 's egy közel székre lerogyott. Szem, arcz, ajak, a' rettenetből szorongó félelem' vonásaiba kezdtek általváltozni; csak ajkai körül egy állandó keserű vonás tartá meg helyét. Néhány perczig űle ott és hallgata; majd kétségbe eséssel ugrott fel; kezeit összekulcsolta; 's a' falusiak előtt ismeretlen nyelven, nagy hanggal és indúlatosan beszélt. A' nő (még mindig ugyanazon helyzetben) érteni látszott a' beszédet; megmozdult, felnyitá szemeit, 's legelső tekintete a' karjai közt vérében fekvő halottra fordult. Most hirtelen elereszté halottát, és gyors mozdúlattal az ágyon felült; ajkai nyílni kezdettek, mintha szólni akarna; de egy pillantás után, mellyel a' szobában egybegyülteket végig futá, ismét bezárá azokat; kezével kebléhez kapott; arczán belső küzdés' vonásai uralkodtanak.

A' falusiak egymára néztek. „Meg kell fogni, — „felszólal egyik —, vagy minket vesznek kérdőre“ —, 's e' felszólalás után mozogni kezdének, tekinteteiket a' férjfi felé függesztvén. Ennek kétségbe esése, pontrol pontra hágott; ismét beszélt előbbi nyelvén; hangjai panaszt és szemrehányást hagyának sejteni. A' nő arcza elszánás' komolyan sötét vonásaiba megy által; felegyenesedik; 's szemeit a' férjfirol a' falusiak felé fordítván, észrevehető erőkődéssel felkiált: „én, én öltem meg!“ 's azon pillanatban ájulva rogyik le.

Pásztoraink e' véletlen nyilatkozás után, a' döbbenés' első perczeiben, mozdulatlanok maradának; de az ismeretlen férjfi a' kedvező szempillantást nem vala rest használni; alig képzelhető gyorsasággal az ajtón kitünt; lovát az udvaron megkapta 's elnyargalt.

XI.

„Itt van, édes öcsém uram!“ monda a’ főügyész, nagy faszékén magát hátra vetve, ’s hoszúszáru pipáját a’ pörirományokkal, dohánynyal és tintafoltokkal borított asztalon nyugtatva; ’s egy csomó irást Andaházi elébe tett. Ez végig forgatá azt; ’s elfogódva, nemán letette.

„Lássuk!“ kezdé ismét a’ főügyész; „Miller Theréznek hívják, árva; hm! ez nem sokat igér. — No, „ezen sem sok menteni való lesz!“

„Talán, felele Andaházi szorongva, még valami kö„rülmény fejtheti ki magát, mi a’ szerencsétlennek védelmül szolgálhat.“

„A’ mint vesszük! — igen — ha szabad kérdeni: öcsém uram viseltetik valami érdekkel az ügy iránt?

Andaházi leszögzé szemeit: „Csak mennyiben az emberiség kivánja.“

„Emberiség? a’ szó’ értelme kevéssé határozatlan. — „Mondják: az a’ személy elvonulva, de nem szegényül „élt. Úgy vélem, nem lesz egészen vagyontalan. Vagy „talán valami nemzetségi összeköttetései is vagynak?“

„Minezekről semmit sem tudok.“

Főügyész úr vállat vonitott: Úgy soha se törjük „rajta fejünket. Vallomása tisztán áll; én kérni fogom a’ „büntetést; öcsém uram megismeri, hogy a’ tettet tagadni „nem lehet; egy kis irgalmasságra kéri fel a’ törvény„széket; ’s vége. A’ többi nem a’ mi dolgunk.“

Andaházi’ gerinczén hideg futa végig. „De nem lenne e szükség körülményes tiszti vizsgálatot rendelni? Itt csak a’ vádlott van, ’s az is elég felülegesen kihall„gatva. Nem kellene e mindent szorosan kikérdeztetni, „a’ ki csak jelen volt?“

„'S valyon miért?"

„Az ég tudja; de előttem e' megvallás hitelt nem érdemel. Nem történt e már elég eset, hogy az ártatlan magára vallá a' bünt?"

„Megtörtént biz az százszor meg százszor, mióta a' „kinzatást eltörülték is. Hiszen a' szegény legény, mint- „sem a' megye' tömlöczébe hurczoltassék, egy kis tolvaj- „ságot inkább elvállal, 's megfizeti a' kárt. De öcsém, „distingve; kis tolvájság, és gyilkosság! Saját nyakával „nem szokott az ember tréfálni?"

„Hát a' ki maga öli meg magát?"

„Hiszen őrültekröl ne beszéljünk!"

„A' szerencsés mond Andaházi, gyakran hajlandó a' „szerencsétlent vagy gonosznak, vagy ha szerencsétlen- „sége minden mértéken tulhágott, őrültnek tekinteni."

„Jaj öcsém, itt ollyan iskolai maximákkal nem élünk „Nekem e' dolgokban közel harmincz esztendős tapaszta- „lásom van. A' rabok' igen nagy többsége mindig ártatlan- „nak szinli magat. Én így gondolkozom: mennél okcsab- „ban tagad valamellyik, annál több gonoszságot rejt; 's „ha az ember szorosan csak a' próbák után ítélne: fele is „büntetlen menne el. Azért első maxima: ha egyszer be- „hozták, valamit azt szenvedjen. A' második pedig még „bizonyosb az elsőnél: ha ki egyszer vallomást tett, sza- „ván kell fogni. Hiszen öcsém uram, valaki csak elkö- „vette a' tettet; 's ugyan azért valakit csak meg kell érte „büntetni; hogy példa adassék." —

Andaházi álméló pillantást vete a' főügyész urra.

„Ugy van, édes öcsém uram! Ki jó tiszti ügyész „akar lenni, annak mélyröl kell a' dolgot felgondolni. Egy „megye! kétszáz ezer népség! — 's ki tartja fékben? „Az a' hét nyolcz szolgabiró? Az az egy két bátorsági „biztos? Az az egynehány pandúr? Mi lenne a' világbol

„ha a' tiszti ügyész keményen nem alkalmaztatja a' törvényt? A' sokaság' uralkodója — félelem."

„Megvallom, monda Andaházi, én másképen vettem fel a' dolgot; 's minden esetre lehetnek rendkivüli „esetek, mik a' közsabály alá nem tartozhatnak."

„Például e' jelenvaló? nemde?"

„Én legalább úgy hiszem. Mert e' szerencsétlen vagy annyira le van sorsától verve, hogy életével nem „gondol; vagy talán épen más valakiért áldozza fel magát."

A' főügyész hangos kaczajra fakadott. „Mit, öcsém „uram! Feláldozza? Minden ember az egész világot szeretné magáért feláldozni; 's magát áldozná fel másért? „Hagyjuk az álmokat édes öcsém!"

Andaházi neki pirult, 's nyomban elsápadt.

„Roszúl van?" kérdé az öreg ur — „No majd máskor többet. Semmi ha ez most nem valami fontos pör is. „Jön majd valami gyakorlottabb gonosztevő, ki nem tesz „valomást! „vagy ha tesz is, törvényszék előtt elég „ügyes lesz visszahuzni. Akkor kimutathatja tudományát."

Az alügyész meghajtá magát 's ment. Főügyész pedig pipájaba nyult, 's fogai közt mormogá: „Hm! az ifju „urnak még sokat kell tanulni."

XII.

A' megye' fogháza három osztálylyal birt. Egyik, melly alsó tömlöcznek neveztetett, tulajdonképen földalatti pincze vagy verem volt, hol rendesen hetven, nyolczvan rabló, gyilkos, és gyujtogató, rothasztó nyirok és fojtó gőz közt összetorlasztva őriztetett. Ide évenként egyszer, vagy kétszer, égő fáklyák mellett, fegyveres hajduk' kiséretében, halványuló arczczal és borzongó kebellel szállott le a' főügyész, szélyelnézendő: van e még sok közöttek, kiket pörbe idézni 's megitéltetni elfelejtett?

A' más két osztály az élők' levegőjében, földszint épült: egy férjfiak', más asszonyok' számára; e' kettőben, mindenféle rangu és koru, megrögzött és kezdő gonoszok, vigyázatlan tettekért befogatott ifjonczok és őrültek, minden különség nélkül együvé zárattak. E' két osztályt a' legtelyesebb jóggal úgy lehetett tekinteni: mint legczélirányosb iskolát, hol a' földalatti osztály' jövendő lakosai, vagy lakosainak oktatói, 's útba vezetői állandóul neveltessenek; 's ollykor (a' népnek rettentéséül e vagy mulatságául?) a' vesztőhely' gazdagítására egy két zsákmány előre készülhessen. Mert kit egyszer, ifjúsága' hajnalában, bármi történet' következésében, a' sors ide kényszerített, annak igen nyomorult fejének kell vala lenni, ha a' vétek' minden tekervényeivel, 's a' legborzasztóbb szemtelenségével tökéletesen meg nem ismerkedett. Ki idejöttekor a' becsületérzés' valamelly szikráját még szívében hordozta; vagy az emberi nem iránt, tisztábban vagy homályosabban, még valami hajlandóságot érzett: minden bizonynyal e' kettő nélkül tért vissza a' társaságba; onnan időről időre ide, mint honába, ismét eljövendő.

Illyen volt ez a' viperák' és csörgő kígyók' fészke, hova Miller Theréz megérkezék. Az előre ment jelenések egész valójában megrázták; szemei' lankadó tüzén, 's arcza' minden vonásain szívrágó fájdalom tükrözé magát. Azonban e' fájdalom' külső nyomai vadság nélkül valának; bánatos volt az arcz, de csendes elszánás' nyugalmában; 's e' nyugalom, tekintetéböl 's mozdúlataibol úgy sugárzott vissza, hogy benne bizonyos felsőbb mértékü míveltséget kelle sejditeni.

Hoszan a' fal mellett egy egy maroknyi szalmán heverésztek a' szoba' lakói. Egyik aludt, másik fogai közt utczai dalt dünnyögött; harmadik, a' mai korbácsok' következésében, egyszer egyszer gyötrelmesen jajdult meg, míg szomszédja, bizonyos izetlen tréfán, tele torokkal

kaczagott; vének, ifjak, és gyermekek; egymással senki sem gondolva; mindegyik a' pillantat' ösztönének engedve: eleven képét adák azon borzasztó egyenlőségnek, mibe az embereket három dolog taszitja — halál, nyomorúság, és elvetemültség.

A' tömlöczőr kinyitá az ajtót, a' szerencsétlen belépett, 's lábain megcsörrent a' lánez, melly reája az ajtó előtt vereték. Irtózat futá keresztül, midőn az ajtot háta megett bezáratni hallá: 's meglepett tekintettel széllyel nézett nyomorúsága' társai közt. Azok, földult vonásokkal telyes arczaikat, az újolag érkezőre vad újságvágygyal fordították. Egy, még soha nem érzett, nem is sejditett érzelem, jéghidegséggel szállott szivére. Kiszakasztatni az emberi társaságbol, végetlen magányba, pusztaságba, halálba űzetni: olly gondolatok, mik a' balsors' poharát fenekig üritett halandó előtt rettentők nem lehetnek. De kiszakasztatni az emberi társaságbol, hogy mondhatlan fájdalmát, a' tisztaság kivetett sepredékének nézésül és mulatságul vigye: olly érzemény, minek keserűsége elviselhetlennek látszott. Merevedve, mozdulni nem tudva állott meg a' helyen, hova az első lépés vezeté.

„Be szépecske!“ felkiált egy fiatal lyány.

„O, ez a' gyermekvesztő!“ mond egy időske aszszony, sajtalan fekete kenyerén rágódva.

„Huh!“ rikácsolt valaki egyik szögletböl — „lesz itt dolga a' hóhérpallosnak.“

Mélyen a' szoba' fenekéröl emelkedett egy hang: „Pallos? ostoba, mit tudsz te a' pallosrol? Halljad csak!

„Fénylő pallos,
Szép remény' sugára:
Enyhe szellet,
Fájdalom' habjára.
Fölvillámlik, kék szemekben
Mint szerelmi láng;

És lecsattan édes-fájva,
Égő csók gyanánt."

A' hang elhallgatott. „Tovább, csak tovább Anikó!" biztaták többen; 's az ének ismét megzendült.

„Zöld, 's fehér szin
Sírján gyermekemnek;
Fű 's virág így
Ah, miért teremnek!
Nyilj meg, önts vért, fű 's virágra
Hintsd el kebelem;
Majd ha szinök felpiroslik:
Az a' szerelem!"

Az ének ismét elnémult. Theréz iszonyodva fordítá szemeit az énekesre; 's remegni kezdett. E' pillanatban karján fogá valaki, 's „Jer — ugymond — szép gyèr- „mekem, ne hallgasd azt az őrültet. Ülj e' zsúpra mellém. „Mit búsulsz? Nem olly szomorú itt ben az élet, mint „oda kinn gondolják. Be szép aranyfüggő ez itt füledben! „Higyj nekem, édes leányom, ezek mind gonosz tolva- „jok; add ide, majd megőrzöm számodra." Ezt mondván, hirtelen lekapcsolá, 's magához rejté.

Másik jött: „Semmit se félj, csinos galambocska! „O, ha én illy szép volnék! Csak vigan; meglásd kit nem gondolnál is kedvedben fog járni. Ez a' rendes ken- „dő itt nyakadban! Nem cserélnéd el velem?" Szólt 's feleletet nem várva, a' cserét maga megtevé.

„Kis bohó" — igy közelit egy vén asszony, ki a' szoba legszokottabb lakói közé látszék tartozni, — „miért „olly idegenül? Mi itt mind jó barátnék vagyunk. Bá- „tran! nem mind igaz, a' mivel komiszszáros uramék ij- „jegetnek. Lásd, a' törvényszék előtt, ha mit kivalottál, „mind visszavonhatod. O, már én sokszor próbáltam!

„Nesze, ebből a' jó pálinkából — egy két korty, 's az „ember mindjárt máskép lát mindent." —

Az új vendégnek a' régiek' ezen életbölcsesége borzasztólag tetszett fel; hátra roskadt a' csomószalmán, 's szemeit eltakará.

„Hagyjátok békében! — monda a' vén — majd ez „is megszokik."

„Vagy megőrül, mint szegény Anikó" — folytatá egy másik.

„Hm! — viszonzá amaz — jövendölésnek elég os- „tobaság; tanácsnak nem rosz. Tudjátok e, hogy ki an- „nak idejében okosan meg tud bolondulni, az sok szép „dolgot szabadon véghez vihet?"

„Lelkemre — mond a' kendőcserélő — illy szabad- levelet magam is szeretnék!"

A' vidám társaság nagyot kaczagott; egy fiatal menyecskének alvó kisdede nyugtalankodni kezdett. „Az „ö...gbe, mond az anya, mit lármáztok illy késön! A' „gyermek felébred."

Fojtsd meg a' porontyot!" kiálta nehány szózat. Anikó felriadt: „Ne, ne, rengesd az árvácskát; Anikó majd énekel:

„Hajnal is hasad már;
Mért van éjszaka?
Hajh, sötétlik a' ház,
Nincsen ablaka.
Szél, eső nem ér ott,
Zúgjon bár felül;
Olly bús — egyedül?"

„Angyal alszik ott lenn,
Nem ver benne sziv;
Tulvilági hangja
Olly epedve hív:

Hűves a' lakocska,
Keblem is hideg;
Jer le jó anyám, 's vedd
Ölbe gyermeked'!"

XIII.

Andaházi kínos szorongásban tölte minden pillantást. Iszonyodva gondolt az órára, midőn a' szerencsétlen Theréz meghiteltetés végett törvényszék elébe fog állíttatni. Ha vallomását akkor is megerősitené! — E' gondolat minden idegeit renditőleg járá keresztül. Rövid, de erős hánykodás után elhatározta magát: falujába haladéktalan kimenni; 's minden körülményt lehetségig kipuhatolni.

Az a' mit a' pásztoroktol, hoszú kérdezgetés után, ki lehetett tudni, kedvező világítást öntött a' dologra. Andaházi lelkében már most tisztán állott a' hit, hogy a' szeretetre méltó teremtmény illy iszonyú tettet el nem követhete; de ezen hitet a' törvényszékre általplántálni: ez vala a' nagy kérdés.

Az ismeretlen lovag, kire a' gyanú legegyenesbben szállhatott, eltünt; 's hogyan lehessen nyomába jutni? Neve állapotja, arcza, szóval egész lénye mély homályban rejteztek; 's e' homályt csak annyira is eloszlatni, hogy miatta valami hirdetményt szélyelküldeni lehetséges legyen, kinek hatalmában áll?

A' két cseléd? Ezek igen is, mind az eltünt lovagrol, mind magárol a' tettröl adhatának felvilágositást. De rólok senki semmit nem tudott. Theréz' elhurczoltatása után, magokra maradtak; 's mielőtt valakinek, felőlök gondolkozni eszébe jutott volna: holmivel, mit elbirtak, láthatlanokká levének. 'S ezóta magában állott a' lak, zsákmányul hagyatva mindenkinek; 's csak akkor vétetett őrizet alá, midőn őrizetre meltó, benn már nem találkozék.

E' környűletek közt egyedül a' vádlott vezethetett volna útba. — De az a' rettenetes önvallomás! Attol, ki e' vallomást készen tevé, lehetett e reméllení útba igazítást? Mert ha ártatlan, nem világos e: miképen másnak bűnét azért vállalta el, hogy magát a' bünös helyett áldozattá tegye?

A' pásztorokat vallatni meg, 's tanúságokbol bizonyítni be a' képtelenséget, melly az önvallomásban foglaltatik? Ez igért valamit, —. de ha a' szerencsétlen, vallomásához önkényt ragaszkodik: mit használnak a' tanuk? Hiszen a' vádlott' fejének józanságát kétségbe hozni nem lehet; a' pásztorok pedig, bármi körülményeket fedezzenek fel, magát a' tettet szemeikkel csakugyan nem látták.

Minden hijában! — tünődék Andaházi — nincs más mód mint azt az iszonyú önvallomást, míg lehetséges, visszahúzás által megsemmiteni.

'S mi kedvező kilátás! Ime, ha e' visszahúzás megtörténik: mint fog minden másképen tünni fel! A' pásztorok mentőleg tanuskodhatnak; 's a' vádlott maga sok körülményt fedezhet fel, mik ártatlansága' kivilágositását sokképen előmozdithatják; egyszersmind a' bűnös' felkerestetését lehetővé teendik. Mert hiszen mi az, a' mi a' szerencsétlent vád alatt tartja? Semmi sem, csak saját vallomása. Úgy van; neki vissza kell húzni!

És ha vissza nem húz? — Mert kinek megváltására életét olly elszántan felajánlá, o annak mondhatatlan becscsel kell előttè birnia!

De hol tehát az, az olly temérdek áron megvásárlott férjfiú? Ott kellett e neki életveszély közt hagyni a' személyt, ki érette mindent, egyetlenegy pillanatban áldozatra vetett? Kellette e' végetlen áldozatott elfogadnia?

E' pontig jutott Andaházi, midőn irtóztató kétség villámlott fel lelkében. Mert ha ez asszony nem bűnös; ha ez asszony' gyermekét ama' fiérjfiú gyilkolta meg: le-

hetséges e, hogy saját magzata' gyilkosáért vesse magát halálos örvénybe: 's épen azon pillanatban, midőn a' halottat még vérétől ázó kebeléhez szoritva tartotta?

De hátha épen ama' pillanatban, a' fájdalom' egyszerre meglepő tüzében, az élet viselhetlen teherként feküdt szivén; 's attol, bár milly áron szabadulnia, nyereségnek látszott? Enyhitő gondolat! Mert ez esetben lehető vala, hogy talán a' fájdalom' első rohonása elmulván, az élet' szerelme felébred, 's annak, ki gyermeke ellen halálcsapást vitt: saját életét is felszentelni nem fogja.

Ezeket gondolá hősünk, 's visszaindult a' városba, védenczével személyesen szólani.

XIV.

Szükség e mondanom: milly kínos volt az éjszaka, mit Theréz a' tömlöczben töltött? Ott fekvék a' miveletlen, durva csoport között; és gondolataiban, képzeleteiben irtózatos képek tüntek fel. Az elszánás' bús, de nyugalmas érzése elreppent. Előbb azt hivé: halálnál rettenetesb reá nem várhat; 's ezt — ohajtotta inkább, mint rettegte. Most ez útálatos körbe léptekor tanulta meg, hogy van csapás, borzasztóbb a' halálnál, borzasztóbb a' boldogság' telyes elsűlyedésénél. Az emberiséget becsűlni tudó, mindent, mi szerencsétlenség' bélyegét hordja magán, részvéttel tekint; és szánakozását a' bűnöstől sem tagadja meg, ha az a' bűnokozta szenvedést emberhez illőleg hordozza. De lehet e útálatnál és iszonyodásnál egyebet érezni, midőn a' vétek, leplezetlen mutatja magát, 's gyalázatos bélyegét, daczoló szemtelenséggel, czégérként viseli? 's illy valaminek körébe taszittatni: olly gondolat, melly a' mi szerencsétlenünk' ereiben minden csepp vért pusztitó lángra lobbantott fel. Gyötrelmei

nagyok valának; belrészeit türhetetlen hőség emészté; ébren volt, de fejében rémületes álmok közlének: 's időt és helyet megkülönböztetni többé nem tudott.

Igy tölt el az élet' legkinosabb éjele eszmélet nélkül, és — temérdeksége miatt — alig érzett fájdalomban. 'S midőn végre hosszú erős küzdés után a' lélek erejének egy részét visszanyerni kezdé, gyöngéd illetést érze, 's fölpillantott.

Reggel vala; 's egy asszonyi alakot látott meg, ki őt lefelé hajolva, kezével érinté. Termete vékony, arcza kiaszott, szemei búval teljesek. „O, miért ébredsz „illy késón? — igy szólala meg; — lásd a' ki alszik, „az ijesztő álmot lát."

Therèz, e' szavakban, a' mult esti rémületes dal éneklőjének hangját ismerte meg: 's döbbenve nézett rá.

„Félsz te is? — kérdé Anikó — miért félsz? O, „téged egy [illegible] meg nem öl; mint őtet!"

„Kit?" kérdé viszont Therèz, irtózva.

„Ne kérd — felelt amaz szorongva —; hiszen a' „szép gyermek sírba szállt, és szegény Anikó — —" Félbe szakasztá szavait, és könyei hullának.

Therèz keresztül vala rázva; merően nézett a' szerencsétlenre, mintha arczán ismerős vonásokat keresne. Nyugtalansága pillanatonkint nőtt; végre remegve kérdezé: Szerencsétlen, ki vagy te?"

Te nem tudod? Anikó más senki!"

Therèz el nem fordíthatá róla tekintetét.

„Ne nézz olly merőn — mond Anikó —, o ha tud„nád, mint fáj az!

„Miért?" kérdé Therèz mindig inkább [illegible] szorongással.

„Lásd, épen olly merőn nézett szeretője, midőn „a' ő szemei [illegible]."

Theréz' ajkain az irtózat' fölsohajtása akaratlan röppent ki.

Anikó énekelni kezdett:

„Szép szőke lyány' ölén
Szebb gyermek fekszik ott;
De sír, csak sír szegény,
És szíve fenndobog.
Fáj szíved, gyermekem?
Anyám, az fáj nekem. —
Ne sírj, majd szűnni fog. —

„Olly néma csend vagyon,
Sem egy sohaj, sem szél!
Mély a' gödör, nagyon,
És benne nap nem kél.
Fáj szíved, gyermekem?
Anyám, nem fáj nekem.
Nyugszik, miként a' tél!"

Theréz elfordítá arczát.

„Elfordulsz? O, ne fordulj el! Szegény Anikó olly „egyedűl van!"

Az ének alatt, néhány a' rabtársak közül elősereglett. Két leányka állott közöttök, szineikről 's vonásaikrol ítélve, azon felekezetből, melly a' civilizált világ közepette félvadságban sátor alatt tölti napjait, űlőjét és hegedűjét házrul házra hurczolja, cserét űz, csal, varázsol, 's eredeti barna színét az éghajlat' daczára is megtartja.

„Anikó" — megszólal a' barna lyánykák' egyike, „mért énekelsz mindig olly szomorún?"

„Hagyd a' gyermeket," mond a' másik „dalolj inkább szeretődről, mint a' minap."

Anikó megrettent: „minap? nem, nem, soha!"

„Igen, igen! viszonzá a' barna, ott feküdtél a' szögletben; azt gondolod nem hallám, bár olly csendesen „dalolád?"

„Csitt, csitt! hallgass! kiálta Anikó.

„Ide kezedet! szólt a' leány; kitalálom belőle sze-„retőd' nevét!"

„Nem, nem!" monda Anikó hevesen; 's kezeit hátra voná; de a' csintalan lyánykák megkapák, 's erővel fesziték ki tenyerét.

„Itt, itt a' vonás! e' jelenti, hogy Sándornak hív-„ják."

„Nem tudja, nem tudja!" rebegé örvendve a' szerencsétlen.

„Tudom, tudom: Gyuri neve!"

„Nem, nem!"

„Hát Jóska, Pali, — az sem? Károl —"

Anikó ijedve kapta el kezét, 's néma lett.

„Találtam, találtam! újongatott a' barna, ugy e „Károl?"

Theréz e' pillanatban újult figyelemmel tekinté meg a' némult Anikót, 's mintegy akaratlanul, kérdezve fordult feléje: „Károl?"

Anikó úját ajkaira nyomá; majd hirtelen valami gondolat látszék benne ébredni; szivére nyomá kezeit, 's Theréz felé hajolt: „ismered őt? o ne szólj, mert ő ha-„ragszik, 's ismét kilövi fegyverét."

Ezen, a' körülállókra nézve érthetlen szavakra, Theréz egyszerre általrázkodott; 's e' sikoltással: „szent „isten, ő az!" magánkivüli állapotába visszadőlt.

„Oda van!" kiálták a' körülállók; az őr benyitá az ajtót, látá a' vonagló beteget; hírt ada 's a' szenvedő kevés idő mulva, a' betegek' számára rendelt szobába viteték.

XV.

Sietve ment Andaházi; úta a' vadászlakhoz közel vezeté el; 's a' mint a' bús emlékü házacskát megpillantá, ellenálhatlanul vonzódott abba betérni. A' gondolat: nem fog e ott valamit lelhetni, mi a' veszélyes titok' felvilágositását eszközlendi, enyhitő reménynyel szállott szivére. Belépett azért; de reményének a' már kizsákmányolt szoba betelyesedést nem látszott igérni. Ládát és szekrényt hijában vizsgált fel; 's már elkomorodva készült kimenni, midőn egyik szögletben: bizonyos tépett irásokat látott heverni. Fölvevé azokat, 's magával elvitte; de úgy tetszett szándékosan valának elszaggatva; 's egyetlen egy darabkán kivül, semmi olvashatóközttök nem nem találkozék. Az emlitett darabka kétségkivül leveltöredék volt, illy értelemmel:

„Hijában minden intésem reád nézve, szerencsétlen barátném! Oda veted magadat a' semmirekellő férj-„finak, ki hűségtelenségét és vadságát egy áldozaton már „bebizonyitá. Mert tudnod kell, igenis, lehetlen ezen „iszonyú felfedezést előtted titkolnom, ő az, ki szegény — — — ér' általad is ismert árváját elcsábitá, majd „féltékenységi dühében keresztül lőni akará, 's később „elhagyá. — Most, azt mondják, az elhagyatott tébolyod-„va van, 's e' rettenetes helyzetében csábitójától született „gyermekét megölte; 's bolyong, az ég tudja hol? — Theréz, Theréz! minden szentekre — —"

Megborzadt e' töredék' olvasásán Andaházi; száz sejdítések, érzelmek és gondolatok támadtak lelkében, míknek rendbeszedésével foglalatoskodva érte el a' város' határát. Nem messze a' város végétől, a' szekérút mellett, parányi dombocskák emelkedtek, 's mindegyik dombocska' végén egy egy feketére festett fa volt leásva.

A' hely a' város' egykori lakoinak szűk szállásul vala rendelve; 's dombok és gyászfák intés gyanánt állottak úthoszant, nehogy az élők, jövendő sorsokrol valahogyan elfelejtkezzenek.

„Ki' házát ássa ketek?“ igy szólt le a' kocsis, nyergéből.

Andaházi oda néz; 's nehány rabot lát, egy hajdu' felvigyázata alatt, sirt ásni.

„Egy szegény rabasszonynak ássuk!“ felelt a' sirásók' egyike.

„Mellyiknek?“ kérdé dobogó mellel Andaházi.

A' hajdu megszólalt: „annak a' gyermekvesztőnek, onnan a' hegyentúli falubol.“

„Fordulj meg!“ kiáltott Andaházi a' kocsisra; ki bámulva nézett az ur felé, 's zavarodva kérdezé: hová? tens uram!“

„Vissza, haza!“

A' hang elhatározottan kemény vala; a' kocsis sebesen fordult meg; 's kevés óra mulva, Andaházi saját háza előtt, néma és mély lélekborulatban szállott le.

A' KARPÁTI KINCSTÁR.

ELBESZÉLÉS.

I.

Hidj, de jól megnézd: kinek! így tanít a' régi közmondás. Hidj, de jól megvizsgáld: mit! erre oktat a' philosoph. 'S az ember, ki mind ezt híven megfogadni szeretné, addig néz és addig vizsgál, mig utoljára sem azt nem tudja: kinek, sem azt nem: mit? kelljen vagy lehessen hinnie.

E' baj veszélyesb, mint gondolnók. Kétség a' sziv' minden hóhérai közt legkínozóbb. Bizonyosságra törekszik lelkünk; tudni vágy, tehát hinni is. Mert a' hit nem egyéb, mint azon megnyugvás, hogy a' dologrol szerzett tudásunk bizonyos. Hit az embernek olly élemény, mi nélkül nyúgalmat és boldogságot soha nem ismerhet.

Ez azonban nem teszi azt, hogy kinek szívében hit lakik, az minden kivétel nélkül boldogságot bír. Sokat nyerénk a' sorstól, test' és lélek' taplálatára szükségest; de mind az olly kétértelmü ajándék, mellyből fájdalom, üdv és kárhozat eredetét veheti: akkép' a' mint vele élünk, vagy élni kényszeríttetünk.

Tűz, viz, lég éltetnek és ölnek; öröm keblet erősit és repeszt; gyönyör virágoztat és hervaszt; remény vigasztal és félrevezet; szeretet véd és feláldoz; hit égig emel és porig lesűlyeszt. Mondjátok meg: mi oltalmaz meg bennünket, hogy a' boldogság' ezer meg ezer eszközei közt bal sors' vaskarjai közé ne hulljunk?

Jól tudom: ti bővelkedtek szép szavakkal és bölcsen gondolt maximákkal. Azt mondjátok: éljük a' sors' ajándékait azon szellemben, mellyben a' jótékony istenség gondolá; örüljünk és gyönyörködjünk mértékkel; remény, szeretet és hit csak jóért, szépért és valóért hevitsen; 's több effélét. Uraim, a' tanács mind igen jó! Adja az ég: ti legyetek elsők, kik azt követitek, vagy követhetitek! Mert a' legmindennapibb böleseség' emberei is jól tudják: sokat nem tehetünk, mit tudunk és akarunk.

Szép, jó és való: három genius, kiket isten útainkra kalaúzul rendele. A' baj csak az, hogy szemeink igen sokszor gyengék őket megismerni, 's még nagyobb hogy igen gyakran gyötrelmet termő tövispályán vezetnek. Azért vagyunk emberek, hogy valamint a' gyönyört, úgy a' gyötrelmet is megérezzük; 's lehet e csudálni, ha a' gyötrelem' érzése vérez, elkeserit vagy épen kétségbe ejt?

Tűrést a' szenvedőnek nyúgalom' öléből orvosság gyanánt ajánlani: könnyű is, szokásban is van. De ki az emberiség iránt igazságos akar lenni, gondolja meg a' költő' mély valósággal irt tanitását:

Vagynak ollyan perczenetek
Az embernek éltében,
A' mellyekben setét leszen
Fejében és szivében.

'S illy perczenetekben senki nem ura többé magának. Itt a' határ, hol mult idők' tapasztalása és bölcsesége megsemmisül; hol isten által rendelt vezetőink szem elöl eltünnek; az értelem' vezérszövétneke elhomályosodik; 's a' nyomorult az ég' milliom ajándékai közül semmit nem bir, semmit nem talál.

És illyenkor történik leggyakrabban, hogy a' boldogság' minden eszközei a' lélek' nyúgalma ellen fordul-

nak. Senki sem esik örömest végképen kétségbe; 's így mind addig, míg a' végső, mindent bezáró pont elérkezik, táplálunk ohajtást jobb napok után; az ohajtás olly könnyen válik reménynyé, a' remény hitté, 's e' hit, tudnillik a' kétség' örvényében támadt, alaptalan ohajtáson és hamis reményen épűlő hit az, melly a' lelket homálylyal leplezi körül, 's a' józan okosság' világitó sugáraitol megfosztja.

Boldog volna az emberiség, ha e' szomoritó jelenet csak akkor tünhetnék fel, midőn mondhatatlan csapások vernek le; midőn már az emberi lélek a' sorssal óriási harczot állott ki. Mit csak a' legerősb küzdés nyomhat el, az elég biztos alapon áll 's számtalan bajból vívás által kimenekedhetik. De az emberi lélek közönségesen olly könnyen megadja magát; sőt ezer meg ezer esetben önkényt ereszkedik üres álomnak; ohajtásnak, reménynek és hitnek, 's azon veszi észre, hogy a' léleksűlyesztő daemon hálóiban fogva tartatik, 's nincsen szabadúlás.

Vak hit, vagy babona, vagy a' minek hívni szoktátok, nemünk' legrontóbb ellenségei közé tartozik. Milliókat tart örök rabszolgaságban, rettegésben, elaljasodásban; a' leláncozolt értelem rajtunk nem segit; olly dolgokon függünk, mik nincsenek, nem is lehetnek; a' valót kerüljük, 's ha útunkban áll is, eltaszitjuk; boldogságot keresünk föld felett és alatt, és e' földszíni életet hijában ábrándozzuk keresztül.

Ne véljétek pedig, mintha ezek csak a' köznépre tartoznának, mellyet megvető pillantattal olly örömest néztek. Emlékezzetek a' ti boszorkánypöreitekre és sok tekintetben magnetistáitokra is! Ide számithatnók a' politikai álmodozók' szép sergét is, és azon bölcs férjfiakat, kik egész népekre függesztik figyelmeiket 's mindig egyebet akarnak látni és hallani, mint a' mi szemeik' láttokra történik és füleik' hallottokra kiabáltatik.

Az is való: vak hit és csalárdság egymás mellett járnak; 's az emberek' nagy száma csak szinészi ügyességgel játsza a' babonást, hogy mások' együgyüségét eszköz gyanánt használhassa. Egy nyomorúsággal több. A' sokaság szeret csalni is, csalatni is; a' sokaság szeret gonoszszá lenni is, tétetni is, való, vagy képzelt haszonért. E' csalási és csalatási nagy, de lélekalacsonyító rendszerhez kapcsolja magát a' belőlről fejlő és saját magunkban és magunk által táplált csalódás vagy öncsalás, mi a' szerént, a' mint következményei nyilatkoznak, vagy nevetségre, vagy szánakozásra, vagy épen útálatra méltókká teszen.

Ha ez öncsalás 's ezen épült oktalan, vak hiedelem az értelmen erőt vett, — és hányszor 's hányakon nem történik az! — az ember istenség' képére teremtett állat lenni megszűnik. Tudjátok pedig: az istenség' rájtunk lévő képe, az az, a' kebleinkbe lehellett isteni értelem' szikrája nélkül széles e' föld' kerekségén nincs állat, melly az embernél, az erő' és természeti ösztönök' dolgában olly szegény földtermésnél, alacsonyabb lépesőn állana.

De ti e' mindenek előtt tudva lévő beszédeket olvasni már bizonyosan elúntátok: azért, ha úgy tetszik, lökjétek el e' lapokat, vagy hallgassátok a' történetet, mit a' következőkben elbeszéleni szándékom.

II.

Lemenőben volt a' nap; utolsó súgárai a' karpáti csúcsokrol visszacsillámlottak, a' földmivelő nép — mert nyár vala — egymás után takarodott a' városba, melly a' Poprád' szép partjai mellett, az óriási bérczektől nem messze, kellemes helyzetben terűl el. E' jelekröl 's vala-

ha Tököli' birtokában volt ó váráról megismeritek, hogy Kézsmárk forog szóban, szorgalmas, német polgárok' laka, hova magyar ifjaink a' Hermann' unokáinak kemény hangu, de gazdag és költői nyelvét tanulgatni járnak fel.

Ez itt említett ifjak' sorába látszott tartozni az a' kettő is kik most a' városon kivül a' leereszkedő estve' szépségét éldelve sétálgatnak vala. Csinos egy pár termet, ízléssel öltözve, korban egyformák, tekintetre különbözők. Egyik' arczát derült kedv ülé, élénk részvéttel szemlélgette a' befelé tolongó sokaságot, szeszélyes megjegyzéseket tőn 's társát vidámságra éleszteni törekedék. De ez magába vonultnak tetszett; andalogva nézett az alkonyodó nap után, vagy a' bérczek felé; a' közel jeleneteket észre sem látszék venni: 's arczvonásai és szemei belöl emésztő gondra mutatának.

„Nem látod azt az eredetít", mond a' derült, „ki „amott bal felé puskájára támaszkodva áll?"

A' komor, mintha álombol ébredt volna fel, meglepetve fordult a' kérdező felé; szólani akart; de nyilni kezdő ajkait újolag bezárta.

„Pali", kezdé ismét a' másik, „te nem vagy magadnál! Ama' vadászra tevélek figyelmessé."

Pali vállat vonított és sohajtott, 's tekinteteit ismét a' távolba függeszté.

A' derült' arczán szánakozás' vonásai jelentek meg; nehány perczig hallgatva nézett a' magában küzdőre; most vállára tevé jobb kezét, 's ismét megszólalt: „emlékezzél fogadásodra!"

„Emlékezni: oh az felette könnyű! de teljesiteni — —"

„A' lélek' ereje akarat, akarat' következménye teljesítés."

„'S ha a' lélek ereje gyökerében elmetszve van?"

„Gyermekség! fiatal, egészséges testben a' lélek' ereje csak szándékos puhálkodás által zsibbad el. Szedd öszve magad'; vess belső állapotodra komoly tekintetet; 's ten magad előtt fogsz pirulni és meggyógyulni."

„'S te azt véled: nem tevék mindent, mi lehetséges vala? Oh, azok a' boldogok! És mit is szólhatsz te olly lélekállapotról, miröl képzeleted nincs?"

„Nem mondhatnám. Én is valék szerelembeteg; én is csalódtam reményeimben; epedtem, ábrándoztam, küzdöttem; és most voltbohóságaimon jókat kaczagok."

Pali' ajkain keserű mosolygás vonult el. Szerelem? tudjátok is ti: mi az? értitek is ti: mit teszen az? Röpkedni, mint lepke; fellobbanni, mint bolygó fény; mámorba hullani, melly fél éjig tart; aztán ásitni és jót aludni, és reggelre mindent elfelejteni: ez a' mit ti szerelemnek hivtok. Kérlek, jó Laczi, hagyd abban!"

„Nem, édes barátom! A' dolog komoly kezd lenni. Te gyötrő szenvedelem' hatalmába adtad magadat; naponként sötétülsz és hervadsz. Mi leszen ebből? Fogadád, hogy erőt veszesz magadon; 's ime a' sűlyesztő érzelemnek mind inkább neki bocsátkozol. Veszni akarsz?

„Oh igen, veszni akarok!"

„Pali, nekünk e' vidéket el kell hagynunk."

Elhagyni? e' vidéket? őtet? Te nem tudod: milly rettenetes szót mondál ki."

Laczi gondolkozott 's újolag kezdé: „Szép meleg nyári estve! Pali, bennem egy régi ohajtás ébredt fel."

„Ohajtás?" visszhangozá amaz.

„Valahányszor a' Karpát' csúcsai látkörömbe akadnak, mindannyiszor fáj, hogy még rajtok nem valék."

„Egykor én is vágytam ott lenni."

„És most?"

Pali vállat vonitott: „ha kedved úgy tartja?"

„Jól van tehát, holnap vagy holnap után, mihelyt vezetőt találunk!“

Míg a' két ifjú igy beszélett, neháný lépésnyi távolságban, puskájára támaszkodva pihent bizonyos emberi alak, kit a' reá néző egy tekintettel nem hagyhatott. Redős, szűk homlok, horpadt or, kémlő, kis szemek, barna, beesett arczok, borzas szürke bajuszszal árnyékozva, 's a' keveset mutató arcz' egészével rendes ellentételben álló rátartó tekintet, kurta nyak, és merevenen tartott derék: ezek valának, mik az emberen legelőbb szembe ötlének. Avult szalmakalapja, hajdan zöld lehetett vadászújasa, vászonnadrága és molyette borztarisznyája fedezék testét. Csapongó pillantásait ide 's tova járatá, 's végre az együtt beszélő két ifjún nyugtatá meg.

Az embernek vagynak sejtései, tehát a' mi vadászunknak is. Midőn ifjaink a' lomniczi csúcs felé pillantának, ő magában igy gondolkodott: „E' két úrfi bizonyosan idegenből jött, 's idegennek, talán épen sikföldinek, a' magas bércz nem utolsó látvány. Bizony nem ártana megkérdeznem: volna e kedvök a' fellegek közé felsétálni? Egy jó borra való! Az alkalom ér valamit.“ Ezt gondolván, talán lassú morgással fogai közt el is mondván, vevé puskáját bal, kalapját pedig jobb kezébe 's katonai léptekkel a' beszélgetőkhez azon pillanatban járúla, midőn a' vezetőről tételék szó.

„Engedelemmel! az én vagyok.“

„Kicsoda?“ kérdé azon ifjú, kit a' másik Laczinak nevezett.

„Hm! azon vezető, ki uraságtokat fel az ősapára kalaúzolhatja; különben pedig Jakob Knot, lomniczi fi, hires nevezetes Knot Pál' maradéka; szolgáltam a' felséges császárt húsz esztendeig; Kámpániában voltam Taliánországban, 's hoszú szolgálatim' jutalmáúl minden

adó alól felszabadítva vagyok; mivel úgy is könnyebbség' okáért e' puskámon kivül semmim sincs."

A' lomniczi ékesszólás' ez eredeti mutatványa, a' szónok' sajátságos alakjával 's azon móddal, mellyel szavaltatott, egybe kapcsolva, meglepé a' hallgató ifjakat, 's magának a' komorkodónak ajkai is mosolygásra vonultak: a' másik pedig szeszélyre lobbanva hangoson felkaczagott.

„Derekasan, vitéz Jakob Knot! Kend tehát a' hegyek közti járást jól tudja?"

A' vitéz' homlokredői sűrübb ránczba szedődtek, mintha a' kaczagás nem esett volna kedvére, hanem kevés percz mulva erőt vőn magán; szemöldökeit a' lehetségig felhuzta, derekát neki egyengeté, köhente 's válaszolt: „a' járást, ifjú ur? minden bizonynyal jól tudom, 's épen ollyan jól, mint a' vadkecske, melly a' bérczen született. A' Knot nemzetségnek, uram, különös vágyása van a' hegy közé; már gyermekkoromban minden tekervényeivel ismerős valék. Tetszik próbát tenni? Felvezetem uraságtokat olly magasra, hogy a' csillagokat kalap mellé tűzhetik."

„Nem mindennapi igéret!" felelt az ifjú, „'s lehet e mindjárt holnap indulnunk?"

„Hány napra?"

„Háromra."

„'S fel egészen a' legfentebb tetőig?"

„Fel, a' meddig csak lehetséges."

„Tehát holnap után, ifjú ur; addig készületeket teendünk."

III.

A' városi háznép, mellyről a' következőkben szólani akarok, épen vacsorájától kele fel, 's közelebb ült a'

nyitott ablakokhoz, hogy az estve' hives levegőjét az alkalmasint hév nap után közelebb érhesse. A' kelő hold barátságosan sütött a' terembe, és sugárai az asztalon égő lámpa' fényével vegyülve kellemes világitást öntöttek el a' falakon. A' termet és bútórait, és lakóit ha megtekintetted, azonnal észre fogtad venni, hogy csín, kényelem és gazdagság a' háznál otthon vagynak. 'S valóban az öreg ur, ki az ablaknál nagy karszékében hátra vetve űl, 's meglehetős nagyságu arany szelenczéjéből olly vacsora utáni derültséggel, olly jó hoszút szippant, nem kevesebb: mint maga Áringer Nathanael, a' nemes város' sok év óta dicsőségben kormányozó főbírája. Fején a' hajfürtök már ritkulni 's őszbe elegyedni kezdenek; de még elég erőben látszik lenni, hogy a' haza' terheit továbbra is hordozhassa; legalább házi orvosának étvágyfogyatkozás miatt még soha sem panaszolkodott; 's erről kellemetesen előre domborodó hasa hiteles bizonyságot teszen. E' dicséretes has, az arcz' szenvedélyek által fel nem dult, sima és nyúgalmas vonúsaival egybevetve, hirdeti a' birtokos' haragra nem hajló, áldott természetét, mellyet kormánypálczája alatt lévő hívei is tapasztalhatnak, ha tudnillik szorosan vigyáznak, hogy ébredező étvágyának lecsilapodása előtt ne háborgassák, se ebéd utáni csendes álmából fel ne ébresszék.

Az asszonyság, ki az említett tisztes alak mellett, egyszerűen-házilag, olly bizodalmas közelségben foga helyet, kétség kivül maga a' házi asszony, a' köztiszteletben álló Áringerné asszonyom. Viselete 's maga' tartása gondos gazdaszszonyt hirdetnek; 's minden egyszerüsége mellett is, szemei' élénksége 's ajkainak formája sejtetik, hogy a' ház' kormánya valamivel zajosabban foly, mint (férje' külsőjéről ítélve) a' városé.

Férj és nő boldog egyetértésben, belső gyönyörködéssel töltve függeszték pillantataikat szerelmök' egyetlen-

egy zálogára, a' délczeg ifjúságban virúló, szép Nellire. Az ember az öreg' páremberiek nehezen hinné (mert a' szülöi szeretet vajmi rosz üvegen néz!); de az egész vidék' ifjai egy szájjal vallják, hogy Aringer Nelli nemcsak gazdag, nem csak csinos, nem csak jó tánczu, de egyszersmind igen szép leány is. Azon tűz, mellyel a' városi szépek' egyeteme ez utolsó czikkelyt ostromolni szokta, gyanút gerjeszt, hogy a' dologban csak ugyan van valami; 's minden bizonynyal, ha előtekbe irnám arcza' rózsáit; kék szemei' szelíd fényét, szőke fürtei' szépségét, deli termetét, meg mindent, nem kétlem: a' dolog' valóságárol ti sem kételkednétek legkisebbet is. Azonban magamon tapasztalám, miképen a' szépségröl készült legköltőibb, vagy, ha úgy tetszik, festőibb leirások is csak azt viszik véghez, hogy az olvasó vagy hallgató az egész pompás leirást által meg által gondolva sem kérdhetne okosabban egyebet ennél: de tulajdonképen millyen volt hát az a' szép?" E' kritikai megjegyzés után, elég legyen lassu bizodalommal megsugnom: Nelli valóban szép vala 's a' mi több, kellemes.

Illy leányt ki hagyott volna gondos nevelés nélkül? 'S főbiró urnak és hitvesének dieséretökre meg is kell vallani: egyetlen leányokért minden tettek, mit kigondolhattak. Nelli tánczolt, muzsikált; czifra portékákat kötött és varrott; rajzolt, francziául tudott köszönni; Hugo Victorbol és Bulwerböl egész lapokat elolvasott, 's a' többi. Mikor valamelly szép és gazdag leány ennyire ment: akkor a' férjfiak' szemében igen természetesen a' három grátziák és kilencz musák közé tartozik; 's minden ember igyekszik pillantási körébe jutni; igen sok ember pedig épen birtokába.

Igy történt Nellivel is. Vének és ifjak jártak körűle, 's az öreg ur és asszony szinte törték fejeiket: e' bőségböl kit kelljen választaniok, ki az angyali gyermek'

kellemeihez 's az apa' erszényéhez méltó vő lehessen? Az alatt, míg ők így tűnődnek vala, a' szép leány egész nyúgalomban élte napjait. Nem, mintha ollykor ez vagy amaz fiatal udvarló iránt némi vonzalom nem ébredett volna keblében; hanem az ébredező vonzalmak tartós szenvedelemmé soha sem váltak. Egyforma jó kedvvel járá el tánczát egyikkel, mint másikkal; 's úgy látszott, a' tánez maga mindig érdekesb volt előtte a' tánczosnál. Hogy menyaszszonyi, bájos napokrol soha sem álmodott volna: azt állítani ki merné? De állandóul kirekesztőleg senkire nem fűzé álmait; azon boldogok közé tartozván, kiket a' természet erős szenvedélyek nélkül alkotott, 's kik annálfogva többféle 's egymástol különböző kapcsolatot és körülményt könnyen 's megelégedve elfogadhatnak, 's rendszerént a' szenvedélyeseknél több házi boldogságot adhatnak és vehetnek.

Illyen vala Nelli, 's hogy illyen vala, az bizonyos kellemes könnyűségü, gyermekileg kedves külsőt adott neki, melly sok férjfi' lelkére ingerlőbben hat, mint a' mély érzelmet bizonyító vonások. Mert a' mély érzelem jókori tapasztalást 's éretséget hoz, a' bizodalom' körét szűkebbre szabja 's bizonyos felsőséget éreztet. Az el nem fogult, gyermeki lélek pedig örömest látszik más' felsőségét megismerni; örömest látszik, egész bizodalommal hódolni, a' mi a' férjfiú' büszkeségének hizelkedik 's a' mi által a' férjfiú olly gyakran is, könnyen is jut igába. Nehogy hoszas legyek, Nelli tehát a' fortepiano mellé ült, 's hószin újacskáit a' hallgató pár' örömére a' kulcsokon fel 's alá mozgatá. Épen egy darabot végzett 's másikhoz vala kezdendő, midőn a' már nehány óránegyed óta elcsendesedett utczán, a' nyitva álló ablakok alatt járkálás hallaték. A' teremben űlő háznép figyelmessé lőn, a' szép leány ablakhoz lépett és kitekintett, 's azonnal visszarántá fejét, 's arczain gyenge pirúlat futott

végig. A' házi asszony' ajkai kérdésre nyilának, de mielőtt szóhoz jöhet vala, oda künn csendes éji muzsika zendült meg, 's a' szóra nyilt ajak mosolyodva zárodott be.

„Aha! felszólal Áringer ur, ez bizonyosan az ifjú Kraudi."

Nelli' fejecskéje helybenhagyást bicczentett.

„No, jeles egy ifjú, folytatá az öreg ur, és jól gazdálkodik."

„Meg olly módos!" közbe szól a' házi aszszony; „az öreg Seivertné is mindenét rá hagyja; 's mint megbecsüli ezt a' beteges, vén nénjét!"

„Ah, mama," bele vág Nelli, „ez az a' szép notturno, mellyet a' minap Erdőhegyi urtol hallottunk."

„Az az Erdőhegyi ur!" mond az anya, „ki tudja miféle és honnan jött?"

„No, no," szól az öreg ur, „nem lehet tagadni, hogy tanult fiatal ember és nemes."

„Nemesség nem tőkepénz", felel az aszszony.

„De lépeső, mellyen nagyra hághatni" viszonoz az ur.

„Mikor? valaha? jövendőben? vagy talán nem is? Reménység üres hang."

„Talentom a' reménynek bíztos alapja."

„Egy szó mint száz!" mond az aszszony, észrevehetőleg felemelt hangon, „nekem az az ember nem tetszik."

„Igen jól van!" felel Áringer ur fejhajtva.

„Az ifjú Kraudi az én választottam."

„Igen helyesen!" erősité ismét a' házi gazda; 's egyszersmind két újával szelenczéjére egyet pattant, nejét egész emberséggel megkinálja, ki is az elevenitő porbol egy csipetnyit felfog, az érdemes főbiró utánozza, 's

egy páros, rokon szippantatban a' zavarodni készült házi békeség helyre áll.

Nelli e' drámai jelenet alatt alkalmasint neutralis helyzetben látszott lenni. Mert ha jövendőbeli férjről vala szó, gondolhatá magában: a' két öreg könnyen megegyez, aztán minden esetre kettő felett versenyghetni, vígasztalóbb, mintha egy sem mutatkoznék. Mind e' mellet is a' folyvást zengő muzsikát gyönyörrel hallgatta, 's leányi büszkeségének épen nem esett roszúl e' figyelem, melylyet a' városi polgárfiak' egyik jelesebbje iránta mutatott. Az ifjú Kraudi semmi esetben nem vala megvetendő; 's ezt leginkább bizonyítják azon lopva tett melléktekintetek mellyek egy és más szomszédház' ablakárol a' hangászatadóra le leröppentek. Nem egy szép' hókeblecskéjében ébredeztek a' kis Nelli iránt irígy mozdúlatok. De hijában! Kraudi tudta, mit teszen; 's olly bájos alakot, mint Nellié, 's olly szilárd erszényt, mint a' főbiróé, egyetlenegy hálóvetéssel elhalászni, nem utolsó gondolat.

Az időt sikeretlenül nem örömest vesztegetném; azért röviden mondom el: bár fenn a' teremben és alant az utczán a' perczek elég kellemesen folyának, végre csak ugyan megszünni kellett; 's e' pillanatban, mellyről itt szó van, az utcza csendes és puszta, a' terem' és szomszédházak' ablakaik zárvák, 's a' szép leány párnái közt feküszik, 's ébren vagy alva kedves képzetek lengenek körűle.

IV.

Egyetlenegy ablak maradt még 's épen az Áringer házzal általellenben, nyitva, 's ezen egy halvány bús képü ifjú nézett kifelé, szemeit nyugvó szépünk' ablakaira függesztve. Künn és benn mély csend vala; a' tele hold

magasan ragyogott a' tiszta légben, 's a' szelid fénynyel világitott utczán a' közel álló templom' tornya oriási árnyékát önté keresztül. Mindezek az ifjúra behatást tenni nem látszottak; ott könyökölt és nézett a' zárt ablakra, melly szive' minden ohajtásait tekintete előtt elzárá, és nem volt ereje szemeit másfelé forditani; fojtott sohajtás feszité mellét, 's pillái alatt keserű köny remegett.

Most megkondult az óra 's tizenkettőt üte; 's a' kisértő lelkek' e' pillantatában a' templom felől bizonyos alak sötétlett elő, 's a' főbirói ház előtt megállott. Meg ne rémüljetek, jámbor olvasóim! az alak sajátképen semmi ijedelmet nem hoz magával, és semmi nem egyébb, mint a' becsületes éjjeli őr, ki hivatalos pontossága' jeléül eljöve, hogy hoszú évek óta minden éjjel számtalanszor elzengett énekét ez úttal is, és nem utolszor, elhangoztassa, 's az izletes vacsora után édesen szunnyadó főbiró urat szükséges vigyázatra, minden siker nélkül felszólitsa.

Az, kire e' meglehetős harsány felszólitás legélénkebben hatott, minden bizonynyal a' mi bánatos ifjúnk vala. Képzeményi búsak lehettek, de nem földön mászók; ugyanazért a' becsületes őr' földi kiáltására könyöklésëből felriadt 's neheztelő arczczal csapá be ablakát.

Benn a' szobában a' gyertya utolszor lobbana fel 's elaludt; de a' holdvilágnál tisztán láthattátok volna: miképen a' szóba' két oldalán két ágy vala, 's egyiken álomba merűlve feküdt bizonyos alak, mig a' másik üresen állt, 's birtokosa sebes leptekkel fel 's alá járkála. E' járkáló ugyan az volt, ki előbb az ablakot neheztelve becsapá, 's ugyan az, kit nem sokkal előbb a' Popráď' partjain társával együtt sétálva láttunk. A' szerént, a' mint szerelmi kinjának sok jeleivel előttünk legelőbb is feltetszett, a' bölcseség' férjfiai bizonyosan fél vállrol fognak reá tekinteni. De ti, szelid olvasónék, kik a' bol-

dogtalan Devereux Aubrey', vagy a' szánásra méltó szegény, vak Nydia' sorsán olly örömest hullattok hév könyeket, 's kik még örömestebb látnátok, ha valaki miattatok a' szerelem' legforróbb hagymázában kinlódnék, ti mondom, nem tagadhatjátok meg a' részvételt az én hősemtől, 's dicséretes újságkívánástokhoz képest, bizonyosan már eddig is ohajtátok tudni: ki ő? miért szenved? mivé leszen? 's több efélék.

Erdőhegyi, magyar szülők' gyermeke az alföldön, nemes, de nem gazdag házbol született. Atyja azonban birt annyival, hogy fiát az iskolákon kitaníttathatta; 's ez nem haszon nélkül futá a' tanulási pályát; ismereteket gyüjtött magának: most Kézsmárkon, atyja' hajdani tanulótársánál, törvénygyakorlat' idejét töltögeté. Míveltségre törekedés természetében feküdt; csín és izlés külső viseletén is látható vala. Innen jött, hogy betyárkodásra nem hajlott, hogy szebb körökbe örömest lépett 's bizonyos társalkodási könnyüséget szerze magának, melly arcza' 's termete' szépségével párosulva, kedvező fogadtatást eszközlött, valahol csak fellépett. Kár, hogy illyen lévén, egyszersmind több vidámsággal nem volt felruházva! Képvonásait ha tekintenéd, kételkedni fognál, nyúgalom e, vagy epedés, mi rajtok uralkodó? Szemei mély érzést tűkrözének vissza; szóhangja hév is, lágy is vala. Mind annyi jelenség, hogy sorsától szívet kapott ajándékul, melly első alkalommal vérzeni és fájni el nem múlatja.

Ha epedésre hajló 's meleg keblü fiatal ember egyszersmind élénk és gazdag phantasiával bír, és sem történet, sem szándék őt saját lélekállapotára még elég jókor nem figyelmezteti, 's józan meggondolásra nem ébresztgeti: készen van az ábrándozó. Akkor képzelet' és ohajtás' tárgyai nem fognak a' lélek előtt úgy állani, mint szobrász' teremtő lelke előtt a' márványdarab, mellyet sa-

jat akaratjaként, illyen vagy amollyan alakra változtat. Akkor a' tárgy uralkodik a' lelken, 's azt szolgai állapotban tartván, vagy tehetetlenségbe sűlyeszti, vagy olly tettekre határozza, mellyek nem tiszta, józan ész', hanem féketlen phantasia' befolyása alatt állanak.

Erdőhegyit első ifjúságától fogva e' lélekállapot fenyegeté. Szülői 's tanitói nem láttak elég élesen 's örültek, ha már ifjúsága' hajnalán lángérzelmü költők' olvasásában elmélyedt, ha a' fortepiano mellett hoszú órákig ült, ha társaságban olly szeliden, olly csendesen 's még is olly láttszó részvéttel viselte magát, melly az udvariságon teljes melegséget öntött el, 's úgy látszott, mintha szivet keresne, melly e' melegséget egész mértékben tudná méltánylani.

A' szenvedelmek, mint minden a' természetben, lassanként fejlenek ki 's érnek meg. Gyakran történik ugyan, hogy kifejlés és érelem nagyon jókor feltünnek; de minden esetre bizonyos belső és külső körülményeknek előre kell menniek, 's a' léleknek lépcsőnként elkészülnie, hogy a' szenvedelem egész lángra fellobbanhasson. Mind addig, mig hősünk' lelkében csak sejditett 's még alakot nem nyerhetett képzemények 's ohajtások támadoztak, sőt mindaddig, mig a' lassanként határozottabb alakra törekedő sejtés csak benn, a' kebelben lebegő ideál körül keringett, 's künn az életben, a' társasági körökben nem talalkozék tárgy, mellyről az visszatűkrözhessék: semmi veszély nem mutatkozott. Még lehetett volna az ifjú' érzeményeit magas, lélekemelő tárgyakhoz előre szoktatni; a' képzelet' erejét gondolkozás és akarat alá rendelni 's az egykor kétség kivül kilobbani fogó lángnak irányt késziteni. Vagy — valljunk igazat — talán nem is lehetett volna; talán az emberiség' töménytelen sok eseményeiben a' szerencse fő szerepet játszik, 's minden csak at-

tol függ: a' kifejlés' pillantatába jutott ifjú kivel, 's mivel, és mint, és mi befolyás alatt találkozik?

Szóval, a' mi ifjunk, mielőtt a' karpátaljai várost meglátogatta, testben és lélekben egészséges vala 's nem ismeré azt, a' mit ti szerelemnek hívtok, 's a' mi nélkül a' mívelt lelkü szépvilág' román- és novellagyártói dicsőséget és kenyeret más úton fognának keresni. A' faluban, hol az öreg Erdőhegyi őseiről maradt parányi gazdaságát ősi módon folytatta, voltak ugyan leánykák, 's az ifjú ismert egyet kettőt azon városban is, hol iskoláit jurá: de ő gondolá, vagy ha nem épen gondolá is, miként lehessen valaki szerelmes olly leányba, ki nem Wallenstein Thekla, vagy Ottilia, vagy Esmeralda, vagy Lester Madeline, vagy mi minden? Baj vala, hogy régóta keblében hordá az ohajtás' magvait: bár egyet a' nevezettek és hasonlók közül egyszer már feltalálhatna! Hogy a' feltalálás perczében sziv szivet, láng lángot fog érni: azt ő természetesen kétség alá sem hozá. Hiszen a' szív' leghallhatóbb szózata: viszonzás! 'S ki e' szavat úgy érti, mint ő, ne hidje e, mikép minden más úgy fogja érteni?

E' hitben még eddig nem is csalátkozék. Szerelem' hősei (régen tudjátok azt) a' barátságban nem erősek. De mielőtt a' szerelmi, szívet 's lelket elfoglaló napok beállanának: e' fejledező érzemény hasonló korú ifjakat nem ritkán fűz öszve, mivel a' telni kezdő kebelnek kölcsönös ömledezés szükséges. Midőn az öreg Erdőhegyi iskolába küldé fiát, ugyan azt tette a' magaéval tiszteletes Bede ur is, a' helybeli lélekpásztor, 's a' két fiú együtt végzé iskoláit; együtt ment törvénygyakorlatra 's részvételt és viszonzást egymástol soha sem tagadott meg. Azonban Bede Laczi más vala. Több itélő tehetség mint képzelet, több józanság mint érzelem, sok életkedv, eléggé meggondolt tervszerénti cselekvés 's na-

ponként öregbedő világismeret: ezek valának főbélyegei. Ezeknél fogva, bár korok nem különbözék, több érettséggel birt barátjánál 's ollykor vezető gyanánt tünt fel mellette. Azonban saját könnyü, tiszta mérsekletéről itélve, nem szerezhetett magának előismeretet mind arrol, a' mi a' másikban küzdött és forrott, 's annál inkább meg volt lepve, midőn rajta, a' Popráď partjára lett érkezés után nem sokára, olly lélekállapot' jelenségeit vette észre, minek siralmas következései előre láthatók valának.

Nehogy valami elmaradjon, tehát a' két ifjú megjelent Kézsmárkon, 's mivel olly miveltek, olly kicsapongásra nem hajlók, olly udvariasak 's mindenek felett olly szép egy pár alak valának: örömest láttattak mindenhol 's kivált olly házaknál, mellyek jövendő után pillogó leánykákat és anyácskákat tartának magokban. Illy körülmények közt Bedével mi történt, vagy történhetett? nem gondom. Őt egy két szédítő pillanat' veszélyes következéseitöl saját vérmérséklete megőrzendi. Erdőhegyit a' mi illeti, az előtt új világ nyilt meg. Az alatt mig társa az itteni szép arczokat és termetkéket, bizonyos módositással ugyan azon agyagbol készülteknek tekinté, mint a' mellyből az otthoniak is gyúrattak: ő kész vala nem annyira gondolni, mint érezni és hinni hogy ezek itt egészen más elemekből összeállitvák. Azért e, mert érzéki kifejlése nagyobb vala most, mint ide jötte előtt? Azért e, mert az otthoni leányok a' falusi gazdasszonykodás' mindennapi világában, Schillert és Bulwert nem ismerve a' pesti casino' hangversenyeiről semmit nem hallva, Boka Andris' jó notáin jó izüt tánczolva, a' képzetében formált ideálhoz nem közelitettek? Én nem tudom, 's csak annyit mondhatok: hősünk' szive a' Karpát alatt szikrázni kezdett 's mind addig szikrázott, mig egy estveli társaságban egyszerre meggerjedt 's egész lényét hatalommal futotta keresztül.

Nekem, jámbor olvasó, nem épen óriási emlékező tehetségem van, 's annál fogva számot sem adhatok: kinek hivták azt a' tanácsbelit? 's mellyik utczában volt az a' ház? kinél és hol a' társáság összegyült. Farsang vala, bércz és város hóval fedvék, 's illyenkor az öreg urak, kereskedői szellemök' minden károsodása nélkül, magoknak és gyermekeiknek magányos vagy közönséges helyen egy egy jó órát engedtek. Legénykék' 's leánykák' örömére ma épen illy óra tűnék fel, 's gondjok vala reá, hogy elengedőleg használják. Erdőhegyi fortepianóhoz ült és játszott; Bede tréfát űzött a' leánykák közt; a' házi kisasszony nevetve feddé csintalankodásiért, 's „menjen," monda, „játszák inkább Erdőhegyi urral azt a' tegnapelőttit, négy kézre."

„Kisasszony az nem megy! két férjfi együtt, milly hidegség!" felelt az ifjú, 's karon fogá a' leányt 's Erdőhegyi mellé székre vezeté.

„Nem én, nem én!" vonakodott a' leány, „Áringer Nelli a' mesterné; őtet! őtet!"

Alig röppent ki a' szó, már két ifjú körbe fogá Nellit; egy pillantat, és a' grátzialebegésü gyermek üle a' mi ifjúnk mellett, és beléje tapadt minden férjfiszem; mert a' leányokat a' mi nézi, ők a' magokéit inkább a' szép magyar fiún nyugtaták. Erdőhegyi ez estve látá Nellit legelőszer, 's a' kellemes, gyermekileg ártatlannak látszó alak megkapá figyelmét. Most pedig, midőn illy nyájas szomszédságban mellé telepedett, és pillantásaik egymást üdvezelve találkoztak, és a' leányka' gyönyörű újacskáit a' fekete kulcsokon meggörbíté: ki fogja kimagyarázhatni az érzelmet, melly benne egyetlenegy percz alatt felvillant? Ez elfogúlatlan, kedves tekintet, e' szelíd, nyilt örömérzet, annyi illendőséggel mérsékelve, e' gyermeki önbizodalom, szerénységgel felvegyülve, e' lélekkel tölt párszem, ez érzelemmel teljes

játszás, 's minden egyéb, a' miről ti talán nem is álmodtatok volna, de a' mi hősünk látott, hallott, gondolt, képzelt, sejditett és hitt: mind, mind összesitett erővel rohanák meg lelkét, 's úgy tetszett, mintha a' mit évek óta keresett és reménylt, e' perczben találta volna fel; mintha őrszelleme mennyei ihlés által öntötte volna belé a' gondolatot: ez ő!

Ha vagynak pillantatok, mellyekben a' nem épen költői lelket poetai hevület lepi meg: bizonyosan illy pillantat az, mikor a' szerelem' első szikrája az ifjúban lobbot vet. Csudáljátok e, ha a' mi Erdőhegyink is egyszerre magasra hágó érzemények közé jutott, 's ha ennél fogva újai szokatlan lelkesedéssel csalogatták ki a' legédesebb, legáltalrezgőbb hangokat? A' lelkesedés, ha mindjárt csak pillanatokra is, ragadós. A' könnyűvérü leány megkapva érzé magát; fokrol fokra követé szomszédját, 's a' lélekemelő percz' következése a' leggyönyörűbb összezengésü játék vala, melly a' hallgatók' egész sergére hatalommal munkálkodott.

Vége lőn, 's a' megszűnőket zajos taps üdvezlé. Nelli vidám, de szerény csendben fogadá azt; Erdőhegyire pedig kedvetlenül hatott a' zaj. Vagy gondolt e ő azzal, ha mások hallgatják e? 's játszását helybenhagyólag fogadják e? Neki a' húrok' lágy rezgése sziv' szózata gyanánt szolgált, ő lelke' lángérzeményit nyomá ki az által; azt hivé, hogy bájos szomszédnéja őt egészen megérté, 's az ennek újai alol felrezgő hangokat úgy fogadá, mint a' legboldogitóbb viszonzás' hangjait. Boldog csalódás, ha szétröppenie nem kellett vala!

Ez időtől kezdve Erdőhegyi az Áringer-háznál nem egyszer jelent meg. Az öreg ur kedvét találá a' szelid és ismeretekkel felruházott ifjúban; gyakran hivta asztalához, 's mint afféle kormányférjfi, örömest elhallgatá tőle: az angol parliamentben az a' világháboritó O'Connell mit

beszélt legújabban? Sir Robert Peel a' népzavaró ministeriumot most ismét hogyan torkolá le? Filep Lajos' közelebbi thrónbeszédéből mit lehet jósolni? 's mind ezek után fontos arczczal azt is megkérdé: a' pesti vásárlajstromban a' bor' ára mennyire van feljegyezve? Mert tudnunk kell: Áringer ur' erszényét a' mennyei itallal kereskedés tömé meg; 's ő ne tápláljon e hajlandóságot az ifjú iránt, ki gyakori kérdés által figyelmessé tétetve, már illy korán, illy fontos tárgyakat is körültekint?

Távol tőlem minden rágalom! Azt még sem lehet tagadni: főbiró ur' elnöki széke csak a' tanácsban volt, 's azt onnan háznépe nyájas körébe náponként elhurczolgatni, természetesen bajos lett volna. Igy történt, hogy a' hajdani Roma' nagy népének igen dicséretes példájaként, a' háznépi gyűlésekben a' szavazatok' summázatát főbíróné asszonyom hirdeté ki. Ezt tekintve, nem mondhatjuk nagy szerencsének, ha az öreg ur' diplomaticai közlője, a' mi Erdőhegyink, az aszszonyság' szemei előtt kegyelmet nem talált. Ő aszszonyságának ugyan a' csínos, udvarías ifjú' látogatásai ellen nem lett volna kifogása, 's egy két szavacskát maga is örömest váltogatott volna vele, azt sem báná vala, ha a' kis Nellivel ollykor ollykor versenyt muzsikáljon; de kormányra termett vigyázó szemei jókor észrevették, miképen a' magyar ifjú a' szép gyermek' pillanatain valamivel mélyebben függ, mint a' csupa udvariság hozná magával. És már most egész tisztelettel felszólítom a' testvér két hazának mind a' hét nyelvü anyácskáit, ha Áringerné asszonyom illy fontos észrevétel után tehetett e nagyobb bölcseséget, mint azt, hogy az ügyvédet, kinél Erdőhegyi lakott, 's kiről tudjuk, hogy ennek atyját ismerte, az ifjú' születési és vagyoni helyzetéről kitudakozta? Fájdalom, a' következmény nem volt kedvező. Az ifjú nemesnek született ugyan de nem nagy vagyonu atyja után többed magával fog egy-

kor szűk osztályrészt nyerni. E' tudósítás a' gondos házi nőt elhatározá. Valóság a' lelke mindennek, 's e' valóság semmi nem egyeb gazdag örökségnél; 's ki azzal nem bir, az Áringer Nelli' kezére számot ne tartson. E' keserű, noha még most egesz ünnepélyességgel ki nem mondott végzés, eredete ota több vagy kevesebb nyilvánossággal érezteté magát, míg végre czélját csak ugyan nagy részben megtevé, 's Erdőhegyi' látogatásai ritkábbak lőnek.

Ezt azonban főleg nem az anyai kegyelem' hijánya gyötré. Minden tudja, nyájas olvasónéim, mikép' illy dolgokban a' gyönge leány' szavazata a' szülői legerősb itélő szék' végzetét is sikeretlenné teheti. Magában a' tűzzel és lánggal imádott leánykában volt az ok, melly az ifjú' gyötrelmei' kinforrását megnyitá. Erdőhegyi szeretetre méltó vala, 's bizonyosan ollyannak találta őtet Nelli is. De Erdőhegyi makacsul tartós, a' mindennapiságot messze túl haladó, hatalmas és mély, és az ábrándozó lélek' sötétlő szineivel elárasztott szenvedélyt hordott magában. A' tiszta, szép örömekre született gyermek eleinte bizodalommal közelitett imádójához, ki olly egész részvéttel jött feléje; de később, midőn az előtte megfoghatatlan mély szenvedelem 's az ő gyermekihez hasonló vidámságával annyira meg nem férö ábrándozás előtte lassanként mutatkozni kezdett, nem tudta, mint van? Felhőtlen lelke nem érté meg a' szenvedelmi homályt, melly amannak belsőjében uralkodott; szívében egy húr sem vala, melly az ifjat mélyen összerázó rengést felfogni 's megbirni tudhatná; érzeményi általlátszók valának, mint ezüstforrás, minek mélysége nincs; az ifjú' érzelme pedig feneketlen terjedt ki, mint az oceán. Szóval, Nelli nézett, gondolt, érezett; de minden ismeretlen, idegen földet mutata, hol neki haza nem virúlhatott; 's azért,

boldog mérsékletétől vezetve, lassanként visszavonulni kezdett 's illő távolságban állott meg.

Elószer életében 's épen akkor, midőn ohajtásai egyetlenegy pontba vonultak, csalá meg Erdőhegyit a' remény, melly viszonzást olly biztosan igére. Sok másban büszkeség ébredt volna fel, 's elfordulva az őtet nem méltányló gyermektől, gyógyulást keresett és lelt volna. Neki e' boldogságot saját tulajdonai tették elérhetetlenné. Szenvedelmét naponként maga' teljes nekieresztésével érlelte, képzeletét ismét és ismét szerelme' tárgyán táplálá, megvetni méltónak nem találhatá azt; a' mély szenvedelmet fel nem fogható leány, tiszta, vidám nyúgalmával, mindig az asszonyiság' szép körén belöl, érdemét el nem vesztheté; becsülnie kellett azt; 's ennek érzése mentségül szolgált önmaga előtt, ha remény nélküli szerelme felett a' férjfiúi büszkeség kemény itéletet vala tartandó. Aztán (mert ezt is el kell mondanom) tudta, mikép' az anya' idegensége egyedül szegény voltából ered; 's olly épen lehetetlen e gazdaggá lenni? 'S ha ez megtörténnék, nem fogná e anyai megegyezés mellett a' hajlékony angyal kezét általengedni? Különben is szerette gyanitani, hogy a' leány érez iránta, 's viszszavonulását talán csak anyai parancs eszközli.

E' szűk, e' nyomorult remény még használt annyit, hogy a' belől emésztő veszély külsőjén nem nagyon látszott meg, foglalatosságait még rendesen folytatá, társaságokban megjelent, 's társa Bede előtt, ki darab idő óta figyelemben tartá, az egész történet keresztül menő mámor gyanánt tűnék fel. Fájdalom! a' jó lelkü barát csalatkozott.

Az ifjú Krandi, ki nehány évet Pesten bizonyos rokonánál töltött, haza érkezék 's megholt atyjárol maradt szép örökségét általvevé. Ez örökségen kivül több várandósága is vala, 's lehetett e neki rosz neven venni,

ha szemeit az általunk olly gyakran emlegetett leánykára veté, 's mint gondolni lehet, nem alapos remény nélkül. E' hír villámsebességgel szárnyalá a' várost végtől végig, 's Erdőhegyi' mellében a' féltékenység' furiáit hozá munkásságba. Iszonyatos lőn a' helyzet, mellyben kinlódék. Örök, visszapótolhatatlan veszteség' félelmében élt, lelki 's testi ereje fogyton fogyott, foglalatosságit mellőzni kezdé, magányt keresett 's keblét barátja előtt is bezárta. Ez elszörnyedt, segédet akart nyujtani; most szórakozást keresett számára, majd egyenesen támadta meg 's kímélet nélkül mutatá fel a' tükört előtte. A' boldogtalan sokszor tisztább pillanatokra látszott ébredni, de előbbi helyzetébe ismét visszahullott.

„Es az angyalt (így évődött gyakran magában) ő fogja elnyerni! 'S miert? Mert a' vak eset nehány marok arany' urává tette? Es nem lehetne e a' szerencsét nekem is megkísérteni?"

E' gondolat sokáig kínozá, 's egy illy pillanatban kilesé az időt, mikor barátja nem volt jelen, 's lotteriába vetette pénzét. Egyik húzás a' másikat követé, ő semmit nem nyert 's annál dühösbben ismétlé a' betételt. Most kinzott szerelem, féltékenység és nyereség után sovárgás hármas pokoli kinnal ostromlák; 's így találjuk őt, midőn ez elbeszélés megnyílik.

V.

A' Karpát' aljárol felfelé csavargós, de járható ösvény vezeté a' társaságot. Vitéz Knot Jakab elegendő feszességgel, mint toborzói káplár, ment elöl, 's a' két ifjú, görbe végü botokkal kezeikben, folyvást hágtak nyomaiba. Vitézünk az europai nagy csaták' emlékezetét kedvtelve újitgatá meg; elbeszélé, miképen győzték meg

Bonapartét Marengónál, 's nem győzött eléggé haragudni a' szándékos hazugságért, melly azt hirlesztè, mintha Francziáké lett volna a' győzedelem; ejtett egy két szavat Taliánország' állásárol, a' dicsőséges lacrima Christiről is, 's midőn az érdekes beszéd' folytában az ifjak felé (hogy bámulásokat szemeikből olvassa) diadalmas tekintettel fordult, nem kevéssé ütközött meg, miképen azok ékesszólásának folyamára nem figyelve, a' mellettek és körűlök és felettek elterjedt nagyszerü jelenetekbe teljesen elmélyedve valának.

„Hm!" gondolá sértett büszkeséggel magában, „de mit tudnak ez urak még is olly szertelen bámulni? Nagy hegy, az való, de a' lacrima Christi! — Ha már is így csudálkoznak; mit nem tesznek majd még, ha látni fogják, mint lövöm a' havasi kecskét rakásra!"

A' menet azonban folyvást tartott; test- és lélekmozgás vándorainkra jótékonyan kezdének hatni, 's ha Bede természeti élénkségéhez képest hangos örömre fakadozott, Erdőhegyi is nyúgalmasb vonásokat látszott arczára venni. A' tárgyak' újsága és különfélesége megkapák lelkét, 's úgy tetszék, mintha minden lépéssel a' tető felé a' gyötrelem' képei hátrább vonulnának, 's az emlékezet' enyhítő fátyola megé rejteznének. Részvevő barátja szemmel tartá őt és örült magában, 's már tervet készítgete, mint fogja e' szerencsés kezdetet használni, hogy a' szenvedőt lassanként magához térítse. E' gondolat nehány perczig mélyebben foglalá el, mintsem figyelmét a' körbe fogó jelenetekre szakadatlanul fordithatta volna, 's ez okozá, hogy egész testében megrendült, midőn hirtelen ágyúdörgéshez hasonlító roppanás rázá meg a' levegőt. Knot Jakab lövé ki puskáját, 's a' csattanás hoszú, borzasztó morajban nyult végig a' hegyek közt. Nehány percz. 's ime a' sürűből felelet gyanánt, a' havasi kürt' zengése zúdult ki, olly erős és metsző,

hogy füleiket szaggatá, 's egyszersmind ebek kezdenek ugatni, mellyeknek üvöltéseik a' sokszorozó visszhangban harsányul tölték be a' környéket.

Vándoraink döbbenve állottak meg, gerinczeiken hideg irtózat futott keresztül.

„Mi vala ez?" felszólamlék Bede.

„Lövés, ifjú ur! és a' juhász' jeladása," felelt a' vitéz.

„Melly visszhang!" mondá Erdőhegyi.

A' vadász diadalmasan elvonítá ajkait: „Hm! urfi, még e' csak méhdongás ahoz képest, mit amoda felebb fogunk hallani."

Bede körültekintett. Gyönyörű láz vala, hol állottak; 's előttek, mintegy félórányi távolságban nagy és szép erdő sötétlett, honnan a' jeladás előrobogott. A' vidék festékeny volta, a' magasság és rajta tenyésző gazdag növényélet megragadák érzékeit. „Mi kellemes hely!" kiálta.

Knot Jakab tanítói helyzetbe tevé magát: „Ez uraim a' hely, mellyet kertésznek hivunk; ott az erdő' háta megett a' völgyben nagy juhásztanya van, hol, ha úgy tetszik, ebédet tarthatnánk.

Egy óranegyed nem tölt bele, 's találák a' juhászt, ki, baltájával karján, ebei' kiséretében elejökbe jött A' vitéz ismerős hangon, de feszességéből semmit sem engedve, üdvezlé.

„Itt vagy egyszer megint, bolygó lélek?" rá kiált az erdők' fia.

„No, no!" felel Jakab, „kinek mi dolga, azt űzi. Az urfiak és én elfáradtunk; valami kis vendégség nem ártana."

„Hát mit hoztál, kecskepusztító, miből az kiteljék?"

„Hm!" monda Knot, „meglehetős étvágyat, pajtás! E' nélkül, úgy hiszem: vendégség meg nem eshetik."

A' menet azonban folyvást tarta, a' juhász ifjainkat kérdezé ki, 's midőn végre a' tanyához értek, egyenként kezet nyujta nekik 's barátságosan fogadá. A' bérczvándorok letelepedének, juhász és bojtár egy bárányt vágtak le, elejét üstben juhtéjjel főzték meg, hátuljából izletes pecsenyét sütöttek, 's hamarább, mint gondolni lehetne, gazda és vendég az elkészült szíves ebéd mellett bizodalmas csoportban űlnek vala. Most a' vitéz egyet egyet köhintett, szemöldökét fontos ránczba szedte, 's mindenki azt várá, valami hatalmas gondolat fog ajkain megtestesülni. Ő pedig szólás helyett mozdúlást tett bal felé; pogygyászához nyúla 's egy bőrpalaczkot, tele aranyszin nedvvel, húzott elő. Mert tudnunk kell, a' havasi vadász bölcs előreláttással birt és azokat, kik vezérpálczája alatt e' fáradalmas útra magokat elszánták, illy vígasztaló készűlet nélkül elindulni soha sem hagyta.

Az istenáldotta ital sorban járt, vitézünk épen másod izben nyujtá ki utána kezeit, már újai közt tartá, már emelé ajkaihoz, midőn rettenetlen arczain egyszerre ijedelem' vonásai tüntek fel, 's keze (mi, elhihetitek, felette nagy ok nélkül soha sem történt meg) úgy ereszkedett viszsza, hogy a' szomjoltás' országos munkája teljesítetlen marada. Juhász és bojtár mind ketten keresztet vetének, süvegeiket lekapák és lassú imádságot láttszattak mondani. Ifjaink megvalának lepve, oldalt tekintének és láttak — de nem egyebet, bizonyos setétszinü, kopott ruhás embernél, ki némi távolságban a' völgy' szélén keresztülment 's az erdő' fái közt szemeik elöl csak hamar eltünék.

„Ki az az ember?" kérdé Bede, kiben e' közmegfélemedés gyanút ébresztett.

Vadász és juhászok ajkaikra nyomták újaikat 's kétségesen tekintgettek körül.

„Csak nem zsivány? (mondák az ifjak) külsője egészen mást mutatott."

Vitéz Knot Jakab e' szóra neheztelő arczot öltött fel: „zsivány? én félnék még zsiványtol. Volna csak az! megmutatnám az ör — — Csitt: ki tudja ha — — —?"

A' bojtár jó mély lélekzetet vőn, felállott és széttekintett: „hál' istennek, hogy elhaladt. Amoda messze megyen lefelé."

„Ki tehát?" kérdé Bede sürgetve.

„De szabadits meg a' gonosztol!" sohajtott a' juhász.

„Amen!" harsogá a' vadász.

„'S mind ebböl mit lehet érteni?" kérdék ifjaink.

Knot Jakab, ki a' palaczkot mind ez idő alatt köröm közül ki nem bocsátá, megint felemelé azt, 's bizonyosok lehettek, miképen ez úttal le sem is ereszti, míg a' kiállott rettegésért bőv enyhűletet nem sziv belőle. Megtörtént; a' vigasztaló nedv' edénye más újak közé vándorlott, ő pedig keze' fejével végig törlé száját, szokott méltóságát visszavette, bal öklét csipejéhez nyomá 's igy szólott: „Mit lehet érteni, ifjú urak? Azt lehet érteni, hogy a' mi (dicsekvés nélkül mondva) a' felséges császár' húsz esztendeig vitézkedett szolgáját megdöbbenti, az nem kevesebb, mint maga a' sátán, vagy annak édes magzata!"

Bede felkaczagott: „A' sátán? Az nem fogott lenni; mert szarva 's lókörmei nem voltak.

„Tehát a' sátán' kölyke! (kiálta Knot mérgesen). Talán azt gondolják, uraim, én árnyéktol szoktam megijedni?"

„Nem kell tréfálni, ifjú ur!" felszólal a' juhász. „Az a' karpáti garabonczás diák, ki a' kincsőrző lelkeknek parancsol, esőt és mennykőhullást csinál, a' fellegben jár, 's isten ments meg! mit mindent nem tesz!"

„Hm!“ folytatá a' vadász, „ismerem én ő kegyelmét! Vadásztomban százszor is találkoztam vele és szemeimmel láttam, mikép' völgyről bérczre csak úgy röpült, mint a' sas.“

„Hát még,“ szól a' bojtár, „hogy a' kőszikla csak úgy megnyilik előtte, mint a' barázda? Aztán bemegy és a' kincset rakással hordja ki, 's mikor visszajön, utána megint becsapódik a' hegy, mintha örökkétig úgy lett volna.“

„Nem rosz kereset!“ monda Bede vidámon.

A' juhász jobb keze' mutató úját fenyegetve emelé fel: „mi nem istenesen megy, ifjú uram, az nem ád szerencsét.“

„Héj! (felel Knot Jakab) azt én tudom.“

„Hogyan?“

„'S nem tudnák az urak? de híszen tanult emberek, tehát bizonyosan hallották hírét az én szép apámnak, Knot Pálnak. Isten legyen irgalmas lelkének, de ő keme valami garaboneczás diákhoz adá magát, és azóta az egész Knot nemzetség azt sinli. Hogy a' milliom — — —!“

„Káromkodol, bércztekergő! (közbe vág a' juhász) most is megközelített a' sátán, nem de?“

Vadászunk (hála a' garbonczás diák' távoztának 's az ismételt kortynak!) túl volt minden félelmen 's folytatá: „no, ha nem tudnák — a' manóban, de mikép' ne tudnák? hogy a' gonosz lelkek itt a' hegyekben töménytelen sok kincset őriznek. Hijában, az ide való ember nem tud hozzá, hanem idegen országbol morvák, taliánok jönnek el; falurol falura tekeregnek, mintha szegények volnának, és szemszúrásbol apróságot árulnak. Milliom, kell is nekik a' mi nehány kopott garasunk! Tudják ők, mikor és hol kell aranyat és gyémántot keresni, 's a' mit isten nekünk adott volna, szépen eltakarítják messze földre.“

„Vitéz Jakob Knot," mond Bede, „az roszul van. Megkellene annak a' módját tanulni."

„Ha lehetne amúgy a' szentek' segedelmével," felel a' juhász.

„Az én szép apám," folytatá a' vitéz, „ollyan taliánnak nehány izben szállást adott. Az átkozott, gerebennel, egérfogóval járkált itt; rongyos volt, mint valami versiró. Egy reggel felkél és szép apámat magával hijja a' hegyekbe, ott megrakodik kincscsel, haza indul 's az öreget magával elviszi."

„A' fellegen?" kérdé Bede enyelgve.

„Isten tudja, ifjú ur! Annyi igaz, szép apámat messze országra elhurczolá, valami nagy városba. Megállanak egy palota előtt az utczán. — Várakozzék Knot Pál uram, ide megyek be, de mindjárt megjövök. — Bemegy, és a' szegény öreg az utczán, az idegen földön, ott ácsorog. Nyilik az ajtó, de a' palotából a rongyos talián helyett aranyba, selyembe öltözött ur lép ki, és az öregtől útlevelet kér. Száz ezer milliom! hiszen ők eddig csak úgy jártak minden megszólitás nélkül, mint falusi tanács templomból a' korcsmába! Az én szép apám könyörögni kezd, a' czifra ur nagyot kaczczant: no, ne féljen édes Knot Pál uram, hiszen én vagyok! Ugy van uraim, ő volt, maga a' gerebenes talián. Bemennek, de mennyi drágaság nem volt a' palotában! A' palota pedig minden drágaságával együtt a' taliáné volt."

„Csupa, tiszta garbonczás diák!" mond a' juhász.

„Természet szerént! Lássa kend Knot Pál uram, ezer meg ezer ennyi kincs hever a' kentek hegyeiben: de mi haszna, ha nem tudnak hozzá jutni? Ezután sok mindennel megajándékozá az öreget 's gazdagon ereszté haza."

„Boldogság!" mond Bede.

„Száz ezer milliom! sőt épen itt a' bökkenő. Szép apám a' kincscsel együtt a' gonosz' hatalmába jutott és akarta nem akarta, örökre folyt torkán keresztül a' bor, mint a' csapon. Aztán a' kincs egymás után csak fogyott, 's mikor elfogyott, akkor lovát, tehenét, házát és mindenét beitta; 's azóta a' Knot nemzetség, minden dicséretes iparkodása mellett is, örökös szükségben kinlódik." Igy végzé Knot Jakab, nagyot sóhajtott utána, egy pár jó hangzatu szitkot morgott, 's a' palaczk' fenekén maradt borocskát, hogy ott ne vesszen, gazdaságoson kihörpenté.

VI.

Újra indult a' menet, vándoraink egy magas, kopasz bérczнек felfelé vevék útjokat. Lábaik alatt meg meglódult egy egy kődarab 's zajos csörömpöléssel görgött a' hegyoldalon végig. A' vitéz kalaúz, az ebéden kiürült palaczktol felkesülve, a' maga méltósággal teljes komolyságából engedett valamit 's ollykor némi bizodalmas tréfára is leereszkedett. Most felkiálta: „másznunk kell, ifjú urak!" 'S ime meredek sziklák nyultak fel előttek, mellyeket térdeikre 's könyökeikre kapcsolt vashorgok' 's kötelek' segédével hághattak meg. Imitt amott havasi kecskék ugrándoztak a' bérczeken, 's e' rengeteg, borzasztó, magányos világnak némi élénkséget kölcsönöztek. Különben halotti csend és nyúgalom terült el minden felé, mellyet egy egy legörgő 's magával száz másokat és nagyobbakat elragadó szikladarab' dörgése, vagy egy egy megzúdúló patak' morajja úgy szakasztott félbe, hogy általa még iszonyitóbbá váljék.

Alig mászták meg e' sziklákat, midőn örök hóval borított mélység terült el lábaiknál. A' végetlen és virúlásra soha nem ébredő tél' ábrázata komolyan hatott lelkeikre, 's egészen elcsendesedve, meg megdobbanó kebellel gázoltak a' mély havon keresztül, és már lealkonyodott a' nap, midőn az ősapa' előhegyéhez érkeztek. Felleg borult a' vidékre, a' holdvilágot eltakarta; setét lőn és hideg. Körül belöl semmi fa, semmi bokor; felfelé, hol bokrokat találhatni reményök volt, ijesztő vala a' meredekség, 's a' mászás' veszélyeit a' setétség kétszeresitette. Knot vitéz' komolysága észrevehetőleg visszajött, sőt lassanként békétlenséggé kezde változni. Az örök havat, az ősapát, a' felhőt, a' hideget sorra átkozá 's meg nem tudá magát határozni, itt maradjon e egész éjjel 's tűz nélkül dideregjen? vagy mászni próbáljon a' bokrokhoz fel és nyakát szegje? Ifjaink a' vagyság közül ez utolsót választák, 's a' marengói vitéz, nehogy gyávának tartassék, nem minden szivszorongás nélkül mászásnak indúla.

„Happ, happ!" kiálta most néhány ölnyi magasságban.

„Mi baj?" kérdék az ifjak.

„Semmisem, urfiak! kiértem a' fellegből; olly tisztán süt a' hold, 's bokrok is vagynak közel, mikből tüzet rakhatunk!"

Most vas és kötél, és vadász összemunkálván, a' nehéz sétálást ifjaink is megtevék; sürű homály közt vergődtek néhány ölnyire, midőn egyszerre, mint tündéri varázspálcza által, kiemelkedtek a' setétből 's a' tisztán ragyogó holdat teljes fényében pillanták meg. Kevés idő mulva alkalmas helyre jutának, 's nem sokára nyájas tűz lobogott a' szikla felett; a' parányi vándorcsoport vigasztalódva telepedett meg körűle, 's kenyér, sült és egy ital bor után, nem kicsiny fájdalmait örömest felejté.

Nagy nevü Knot Pál' maradéka az ősapa' lábait környező fellegből kiszabadulva, saját fejének is már sürűdni kezdett felhőit eloszlatva érzé. Lelke jobbra fordult állapotában vándorainak is gyönyört akarván szerezni, vevé puskáját és már ma másodikszor kilövé. A' csendzavaró csattanás a' bércz' magányos lakóit riadásba hozta, 's a' vad kecskék' csörtetése és medvék' morgása az éj' némaságát szokatlan nyugtalansággal szakasztották meg. Nehány pillanat mulva megdördült a' vidék, 's az égi háború' csattogásához hasonló visszhang most közelebb, majd távolabb, szikláról sziklára verődve, hegyen és völgyen hosszú vonalban robogott végig 's százszorozott dübörgés után a' messzeségben elhangzott.

A' visszhang' elnémulta után ünnepélyes csend következék, 's a' kalaúz elment nehány öl galyat összekeresni, hogy a' tüzet még egyszer megrakja 's magát a' vándorokkal együtt a' lobogó láng' enyhében álomra bocsássa. Bede is kivánni látszék a' nyugalmat; de Erdőhegyi komor ébredségben ült a' tűznél, és úgy tetszett, mintha azon jótékony behatás, melly arczain a' délelőtti órákban észrevehető vala, lassanként enyésznék. A' garbonczás diák' jelente 's a' karpáti kincsekről előhozott regék, mellyek társa' vidám szeszélyét még jobban ébreszték, reá ellenkezőleg munkáltak. Ábrázata, mintha lelkét hirtelen gond lepte volna meg, elsötétedett, szavait szűkebben hallatá; figyelme a' körűle feltűnő rendkivűli tárgyakról saját belsőjébe látszott visszavonulni.

„Mit hozunk, vitéz?“ Ezt kérdé Bede, midőn a' vadász visszatérvén, a' galyakkal együtt bizonyos barna portékát tartott kezein, szőrtarisznyához hasonlót.

„Nem valami gazdag zsákmányt, uram! Rongyos és könnyű; szegény hegymászó fogott lenni, ki elveszté, vagy talán, mivel olly igen rosz, szánt szándékkal elha-

jitá.“ Igy felelt a' vadász 's egyszersmind terhét földre lökte 's a' tüzet rakni kezdette.

„De nézzünk hát a' tarisznyába,“ mond ismét Bede. „Ki tudja, nem leszen e benne valami ajándék a' bércz' őrlelkeitől?“

„Az ördögbe! — De nem, ifjú ur; afféle ajándék veszedelmes dolog.“

„Mint az ember veszi. Hiszen csak nem lesz minden lélek gonosz? Vagy soha sem hallott volna kend jó lelkekről?“

„Hm! uram, a' sátán istentelen egy gaz különcz. Nem tudjuk: mi szín alatt teszen bolonddá! Átkozott egy rongyos szer! Egy darab fekete kenyér. No, ez nem jelent roszat. Kenyér isten' áldása. Ez pedig kalamáris. Jó darab! Valami tentatörlőé lehetett. Papiros. Ez is ahhoz való. Néhány kődarab. No, már ez minek? De ez itt ugyan jól be van göngyölve! Mi a' mennydörgő?“

„Mit? felkiált Bede; ide csak azt a' portékát! Hiszen ez könyv! De mennyi összenyomott virág van levelei közé 's milly gondosan elrakva! Nézzük! Valami kézirat. Itt németül, itt tótul, itt magyarul. Igazítsunk csak azon a' tüzen! Igen; ez itt elől a' leíró' neve lesz; Matthias Fabricius descr — — —“

„Száz ezer mill — — —!“ sikolta a' vadász és a' tarisznyát minden nála lévő tartozmányaival együtt elhajítá.

Az ifjak megrebbentek: „mi baj, Jakab?“

Knot Jakab keresztet vete: „ifjú ur, az istenért! Hajítsa ördögbe azt az ocsmányságot. Hiszen az mágyiás könyv, 's ha valaki felnyitja, a' sátán azonnal megjelen.“

Bede felkaczagott: „nem úgy, vitéz uram! Nem látja, hogy már három helyt is felnyitottam, és semmi sem jelent meg?“

A' vitéz szétnézett; és mivel csak ugyan semmi rendelleni jelenést nem látott, valamennyire megcsendesedett.

„Annyira félni!" monda ismét Bede.

„Félni, ifjú uram! Knot Jakab száz ember előtt meg mer állani. De a' lélek! Huh, uram, az más valami! Az ifjúság könnyen veszi a' dolgot, míg nem tapasztal. — Az átkozott garbonczás!"

„Hol? Jakab, Jakab, hiszen itt kivűlünk senki sincs!"

„Ott uram, abban a' kárhozatos köuyvben! Épen most maga olvasá."

„Fabricius Mátyás?" Megszólal Erdőhegyi, ki eddig néma volt.

„Ő kegyelme' becstelen neve!"

„'S mi ember az?"

„Milliom; hiszen elmondám!"

„És hol lakik?"

„Fellegben, meg bérczüregben, meg mindenütt, meg (ha valaha otthon lehetne) G... ben."

„Ugy e?" bele szól Bede. „Ez tehát az ember, ki a' karpáti kincseket zsákra szedheti? Vitéz uram, azok az elhajított kődarabok talán mind aranybol valának."

Knot meghökkent; oldalpillantatokat vetett a' kövek felé 's némán marada. Erdőhegyi pedig szembetűnő élénkséggel nyult a' kézírat után, mellyet társa' kezéböl ki is vett. Bede száraz galyat vetett a' tűzre: „Most már jól lángol, az álom kiment szememböl; hát ha egy két lapot olvasnánk!"

Erdőhegyi neki készült; Knot az előre ment ijedelem által ébren tartva, könyökre dőlt 's olly érzéssel, melly irtózatbol és újságvágybol vala keverve, szemeit az olvasni akaróra függeszté. Bede' arczát vidám várakozás ülte meg, Erdőhegyi pedig eddigi komolyságát némi

nyugtalansággal látszott vegyíteni. Aztán olvasá, mint következik.

VII.

„Atyának, Fiúnak, szent Léleknek nevében. Ámen.“

Knot hirtelen felegyenesedék: „Mit? Hiszen e' nem sátáni kezdet! Hm; de vigyázzunk, az ördög gonosz!“

„Midőn írnának 1599 esztendőben, Szent Mihály hava' 15dik napján, tetszett ur isten ő szent felségének, miképen az embereknek ő bűneikért, nemes városunkat a' gonoszoknak ő kezeikbe adná. Veténck pedig az gonosz lelküek tüzet az városnak; és mivelhogy az szél felette igen dühösködik vala: lőn igen nagy szerencsétlenség. El annyira, hogy csupán 45. házak maradának vala épségben, új útczában, az ó kolostorral egyetemben; az többi kedig, minden tornyokkal, szent egyházakkal, órákkal, iskola és tanácsházakkal együvé számlálva hamuvá lőnek vala. Igy ostorozá urunk istenünk szegény Lőcse városát. De ő szent felsége' tanácsai véghetetlenek; azért jól tudja, mikoron és miért ő népét meglátogatja szenvedésekkel, kit is békével türni keresztény ember' dolga, hogy mennyeknek országát megnyerhesse.“

„Hm! ez elég istenesen megy,“ mormogá Knot Jakab 's a' tűzre néhány marok galyat tőn.

„Nagy sok nyomorúságba esttek közt az ur' haragja szegény fejemen is betelyesedék vala. Miért hogy házam és abban találtató egész marhám szörnyű pusztúlásra jut vala. Házas társammal és öt élő gyermekeimmel uram istenemen kivül senkire nem támaszkodhattam; de a' seregeknek ura gondoskodik az égi madarakrol és felruházza a' mező' liliomát: miképen felejtkeznék el emberröl, kit saját képének hasonlatosságára teremtett vala?“

„Imádság és bőjt között töltöttem napjaimat és éjeleimet. Elvégre az ur isten az maga irgalmának telyességéből reám tekintett; és monda: elküldöm az én hűséges angyalomat az én kegyes szolgámhoz, Oswald Keresztelyhez, hogy megvigasztalja őtet e' siralomnak közepette. Eljöve azért az urnak angyala, midőn álomba merülve feküdném; és monda nekem: Kelj fel Oswald Kerestely, urnak szolgája! Mert kedves az te áldozatod isten előtt, Menj az ó kolostorhoz, mellyet az hatalomnak ura megtartott; hajtsd meg a' te térdeidet boldogságos szűz Mária képe előtt, és vigyázz, miképen a' mit hallandasz, eszedben megtartsad!"

„Annakokáért felkeltem; és cselekedtem vala, mint az angyal mondá; és mikoron az kolostor' templomához jutottam: ime az ajtó tárva vala! Én kedig lelki alázatban bementem, és térdeimet boldogságos szűz Mária előtt meghajtottam. És midőn imádságomat elvégeztem volna, feltekinték; és meglátám az pátert, kit Ezéchielnek hívnak vala. Az páter kedig nyájasan néz vala, és vőn engemet magával az kolostornak kertébe, és monda: fiam, az te nyomorúságod tudva előttem! Jövel azért, és az kerítő kőfalat ez helyben üssd meg háromszor. És úgy tevék; és az harmad ütésre az kőfal megnyilamlék, és egy érczből koholt vessző belőle kiesvén, ott az zöld fűön fémlik vala. Az páter kedig monda: urunk istenünk' akaratja, vegyed az vesszőt, és menj el az hegyekbe; és az holott kezedben megmozdúland, ott állj meg, és imádjad urunkat; annakutána csapd meg az kősziklát háromszor; és az megnyilamlik. Ott találandod kedig a' kincstárt, melly arany és ezüst rejtek marhával, és drága kövekkel rakva; de jol eszedben tartsd, miképen szükségen felül venned nem szabad, se gonosz szándékkal el ne vigyed; és az urnak szent oltárát ajándokkal megtisztelni el ne mulassad."

„Vitéz uram“, felszólal Bede, „illy moddal minden jo keresztyénnek bele lehetne markolni!“

Vitéz Knot Jakab’ ajkairol a’ sohajtás süvöltve lebbent el: „hm, csak — — —!“

„Mikoron annakokáért már ott volnék, és az kőszikla megnyilamlott vala, bementem; és hoszú, tágas csarnokba juték, mellynek boltja ezüst oszlopokon nyugszik vala, és igen nagy ajtóhoz vezetett. Az ajtó sárarannyból vala; és belöl tizenkét aranyoszlop állott, ’s mindenik oszlop mellett egy egy ember, az is arany; középen kedig egy főpap egészen karbunkulusbol, melly világitott, mint a’ fényes nap. A’ mint tovább — — —“

A’ marengói vitéz e’ szavaknál bizonyos hangot ada, melly sem helybenhagyás’, sem roszalás’ hangjának nem tetszett. Erdőhegyi oda tekint, és az nem egyéb volt édesden alvó ember’ hortyogásánál; ’s mivel a’ hallgató közönség’ másik felét is az álom már (költői nyelven szólva) karjai között ringatá, az egész nagy tanúságu olvasás megszakadt.

VIII.

Kit a’ sors pályára állitott ’s eszközekkel ajándékozott meg, hogy ohajtásai után futhasson és vágyai szerént cselekedhessék, az a’ való életben elég dolgot talál magának ’s a’ képzelet’ buborékvilágában nem fog hazát keresni. De vagynak emberek, kikben szintúgy ébrednek ohajtások, mint bennetek, ’s kikben ez ohajtások még erősb lángra gyúladnak, mint a’ tiéitek; és még is az egész látható és tapintható természetben semmi sincs, a’ mi őket azoknak elérésére segithetné. Mondjátok meg e’ boldogtalanoknak: mit kezdjenek el? Ah, ha csak a’ mennyei bölcseség őket pártfogásba nem veszi, nincs

egyebet tenniek, mint vagy lelkeiket örök vakság', siketség' és némaság' békójában tartani, vagy a' semmit sem nyujtó érzéki világbol a' képzeletibe általcsapongani és álmokat öltöztetni fel, hogy a' valóságtol üresen hagyott helyet kipótolják.

Bölcseség, jámbor olvasó, ritka dolog, 's hogy azt a' mi szerelmi hősünknél keresni czéliránytalan lenne, már régen tudjátok. Aztán ő nem csak bölcs lenni nem tudott; de lelkét sem teheté a' szenvedély ellen oltalomba. Kénytelenség ragadá azért, hogy midőn féketlen szerelmének a' való életből vigasztalást nem szerezhetett: a' képzelet' határtalan országába, ha bár örök eltévelyedés' veszedelmével is, vetődjék be. Midőn legelső garasát, barátjától titkolva, lotteriába veté, még a' természet' rendes határaiban reménylé, hogy a' szerencsét kényszeritheti; de ezen út nyomorult vigasztalásra vezeté. Magában, önerejében, saját jövendőjében bízni, igen is, jámbor olvasóim, ez lett volna az egyedüli mód, vagy sikerhez vagy legalább egyszer akkor gyógyuláshoz juthatni. Azonban égő szenvedelemmel keblünkben, a' bizonyos, 's mi több, nem sokára, minden pillanatban bekövetkezendő veszteséggel szemben, maximákat követni, ám lássa, kinek kedve és ereje van! Hősünknek sem egy, sem más nem vala, 's arrol, legalább e' jelen állapotban ő nem tehetett.

A' juhásztanyai ebédnél a' garbonczás' jelenete 's azt követő emlegetések villámgyorsasággal gyujták fel képzeletében mind azon regék' emlékezetét, miket a' karpáti, olly sokak által álmodott és hitt, és keresett kincstár felöl gyermekkora óta hallott beszéltetni. Máskor megvető mosolylyal fogada minden illy regét 's legfelebb futó mulatságot talált bennök, mint gyermekcsoport' játékaiban az érett férjfiú. Most a' rege' bohó volta nem tetszék fel előtte, tudta, hogy az a' régi kor' igen együ-

gyü hagyománya; de ezen tudásával legkevésbé sem foglalatoskodott, hanem helyette komoly és lelket hódító kivánság támada keblében, bár e' földalatti kincsek neki megnyilnának!

Szemöldököt, kegyes olvasóim, ne ránczoljatok! Ki az közületek, kiben egyszer, máskor természet feletti ohajtások nem ébredtek volna? Ki nem kivánkozott valaha fenn a' légben röpülhetni? Ki nem szeretett volna, ha csak nehányszor is, életében visszaifjodni? Ki nem vágyott titkokat tudhatni 's erőknek parancsolhatni, mellyek a' sors' örök fátyola alatt rejtőznek? A' különség csak ez: némelly kivánság támad és enyész', mint álom; némelly megfenekli magát, 's a' nem teljesedhetés kinos érzésével megszűnés nélkül epeszt; némelly pedig annyira gyötör, hogy súlya alatt az ész leroskad 's többé nem tehet választást: mi az, a' mi után a' természet' változatlan szabályai szerént telyesedést várhatni? Azonban, ne üssetek diadalmi lármát, ha bennetek csak hirtelen támadó és enyésző ohajtás lobbadoz. Az emberi lélek csudálatos lény; most a' legerősb rengést is nyom nélkül keresztülszenvedi, majd a' leggyengébb rezgés is benne marad, hogy jövendőben megrázó erővel törjön ki.

Erdőhegyiben megszületett a' kivánság, 's ez okozá, miért a' vadász által feltalált kéziratot élénken fogadta. Mohón kezdett olvasáshoz, és mit olvasott? Ízetlen regét, ha lehetséges, még izetlenebb előadásba foglalva! Nem tudom, tehetségemben áll e, kimagyarázni az érzést, melly ekkor lelkében zajonga. Melly ostobaság! gondolá; de egyszersmind nem lehetett eltagadnia, mikép' ez ostobaságért olly kivánság szállott szivébe, mellytől megszabadulni fájdalmas. Ez pirúlásra kényszerité önmaga előtt, 's ugyan azon perczben forrón kezdé ohajtani, bár e' nevetséges képtelenség józan remény' tárgyává lehetne! Következő pillanat a' józan ész' tellyes világá-

nál mutatta, hogy itt reménynek helye nincs. De kivánságnak? Oh az a' szenvedelemnek majd anyja, majd leánya 's kivált ez utolsó esetben a' józan észtől független. Kívánni tehát? Igen is, ő kiván, mert ezt a' kielégítés után gyötrődő szenvedély parancsolja. De hát a' remény mi? Ne hidjétek, hogy az emberi lelket olly könnyű ismerni, mint azok vélik, kik a' szív' titkos rejtekeiröl szív nélkül gondolt definitiókat készítgetnek. A' remény hit' és kívánság' csudálatos vegyitéke. Innen van, hogy e' három olly könnyen foly által egymásba; innen van, hogy egyik, mint másik, szülhet szenvedélyt és születhetik szenvedélytöl, 's illyenkor a' józan észszel függésben nem lévén, annak kormánya alá nem tartozhatik. Azért kész azzal harczba szállani 's ennek következésében vagy győz és elsűlyeszt, vagy legyőzetik ugyan, de maga után a' feldult kebelben keserű nyomokat hágy.

A' mi szerencsétlenünk még e' vagyság' bizonytalanságában lebegett. Egy felöl józan ész' világa, más felöl setét kivánság küzdének, 's valahányszor amaz diadalommal akart emelkedni, ez a' lángoló szerelem' leple alá bújt, éreztetvén, miképen itt, és épen e' pillanatban, természet' járása szerénti segéd nem találkozik. A' szelíd, a' szenvedő mérsékletü, következőleg kiáltó tettekre nem született ifjú ez éreztetésre könnyen megborzadt. Az imádott leányka jobbját minden órán más boldognak nyujtandja, 's általhághatatlan mélység fogja őt örökre elválasztani. Erőszak, fortély, rendkivűli szolgálattétel és egyéb, regénybe vagy vigjátékba illő véletlenségek helyt nem találhattak. E' hideg, keserűen mindennapi valóságban nem vala csak egy gondolat is, melly szabadulást igérhessen, öngyőzedelemmel párosult lemondáson kívül.

Lemondás! E' szónál az emberi nemzetség' egyetemi történeteiben nehezebbet lelni alig fogtok. 'S kiröl mondjon ő le? A' leányrol, ki lelkének egyetlenegy gon-

dolata és szivének egyetlenegy érzelme, 's annál inkább, mennél kevesebb a' lehetőség: birtokához jutni? Hoszú tűnődés, hoszú, szünetlen foglalatoskodás a' tárgygyal, mellyért lángjai legelőbb fellobbantak, egészen erőt vőnek rajta. Lassanként elveszté hatalmát lelke' minden tehetségein; 's a' szerelem idegnyavalyaként uralkodék felette, melly fáj, melly gyötör, de távolitása akarattol nem függő.

A' nap' fáradalmai után milly édesen nyúgoszik a' két alvó! Erdőhegyi magába sűlyedve, nem is ébren, nem is alva feküdt mellettek. A' tűz lehamvada; hanyatloban vala a' hold; felül és alol a' bérczek' hoszú során sötetellő árnyéktömegek óriási terűletekben vonulának el. Az ég pedig tiszta, felhőtlen kékjével nyájasan tekintett le és csillagai' fényét a' sziklacsúcsok' kopárján 's a' hegyek közt nyildokló mélységek felett rezegteté. Semmi mozdulat, semmi hang. Illyen lehetett a' világ a' teremtés' negyedik napján, mikor isten a' csillagokat meggyújtá, 's a' föld, szárazával és tengerével, minden lakó nélkül, végetlen némaságban kerengett alattok.

Erdőhegyi felveté szemeit, 's az eddig figyelembe nem vett nagyszerü jelenés által meglepetve, tekintetét körülvivé. Melly magány! melly elszigeteltség mindentöl, mi oda lenn a' völgyben és sikon tengődő emberfaj' rajaira emlékeztetne! De neki e' helyezet az elválás' gyötrő gondolatát hozá eszébe. Oda lenn az emberek közt hagyá őt, ki nélkül életet nem képzelhete, 's e' perczben úgy tetszett, mintha újolag fülébe csendűltek volna a' muzsika' hangjai, mellyeket ezelőtt két éjjel a' kedves leány' ablakai alatt hallott zengeni. Féltékenység' gyötrelmei 's a' viszonlátás utáni epedés ostromló erővel rohanták meg; keble feszűlni kezdett, vére habzásba jött, és úgy érzé magát, mint a' schweizi hegylakos nyavalyává nehezűlő honvágygyal keblében.

Elhagyá fekvését 's nyugtalanul fel 's alá járkála; most az égre nézett, 's a' hasadó hajnalt megpillantván, az alvók felett megállott: „Virad, indúljunk!“

Vitéz Knot Jakab egy perczben talpon vala, 's mielőtt Bede a' rövid, de édes álomból egészen magához jött volna, kikutatá a' tarisznyát 's a' kelő nap' aranysúgárait néhány korty akovitával üdvezlé, és poggyászát magára szedvén, megindult, hogy vándorait a' tetőre vezesse.

„Nem!“ mormogá most magában 's megállott. „Nem, az a' könyv olly jámborul vala írva! Hm; talán csak nem jutok, szép apámként, sátán' körmébe.“ Ezzel lehajlott 's az estveli tarisznyával együtt elhajitott kövekből néhányat magához vőn.

„Vitéz uram, vitéz uram,“ mond Bede, „ez istenkisértés!“

„Éj,“ felel a' vitéz, ha pater Ezechiel — — — Százezer milliom! ifjú ur, hova?“

Bede oda tekint, 's ime Erdőhegyi lefelé, a' visszavezető úton már elindult. „Pali, mit akarsz?“

„Haza térni“ felele.

„Mit?“ felkiált Jakab, „hiszen még öt óránk van felfelé menni, 's onnan tizenöt öllel magasban felül leszünk a' levegőn. Majd elmutogatom — — —“

Bede ez alatt barátjára tekintett. Ennek arczát virasztás és aggódás rémitő vonásokkal boriták el, 's lélek' és test' beteg volta látszott minden mozdultán. E' látomány a' jó ifjat elszörnyité, intett a' kalaúznak, 's a' kicsiny társaság, kitűzött pályáját félbenszakasztván, aggódó csendben visszaindúla.

IX.

Áringer ur és Áringerné asszonyom — az érdemes pár egész becsülettel legyen említett — ünnepiesen öltözve ülték ott. Arczaik elégedett, de komoly szint öltének, 's minden vonásaikbol 's magok' tartásából nem ok nélkül gyaníthatjuk, hogy lelkeik fontos tárgygyal telvék. Velök általellenben két tisztes ur foga helyet, öltözeteikről 's azon figyelemből, mellyet a' háziak irántok mutatának, itélve, minden bizonynyal a' város' elsőbbjei közé tartozók. A' házi két öreg mellett a' szép Nelli áll vala, lesütött szemekkel 's bájosan elpirúló arczaival; közel hozzá pedig bizonyos ifjat lehete megpillantani, kinek tekintetéből lángoló öröm sugárzék ki. És ez ifjú ugyan azon Kraudi vala, kinek éji hangászatárol már egyszer szólottunk 's kiről jól tudjuk, hogy a' kellemes leányka' keze után ohajtozott, 's hála aranyainak 's Áringerné asszonyom' kegyességének, nem épen hasztalanul.

Nehogy a' dolgot unalomig hoszúra nyujtsuk, röviden elmondom.

Kraudi gondolá: a' szép leány körül édelegni, együtt tánczolgatni, éji hangászatokat adni 's több effele, magokban ugyan nem egészen kellemetlen dolgok, de nem is épen olly fontosak, hogy kelleténél tovább folytassanak. A' czél semmi nem egyéb, mint a' szép gyermeket 's a' szép gyermek' örökségét bírni, 's erre szükséges a' kerői 's azt követő szertartásokon minél hamarább túl lenni 's a' boldog jövendő' álmait lehetséges gyorsasággal megtestesült valósággá általváltoztatni. Kraudinak jó tulajdonai közé tartozott a' puszta gondolatnál nem maradni, hanem gondolat után akaratot 's akarat' következésében tettet hozni elő. Azért késedelem nélkül feljárá rokonait 's őket a' kérői tisztes hivatal' elfogadására felszólítá.

Szóval: a' két kérő tisztöknek egész méltóságában megjelentek, 's ifjú rokonok' jeles tulajdonságait ékes nyelvvel előszámlálván, kikérék magoknak a' szerencsét, hogy nemzetségöket ez istenes úton főbiró ur' nagy tekintetü családával kapcsolatba hozhassák.

Illy ékesszólásnak, mellyet csekély tollam utánozni nem képes, ki fogott volna ellentállhatni? Ha tudniillik valakinek tizenhét éves, szép leánykája van, 's az, ki ennek kezére vágy, kifogás nélküli gazdag birtok' ura. Áringerné aszszonyom azért elhatározá, hogy imádott gyermekét anyai bű karjaiból kiereszti, 's ezen határozatát illendőség' kedvéért férje által ki is mondatá. 'S így történt, mikép' épen ez órában, mellyről e' szakasz' elején beszéleni kezdettünk, a' jegyváltás egész ünnepélyességgel meg is történt.

Azonban, nyájas olvasó közönség! (mert hogyan is gondolnátok, hogy én csak egy két olvasónak irnék?) azonban mondom, boldogokkal és örvendezőkkel együtt lenni, mulatságos ugyan; de a' szenvedőkhez betekinteni, keresztényi kötelesség. Azért a' jegyváltók' örömjelenetét elmellőzve, az általellenben álló házat fogjuk meglátogatni, ugyan azt tudniillik, mellynek ablakából (ha még emlékezetben tartanátok) nehány nap előtt a' mi hősünk, a' szegény Erdőhegyi, olly szomorúan nézett ki.

És épen ő, a' mi szánásra méltó barátunk, vala az, ki a' szobában magányosan járkált fel 's alá az alatt, míg a' tulsó oldali házban a' szép Nelli, boldog képzetek közt rengetve, a' jegygyűrüt ifjú mátkája' kezéből elfogadá.

A' magányos járkáló' arczai hervadó színt váltottak, mint a' végére hanyatlott ősz; szemei még égtek, de sötéten, ajkai körül keserű gúnyvonal fészkelte meg magát; pillanatai mintegy akaratlanul most az áltellenben nyíló ablakra, majd az asztalán heverő könyvre fordulának.

„Hiu, bódító álmok!“ igy elmélkedék, „'s miért adá a' sors, hogy e' lánggal keblemben a' valók' világában illy egyedül maradjak? Néhány marok arany tehát, mi őtet elnyerheté! És az ember nektek nem ér semmit? sziv szivet nem érdemel? El innen! És hova? és miért? O, gyötrő szenvedély, be kinos homályt öntél el körülem!“

Elhallgata 's székre veté magát; keze az asztalon fekvő könyvre ereszkedett. Lehajtott fővel üle darab ideig; majd felemelé azt, 's szemei a' könyven akadtak meg.

„És épen olly nevetséges volna e? Hát nincsenek e a' természetben ezer meg ezer jelenetek, fejthetetlen mély titkokra mutatók? Aztán a' mit olly számtalanok hihetőnek tartanak, a' mi felé keblemben olly forró vágyás ég — —! Bohó, miért kinzod magadat tébolyitó képzetekkel?“

„Kincstár a' Karpáton! nyomorult agg rege! És még is, milly könnyü volna boldog lenni, ha a' titok' kulcsához juthatnánk!“

„Mit használna neked, nyomorult! Hiszen ő haszonleső szülők' tanácsát követé, 's te nem vagy neki semmi!“

„Hah, de nem édes boszú lenne e, ha kincscsel ragyogva jelenhetnék meg a' városban? És az aranyszomjúzók késő bánattal sohajtoznának utánam?“

„Boszú! oh pokolkin; de miért nem tudhatok gyűlölni?“

„Nem, lehetetlen, hogy az angyal haszonlesésben büntárs legyen! Ha csuda történhetnék, és kincseim a' sovárgó anya' szemeibe villannának, oh, igen, ő olly készen venné vissza leánya' kezét 's ajándékozná nekem, milly készen most megtagadá! Csuda? 'S épen olly képtelenség e csudának történni?“ —

„Fabricius! hiszen az tudós férjfi' neve! Fabricius G...ben! úgy mondá a' vadász. — És a' hol semmi más remény nincs, ki vesse meg az utolsó sejdítést?"

E' több izben félbenszakasztott monolog' végével az ifjú megnémult 's nehány pillantatnyi tűnődés után fogá a' könyvet 's magához rejté; felállott, még nehányszor a' szobát fel 's alá sétálá, kalapot vőn 's az ajtón kiindult.

X.

Kicsiny vala a' helység, 's szinte legvégül állott a' parányi házacska, hol a' játékszín most felnyilik. Ha az utczaajtón beléptél, pázsittal boritott udvar vidámon terült el szemeid előtt, 's keresztül az udvaron szűk ösvény vezetett a' házba, mellynek két szobái közül egyikben egyszerü, de csinosan tartott bútorok közt varróasztalánál dolgozott a' kellemes leányka, olly szép szőke fürtei' pompájában, 's kék szemei' szelid fényében olly bájoló, millyet a' költő álmai' legboldogabbikában magának képzelhet. Maga a' ház 's minden, mi benne és körűle találkozék, inkább szegénység', mint gazdagság' jeleit láttatá; de a' leányka' öltözete még is a' pórnépénél több jóllétet mutatott; a' szép gyermek' arczvonalai, maga' tartása 's az a' csin, melly az egészen elömlött, hirdeték a' belépőnek, hogy míveltebb osztályhoz tartozó család' fedele alatt van.

A' leányka' arcza nyiltságot mutata; bú' vonásai nem látszottak rajta, de szelidség olly mértékben uralkodott, hogy a' csendes, szerény kép nagyon vidám tekintetet nem vehete magára. Azonban epedő sem vala az ábrázat; részvét és gondosság fővonalai közé tartoztak. Igy üle ott a' szeretetre méltó teremtmény, 's munkájába merülve, lassú dalocskát zeng vala, midőn az ajtón ko-

pogás hallaték. A' varróné, úgy látszott, meg vala lepve 's mintegy félve mondá ki a' szabad szavat; mire az ajtó megnyilt, 's belépett a' halvány, bús arczú ifjú, kit már jól ismerünk, a' mi Erdőhegyink.

Első tekintetre megismertétek volna, hogy leány és legény egymás előtt váratlanok valának. A' szobácska' bájos lakónéja zavarba látszott jőni; de csak hamar csendesedni kezdett; mert az ismeretlen kedves külsőt hozott magával, 's arcza bánat' és betegség' jeleivel telyesen is azon tisztelethez hasonlító kiméletes udvariságot bizonyítá, mellyel mivelt lelkü férjfiak a' másik nem iránt szoktak viseltetni. 'S ha mindent el kell mondani, ez a' bánat és betegségi jelek által ellankasztott arcz folyvást megtartá fővonalát, melly epedő szépségben álla, és ez a' leánykára már a' legelső pillantáskor sem maradt hatás nélkül. Mert hiszen, minden arra mutatott, hogy itt vigasztalás és enyhités szükséges; mire teremté pedig isten a' bájoló gyermeket inkább, mint arra, hogy vigasztaljon és enyhítsen?

Erdőhegyinek is voltak szemei, jól látta a' leányt, sőt jól látta annak szépvoltát is; de az ő szive nem szemeivel többé, hanem képzeletével állott érintésben. Meghajtá magát; majd körülnézé a' szobát, valakit keresve, végre megszólalt 's Fabricius ur után tudakolódott.

„Atyám," felele a' leány, „nincs itthon."

Erdőhegyi e' nyilatkozást fájdalommal láttaték venni; a' leány észrevevé ezt 's folytatá: „ő napjainak legnagyobb részét a' hegyek közt tölti, de megjövend talán nem sokára. Alkonyodik, 's ma reggel nem úgy hagya el, mint ki napokig vissza nem térend."

Ifjúnk habozott: elmenjen e, később ismét visszajövendő? vagy itt, a' nyájas hölgy mellett megvárja a' férjfiút, kit keres? Fabricius ur' leánykája maga sem volt magával tisztában: elmenni e illőbb a' kellemes legény-

nek? vagy megmaradhat e különös botránkozás nélkül, a' ház' urát helyben bevárni? E' kétségeknek, mint számtalan esetben, a' történet minden további fejtörés nélkül vete véget, midőn Fabricius ur a' maga kopott, fekete ruhájában egyszerre megérkezett 's az ajtót benyitá.

Öreg vala a' férjfiú, szálas és sovány; de termetének egyenes volta 's mozdulatainak élénksége még jó karban levő erőt bizonyitának. Az arcz' uralkodó bélyegét nyúgalom tevé; tekintete a' figyelmes vizsgálóé vala; ha rá néztél, az egész képen semmi gyanús nem mutatkozék; hidegséget vehettél ugyan észre, de nem minden jelei nélkül a' könnyen ébredhető részvétnek.

Belépett, 's nyúgalmas tekintetén sajátságosan fejezé ki magát a' meglepetés, midőn leányát az ismeretlennel együtt találá. Azonban mielőtt további észrevételt tehetett vagy szóra jöhetett volna, a' szelid gyermek már karjaiba röpült 's félpirulva mondá el, hogy az idegen ur nehány perczczel előbb érkezék.

„Szavam van uraságodhoz, (közbe szóla Erdőhegyi, ki a' megérkezőt szokatlan figyelemmel nézé keresztül) 's nehány pillanatnyi magányos beszédért könyörgök."

A' házi ur egyszerü szivességgel karon fogá vendégét 's egy keskeny pitvaron által más szobába vezeté, mellynek falai mellett polczok nyultak fel, 's a' polczokon egy felöl ócska fedelü könyvek, más felöl pedig ásványdarabok 's nagy rakás kiszáritott növény fekvének. Ezeken kivül egy fenyőasztal 's két faszék valának az egész bútorozás, 's a' székek' egyikét gazdánk az ifjúnak ajánlá, maga pedig a' másikon foga helyet 's várni látszott: e' véletlen látogatás' következménye mi leend?

Jól tudom, ti is állottatok valaha 's bizonyosan nem egyszer éltetekben ohajtásaitok' megválasztó pontján, azon ponton tudniillik, midőn az ember sokáig táplált kivánataival azon perczre jut, mellyben azok vagy teljesedésbe

mennek, vagy semmiségökben maradnak. A' mi feszülést kebleitekben, a' mi keresztülnyilallást sziveiteken, habzást és küzdést, hűlést es hevülést ereitek' egész folyamában ollyankor éreztetek, mind azt épen úgy érezte most Erdőhegyi, ellenben ülve a' férjfival, kinek a' pórnép olly csudaerőket tulajdonított, millyenekben ő nem hitt, de hinni olly igen kész vala, millyenekben ő nem hitt, de forrón kivánta, hogy hihessen, millyenekben ő nem hitt, és még is úgy volt elkészülve, hogy élte' egész boldogságát azoknak igaz vagy nem igaz voltoktol függesztette fel.

„Uram," igy kezde szólani, „én uraságodnak bizonyos elvesztett jószágát hozom meg, mellynek vesztességét talán nem örömest viseli." Ezzel zsebéből a' hegyek közt talált könyvet kivevé 's tulajdonosának oda nyujtá. Fabricius elfogadá a' könyvet 's nem változó arczvonásokkal keresztül forgatá, mintha benne valamit keresne. Ekkor mosolygásra voná ajkait 's a' könyvet asztalára tevé: „köszönet," úgymond, ifjú ur! becsesb része ugyan elmaradt, de az könnyen pótolható."

„'S mi vala az?" kérdé a' vendég megütközve.

„A' növények, miket a' bérczeken szedve, belé rakék. Azonban van még ott több példány is, 's az öreg Fabricius' lábai még mászhatnak."

„És e' könyv?"

„E' könyv, ifjú ur, másolata azon bohó regének, melly pórnépünk közt a' karpáti kincsek felől több nyelven kereng. Fiatal koromban irám azt le, 's most füvészeti vándorlásaimban növényeket rakok belé, mellyeket kiszáritás végett szedegetek."

Erdőhegyi' halvány arcza még sáppadtabb lőn, 's ajakai reszkettek.

„Az ur beteg?" szólt a' házi gazda részvevőleg.

Az ifjú megerőlteté magát, szólani akart és sáppadtságát pirulat váltá fel; végre megnyiltak ajkai: „bohó rege!“ rebegé 's ismét elnémult.

Fabricius most figyelmesbben kezdé vendégét vizsgálni; majd arczaira, majd öltözetére tekintett, végre kevéssé vontatva 's az ifjúra szegzett mély tekintettel felszólalt: „Mit? és az ifjú ur egyike lenne azon hiszelékenyeknek, kik a' nevetséges hagyományt saját kineszközökké fordíták? Nem! hiszen egész külsője miveltebb belsőre mutat, mintsem ezt olly könnyen feltehetném.“

Erdőhegyi felelni akart, de nem tudott: arczvonalai 's minden rajta az éles látásu öreg' gyanúját igazolák. Ez előtt azonban megfoghatatlan volt, mint történhetett, hogy a' láthatólag magasb nevelésü ifjat e' nevetséges babona elfoglalhatta? Ugy tetszett, az ifjú' lelke beteg; de ohajtá reménylhetni: bár ne gyógyúlat' lehetsége nélkül! Szánakozva nyult annak kezéhez és lépcsőnként fejlődő részvéttel így szólitá meg: „Ifjú barátom! az ur' idegein szokatlan rázódás futkos keresztül. Sokan jövének éltem' napjaiban már hozzám azon reménynyel, hogy az álmodott kincs' kulcsait kezeikbe adandom. A' pórnép nem tudja, nem képzeli, hogy vagynak emberek, kik a' hegyekben kődarabokat 's növényeket keresve fáradoznak; mert hogyan köthet az becset olly dolgokhoz, miket lábaival tudatlanul tapod naponként? A' sokaság így okoskodik: az öreg Fabricius olly fáradalommal mászsza a' sziklákat; leszáll a' mélységekbe 's a' tarisznyakő' terhét haza felé györnyedve hurczolja; tenné e azt, ha tarisznyájában nem a' titkos kincseket takarítaná el? Hogy a' kincshordó a' maga öreg napjait szegényül éli, hogy kődarabokat tudomány végett gyüjtöget 's fáradságos gyüjteményeit nagy városokban lakó gazdag kedvelőknek nyomorult árért eladogatni kénytelen: ezt ők tudni nem

akarják. De az ur nem pórnépi ember, 's honnan, az istenert, e' sülyesztő babona, melly fiatal lelkét és testét már már elmeritni készül?"

Hősünk' keblét szégyen' és kétség' kínos érzelmei szaggatták. Ott üle a' tisztes öreg' szemei előtt, mint bánkódó bűnös a' gyóntató atya' jelenlétében, az istennek szentelt falak közt. Kimagyarázhatatlan az, mi most belsőjében küzd vala. Valót mondott az öreg? Ki fogna abban józan észszel kételkedni? De oh, ha csak a' titok' tudásától kíván visszarettenteni! Ha ő tehetné azt, mit a' nép' hiedelme neki tulajdonit! Hiszen ember, 's lehetetlen, hogy kínaimon ne szánakozzék! Ezek valának gondolatai, mellyeknek teljességétől erőszakosan ragadtatva ömledezni kezdett, és szíve' egész állapotát, szenvedéseit, reményeit, kétségét, szóval: boldogtalan szerelmét 's annak minden következményeit a' legfőbb pontra hágott szenvedelem' égető ékesszólásával adá elő. Fabricius mély figyelemmel hallgatá és megborzadt; majd szánakozásra lágyult 's ezt mondá: „Ifjú, sok évvel ez előtt egy szerencsétlent ismertem, kinek gyötrelmei a' tieidhez hasonlók valának. Ha története sülyedt lelkednek orvosságul szolgálhatna: ime halljad, elbeszélem. Vedd példáját tükör gyanánt 's lelked' minden erejéből igyekezzél haszonra forditni!"

XI.

„Ifjúságom' első hajnalát éltem, ismereteim szűkek valának, élénkségem több, mint középszerű. Örömest futkostam a' hegyek közt, mellyeknek lakójává születtem, 's jól esett, ha sziklákat mászhattam meg, üregekbe lebocsátkozhattam, veszélyben forgás sem borzasztott

vissza, mivel az a' test' és lélek' erejét mozgalomba hozta." –

„Ez időben környékünkbe bizonyos porosz kézmüves érkezék, kevés évvel idősb magamnál, 's asztalosaink' egyikénél legénynek szegődék. Szorgalmas, jámbor ifjú, 's kiből valaha szerencsés mester válhatott volna, ha lelke szenvedelmek' tanyájává ne változzék."

„Mestere' leánya szép vala, keze után sokan vágytanak. Maga a' mester vagyonos 's egyszersmind pénzszomjúzó szokatlan mértékben. E' tulajdonához járult, hogy vak hiedelemmel hitte mind azon meséket, miket a' köznép' körében babona termeszt és terjeszt; 's e' mesék közül legbuzgóbban függött a' karpáti titkos kincsekről szólón. 'S ki ütközzék meg benne? Ő gondos nevelést soha sem kapott, a' mese pedig emlékezetet haladó idők óta az egész vidéken legnagyobb terjedtségben uralkodott, 's elejétől fogva számtalan külföldiek is tettek sikeretlen útazásokat hegyeinkbe, a' képtelen, de az emberi sziv' gyengéihez még is olly csalóka hangon szóló képzeménytől kecsegtetve. Az asztalos tehát a' nevezett kincsekbe rendülhetetlen hittel hitt, 's kincsszomjától elbóditva, erősen feltette magában, senkinek sem adni leányát, csak ollyannak, ki hegyeink' aranykamrájához a' kulcsot felleli."

„A' rege' egyik pontja ez: átok alatt vagynak a' kincsek, 's az őrző lelkek belföldi lakos' birtokába ereszteni soha sem fogják. Jónás mester azért örömmel fogadá a' külhoni csínos legényt műhelyébe 's még nagyobb örömmel vevé észre, hogy ez leánya iránt gerjedelmet kapott. Várá a' pillantást, mellyben nyilatkozzék, 's midőn megtörtént, tagadó választ nem adott, de az ifjút a' kincs' felkeresésére útasitá."

„Szegény Hans! ő szerelmes is volt, babonás is; segédül vett engem, élénk gyermeket; leiratá velem a'

kincstárrol szerte kerengő kéziratot, ime épen ezt, mellyet uraságod által viszszanyerék, 's mellyet szegénynek kora halála után emlékül megtartottam, 's kért: kisérném őt vándorlásaiban a' bérczek közt. Nekem tetszett a' tréfa, melly neki mély komolysággal ült szivén, 's napokat, heteket töltének a' sziklák közt. Ő egész téli keresményét nyári bódorgásaira vesztegeté, 's midőn az utolsó meleg nap leszállott, 's a' hegységet ismét mély hó boritá, fáradatlan dolgozott újolag, kielégitetlen két szenvedélyét táplálva keblében; mert a' mester' leányát és pénzét egyforma szigorúsággal őrizte."

„Megint eljött a' nyár, 's a' munka' helyét megint arany utáni vándorlás fogá el. Mindegyik sikeretlen merény dühösebb kivánsággal ragadá újabbra, 's mindennek vége csak az lőn: ő az örök kincskeresés mellett szegény marada; Jónás mester pedig betegség miatt meghalván, rokonai a' birtokban maradt leányt bizonyos nem kevesebb vagyonnal biró ifjúnak nőül adni készülének. Ez a' szegény Hansra nézve rémitő csapás vala. Tanúja valék gyötrelmeinek; tanúja valék, melly sűlyedésre szállhat a' lélek, ha a' józan ész' vezérletétől megfosztatik."

Fabricius nehány perczig megszünt; szempillái szemlátomást megnedvesültek; ajkain lassú sohajtás lebbent el.

„Tisztán van emlékezetemben, mint állott egy reggel, arcza' összedult vonásaival előttem, gyötrelmes éjet kivirasztva. Ekkor határozá el magát a' legveszélyesebb merényt megtenni. A' szerencsétlen! ez vala neki a' legutolsó. Borzadva tekinték reá, midőn hivó szavára álmombol felébredék. Különben bánatos, szelid arczán kétségbeesés nyomá ki magát; akaratom ellen ugrottam fel 's elfogódott mellel követém."

„M...i határon, a' tó felett bal felé emelkedik az irtózatos sziklacsúcs, melly a' sárkányrol neveztetik. Te-

tején kiálló, roppant kődarabok feküsznek, mellyek meredek fekvéseikben szél vagy csupa nehézkedés miatt leszakadnak, és sebes rohanással gördülvén lefelé, többeket 's ismét többeket ragadnak magokkal. E' szakadás, rohanás és együttragadás egymást éri 's iszonyitó morajt gerjeszt köröskörül, mellynek hangját meszszebbröl dühösen omló szirtpatakénak, közelebbről csattanó villámot követő dörgésnek gondolnád. E' jelenet sokkal több rémitéssel hat a' lélekre, mintsem a' pórnép azt természeti okokbol magyarázni elégnek vélhetné. Ugy mondják: lelkek tanyáznak ott fenn 's ez életrettentő szirtrohanással a' titkos kincstár' keresőit tartóztatják vissza; e' kincstár pedig a' sziklacsúcs' egyik hasadékában fekszik, melly a' déli oldalon látható. Sok egyéb drágaság van más helyeken is: itt az aranyforrás, amott a' gyémántüreg 's több efféle; de a' mi a' sárkánycsúcs' hasadékában rejtezik, felülmúl mindent, mit a' legtékozlóbb képzelet valaha kigondolt."

„Igy hiszik embereink, 's szegény vándortársam is így hivé. Azonban a' kinemkerülhető életveszély ez ideig e' halálos merénytöl visszatartóztatá. Most lelke' összetépett állapotában nem láta többé semmi rettegni valót; nyerni akart, vagy elveszni, 's mi minden további gondolkodás nélkül kiindúltunk."

„Ott valánk a' borzasztó csúcs' közelében. Nem tudnám, mi tölthetett el nagyobb irtózattal: a' természeti, lélekrázó jelenet e? vagy az ember, ki mellettem a' végső elszánás' leirhatatlan hatásu perczeiben magába sűlyedten áll vala? Feszűlő kebellel, egy helyre meredt tekintettel, uralkodó eszméjén kivül minden más gondolatnak és érzésnek meghalva, nézé a' titoktelyes hasadékot, melly előtt felülröl a' mélység felé zúzással fenyegető szirtdarabok zápor gyanánt hullának. Fojtó csendben voltunk mind ketten; nehány pillantat mulva rémletesen fel-

sikolt: most, most! 'S valoban a' kőzápor egyszerre megszűnék; ő vad tűzzel sietett a' hasadék felé, de alig ért annak széléhez, midőn a' szél hatalommal támadt fel, 's egy lerepedő kőtömeg a' szikla' száz meg száz darabjait rohanásba ragadja, és a' szerencsétlen beszaggatott fejjel 's összeroncsolt karral ugrik vissza 's lábaimnál összeroggyan."

„Ifjú barátom, miért mondjam tovább? Ő meghala, 's most ott nyugszik felébe dombolt kőhalom alatt, a' végmerény' szomorú helyétől nem messze. Elmenjünk e, hogy megmutassam a' szenvedély és vak hiedelem miatt elsűlyedettnek emlékét? Fiatal ember, ha az ő sirjánál sem gyógyulsz meg, úgy isten legyen irgalmas lelkednek!"

Az öreg elhallgatott, beszédét mély hallgatás követé. Már egészen be volt alkonyodva; az együttülők egymás' arczvonásait többé ki nem veheték, 's azért, midőn az ajtó megnyilt, 's a' ház' leánya égő gyertyával belépett, és a' gyertyafény Erdőhegyi' arczát felvilágitá, gazda és leánya megdöbbentek, látván, mikép' a' vendég ifjú egészen elalélva, magán kivüli állapotban ül, fél testével az asztalra hanyatlottan. Fabricius közelebbröl megvizsgálá és félelmesen kitört láz' jeleneteit ismerte meg. „Linka," monda leányához, „ágyat készits e' szerencsétlennek." A' szép gyermek pedig szánakozó arczczal és kész kezekkel dologhoz látott, 's nehány percz mulva az ágyban fekvő előtt ülve, gondos szemekkel vigyázott reája.

Valljátok meg: a' nyavalya' minden kinai közt is nem irigylésre méltó sors e, ha valaki az ifjúkornak (mint Himfy mondja) virágéveiben szép kezek által vetett párnákon feküszik, 's szemek, mint az ég' legtisztább azúrja, virasztanak felette és ajka' minden mozdultát lesegetik, és hullámzó kebelből a' rózsaajkak felé gyenge sohajtat tolakodik, valahányszor a' fekvőt fájdal-

mai nyögésre kényszerítik? Valóban nem mindennapi részvét vala az, mellyel a' kellemes Linka a' szenvedő ifjút ápolá. Annyi nyugtalanság, annyi szakadatlan figyelem, annyi önmegtagadás, nem, az nem telhetik ki mástol istennek azon angyalán kivül, kit szerető hölgynek neveznek! De a' mi szerencsétlenünkre mind ez hijában volt. Vad képzetek közt hánykódva, nem tudá: hol van? nem tudá: mi történt vele? Nem vette észre, ha a' leggyengébb kéz forró homlokához ért, nem látta, ha a' gyönyörű leány' szemeiben remegő köny ragyogott miatta, és nem sejdítette a' boldogságot, melly illy ápolónak karjai közt emberre várhat, ha tudnillik, embernek elég tiszta keble van, illy boldogságot elfogadni.

Veszélyes éj mene keresztül, 's még veszélyesb reggel viradt fel. Fabricius, ki az orvosi tudományban idegen nem vala, szereket kevert együvé; de homloka ránczba vonult, valahányszor a' beteget tekinté. A' szép leányka pedig szorongó kebellel lesegeté most betegét, majd atyja' jósló arczvonásait, 's ah, egyikből, mint másikbol, a' vigasztalás olly kétséges vala! Szánnotok kellett volna a' bájoló gyermeket azzal a' csendes, kifakadni nem tudó fájdalommal; mert szívében, mint arczain, a' legparányibb vonás is tisztán aszszonyi vala; mélyen, de szelíden érzé még a' gyötrelmet is, és a' szenvedés' megrohanó ostromaiban is kétség és riadás helyett lelke olly kész vala a' megadás' bús ugyan, de szép nyúgalmában felemelkedni. Azonban miért rajzolgatom őt? Ti elhiszitek, ha mondom: az ártatlan, nemes szív első érzelmei szentek, 's hozzájok szerénytelenül közelíteni tilalmas.

XII.

Kézsmárkon heti vásár vala, 's utczáin a' nép tolongott egymáson keresztül. Bizonyos ifjú gyorsan ment a' házak alatt végig; tekintetei gondot árultak el, de a' melly ez arczon nem épen megszokottnak látszaték. Ide 's tova nézett mentében, nyilván, mintha valakivel találkozni ohajtana, és nem sokára egy szalmakalapos, feszes tartásu férjfit láta meg 's lépteit feléje fordítá.

„Vitéz Knot Jakab!" monda az ifjú, „egész órája, hogy kendet keresem."

„Engedelemmel, ifjú ur" felelt a' vitéz, „én már valék szállásán 's tudósitást hagyék ott a' beteg urfiról."

„Épen azért; kend tehát látta őt?"

„Minden bizonynyal, ifjú ur! Jakob Knot nem mond egyebet szoros igazságnál. A' G... be vivő úton találkozám vele, de lóháton ült, 's gyorsabban nyargalt el, mint vele szólhaték vala."

„G... be?" kérdé az ifjú.

„Igen, igen. Minden bizonynyal azon átkozott vénhez, ki a' tarisznyájába szedett aranydarabokat az enyémben valóságos kővé változtatá."

„Fabricius! úgy van, az a' boldogtalan szenvedély!" tűnődék az ifjú magában, félig hallatólag.

„Az, igen, az a' garboneczás; hogy a' milliom! A' bérczen felejtett aranydarabjaibol nehanyat elhoztam. Egy kis segitség, gondolám, nem árt; a' havasi kecskéért mászkálni nem könnyű, 's ha az ember megvénül — — —! A' sátán! Ötvöshez vittem a' darabokat, 's gondolja meg, ifjú ur, tiszta, becstelen kő vált belőle!"

„Itt van borra való, Jakab; keressen nekem szekeret G... felé."

Hogy rövid legyek: egy pár óra alatt a' szekér előállott, 's Bede (mert tudni fogjátok, hogy az ifjú, kiröl

itt szó van, nem is lehetett más) felüle 's beteg barátját feltalálni megindult. Sebesen hajtott a' tót; porfelleg kíséré az útazót, ki egészen elkomolyodva, gondolatoknak ereszté magát, 's a' mellette ülő vitéz' anekdotjaibol egy hangot sem értett. A' vitéz látá végre, hogy egyedül magának beszél, 's félduzzogva némúla meg, és ez állapotában fejét leeresztvén, elszenderedett. Igy folyt az út halotti csendben egész a' helységig, melly a' rövid, de aggódással járt útazás' czéla volt.

Bede látta a' szenvedő ifjút és sírt; mert reménység életéhez nem vala. Szünni nem akaró képzelgések közt tébolyogva beszélett; arcza' minden vonásai szánásra méltólag elváltoztak; belsőjén emésztő láng gyúlongott keresztül. Linka és az öreg Fabricius, és az újolag érkezett Bede egybeolvadó részvéttel állottak felette. Ő azt nem tudá, 's barátjának az a' nyomorult vigasztalás sem jutott, hogy végbúcsúját hallhassa 's messze, örökre elhagyott atyjához az utolsó isten-hozzádot tőle elfogadja.

Engedjétek meg bevégeznem. Kevés nap mulva Bede búsan és egyedül vált meg a' karpátaljai földtöl, haza térendő. Áringer Nelli a' boldog vőlegény' karján, menyasszony-koszorúval fejében, lépett oltárhoz; a' bájos Linka pedig hasadó hajnalkor felkele 's válogatva szedett virágokbol fűzért akasztott a' gyászfára, melly a' G...i sírkert' dombjai közül a' legújabbikat jelelé.

A' FERRÓI SZENT FA

TÖRTÉNET KÉT ELBESZÉLÉSBEN.

ELSŐ ELBESZÉLÉS: ÁRÚLÓ SZERELEM

(Töredék.)

Midőn a' jelenlét csak gyászképeket tűntet elő; a' haza' szent körében lelket leverő történetek következnek egymásra; 's hoszú sikeretlen küzdés kínosan fáraszt el: akkor elfordúlnak gondolataink más kor, más világrész felé, ha talán valamit feledni 's feledés által parányi vigasztalást találni lehetne. Mondom nektek: mind hijában! Feledni csak az tud, kinek szívében feledésre szükség nincs: a' boldog. Ki gyötrelemmel telyes keblet bír, azt az emlékezet borzasztó hűséggel kiséri: mint az Eumenidák Orestest. És az ember még is reméll; vagy ha nem reméll is, ismét meg ismét próbát tesz; mert kinai nyugtot nem hagynak. Illy lélekállapotban irám le e' történetet, miből látni fogjátok, hogy századok előtt is, az atlanti tenger' messze hullámai közt is osztott a' sors csapásokat a' népnek, mellynek elsülyedését örök végzései közé előre beirá.

II.

Europa' kedvencz gyermekei, azok a' nagy nemzetek, vagy volt nagy nemzetek, kik új világokat találtak

's hódítottak, büszkén ütötték fel e' bujdosó csillag' most ez, majd amaz fokán lobogóikat. Vélitek talán: e' lobogók gyermeki öröm' 's hiu dicsvágy' jelei valának? De a' történetírás' száz meg száz lapjai véres bizonyságot tesznek: miképen azok az ujonnan érkezett európainak határtalan uraságot, a' régi lakosnak pedig rabszolgaságot és halált jelentének. Mi joggal? kérditek. Bohók! Es nem felel e meg a' hatalom naponként, 's kezdettől fogva ugyan azon világos szavakkal? Mi joggal? Az erő' jogával! Aztán nem tudjátok e, hogy ez erősek tudományt és felvilágosodást hordának magokkal, 's az új világ' jóltevőivé lőnek? 's akarjátok e a' jóltevőség' nagy következményeit ismerni? Menjetek Cubába, Szent Domingóba, Jamaikába; menjetek a' canári szép szigetekbe; 's ha a' rég lefolyt századok' köveit, fáit és fűveit jól feltaláljátok, kérdjétek azt is: hol az emberfaj, mellyet az európai jóltevő itt talált? Ah, az őslakók többé nincsenek! De hiszen ők mindöszve is csak pogányebek valának; 's ha a' dicsők, kik vérökben gázoltak, rajtok szánakozni méltónak nem hivék: mi törjük e fejecskéinket miattok? És íme még is, bár szokás szerént ábrándozónak csúfoljatok, a' következő sorok illy emlékezetnek szentelvék. Mosolyogjatok, vagy szánó könycseppet ejtsetek: igen mindegy. A' dolog sem így sem úgy sem jobbá sem roszabbá többé nem lehet.

Afrika' partjaitol nyúgotra, az atlanti tenger' végetlen habjaiban, meleg, szép ég alatt hét sziget emelkedik, mellyeket Hellas' és Róma' írói boldog szigeteknek nevezének vala. Most Canari néven hivatnak; 's asszonyaink jól ismerik a' nevet a' sárga madárkákról, mellyek aranyos fogházaikban olly szépen zengenek. A' madárkák, mint a' guánok, a' szigetek' őslakói, rabul hozattak Europába; 's azok még léteznek, ezek az élők' sorából örökre kivagynak törülve.

A' guánok saját néptörzsök voltak, erősek, termetesek, szépek. Spanyol és franczia írók sok jót, sok kedvest hirdettek felőlek. Némellyek azt mondják: az írók sokban mértéken túl mentek. De talán irótollaikkal azon vadságot akarták jóvá tenni, mellyet a' világ' legmiveltebb részéből, a' keresztyén Europából érkezett legelső látogatók rajtok elkövettek. Ez igazságtétel a' szelíd europainak kétségkivül becsületére szolgál. Azonban ez a' mivelt lelkü embernek természetére tartozik, 's reá a' történetírás számtalan példát nyújt. Ne hogy saját nemzetemnek hízelkedni láttassam, csak távolból hozok elő egy pár esetet. Jól tudjátok: Sokrates és Camoens halálok után isteníttettek. Való, előbb az egyik méreg, másik pedig éhség által költözött más világra: de mit? A' ti bölcseitek régtől fogva tanitják: miképen halálutáni dicsőség mindennél többet ér. Azért az ó és új kor' emberei az élőkkel vagy épen nem gondoltak, vagy csak azért gondoltak, hogy rajtok gázoljanak; minden esetre feltartván magoknak, hogy a' halottakat előbb vagy utóbb szóval, vagy énekkel, vagy emlékkővel megdicsőítsék.

Messze csapongani nem akarok; tehát csak röviden elmondom: ezen guánok, kikröl sok mások után, Bory de St. Vincent (a' szeretetre méltó ifju franczia) olly sok szépet irt, 's kiknek a' világszerte ismeretes Humboldt nehány figyelemre méltó lapot szentelt, ezen guánok mondom, szinte a' tizennegyedik század' végeig, mind addig tudniillik, mig europai vendégeik aczélfegyvereikkel 's tűzontó csőveikkel meg nem érkeztek, nyugalomban lakták a' hét szigetet. Ne hidjétek ugyan, mintha nálok a' költők' aranykora létezett volna. Mert köztök is volt ur és szolga; voltak elkülönözött kasztok, melylyek közül egyik a' másik' verejtékéből élt. A' nagy szellem (így tanítá a' papság), a' nagy szellem Achaman,

előbb a' nemeseket, az Achimenceyket teremté; 's a' föld' minden kecskenyájait közöttök felosztá. Most fogá Achaman, 's ismét teremte; teremté pedig a' pórnépet, az Achicaxnákat. Az új teremtés látá a' nyájakat, 's bátor vala azokat nem csak megáhitani, de kérni is. Felele pedig a' nagy szellem: „pórnép, a' te sorsod a' nemességnek szolgálni; 's így tulajdonra szükséged nincs!" — Azonban mind e' mellett is nyugodt volt a' nép; mert egyfelől a' kasztok közötti falak nem valának általhághatatlanok, mint a' hinduknál, 's a' pórnak is nyilt alkalom a' nemesség' soraiba felemelkedhetni: másfelöl pedig a' nemesség, bár a' mezei 's házi munkát magához illetlennek hivé, de bátor és magaslelkü volt; a' harczmezőn vitéz, különben mind ember, mind állat' vérét ontani irtózott; imádta az istenihatalmat, mellynek bálványokat nem emelt; tisztelte az asszonyinemet, több gyöngédséggel, mint a' lovagkori Europa; 's hálás emlékezetben tartotta a' halottakat, kiknek testeiket bebalsamozva sziklaüregekben tartogatta, 's felettek, ha éltökben nevezetesek valának, pyramisokat emelt.

Mind ezek bizonyságul szolgálnak: a' hét sziget' lakói nem voltak miveltség nélkül; 's e' miveltség' következése lőn az a' szelid bánásmód, mellyel az első európaiakat partjaikon fogadták. Ismeretes a' Martin Ruiz d'Avendano' története, ki 1377ben a' lancerottai parton hajótörést szenvedvén, Zonzáma király' udvarában oltalmat és szerelmet talála. Tudva van az is, hogy azon Teneriffán megöletett europaiak, kiknek véghagyománya később a' francziák előtt felmutattatott, előbb vendégszeretőleg fogadtatának; 's csak gonosz tetteik által húzák a' jól érdemlett büntetést magokra. Szegény szigetiek! ti igen is jókor megtanultátok, milly kigyót fogadtatok kebleitekbe. Alig kezdett az első, bizonytalan hir szállongani, hogy illy szigetek, az óczeán' illy táján

léteznek: azonnal rablók rablok után indultak el felkeresni azokat, 's békés lakosaikat rabszolgákul elhurczolni. 'S melly dicsőség az európai fosztók' vitézkedése olly nép ellen, melly az aczélkard és tűzfegyver' ellenébe, fabotou és dárdán, kőből készült tőrön, személyes erőn és bátorságon kivül, csak ügye igazságát szegezheté.

III.

Ugyan azon néptörzsök, de több királyságokra oszolva, laká mind a' hét szigetet: egy vala a' nyelv is, de a' szójárás különböző. Legkisebb pedig, 's mind népesség' mind termékenység' tekintetében legkevesbé szembetűnő a' hét között az vala, melly az eredeti Hero nevet hibásan követve, a' régi Hellás' iróitol Hera, a' spanyoloktol pedig Ferro neven neveztetett. Hero (úgymondják a' tudósok) guán nyelven sziklahasadékot jelent; 's valóban a' szigetecske nem egyéb egyetlenegy, száz meg százfelé repedezett sziklánál, mellynek barlangait a' guánok lakhelyül használták. Az ég itt meleg, vagy inkább forró; 's forrásviz igen szűken, vagy, mint régen hivék, épen nem találkozván: a' lakosok az általok gamonának nevezett növényt rágják, 's sokszor tengervizet isznak, melly szokás, hasonló okbol, a' csendes tenger' némelly szigetlakóinál is találtatik. Illy hely, bár a' déli ég' és növényvilág' Europában képzelhetetlen szinpompája ragyogjon rajta és felette, fontos álláspont semmi tekintetben nem lehet; 's nevezetes voltát csak azon történetnek köszöni, mi szerént, Ptolomaeusnak, az ó világ leghiresebb föld leirójának tetszett a' hoszúságot a' ferröi délvonaltol számlálni; 's a' francziák' XIII. Lajosa jónak látta, országa minden földleiróinak megparancsolni, hogy a' számlálás e' módját kövessék.

Volt idő, mikor e' sziget vízben szükséget nem látott; 's népesebb volt, mint most. Agg regének fognátok mondani (mint valóban voltak nehány hitetlenkedők, kik agg regének nyilatkoztaták), de telyes hitelü 's szemmellátott tanúk bizonyították be: miképen a' sziget' egyik völgyében bizonyos élőfa zöldellett, mellynek lombjairol, mint kútfőből, ömlött a' víz, tisztán 's elegendő mennyiségben, hogy a' lakosok és nyájak általa fenntartassanak. Európa' nehány nevezetes útazói szemeikkel láták e' fát; mások alapos vizsgálat' következésében győződtek meg létezése felöl. Tudóst játszani nem szándékom; azért Oviedo, Viana, Clavio, Cairasco, Mercator 's mások' bizonyságtételét nem hozom fel: de a' dolog kivánja elmondanom, a' mit Abreu-Galinelo után Bory de St. Vincent értésünkre ád. Galinelo Ferrón vala, 's a' bámulatos tárgyat látni ohajtván, hajóra ült; és magát Tigulahe nevü helyre vitette. Völgy vala, minek határai a' tengerszélig terjedének; 's végén magosra nyult szikla' lábainál emelkedék a' forrás' jótékony fája, harmincz negyven lábközti magossággal, 's törzsökében olly vastag, hogy tizenkét arasz fogható körül. Koronája kerek, 's százhúsz lábnyi kört árnyékoza be; ágai távol egymástol, és sűrü lombbal borítvák; gyümölcse a' makkhoz nem hasonlatlan. Levelektöl pusztán soha sem vala, az az a' régi csak akkor hullott le, midőn az új már kifelé zöldült; 's ez kerek és fényes volt, mint borostyáné, de homorúbb és széles. Minden hajnal' hasadtakor felhőcsoport szállott fel a' tengerből, a' völgy' közelében; a' keleti szél megzúdult, 's a' szikla felé hajtotta azt, 's annak lábainál, a' fa' koronája körül öszvegomolyitá. Most a' lombozat munkásságba jött, lassanként a' felleg' alkotó részeit magába szivá, 's vízalakban, kristálytisztaságu forrásként csorgatá le. Mennél tartósb a' keleti szél, annál gazdagabban ömlik vala a' jótékony ital, leg-

nagyobb kincse a' szigetlakóknak; mert nélküle hazájok alig lakható. Ők érzették is ezt, szentnek tartották a' szép növényt; és felügyelésére saját őrt rendeltek. Neve az őslakók' nyelvén: Garoe.

IV.

E' földkerekség' más részeiben lakó emberek, olvasván a' történeteket, azt fogják gondolni: „annak az Európának parányi, szűk tartománynak kell lennie?" 'S nem úgy van e? Hiszen az europai (kivévén a' magyart, kinek dicsőségére legyen mondva, hogy az ősi lak' kemenczéje mellől nem örömest mozdul), az europai, örök idő óta idegen, távol földet keres, hol sátorát felüthesse. Darab ideig Syria' pusztái felé vándorlott; majd egyszerre tengerről tengerre kezde bolyongani, új világokat felfedezendő, mikről még senki sem tudá: ha léteznek e? Azonban azt tudni nem is volt olly igen szükséges; legalább nem a' legszükségesebb. Első szükség vala: urává lenni a' tartománynak, mellyre az óczeán' végetlen sikja felett szertebolyongó kalandor történetesen reá bukkanhat. Miért fáradjon az ember idegen birtokért? Az igazságot, melly e' kérdésben fekszik, azon kor' több embereivel együtt tisztán érté de la Cerda Lajos is, ki a' tizennegyedik század közepe körül, VI. Kelemen pápától királyi czímet kért, 's országul a' Canári sziget csoportot ajándékoztatá magának. Sem a' szent atya, sem az újonteremtett király nem tudák: hol fekszik, 's miből áll az, a' mit adtak és vettek. De ez a' dolgon változást nem is tett. Ha létezett a' szigetcsoport, bizonyosan a' földtekén valahol fogott feküdni; a' földteke pedig, minden telyességgel, isten után az egyház' fejedelmeé vala; 's igy de la Cerda urnak nem kellett egyebet tenni,

csak országát feltalálni, és ismeretlen jobbágyait tűzzel vagy vassal, vagy mind kettővel hódolásra kényszeríteni. Mind hijában! A' mélyen tisztelt ur testi szemeivel soha sem láthatá meg szép uradalmát, csupán azon egyszerü okból, mert tengerközti földet hajó nélkül meglátogatni nem lehet; hajója pedig a' hatalmas királynak nem vala. Igy ország nélkül hordá koronáját, 's koronát ország nélkül hagyott maradékára; és utoljára is másoké lőn a' szerencse: urrá lenni a' föld és nép felett, melly őket nem választá.

Azon közben míg a' canári királyok Europában csendességben nyugosznak vala, voltak férjfiak, kik nyugodni nem szerettek, 's addig vitorláztak fel és alá, míg a' hét szigetet az atlanti tengerben fellelék. Ország nekik nem kelle, csak rabszolga; ennélfogva rövid, de siralmas látogatásokat tőnek, sergestöl fűzvén lánczra az ismeretlen föld' erőtelyes lakosait, kiket európai vásárokra hurczolának magokkal. Illy látogatások nem egyszer jutottak Ferrónak is; a' szerencsétlen szigetlakók időröl időre elrablott rokonaikért az európai nevet rettegve gyűlölték. Egyetlenegy megrohanás 1402-ben több, mint négy száz ferrói guán' szabadságába került; a' sziget' népessége szemlátomást fogyott; hovatovább kevesebb lőn az erő, mit igazságtalan megtámadók ellen szegezni lehessen.

Illy áldást terjesztve mutatkoztak világrészünk' első hajósai a' boldogtalan partokon. 'S nem mondhatnók e? hogy ez állapot valóságos áldás is volt még ahoz képest, a' mi következett, midőn rablói rövid látogatások helyett végre maradandó elfoglalás történt. Mert eljött az idő; 's a' rablók' nyomán elérkeztek a' hódoltatók is, hogy a' feltalált nép' mezeit elfoglalván, megüljék; 's a' lakosokat vaspálczájok alá kényszerítvén, gyökerestöl kiirtsák.

Bracamonte hordá de la Cerda' üres koronáját; 's mivel üresség kis hasznot ád: bizonyosan örülni fogott lelkében, midőn sógora Bethencourt János, késznek nyilatkozék, azon koronáért francziaországban fekvő javait általengedni. 'S valóban Bracamonte jobban szereté a' valót és bizonyost a' bizonytalan leendőnél. Megtörtént a' csere; 's Bethencourt királlyá lőn. A' boldogtalan! így fogtok felsohajtani. Nem egészen ok nélkül; de még is meg kell jegyeznünk: János király normanni faj vala; 's ki előtt nincs tudva, hogy a' normannok bátor, erős és vállalkozó nép valának; 's már eddig is sok bizonytalanságot bizonyossággá tudtak változtatni? Bethencourt tehát nem akart a' korona' puszta fényével megelégedni, 's Rochellebe ment hogy hajóra ülvén, országát felkeresse; nehány merész normann követé; 's távol a' gascogne születésü Gadifer de la Salle szövetkezék hozzája, magával vévén némelly hazafitársait, kik a' nagy merényre franczia, könnyen fellobbanó lélekkel vállalkozának. Az egész sereg' száma nem nagy vala; de ők bizodalommal tölt keblet vivének magokkal; 's nem sokára Lancerotta' partjain kikötének.

V.

Három év folya le; 's küzdés és fáradság után a' normann férjfi' birtokában még csak Lancerotta, Fortaventura és Gomera szigetek valának: most Bethencourt felvoná vitorláit; 's új hódolásra indult Ferró felé. Tiszta volt az ég, kedvező szél röpíté a' hajót, 's távolrol kékellő fellegként emelkedett a' hullámok közül a' sziget sziklás partjaival. A' hajós nép élénken mozgott fel és alá; többnyire francziák valának, de nehány castiliai is találkozék közöttek. Mert tudni kell, hogy a' guánok a'

hódító kalandornak sok dolgot adának; 's Bethencourt kénytelen lőn saját eszközei' elégtelenségét csak hamar érezni; azért feltette magában, hatalmasb ur' pártfogását keresni, 's kevés idő előtt Spanyolországba járt, Castilia' királyához, kinek hűségébe ajánlá magát 's szigeteit, tőle segédet reméllő. Henriquez elfogadá az ajánlást, 's bár nem nagyon, de még is segíté a' bajnokot; ki most erőtelyes termetében, nehány tiszteitől körülvéve álla a' fedelen, 's tekintetét a' messzeségből lassanként fejlődő sziget felé függeszté. A' fedél' más oldalán két ifju vala látható; tüzes tekintettel, eleven mozgásban az egyik, kinek derült homlokárol, mosolyra nyíló ajkairol, 's a' könnyűségröl melly lebegő termetén öntudatlan ömlött el, egyszerre rá ismerhetnél a' könnyelmü életkedvvel tölt gasconira: a' másiknak pedig csendes komolyság bélyegzé arczvonásait; mély lángban olvadó, fekete szemeihez a' vállaira omló szeg fürtök szépen illének; két karját mellén összeöltve áll vala ott vidámon, de ki nem fakadozva, 's zárt ajkai, és illedelmes test tartása büszkeség' szinét adák reája; de e' büszkeség, az ifju termeten keresztül ömlő sajátnemü gyöngédséggel vegyülve, kellemes hatást tőn. Velasquez volt, castiliai nemes, számos testvérek' egyike, családjától kiküldve, hogy a' kalandok' azon századában szerencsét keressen; a' francia pedig az ifju de la Salle vala, Gadifer' rokona: ketten egymással bizodalmas beszédet folytatának.

„Parányi sziget, igen parányi! mond de la Salle, aztán vízben szűkölködő, mint mondják; már én csak inkább Canaria 's Teneriffa ellen indulnék."

„Most ez van sorban", felel Velasquez.

„Ö — be! hisz az épen a' baj. Ha Bethencourtnak eszébe jutna ott erősséget alkotni, 's benne őrizetet hagyni! Mit? keserü tengervizet igyunk a' vad sziklán? 's micsoda nép lakhatik ott? Teneriffán, barátom, Tene-

riffán lakik gyönyörü faj. O, azok a' leányok, azzal a' nyulánk termettel, azzal a' saját kedvességü arczczal, 's félfedett kebellel! Mit értenek ezek az öreg urak? Száraz sziklaért harczolni? kinek legyen kedve reá? Teneriffán, barátom, Teneriffán ontanók örömmel a' vért, hol isteni lyány lenne pályabér."

„Becsület' parancsa: örömmel harczolni mindenütt, hova a' vezér hiv", jegyzé meg a' spanyol.

Bethencourtnak füléig hatott a' szó; megfordult, és „igazad van don Velasquez, így szóla, a' való bajnok nem válogat; hanem oda csap kardjával, és országokat nyér."

„Arra én is mindenkor kész vagyok" úgymond de la Salle, kissé nekipirulva.

„Hiszem, felel Bethencourt jelentő komolysággal, főkép hol az ellentábort teneriffai sugár lyankák tennék." Ezt mondván visszafordult; 's nehány lépéssel tovább menve, a' legénységnek parancsokat osztogata.

De la Salle körül nézett, 's a' jelenlévők' arczán gúnymosolygást pillanta meg. Ez bántá hiuságát; 's félig hallható hangon mormogá: „mit? 's ezt én tűrjem?"

„Vezérünktöl igen is!" mond Velasquez.

„Méltatlanságot nem senkitöl!" viszonzá az ifju francia.

„Bethencourt, felele a' spanyol, jól hallá, miket előbb gondatlanul szólál vala; 's ezekért érdemléd a' vágást."

„Miért ne? ha a' bölcs Velasquez úgy hiszi."

„Bölcs, vagy nem; de én úgy hiszem."

„A' szolga lélek!" mondá de la Salle, 's megvető pillantást lövellt társára.

Velasquez szemöldei összébb vonultak, 's dagadó hangon felszólalala: „Gascogne, el ne feledd, hogy castiliai nemes áll előtted!"

„Vagy úgy! mond gúnyosan de la Salle, 's nem te vagy e, kinek apját a' király ütteté lovaggá? korbácscsal tudniillik, mert az istállót tisztára nem söpré."

Velasquez összeharapta ajkait; baljával kardjához csapott; 's épen rohanó szavakat vala mondandó, midőn a' vezér nevén szólítá. Hirtelen rendbeszedé magát; de mielőtt a' szólítóhoz lépne, a' franczia felé hajolva, kezét a' sziget felé nyujtá, 's mond vala: „ott, a' szárazon!"

„Értem! felele de la Salle, ott leszek, és e' kard velem."

Bethencourt a' hajó elején álla; arczczal a' sziget felé, 's balját az ifju spanyol' jobb vállán nyugtatva: „előttünk, mond, a' föld; de a' kiszállás bizonytalan. Múlt évben egyik hajóm hasztalan próbát tett, nem találván helyet, hol biztos révbe juthasson. Don Velasquez, te bátor és okos vagy; birod a' guannyelvet anynyira, hogy a' szigetlakókkal értekezhetsz; szállj tized magaddal ladikra, 's ott, hol a' sziklapart a' tengerhez látszik menedékesen lapulni, kelj szárazra. Tengeri rablók megfogyaszták a' lakosokat, 's félelmet öntének beléjök: igy ellenállástol nem tarthatsz. Igyekezzél a' bennszülöttekhez közelítni; légy nyájas, 's mondjad, hogy eljövénk őket Castilia' nagy királyának oltalma alatt a' rablóktol megvédelmezni; puhatold ki a' helyet, hol kiköthessünk; 's ha talán az előbb megjegyzett pont arra használtathatnék, tekintsd körül azon oldaltemelkedő zöld dombot, mellynek lapos tetején alkalmas sánczot hányhatnánk, maradandó álláspontul, ha közelben iható víz fogna létezni. A' sziget azt mondják nagyon szomju; 's ez hóditásomnak nem kedvező körülmény; kedves dolog lenne, ha e' részben megnyugtatóbb tudósitást szerezhetnél. Menj, barátom! mi lehető közelségben fogunk tartózkodni; de ne feledd, hogy alkony előtt viszszavárlak.

A' castiliai ment, 's a' mondott pontnál szárazra lépett. Puszta vala a' hely; a' sziklás föld körül belöl sem fát, sem forrást nem mutatott; emberlakok sem látszottak emelkedni; semmi sem adott a' körülvitt tekintetnek enyhületet, azon zöld dombon kivül, melly jobbfelöl nem épen meredeken nyult fel; 's úgy tetszett, mintha zöld szinét valamelly közelben találtató forrásnak, vagy pataknak köszönné. Emberünk őrizet alatt hagyá ladikját, 's nehány társaktol kisérve a' dombnak indúla. Most a' tetőn áll vala meg, 's körülnéze; nehány bokor zöldellett a' dombon, de vizet, a' tenger' végetlen habjain kivül, nem látott; a' domb alatt keskeny völgy nyula el, sziklahasadékokkal telyes, 's imitt amott zöldellő pontokkal tarkázva. Leszálla; 's a' domb' aljához nem messze hives üreget talált, 's benne nem nagy mennyiségü, de a' hajósnép' szükségeit ideiglen pótolható vizet; maradványát a' forró égaljai esőzésnek, mellynek évenként rendesen előforduló napjai nem régen multak el.

A' felfedezés nem vala megvetendő; 's a' kis vándorsereg örömmel mozdult tovább, legfőbb czéla lévén, valakit a' szigetiek közül feltalálhatni. Azonban, vagy mindég lakos nélkül vala e' rész, vagy az idegen hajót megpillantván szándékosan vonák magokat a' vidék' emberei más felé; például a' távolabb kékellő magasb hegyek közé, mellyek fákkal látszottak borítva lenni; 's okot nyujtának hinni, hogy kebleikből forrásoknak is kell fakadni. Velasquez gondolkodni kezdett: tovább menjen e? Mert hanyatlott a' nap; 's a' vezér' parancsa itt éjjeledni nem engedé. Már nem kis távolságban valának a' dombtol, mellyről szó vala; 's előttök a' völgyet fal gyanánt kerítő szikla közt nyilásra bukkantak. E' nyiláson keresztül nem lehetne e ladikomhoz új uton térni vissza? ezt kérdé az ifju spanyol magában; 's a' kérdésre tett lőn a' felelet. Bementek a' nyilásba; 's fáradal-

mas, de rövid ut után tágas, zöldellő völgybe értek, melly most ugyan üres vala, de legelő nyáj' még friss nyomait láttatá. A' völgy mindig szélesedve vonult a' tenger' távolabb partja felé, fűben sem élőfában fogyatkozást nem mutatott.

„Itt, felszólal Velasquez, víz és ember fog találkozni; jegyezzük meg a' helyet; estveledik; most vissza kell térnünk; holnapi vizsgálataink e' pontnál kezdődnek."

Visszaindult; 's másnap hajnalban, Bethencourt' parancsából, a' hajó révben nyúgovék, a' zöld domb' tetején pedig sánczok kezdének hányatni.

VI.

Ferrón, többek között két hegy van; a' név, mellyel most spanyolul hívatnak, emlékeztet, hogy mind kettő valaha, az őslakók' idejében, istentisztelet' helyéül szolgála. A' hóditók' nyelvén ugyan is Los santillos de los antiguos nevet hordanak; a' guánok Bentaycának nevezék. Szent vala mind kettő; mert a' nép' őshite szerént tetőikre gyakran leszállott az istenség, kit egyik bércz' lábainál a' férjfiak Eraoranham, másikénál pedig a' nők Morayba név alatt imádtak.

A' napokban, mikor a' szigetlakók a' tengerhullámok közt elzárva éltenek, 's Europa' férjfiainak vészes látogatását még nem szenvediék, csak ollyankor sereglettek e' szent helyekhez, midőn az évszaki esőzés késett belépni, 's e' miatt szomjú, terméketlen évtől rettegtek. De az első hajó, melly a' keresztyén világ' partjaitol indulva, nálok megjelent, új, 's iszonyúbb bajjal ismerteté meg őket; 's így a' veszélyhárító istenséghez könyörgéssel folyamodni egy nagy okkal több vala.

Ezer négy száz ötödik évet számlált az üdveztőben hivő emberfaj; 's igy alig forgott el három év a' tengeri rablók' azon borzasztó beütése óta, mellyet a' történetírás feljegyzett, 's miről felebb emlékezni szükségesnek tartottuk. E' pontbol tekintve képzelhetni: mi rettegés szállott a' népre, midőn a' pásztorok' egyike rohanva jött a' királyhoz, 's hirül adá, hogy a' parti sziklák' ormairol ismét olly vitorlákat láta lobogni, millyenekkel az emberpusztítók éjszakrol már nehányszor megjelentek. A' király kifosztva népéből (mellynek maradékát különben is az egymásra következett rablások előbbi bátorságábol kivetkeztették) megborzadt; 's gyengesége' érzetében hívatá a' Faycant, kit mi főpapnak neveznénk.

„Isten' embere! mond a' király, itt közelg ismét a' vadnép, hogy gyermekeinket martalékká tegye. Szólj, mit kell tennem, hogy népem el ne veszszen!"

„Gyűljünk uram, felel a' faycan, késedelem nélkül a' Bentayca' lábaihoz: 's könyörögjünk segédért országostul."

Leereszkedett az éj; a' hold telyes világában emelkedett ki a' tengerböl; 's a' tiszta ég' kékjén uralkodva szállott fel. Félfényben és félhomályban állott a' két szent hegy lombos fákkal koronázva, 's a' fák között nevekedő zúgással röpdezett a' szél, egyedüli zaj körös-körül. Mert a' guánok' könyörgő csoportai mély csendben, 's szivszorongva könyörgének ott, ohajtva, de remélni nem merve. És a' mint könyörgének, 's pillantataikat fel a' tetőre függeszték, egyszerre egyetemi megjajdúlás hangzott a' csoportokon keresztül. A' hold, bár fellegtelen pályán, homályosodni kezdett; telyes képe lassanként fogyott; mit a' szigetiek, mint inség' és pusztúlat' jóslatát remegve szemléltek. „Elveszünk!" kiáltának többen; 's a' király és főpap nem birtak elég lelki erővel, a' jelenet ellen bátor keblet szegezni, 's a' nép' félelmét

csendesiteni. Általános kétségbeesés ragada meg mindenkit; 's tanács és rend, és czél nélkül akaráuak szélylyel futkosni.

„Halgassatok mag!“ zenge most bizonyos hang, mellynek keresztülható csengése varázserővel hatott a' sokaságra. Hirtelen csend lőn, majd egy percz mulva százan kiáltának: „halljuk a' bölcs Adargómát, a' szent fa' őrét halljuk!“

Öreg férjfi volt a' ki előlépett; ősz fürtein a' fogyó hold' halványodó sugárai ezüst színnel ragyogtak: arcza elszánt; szemében láng égett; még egyenes testtartással, erőben álla; még is úgy tetszett mintha látszó erejét inkább a' lélek' hatásának, mint testi alkotásának köszönné. Jobbjában tűz által keményitett fából dárdát fogott, 's ruhája alol kőből készült éles tőr' markolata nyult ki.

„Guánok, úgymond, miért e' riadás? Ha az égi nagy hatalmat tiszta lélekben imádtátok: miért estek jótétei felől kétségbe? Az éjjel' uralkodó csillaga elleneinknek épen úgy jósolhat gonoszt, 's még inkább, mint nekünk. Kevesen vagyunk, vad nép elragadozta gyermekeinket; de a' mit erő nem tehet, tanács telyesitse. Az éjszaki rablók még tengeren vagynak; ez éj még egészen a' miénk. Rajta guánok! gyermekeinket 's nejeinket rejtsük barlangokba; nyájaitokat hajtsátok a' sziget' belébe; magunk pedig menjünk és a' forrás' szent fáját tegyük láthatatlanná. Az eső' napjai eltöltek; forró napok állanak elő, 's ha mi víz a' sziklaüregekben még találtatnék, nem soká elpárolog. Szomjúság kinozza el a' rablókat, hogy minél előbb búcsút vegyenek.“

Éledni kezdett a' nép; helyeslő zaj követé a' beszédet; és a' bölcs Adárgóma megindult a' szent fa' völgye felé, 's vele a' király, a' fayean és nemesség.

Midőn a' hajnal pirúlni kezdett . . . .

1812-ben, P. J'. számára.

Félve szólamlok meg, tek. törvényszék, látván a' nevezetes többséget, melly e' szerencsétlen asszony' sorsát már már elhatározta; de egy emberi élet' reméllhető megtartása minden kétségen túl fontosabb, mintsem érette mindent elkövetni ne kellene. Azonban kevés érdemet teszek az életre, melly gyalázattal bélyegezve van; 's valamint magam csak addig szeretek élni, mig a' becsülettel folytatott pálya' önérzését kebelemben hordhatom: úgy nem tartom méltónak olly élet' megtartásaért fáradozni, melly birtokosát csak köz utálat' tárgyává tehetné. Én t. törvényszék, ártatlannak hiszem az itélet alá bocsájtott személyt; 's mint ollyat készülök a' gyalázatbol kiragadni, minekutánna a' szenvedések közűl úgy sem ragadhatom ki, mikbe a' neki tulajdonított, de más által elkövetett bűn' következései mélyen taszitották.

Ezen asszony, úgymond a' vád, saját férjét gyilkolta meg; férjét ki őt forrón szerette; ki parányi hivatala' súlyait hiven türte, hogy háza' népét, minden más jövedelem' hijányában, táplálhassa; ki őt élte' minden napjaiban soha sem keserité; ki akkor is, midőn meggyilkoltaték neje miatt tett fáradságos utábol jött meg; 's tele gonddal feküdtt ágyába, honnan többé fel nem ébredett.

Nehéz vád, t. törvényszék, 's mennél nehezebb: annál gondosabban kell azt tekintenünk; annál mélyebben kell néznünk szövedékeibe. Valónak állitjuk azt? akkor e' szerencsétlen, ki általa terheltetik, visszahozhatatlanúl

elsűlyedett. Ketté tört a' vessző feje felett; mert mellyik itélőszék lenne a' szerető férj' gyilkosának kegyelmes? Bűnösnek akarjuk e hát vallani? ki akarjuk e rá mondani a' halált, a' biró' ajkai közűl olly rettenetes szavat? Mert halál a' harczmezőn, dicsőség; halál a' kórágyban, elnyugvás; de halál a' pallos alatt, lángoló gyalázat, melly a' maradék' szivében is ég.

Nem, t. törvényszék, mi a' sorstele itéletet: bűnös! olly hamar, olly hidegen kimondani nem fogjuk: mi késni fogunk a' vétek' megtörténtét elhinni, mig az ártatlanságnak legkisebb, legtávolabb lehetsége fennmarad; mi örűlni fogunk, ha valaki csak egy nyomocskát is mutathat, mellyen a' szerencsétlen' számára menedéket lelhetnénk!

'S valljuk meg, hogy minden a' mi ez asszonyt közelebbröl illeti, minden a' mi körülményihez, 's eddigi életének egész szövedékéhez tartozik, messze van attol, a' mi őtet illy iszonyitó tett' gyanújába vethetné. Ismertük a' derék házat, mellynek leánya volt; ismertük szülőit, kik számos gyermekeiknek bár javakat nem, de példás nevelést hagytak osztályrészül; emlékezünk, mikor szerelemböl választott férje' karjai közé vezettetett, láttuk, miként éltek egymással kölcsönös bizodalommal; láttuk, mint tölté be mindegyik saját házi körét; milly egész lélekkel függöttek gyermekeiken; 's mind ezek után erőszakos behatás nélkül ébredhet e bennünk gondolat, hogy ez asszony e' férjét meggyilkolta? hogy egy pillantat alatt elfojtotta keblében a' szelídebb érzés' minden mozdúlatit, az erkölcsiség' minden elveit, miket a' természettöl 's szülői' oktatásábol nyert vala? hogy hirtelen, dühös elhatározással kitépte magát a' szerelem' 's boldogság' karjai közűl? hogy annyira kedveltt gyermekeit szánakozás nélkül a' gyalázat' és inség' zsákmányivá

tevé? hogy önkényt rohant a' végveszélybe, ki az asszonyi gyöngédséget olly mertekben sajátává tevé?

Nem lehetséges, t. törvényszék, az erény' ösvényéröl egyszerre a' bűn' örvényébe sülyedni. Csak a' ki egész életében szenvedelmei' játéka volt, ki indúlati' rohanásának küzdés nélkül engedett, ki haragnak és boszúnak mindég részeg dühvel nyitott útat, ki kivánságaiban soha féket nem ismert, 's a' reá ható pillantatot vad tűzzel fogadta; csak egy illy személyben, egy illy vad állatban lehetne elképzelni, hogy illy ön magát, 's ön kedvelteit semmivé tevő, öszvezúzó tettre lobbanjon fel. De a' mi szerencsétlenünk illyen nem vala; 's annál fogva képzelhetetlen, gondolhatatlan, hihetetlen a' vétek, mit elkövetettnek lenni mondatik. Őrjöngő dühödés reá nem szálla; mig pedig a' józanésznek egyetlen egy szikráját táplálhatá: jöhetett e a' gondolatra, megfosztani magát a' férjtöl, ki őt 's gyermekeit csekély hivatala' jövedelméböl, mindennapi szorgalmával táplálta, kinek halálával előre látta magát gyámolátol, 's naponkénti táplálójátol megfosztatni, 's kinek meggyilkoltatása után valósággal veszedelemben van, hogy ártatlan gyermekeivel együtt, a' legborzasztóbb nyomorúság' terhe alatt öszveroskadjon? Nő és anya, és szükségtöl retteghető asszony valami illyet követhetett e el? Nem, t. törvényszék! erkölcsi lehetetlenség ez; 's merném kiáltani: vagy minden tapasztalás, és emberisméret hazug, vagy ez a' személy ártatlan!

'S nézzük a' tanúvallásokat; 's nyomozzuk a' történetet. Az asszonynak bizonyos távol rokona meghal, 's végintézetet hágy. Remény vala, hogy e' szerencsétlenröl sem feledkezett el; a' férj megy; a' végintézet' felnyitásán megjelen; 's valami csekélységet nyervén az által, visszafordul, hogy gyengélkedő állapotban elhagyott nőjét ismét megláthassa. Éj vala; a' beteges asz-

szony gyermekei köztt nyúgovék; 's a' hazatérő férj nem akarván őt álmából felverni, egy távolabb szobában, az út' alkalmatlanságait kipihenni, lefekszik. Viradni kezd, 's a' szolgálatot tevő leány asszonya' szobájába lép, 's azt ágyában aludva találja, költi 's ébredtekor a' rettenetes hirrel fogadja: miképen ez éjjel megérkezett ur halva van. Mint rezzent öszve, mint ragadta fel ismét magát, mint rohant a' gyászos terembe, mint omlott el a' halott felett, mint hurczoltatott vissza eszmélet nélkül, mint feküdt hetekig élet és halál közt a' forró láz' kinaiban, többen látták; 's mindazok kik látták, bizonyságot tesznek a' legvalóbb, legégetőbb, legmélyebb fájdalomrol, minek valaha tanúi valának. 'S illy körülményekben, ki lehetett volna eléggé vad, eléggé gonosz azt hinni, vagy csak gyanitani is, hogy ő férjgyilkos lehetne? 'S valóban e' legrettentőbb napok eltelének; orvosi segéd 's az ifjúság' ereje a' halállal küzdőt az életre lassanként visszahozák; 's ott vala ő háza' borzasztó pusztaságában, gyámol nélkül maradt gyermekei közt, jövendő szükségnek zsákmányul adatva; 's még nem emelte fel magát a' hir, nem vala sem gondolat, sem szó e' bün felöl, a' miért most itéletet hozandók leszünk.

A' felgyógyúlás után kevés idő tölt még el, 's a' váratlan veszteség' érzelme, 's a' háztartás' aggodalmai közt hánykódó asszony' könyei még folytanak; midőn bizonyos, előttünk sem ismeretlen férjfiu megjelent, 's jobbját kéré magának. Virító leánykorában ugyan e' férjfinek hasonló kérést megtagadott; 's most, noha két neveletlen gyermek' szükségtől rettegő anyja, nem fogadta neheztelés nélkül a' tolakodó kérőt; ki a' fiatal, szép özvegy' elhagyatott sorsától akarván azt, mit a' leány' szerelmétől meg nem nyert, elérni, nem tisztelte a' legméltóbb fájdalmat, 's a' lángoló bánatnak még szemei-

ben csillogó könyeivel menyekzői oltárhoz kivánná vonszolni.

A' már másodizben elutasitott kérő boszúsan vonúl vissza; 's kevés napok alatt hir támad, hogy a' megholt nem természeti halállal múlt ki, hogy gyilkos kezek metszék el élte' fonalát, 's hogy a' bűnös közelebb van, mint lehetne gondolni. Homályos vala a' hírnek mind eredete, mind tartalma; de nőttön nőtt, de terjedten terjedtt, 's a' helybeli kormány' figyelmét elkerülnie többé nem lehetett. Köz vélemény szerént ugyan a' hirtelen eset' oka szélütés volt; 's a' törvényszék' ez időben egybegyült tagjai még semmi okot nem láttanak, miért a' véleményt változtatni kellene: de minekutánna bizonyos személy, bizonyos helyeken, bizonyos hallgatók előtt, bizonyos körülményeket kezdett jelentgetni; nem lehetett máskép, mint az illető tisztviselőt kiküldeni, hogy a' botránkoztató hirt, ha alaptalan, megszüntesse; ha nem épen alaptalan, megvisgálja.

'S ime most, t. törvényszék, a' kiküldött tiszt elébe hivatva egy ismeretlen, 's alakjával, viseletével, 's egész valójával gyanút gerjesztő asszony megjelen, és kikérdeztetik; 's félig nyilván, félig rejtélyes szavakkal a' sirban fekvő halottat, 's különösen annak fejét megvisgáltatni kivánja. A' gyanús asszony elzáratván, a' felásás és visgálat megrendeltetik; 's a' sirjából kibolygatott nyugvo' kaponyája, a' fürtök' sürűségében, éles szeggel beverve találtatik.

Bizonyos lőn a' tett; de a' tevőről vala még kérdés; 's most az elzárt és újolag feleletre vont asszony nyilván állitja: miképen a' baleset' éjszakáján, bizonyos helyről, hol az éjnek felét fonással töltötte, szállására térvén, a' megholt' házának utczára fekvő ablakát kivilágositva látta, 's ujság kivánatbol betekintett, 's egy lyukon keresztül, melly az ablak' alsó részére függesz-

8 *

tett ruhán vala, szemlélte a' rettenetes bünt; szemlélte, hogy a' háziasszony, ezen itélet alatt álló özvegy, és bizonyos ismeretlen férjfi az ágyon nyugvó férj' kaponyáját szeggel beverték.

Mi lőn természetesb, mint az, hogy a' kiküldött tiszt ez iszonyító vallomást ördögi hazugságnak vevé? 'S annak vette minden más; 's most kétszeres tűzzel folyt a' visgálat, hogy a' való bűnös kinyomoztatván, az özvegyen történt méltatlanság helyre állitassék. Fájdalom! a' kimenetel irtózatos és mindég irtózatosb szint vett magára. Harmadnap múlva még egy más tanú, az éjeli őr, állott elő, ki ugyan az éjjel a' ház' tornáczába szolgáló utczaajtót nyitva találta, 's intést adni bemenvén a' hasonlólag nyilt pitvarba lépett; midőn az utczára fekvő terem' ajtaja felöl mozgást, 's az ajtó hasadékán keresztül világot vesz észre. Már már a' terembe lépendő vala, midőn az ajtó hirtelen megzörren; 's ő maga sem tudván: miért? a' pitvarbol a' tornáczba döbbenve vonúl ki, 's a' falhoz lapúl, és hall a' szobábol embereket kilépni. Ne félj semmit, megholt; monda egy férjfihang. Jaj istenem! remegett egy asszonyi. A' lépések kifelé a' tornáczba tartottak; az őr hirtelen egy oszlop mellé vonta magát, 's jól látta hogy bizonyos ismeretlen férjfi a' ház' asszonyától lámpával kisérve lépett a' pitvarbol ki; 's a' férjfi el, az asszony pedig vissza, az udvarra fekvő szobába, szélyt mentek.

Két tanú, két szemmel látott tanú; 's ha a' dolognak csak kül szinét nézzük, a' már elmondott, 's a' dolog' erkölcsiképen nem lehetséges voltábol vett okokat el kell mellőznünk, 's bár nehezen is, bár a' történet' egész folyását meg nem foghatva is, biróilag a' szerént győződünk meg, a' mit az előttünk fekvő irományok tartanak. De, tek. törvényszék, hány történet bizonyítja már, hogy gyakran a' legvilágosb, leggyanútlanabb, 's belső és

külső körülményekkel leginkább megegyezni látszó tanuvallások is csaltanak? 's e' jelen tanuvallásokat tartsuk e bizonyosoknak, mik mindazzal, a' mi az itélet alatt állónak egész éltéből, helyzetéből, és mind előbbi, mind utóbbi körülményeiből természetes következéssel foly, olly szembetünőleg ellenkezik?

Feledjük el, ha lehetséges, mind azt, a' mi ezen asszony e' tanuvállasok előtt volt; feledjük el, mint élt, mint gondolkozott, mint cselekedett; feledjük el mi viszonyban állott férjével, gyermekeivel és saját körülményeivel; 's kezdjük visgálatainkat csak ott, csak a' pillantaton, hol az előttünk fekvő adatoknál fogva az általa elkövettetni állitott bűn kezdődik.

Gyilkolt, úgymond a' vád. 'S mindjárt azután mi történt körűle? kikisérte büntársát, mond az őr, 's szobájába visszatért. 'S mit tőn? lefeküdt gyermekei közé, 's nyúgodtan aludt, mig a' reggel berohanó leány a' rettenetes hirrel fel nem riasztá. Lehet e képzelni, t. törvényszék, hogy gyilkos, hogy férjgyilkos, azon éjjel, mellyen a' tettet végrehajtá, azon fedél alatt, hol az áldozat élet nélkül fekszik, azon ágyban, miben az atyjoktol megfosztott árvák veszélyt nem sejditve nyúgosznak, álmot találhasson? Lehet e képzelni, hogy őtet sem a' kétség: ha tette világra jön e, vagy homályban marad? sem a' rettegés; hogy bünét a' törvény kérlelhetetlenül fogja megboszúlni, sem a' szánakozás, hogy gyermekeit ínség' és gyalázat' örököseivé tette, fel nem háboritották? Nem! ez álom az elkövetett bűn után olly hidegvérűség' következése fogott volna lenni, millyet csak a' pokol' valamellyik lakosárol lehetne feltenni; 's ez álomban már különvéve is a' vádlott' ártatlan voltának olly bizonyságát találjuk, melly az emlitett két tanú hitelessége iránt gyanút gerjeszt.

És kik ezen tanúk? Egy ismeretlen, gyanús asszony; és egy bizonytalan hírü férjfi; kik már tanuskodásokkal magokat vádolják. Mert hol valának mindjárt akkor, mikor a' bűn állitások szerént, elkövetteték? nem lett volna e' kötelességök arról mindjárt tudósitást tenni? mi okozta, hogy csak hetekkel későbben, 's csak homályban, de még is terjeszteni látszó igyekezettel kezdék a' hírt szórogatni? Nem nyilván tetszett e, miképen valami előre feltett szándék és czél szerént dolgoztak? elvárták az időt, míg az özvegy halálos ágyábol felgyógyul; el míg az újolag virulni kezdőt a' régi kérő ismét megkeresi; és csak azután, 's mindjárt azután, hogy ez czélját el nem érheté támasztják a' hirt, a' bizonytalan, meg nem határozott hirt, sem kutfejéröl, sem körülményeiröl világosan nem szólván.

Illy tanúk ellen t. törvényszék, a' vádlott' megelőző élete, 's mostani állapota magokban is erős bizonyságot tennének. Előbb, mint sem az özvegyet illy természet, józan ész, és emberismeret ellen kiáltó tett' gyanújába tegyem: száz okaim vagynak hinni, hogy a' bűn magok a' tanúk által vitetett véghez. Minden vonás, minden szó, minden körülmény, a' mi által a' dolog bizonyosságra jött, őket terheli. Befolyással kellett minden esetre lenniek; 's az egész tett az özvegy' férjhezkérésével összefüggésben áll. Mert ki vala az a' kérő? Nincsenek e köztudományban a' tiszti keresetek, mik ellene közvégzés által rendeltettek? 's miért? nem azért e, mert évek óta sok ollyanokkal, kik e törvényhatóság' fogházában tolvajlásért és rablásért érdemlett büntetést nem egyszer vettek, szövetségben áll? nem volt e ez ember első ifjuságátol fogva köz gyanú alatt? nem ismeretes e a' szenvedelem, mivel ő a' vádlott iránt még ennek leánykorában viseltetett? nem tudatik e közönségesen, miképen a' tanuskodó asszony, e' városba jöttével, annak há-

zában talált menedéket? maga az éjjeli őr, nem volt e több ideig szolgálatában? 's mind ezek nem arra visznek e, hogy összefüggést és lehetséget ott keressünk, hol egy láncz szem a' másikat adja kezeinkbe; nem pedig ott, hol a' láncz megpattan, és semmi sincs a' mi tovább vezethessen?

Ki követett el valaha gyilkosságot (ha csak a' jelenpillantatban dühösségig nem ingereltetett) haszon és kinézés nélkül gyilkosságot előre meggondolva és hidegen? Nem hihetem, nem gondolhatom, nem is képzelhetem, hogy valaki szenvedelemtől el nem vakulva, hideg józansággal, semmi remény által nem kecsegtetve emberi éltet tehessen semmivé; 's ez okfőnél fogva bátran vallom: a' megöletettnek más gyilkosa nem volt azon kivül, a' ki gonosz tettből magára hasznot várt.

'S hasznot ki várt t. törvényszék? Az özvegy? ha minden képzelhető esetet keresztül gondolok, alig találok olly messzéröl hozott, olly keresve keresett feltételt, min valami következést épithessek; 's a' gyanúra leghajlandóbb gondolattal is, tettét csak azon esetben magyarázhatnám meg, ha férjét gyűlölte, más valaki eránt pedig elvakitó, elleneállhatatlan szerelemmel viseltetett, 's annak birtokát e' bün nélkül elérnie nem lehetett volna. 'S ezt állitani, hol az ok? hol a' férjfiu, ki ismerte valaha a' férjfiut, kiért ezt tennie kelletett? az talán, kit a' tanúk a' titok' éjszakáján láttak vala? de miért nem nevezik azt? miért nem emlitnek semmit, a' mi annak ki létét távolról is sejdittethetné? hová lőn az, mind ez ideig? miért hagyá el az asszonyt a' rettenetes napokban, midőn olly iszonyú fájdalmakkal küszküdött? miért nem jelent meg felgyógyultakor, midőn keze után más esdeklett? vagy a' szövetség köztök megbomlott talán? nem tek. törvényszék! szenvedelem, melly vérrel is kész magának útat nyitni, olly hamar, olly egyszerre nem csen-

desedik el. Azért csatlották volna egymáshoz magokat iszonyító, szívnyugalmat örökre elsűlyesztő, életben és élet után átok alatt fekvő tettet követni el, hogy egymást többé ne lássák? ez vala tehát a' kinézés, a' remény, a' czél, miért a' vádlott nyugalmát, életét, és becsületét koczkára tevé? ez vala az elrészegitő, elvakító, őrjöngésre gyúlasztó gyönyör, mit a' boldogtalan magának álmodott? o, mit álmodhatott ő magának, ki e' veszteség után minden esetre csak elhagyatást, pusztúlást, és sanyarító szükséget várhatott, és talált?

Kinek vala tehát kinézése nyereségre? rablónak, ki pénz és javak után áhitozik, nem; mert érdemes vala e, hogy a' gonosz magát veszélyre tegye ki, a' csekélységért, a' tekintetet 's fáradást nem érdemlő csekélységért, a' mi nála található volt? nem is raboltatott el semmi: 's a' parányi örökség is, mit végső útazásából magával hozott, épen találtaték. Szűkölködött a' ház minden nélkül, a' mi a' romlott lelküekben vágyat gerjeszszen; csak egy kincs vala e' fedél alatt, mi után vadkebel sovárgott egy nő, kit férje' éltében elnyerni többé remény nem vala. 'S e' kincs birtokáért kellett a' szerencsétlennek korán elhunynia; hogy örökségét vérbe füresztett kéz zsákmányolja fel. És késett e valyon a' zsákmányért eljőni? nézett e időt, helyet, és illendőséget? 's titkolta e gonosz szivét, midőn kérését meg nem nyerte? nem mutatta e a' cseléd előtt boszúját? nem ejtett e fenyegető szókat, akkor rejtélyeseket ugyan, most e' vád után már világosokat? 's midőn a' hir már homályban kezdett mozogni, nem újitotta e meg kérését levél által? nem újabb visszavettetésekor kezdődik e a' hir' komolyabb alakja? és mit, tek. törvényszék? hiszem én tudom, én láttam, én újaim közt tartottam, én visgáltam és olvastam egy más levelet, mit a' vádlott mindjárt a' halott' felásatása, mindjárt az asszonytanu' másod kihallgatása után ugyan

azon kéztől írva, de ismeretlen úton vett, mellytől a' kérő levél iratek. E' levél mentséget, szabadúlást, 's becsület helyreállást igér, ha még magát meggondolja; 's a' szabadító' jobbját elfogadja. Megfoghatatlan előttem, miért e' levél nincs a' pörirományok közt? 's történt légyen az szándékkal, vagy gondatlanságból, minden esetre olly hiba, mit megengedni nem lehet; 's minek igazítását haladék nélkül kell kezdenünk.

Nyom nyomra vezet tek. törvényszék! Itt e bezártt falak köztt mondom, de kész leszek ég' és föld' hallattára is kikiáltani: ezen egész pör mentőleg és vádlólag gyanús szövedékkel van öszvefűzve. Én anynyit látok ez ügyben a' mi valóságra vihet; 's még is e' pör' egész kiterjedésében nincsen egy nyom is követve, egy fonal is felfogva, egy csomó is fejtegetve. Egy emberi élet' veszélyben forgása, egy szegény de mind eddig becsületben állott háznép' elsűlyedése, olly parányi dolog e, hogy érette egy mélyebb tekintetet ez ügyre vetni restelljük? elég e elmondani: két nyomorúlt, elvettetett emberalak mit szólott? elég e tudni: egy eltiport, magán kivül tett boldogtalan özvegy maga mentségére mit hoz fel? és mit? bizonyosan nem egyebet önérzésénél, minek hinni senki nem akar; fájdalmánál, minek mélységét és tisztaságát más nem látja; 's istenénél, ki ártatlanságát jól tudja, de fellegeiből megdördülni, 's érette csudát tenni nem fog. Miénk t. törvényszék, 's mindenekfelett miénk a' kötelesség valót és igazságot nyomosan, mélyen, és fáradatlanul keresni. Mert nekünk kell itt most vagy későbben itéletet hozni. Halált fogunk mondani? és miként adunk számot magunknak e' pillantattól amaz utólsóig, ha nem követtünk el mindent, hogy itéletünket a' lehetségig bizonyos alapon építsük. Pallos alatt vérzik el férjgyilkolásért a' nő, ki talán férje' életeért magáét kétszer adta volna. Pallos alatt vérzik el az anya, ki gyerme-

keit isteni félelemben, hit', remény' és szeretet' karjain nevelte. 'S nem fog e ő a' mi álmainknak kétségben esett arczczal, halotti halványságban jelenni meg? Igen is látni fogjuk őtet, és említni fogja kínait, említni elzúzott jónevét, lesűlyesztett házát, 's az éveket, miket tőle elrablottunk. Előmutatja gyermekeit; visszakéri tőlünk a' gyámkarokat, miktöl azokat megfosztók, vissza az árvák' örökre eldúlt örömeit, a' jobb napok' reményét, 's a' becsület' bezáródott ösvényét. 'S miért t. törvényszék? mert hidegen néztük a' cselszövényt, mit a' gonosz olly magában bízva, olly kárt örűlő lélekkel szőtt; mert védelem nélkül hagytuk az ártatlant, kinek istenen kivül csak a' bíró' igazsága marad vala; mert nem akartuk érezni a' könyek' égető hevét, miket üldözött ártatlanság, miket özvegy és árvák hullattanak. Azért t. törvényszék, hogy e' rettenetes számadást magunkrol elháritsuk, gondoljuk meg magunkat; 's átlátván, legalább erősen gyanitván a' gonoszságot, melly itt fondorkodv lappang; átlátván a' hibát mivel e' pörben vád és mentség vitetik: szűnjüuk meg minden itélettöl. Meg kell visgálnunk, szorosan, részrehajlatlan, 's fáradást nem kimélve kell megvisgálnunk minden körülményt, minden nyomot. Be kell fogatnunk a' másik tanút is, az éjjeli őrt; 's mind a' kettőt külön, magános, és szoros őrizet alá tétetnünk; fel kell hozatnunk a' leveleket; mik a' gyanús kérő' kezeitől olly vilá gos ösvényre vezetve írattak; 's ennek cselekedetei, a' titkos éjen hol tartózkodása, 's minden ide tartozók felett kemény nyomozódást rendelnünk. 'S lehetetlen, hogy a' mi így megtudatik, mind azzal, a' mi eddig világra jött, összevetve bizonyos útra ne vezessen. Ezt, 's egyedül ezt tegyük t. törvényszék; ezt kivánom, ezért kérek, e' miatt könyörgök; egyszersmind egyenesen és ünnepélyesen nyilatkoztatván ki, hogy ha a' végitélet fel nem függesztetik: én egy-

felől a' pör' hijányos voltát, másfelől saját meggyőződésemet 's az előttem tudva levő nyomokat tekintvén, birói székemről azonnal felkelek; 's isten és ember előtt tanúnak kiállván, a' vádlott' ártatlan volta felől bizonyságot mondok.

Gyermekgyilkos R. d. M'. ügyében.

Alperes' védelmezője fájdalommal ismeri meg a' szomorú tettet; melly tiszti ügyész által követeltetik, megtörténtnek lennie; fájdalommal ismeri meg annak rettenetes voltát; 's jól látja mikép az büntetés nélkül semmi esetre nem maradhat: azonban még sem hiszi szükségtelennek, szavát a' bűnös' ügyében felemelni, 's a' tett' körülményeit, indítóit, és következéseit felvilágositani; ez által a' szerencsétlen' jövendő sorsának könnyebbülését reméllvén.

Gyermek' életét, mellynek első szikrája az anya' szive alatt lobbant fel, ugyan azon anyától eloltatva látni, jól jegyzi meg felperes tiszti ügyész, természet elleni látomány. Vad dühösség lakik a' ragadozó állatban; 's még is, midőn a' földkerekség' minden lakosaival harczban él, kölykei mellett saját életét készen áldozza fel. Olly készség, melly a' tenyészet' fenntartó ösztönéből önkényt következik, 's annál fogva minden állati kebelbe természettől olly mélyen vésve van, hogy annak bötűit csak igen erőszakos, az állatot önmagából kivetkeztető, egész lényét öszverázó és felforgató körülmények törülhetik le. 'S íme ez iszonyú körülmények az állatok legnemesbikénél, az embernél állanak elő!

Mi érzet az, minek e' megdöbbentő észrevétel mellett, bennünk legközelebb ébredni kell? utálat? boszú? nem! a' legközelebb, legtermészetesb érzet, a' mi itt

szíveinket elfogja: a' legmélyebb legigazságosb szánakozás.

Az ember egy részben értelmi állat ugyan, de azért nem szűnik meg érzékiségénél fogva más állatokhoz sokképen hasonló lenni; 's igy a' mi az állati természet' egyetemi törvényeit illeti, azok belé is eredetileg öntve vagynak. E' törvényeken alapul a' fenntartás' nagy rendszere; 's azért a' végetlen bölcseség mindenről gondoskodott, a' mi az állatiságot azoknak szakadatlan követésére oldhatatlan lánczokkal szorítsa. Forró kivánat, gyönyör', és fájdalom' érzelmei vezetik az állatot; gyönyör van összekötve a' magzat' táplálásával, 's annak elvesztésével mondhatatlan, égő fájdalom: 's ez okozza, hogy az egyetemi nagy törvény ez esetben híven betöltetik, hogy minden állat fárad és gondoskodik magzatáról, hogy minden állat retteg magzatától megfosztatni, 's készebb önéletét veszedelmeztetni, mintsem a' kirabolt anyának iszonyító gyötrelmeit szenvedje.

Ha ez így történ az állati világban közönségesen: szükség az emberrel is így történnie. 'S menynyivel inkább így történ, minthogy az ember nem csak jelenben él mint az állat, hanem a' múlt' és jövendő' hatásait is érezi? csak ember az, ki gyermeke' sirdombján hoszú évek után is fájdalom' könyeit sírhatja; csak ember az, ki gyermeke' jövő sorsáért aggódik, 's magának sanyarúvá teszi az életet, hogy gyermekének gazdag örökséget hagyhasson; és ez embert lehet e lélekrázó szánakozás nélkül szemlélni, ha szívében a' természet' örök törvényei ellen vad lázadás rohan fel? Ki nem volt valaha tanúja a' földfeletti boldogságnak, mellytől megdicsőülve az anya most született kisdedét legelőszer kebléhez szorítá? ki nem volt valaha tanúja a' leírhatatlan gyötrelemnek, mellytől elborítva az anya ölében elhunyt gyermekét utóljára szivéhez kapcsolá? most képzeljük a' szeren-

csétlent, kit sors, történet, vagy a' minek nevezni lehet, addig vezet, űz, tévelyegtet, míg oda jut, hol ama boldogságot magától önmaga eltaszitja, ama gyötrelembe maga önmagát buktatja! Lehetséges e nem jutni a' gondolatra, hogy itt a' természetet győzhetlen ellenség verte le? hogy itt a' szerencsétlen teremtvény értelmét és érzelmét visszatarthatlan ború lepte meg?

Hagyomány, és történetirás tanitják: miképen voltak emberek, voltak egész népek, kiknél gyermekeiket feláldozni szokásban vala. Igy vivék Agamemnon és Idomeneos saját gyermekeiket halálra; igy lángoltak a' druidák' berkeiben borzasztó gyermekáldozatok. De ezeket a' minden szerencsétlenség' legnagyobbika, a' babona vakitá, és tompitá el. És még is a' görög költő és művész nem állithatta elő Agamemnont leirhatatlan fájdalom' jelenségei nélkül; Idomeneos, a' hagyomány szerént, önkénytes számüzöttségbe keresett nyugtatást; azt pedig hihetni e, hogy midőn a' babona által kisdedkorától fogva mélyen lealacsonyult asszony, a' druida' vadságára hagyta szülöttét, még is kinos mozdulatokat nem érzett volna szivében? nemzetségeken, 's századokon keresztül plántált embertelen tudomány mellett is, minden bizonynyal rábeszéllés, jelen és életutáni kinokkal rettentés, hatalom és kábitás vala az, a' mi az anyát illy körülményekben is az iszonyitó lépésig ragadhatá. Illy eszközekkel kényszeritetik a' megholt hindu' nője lángokba rohanni; 's anyának magát vagy magzatját dönteni halálba egyenlően rettentő elszántság.

A' mit a' múltkor' fejletlen népeinél babona okozott: azt nálunk a' lélek' szenvedéseinek őrültségig hágó ereje okozza. Mert asszonyt gondolni; ki magában az anyát hidegvérrel semmivé tehesse; ki előre meggondolással, mint a' vétekben megöröködött rabló, emelhessen kezet magzatára; ki vérének 's idegeinek egyetemi rengésbe-

jötte, 's gondolat és érzésrendszerének tökéletes öszvezúzatása nélkül a' halálos csapást megtehesse: illy aszszonyt gondolni felette nehéz, mondhatnók lehetetlen. Azonban, ha ez erkölcsileg lehetetlennek látszó dolog valaha még is megtörtént; annyit korunk' 's az emberiség' becsületére telyes bizonyossággal állithatunk: illy eset törvényszékeink előtt ritkább, mintsem egyébnek lehetne tartani olly kivételnél, melly épen ritkasága, példátlansága, rendszeretlensége által mutatja, mennyire ellenkezik a' dolgok' természetes folyamával.

Ezért valahányszor e' jelen esethez hasonlók jőnek elő, szorgalommal kell az okokra tekintenünk, mik által lehetségessé, vagy épen kerülhetlenné lettek; visgálnunk kell a' körülményeket, mik a' bünöst olly tettre határozák, melly ellen saját kebléből száz meg száz szózat emelkedett. 'S ha látni fogjuk, mint kezdett a' szerencsétlen lassanként sűlyedni; mint lehetett lelkének és szivének lassanként kábulni, 's végre a' természet' minden intéseire megvakulni, minden szózataira megsiketülni: akkor mind a' mellett, hogy őt bűnösnek kell vallanunk, még is boszúkivánság helyett szánakozás fog ébredni; 's lehetetlen lesz nem enyhitnünk sorsát a' mélyen sűlyedettnek; lehetetlen nem óhajtanunk, bár illy tettnek inkább elháritására találtatnék óvóeszköz, mint boszúlására büntetés.

És mit kell mondanunk, ha meggondoljuk: miképen az iszonyú bünre — saját gyermekét meggyilkolni, többször és inkább tántorodhatik olly személy, ki az erkölcsiség érzelmét még nem vesztette el, mint ollyan, ki minden szép és jó iránt megtompulva, az erkölcsi veszetség' legalsó lépcsőjéig jutott? szivrenditő gondolat! de a' mit figyelem alól el nem lehet ereszteni a' nélkül, hogy veszélybe ne jőjjünk, elveszteni a' cselekedet' való mértékét; 's két bűnös között azt tartani kisebbnek, ki

a' sors' kárhoztató könyvébe törülhetlen bötűkkel van beírva; nagyobbnak pedig azt, ki a' vétket tépett szívvel követte el, 's legelső perczben utána a' megbánás' kétségbeesését kárhozott lélek' kinjával érezte.

Az elvettetett teremtvény, ki magát a' bujaság' karjába nyilván vetette, 's az élet' örömeiből kikiáltott keresetet űz; ki az emberiség' sajátságainak egyik legszeretetre méltóbbikát, a' szemérmet nem ismeri; ki az emberek becsülésére számot sem nem tarthat, sem nem tart: illy teremtvény, mit veszthet általa, ha gyalázattal viselt élte' bizonyságát ölében hordozza? 's az eltartás' gondjai is kinozhatják e őt annyira, hogy miattok tettet kövessen el önéletére veszélyhozót? Az erkölcsi lesűlyedés, a' közönség' szemei előtt gyalázatban forgás merész homloktalanságot hoz magával; 's ki a' bűn' ösvényén eddig jutott el, az selyemben és rongyban, dobzódva és éhen egyenlő szemtelenséggel tolakodik az emberek közt; 's keres és talál módokat a' táplálás' gondjaitol úgy szabadulni meg, hogy a' törvény' fenyítéke alá ne essék.

Mi másképen van a' szerencsétlen, kinek szívéből az erkölcs még egészen számkivetve nincs; kinek becsülete a' közönség' véleményében még el nem veszett; ki még is győzhető vagy győzhetlen kisértetek közt a' gyarlóságot titokban elkövette; ki e' pillanat óta könyeit emberi szem elöl palástolva, jövendőjén aggódik; 's most egyszerre ott látja magát, hol titka felfedeztetvén hírét, szerencséjét semmivé téve szemléli, 's előtte egy hoszú, kinnal és gyalázattal gazdag élet nyílik meg! Itt mennél gyöngédebb az érzés, annál közelebb a' veszély; mennél kevesebb veszett el az erkölcsiségből, annál bizonyosb a' kétségbeesés; 's mikor ennek kínai előállanak, mikor velőt és ideget fagylaló vaskézzel ragad meg: akkor emberi ész többé nem munkál, emberi erő többé nem hasz-

nál; a' veszélytelyes óra megkondult, 's a' következmény halandó akarattol többé nem függ.

E' tekintet alá jön a' szerencsétlen, ki felett tiszti ügyész a' halálos itéletet kimondatni kivánja. Alperes a' maga esetének következésében sokkal inkább el van csüggesztve, az iszonyú lelekállapot, mellyből tette folyt, 's ez a' tett, melly a' gyermek' éltével együtt az anyai szivet 's az egész élet' minden boldogságát keresztűl metszette, sokkal nehezebben fekszik rajta, mintsem a' halált egyébnek tarthatná azon egyetlenegy módnál, minél fogva végetlennek látszó gyötrelmeiből kiszabadulhat. De a' birónak az előtte álló boldogtalant más szempontbol kell néznie. Neki látni kell, hogy nem megrőgzött gonosztevő, nem jobbithatatlan bűnös' fejére mondja az itéletet; hogy szánásra méltó nyomorúlt ez, kinek nem annyira büntetést, mint útat kell szabnia, mellyen bánkódás és megtisztúlás által istent és embert megengesztelve a' társaság' kebelébe visszatérhessen; 's önmagával még egyszer kibékülve idő és vallás által találjon most még alig remélhető vigasztalást.

Alperes' atyja bizonyos, külföldröl bevándorlott tiszt vala; ki minekutána szolgálatra alkalmatlan lett, hoszú viszontagságok közt e' városig ért; nevén, becsületén, kardján és leányán kivül nem birván semmit is. Beteg volt a' megérkező, 's egy orvos, szánakozásbol, vagy azért mert nőtelennek a' virúló leány szemébe tünt, befogadá. Emberi tudomány az életemésztő fájdalmak ellen nem használt; 's az idegen, hol hazát keresett, kevés napok mulva temetőjét találta. Ő ugyan elnyúgedván mentve lőn mind azon bajoktol, mikkel a' sors életét gazdagon halmozá: de annál csoportosbak lettek azok az árva felett, ki most ifjusága' virágában, segéd, tanács, és tapasztalás nélkül egyedül 's idegen földön áll vala. Hova fordulhatott volna? Közintézeteink, hol az ügyefo-

gyott munkát és enyhűlest leljen, nincsenek; ismerőse az egy orvoson kivül senki nem vala; 's így ehez folyamodott: vetné közbe magát, 's keresne szolgálatot számára. Igéretet nyert; 's telyesitését vártában szerencsésnek tarthatá magát, ha az orvos' fedele alatt maradhatván, a' házrol házra koldulás vagy az éhenhalásközti rettenetes választástol megszabadult. Azonban a' szállásadónak illy vendég nem volt kedve ellen; a' szolgálatkeresés naprol napra sikeretlenebb lett, 's kevesebb szorgalommal vitetett; szóval a' leány helyben maradt, 's a' háztartás' gondjait viselé.

A' szerencsétlenség' forrása ez vala. A' férjfi a' jóltevő' szerepét játszva, vendége' helyezetével vissza élt; és szerzőjévé tette magát az esetnek, melly miatt egy élet már feláldoztatott, 's még egy másiknak feláldoztatása törvény' útán kivántatik. És ő, ki a' gyengébbet, a' viszontagság alatt meghajlottat a' bűnbe nem vezeté, de taszitá, bátorságban űl; ez pedig a' legkeserűbb sors' martalékává lőn; és sokkal kevesbé az által, a' mit a' törvény' kárhoztató szavai reá mondanak, mint a' gyógyulhatlan seb által, mit a' kétségbeesés' pillantatában saját lelkébe égetett vala.

Lehetne talán a' gyengeséget menteni, mellyet vele természeti ösztön és személyes hajlandóság elkövettetett. Az emberi gyarlóság maga magának ellensége; 's magában is roszra vezethet; 's mi leszen még, ha csábitás, alkalom, szűkölködés, 's ezer meg ezer kisértetek tünnek fel, értelmet és érzést ostromolvák? mind a' mellett ki szabadithatja fel őt a' vétek alól? de nyomorúságának mélysége abban áll; mert vétket követvén el, tiszteletét az erkölcsiség, a' társasági rények iránt magábol ki nem irthatta; mert mélyen érezte mit vesztett el; 's nem nyerhetett magán erőt, e' veszteségével világ előtt megjelenni. Igy történt, hogy mig mások, a' vétket megszokván,

's a' gyalázathozó következéstől nem rettegvén, híreket ugyan eltékozolták; hanem a' társaság' kebeléből ki nem vetették: ő lelke' borzasztó tévelyedésében magát a' társaságos életből vérrel szakasztá ki.

Felébredt a' részegültségből; mellyel indúlatai rajta uralkodának; 's éles, de már késő pillantatot vete a' jövendőbe; 's megborzadt. Csábítója nyujthatott volna segédkezet; de ez vad szilajságban törte le a' virágot, 's még vadabb hidegséggel löké most el magától; a' leányt elkergetvén. Ki mondhatja magát szerencsétlenebbnek, mint ez elhagyatott e' perczben vala? betelyesedve érzett maga felett minden átkot, a' mit a' megbántott istenség a' bűnös emberinemre kimondott. Atyja halálakor, idegen nép' hazájában, segéd és remény nélkül, még boldognak mondhatá magát; mert tisztán állott isten és emberek előtt; 's ahoz imádságát, ezekhez kérelmét pirulás nélkül nyujthatá. Most ott álla, két élettel szive alatt lesűlyedve teremtője előtt, kinek csillagaihoz felpillantani nem mere; 's égető gyalázat' érzelmével az emberek közt, kiknek tekinteteikből saját vétkét képzelte olvasni. 'S vegyük e' helyezethez a' léleklázasztó gonoszságot, mellyel eddigi lakhelyéről száműzetett: 's hol az ember, ki őt könyeire méltónak nem találná?

Ekkor lőn, hogy önmaga előtt rejtezni kivánván, czél és kinézés nélkül utnak eredt. Álomjáróként tévelygett az útakon; három egymásután következő nap' folytában többen látták majd itt, majd amott; futotta a' vándort; kerülte falut és vendégházat; 's élelem és nyugvás nélkül keble' fúriáit hurczolá. Az óra jött; alkony fekűvék az erdőn, mellynek széleig vonszolta kinait. Mi történt? az rettenetes valóságban áll előttünk. Mint történt? azt tudja az ég, mellynek szent boltozata alatt idegen szem' tanúsága nélkül, 's a' tevő' lelkének elkábulásában történe. Néhány lépésnyire fák közt jött egy

útas, 's épen az, kit a' tiszti tanúk' sorában legelől láthatni; vad felsikoltást hall közel; arra fordul; 's látja a' felsikoltott személyt térdein; és látja, mint szorítja a' már nem élő gyermeket szívéhez; látja, mint nyomja ajkait a' vérző sebre, 's mint omlik el fájdalmaitol elszédítve félholtan!

Vagynak esetek, mikor az ember ohajtásokra kéncharacteryszeríttetik, az emberi jóllét' és méltóság' gondolatával ellenkezőkre. Igy e' jelen esetben erőszakosan tolakodik belsőnkbe a' rettenetes kivánság: bár e' szerencsétlen a' reá szállott lélekborúbol ne derülhetett volna ki! és nem volna e jótétemény, ha öntudatátol megfosztva, tette' iszonyú voltát által nem láthatva, helyzete' vigasztalhatlanságát nem érezhetve futhatná keresztül az életet, istennek e' szép, de reá nézve kárhozattá vált ajándékát? most mit használ neki az észnek visszatért világa, hanem hogy segédével tisztán pillanthasson körül a' mélységben, mellybe értelmének a' meghatározó perczben történt elsötétülése buktatá?

Nem lehet állítani, hogy az elkövetett bűn neki nem tulajdoníttathatik. Őrjöngése a' kétségbeesés' szempillantatnyi rohanásának következése volt, melly minekutána jóvátehetetlen dúlással keresztűl ment, az értelem' uralkodásának ismét helyet engede; 's illy körülményben a' birói itélet meg nem némul. Azonban, ha megnémulnia nem lehet, enyhülnie bizonyosan kell. Mi is lenne az emberekből, ha egyedül a' tett, nem pedig annak 's tevőjének körülményei tekintetnének? volt rabló, ki fegyveresen állott a' vándor' útában; mert éhség' idején kézmunkája nem nyujthatott elég segédet, számos háznépét a' mindennapi szükség' torkából kiragadni. Bűnös vala, az tagadhatatlan; de birája előtt nem csak a' bűnnek kelle feltűnnie, hanem a' fájdalomnak is, melly haldokló háznépére vetett mindegyik pillantatával két élű fegyverként

metszé kebelét; a' fájdalomnak is, mellyel kettőztetett fáradságainak sikeretlenséget látni kénytelen vala. És fel kelle tűnnie a' naponkent nevekedő szükségnek, földi és mennyei segédbe vetett bizodalom' naponkent fogyásának, 's az iszonyú ostromnak, melly a' lelket mind ezek alatt szakadatlanúl kinozá. Megtelik egyszer a' pohár; a' kétségbeesés megjelen; 's kimondja meg; mit lehetne akkor borzasztóbbnak találni? azt e, ha az embert hirtelen őrület szállja meg, 's öntudatlan teszi a' bünt? vagy azt e, ha eszmeletet nagy részben megtartván, mélyen érzi a' bűn' rutságát, nyúgalma' es üdvessege' örökveszélyben forgását, es még is kezeit visszavonni nem birja?

Nem szükség fejtegetnünk: illy esetekben mennyire lehessen a' vétket a' vetkesnek tulajdonitani. Az iskola' minden bölcseségénél többet mond illyenkor a' sziv' mozdúlata, minélfogva előttünk világos, hogy talalkozik bűnös, kinek joga van mind azon könyörületre, mit azok, kiket szerencsétleneknek hivunk, érdemelnek is, kivánnak is. A' millyen utálatra méltó az, ki az emberiséget levetkezvén hidegen, vagy épen gyönyörrel űzi a' bünt, keresetmódjává tevén azt: ollyan szánakozásra tarthat számot, kit egymástváltó baltortenetek, erőszakos körülmények, vagy lassankent, de eszrevetlenül vezettek, vagy sebes rohanással ragadtak bünbe. Ennek szerencsétlensége az vala, mert nem birt hösi bátorsággal szenvedés és kisértetek ellen vivnia; mert nem birt erős nyúgalommal megvisgálni, hogy mentséget keresvén olly eszközhez nyult, melly minden szabadúlást elzár előtte. 'S hol van halandó, ki bizonyos lehetne, ha belső szélvészekben mindég elegendő erőt, és csendességet birand e, állandoul maradni a' pályán, mit boldogsága' napjaiban magának kijelelt? A' szerencsétlen hasonló a' katonához, kit ellenség' nagy száma vett körül; 's kinek kardja ke-

zében akkor szakad ketté, midőn ereje' végső megfeszítésével magát a' sűrü sorokon keresztül vágni akará.

Hol az emberi szánakozás a' gyarlóságában magáról megfeledkezett személy' számára menedéket készitett; hol a' szűlő' hibája miatt balsorsban született gyermekröl gondoskodó intézet alkottaték: ott illy tett, mint e' leányé, valamint rítkábban fog történhetni; úgy nehezebb büntetésre érdemesnek méltán tartatik. De nálunk (szomorú vallástétel!) a' gyarlóra nem vár egyéb gyalázatnál, elhagyatásnál, inségnél; nálunk a' későbbi jobbulás' útà annál nehezebbé tétetik, mennél inkább kivan téve a' vétkes legelső tévelyedésével mindent elveszteni, 's minden reményröl előre lemondani, különbség van, és milly nagy, milly megmérhetetlen! a' vétkes közt; ki előtt még út van a' visszatérhetésre; 's a' vétkes közt, ki előtt, mindjárt első lépés után, a' teremtő' egész végetlen világa bezáródik; ki előtt, a' kegyelem' gazdag forrása az utolsó cseppig egyszerre kiapad; 's az örök vígasztalás' milliom sugárai egyetlenegy perczben setétednek el. Illy állapotban lehet az örökkárhozatra vetett lélek, ki helyzete' rettentő, végetlen, és változatlan voltát világosan látja. Mit használna már nékie a' lélekengesztelő megbánás, az elhagyott útra viszszatörekedés, 's minden egyéb, a' mi bár melly mondahatatlan gyötrelmek után is, bár melly felszámíthatlan századokon, ezredeken túl is csak valaha, csak egyszer enyhűlést nyújthatna?

Ennek az öszvezúzó, semmivétevő érzelemnek kellett e' szerencsétlenen is erőt venni; ennek kellett az ő kétségbeesését az örjöngés' dühéig felcsigázni. 'S mennyi czím jöve itt együvé az eltévelyedett, és sem külső, sem belső erő által többé nem támogatott személyt örvénybe sodrani! idegen, elhagyatott voltának tudása; csábitója' vad bánása; elkövetett gyarlóságának lesujtó ismerete; reménynélküli, szívfagylaló kinézés a' jövőbe: mind ezek

mi önbizodalmatlanságot, keserűséget, gyűlöletet, szegyent, és aggódó rettegést riasztának fel keblében! Adjuk hozzá hogy elűzetése az egyetlenegy fedél alol, hol az idegen földön, noha saját romlására, még eddig magát megvonhatá, természeti csendében többé nem vala; hogy három napi gyötrelemmel telyes életét tébolyodottként bolyongva töltötte; hogy nyúgalom' és táplálat' hijányában teste és lelke elerőtlenülvén, maga hatalmában már nem lehetett: 's állithatjuk e, gondolhatjuk e, hogy megfontolással, hogy előre megérlett szándékkal cselekedett; 's hogy öntudatát e' lázasztó, e' marczongló érzetek közt végpontig megtarthatta? és valyon keresett e helyet, hol kémlelő szemek elöl tettét elrejtse? gondoskodott e róla, hogy elkövetés után annak jeleit eltitkolhassa? ott omla öszve a' boldogtalan közel az úthoz; sikoltásával árúlá el magát; 's bűne' vértanúját vadszerelemmel kapcsolá kebléhez. E' viselet szándékos, saját magárol tisztán eszmélő bűnös' viselete nem lehetett. Sikoltása, melly tettet elárulá, egyszer'smind bizonyságot tesz lelke' állapotárol, melly azon pillanatban szabad akaratjától nem függhetett. De bizonyságot tesz az egész helyezet, mellyben a' tiszti tanúk' elsője őt megpillantá; bizonyságot az ájulás, mellybe hullott; 's a' vér, mellyet ajakaira az ártatlannak sebéből csókola; és mindenek felett bizonyságot tesz felébredése az ájulásbol, e' felébredés, mellynek kimondására szó, festésére szin nem találkozik.

Mind ezeket, mik a' tiszti tanúk által felhozott körülményekből önkényt és világosan következnek, részént bizonyitja, részént magyarázza a' hónapok óta raboskodónak itt a' közönség' szemei előtt viselt élete. Nem volt e' megye' fogházában bűnös, ki a' legfelsőbb szó által helybenhagyott halálos itéletet olly fájdalommal hallgatta volna: mint a' millyennel ez, elkövetett tettét emlékezetében hordozza. 'S ha a' fenyitőtörvény' legfőbb, tiszte-

letre legméltóbb czélja — bűnöst jobbitani : bizony ő érdemli, hogy rá nézve e' czél szem elől el ne tévesztessék. Szenvedései nagyobbak valának a' halál' előérzéseinél; 's maga a' cselekedet, miért bünhödnie kell, olly lángoló, olly gyógyulhatlan sebet ejte rajta, minek fájdalmát az igasság' pallosa nem nevelheti, csak megszűntetheti. Látni való, itt a' büntetést maga az isteni végzet mondá ki; 's maga az isteni kéz telyesítette. Illy esetben embernek csak a' szeretet' munkája marad fenn: az elbukottnak kezet nyujtani; 's azt a' remény' és kegyelem' útaira visszavezetni. Alperesi ügyvéd e' hit által vigasztalva, nem kételkedik, hogy ez ügyben igazság és irgalom kezetfogva hozandják az itéletet, melly alá azt ezennel bocsátja.

Mohács. Aug. 29. 1826.

Ismét felviradott a' nap, mellyen százak előtt, az ország' szerencsétlen királya, népe' virágával együtt Mohácsnál elhullott. Álomtalan éjen keresztül vártam ezt, mit úgy hittem, közérzelem fog megszentelni. De nem első, 's bizonyosan nem is utolsó eset, hogy a' magános ábrándozó hitében megcsalatkozott; valamint az sem, hogy megcsalatkozásán költt fájdalmát a' hideg vizsgáló kinevette.

Minden ember saját szemüvegével nézi a' világot; 's kitudná meghatározni, ki tart jobb üveget? a' vizsgáló e, vagy az ábrándozó? legyen, mint akar; az ábrándozó legalább a' magaét roszabbnak nem hivé; 's ablakához ment, látni: a' nevezetes nap' emlékezete a' nép' arczain mint fog visszasugárzani?

Mint egyes ember', úgy egész nemzet' életében vagynak szerencse' és szerencsétlenség' napjai, mellyek mind pillantatnyi hatások, mind késő következésök miatt feledségbe nem menendők. A' boldog férj évről évre örömmel várja visszafordulni a' napot, mellyen szeretett nejének az oltárnál hűséget esküvék. Férj és nő karöltve állnak a' virággal hintett sirdombnál, hova egy év előtt a' legelső, szép gyermeket eltemették. Mindegyik jelenés érező, 's a' természet szelid benyomásainak híven engedő keblet mutat. Hasonlóúl tesznek, 's hasonló ösztönnek engednek a' nemzetek is, midőn öröm és gyász napjaikat ünneplik. Ezért szentelt Roma a' városalkotó

Quirinusnak ünnepet; ezért szentelé meg az áldozatra ment háromszáz Fabius' elestének emlékezetét.

Szerencsés történetek felvirágoztathatják, dicsőségre emelhetik a' nemzetet; de a' balsors' csapásaibol is eredhetnek magas érzelmek. Szerencse hiuvá is teszen; szerencsétlenség, ha nem közlelket ért, magába szállást, önismerést, erőkifejlést hoz magával. Hányszor nem szült a' veszteség hasonló lelkesedést a' legragyogóbb győzedelemhez! Minden esetre, a' fájdalom' keresztül röpülése gyötrelmes ugyan: de szelid, emberi érzelmeket többszer támaszt, mint a' gyönyör' hoszú folyama. Iskola az, mellybe az istenség nem mindig haragjábol vezet benünket.

Nekem legalább mind a' magányos, mind a' nemzeti gyásznapok szentek; 's mennyivel inkább annak kell lenni e' mai reggellel visszafordultnak, melly e' nép' multja és jövője közé úgy állott: mint keresztűlrohant tenger az általa különszakasztott két világrész közé! A' mi nagy, legyen az bár mi, szivet és lelket érdekel; 's hatása századok mulva is kiemel a' mindennapi élet' parányiságábol. És illy kiemelkedések nélkül sem egyes ember, sem nemzet a' történetek' sorában állásra méltó nem lehet; 's azért mi szükségesb, mint az alkalmat reájok hűven keresni és használni?

E' gondolatok újúlnak meg lelkemben, 's e' gondolatokkal eltöltve néztem le ablakombol; együgyüségemben azt hivén, hogy nincs magyar, kit e' pillantatban más valami foglalhatna el. És miért vesztegessek szót, néztem és láttam mind azon ezerféle tarka jeleneteket, mik a' város' utczáin naponként egymást váltogatják; csak azt nem a' mit keresék.

Gondolák az emberek: a' nap feljött, mint évenként háromszáz hatvan ötszer, majd tisztán, majd borongva felszokott; 's mi van egyéb hátra, hanem hogy dolgain-

kat, vagy dologtalanságainkat ott, hol tegnap elhagyok, folytassuk? a' nemes hintóján vagy paripáján hurczoltatja magát; 's nem jut eszébe, hogy a' reggeli szellő, mellyet sziv, háromszáz év előtt, ősei vérpárájától terhesült. A' kalmár számvető képpel nyitja boltját; 's jegyzőkönyve mellett a' történet' évkönyveire emlékezni ideje nem marad. A' katona gond nélkül járdall a' bástyákon, nem sejdítvén, hogy azok ez évnapon maradtak király és nemzet nélkül, dúló nép' zsákmányává leendők. A' tudós mindennapi kenyérről gondoskodván, érzelgésre nem hevülhet. És a' költő — o a' költőről ki tud valamit? rejtve tolong ő a' sokaság közt, melly nevét még nem hallá; vagy magányban ül, hol senkitől nem kerestetik!

Megvallom ugyan, ablakon keresztül utczára nézés által emberi szivet vizsgálni nehéz; 's utoljára is; kimondhat bizonyost, hogy belsőjökben mind ezeknek, kik ott jőnek és mennek, mi forr és kél? Azonban nem annyira az lenne kérdés: ha ez vagy amaz ember magában valamit gondol vagy érez e? és e' kérdésre állítólag felelni, ki merne?

Visszamentem szobám' mélyébe; 's kezemre hajtván fejemet, azt kezdém, a' mit a' dramai hős, midőn a' szerepek egyszerre elfogynak mellőle: beszéllék magamban

---

Ismét hevűlő érzelemben kaptad magadat, melly talán épen úgy hiú álmokbol szövődött, mint annyi sok más, a' mi élted' minden napjaiban ezerszer támadt és enyészett el benned. Tégy vallást: te költői helyezetbe jöttél. Költő, úgy mondják, nem e' mindennapi világ' embere; tehát mit tudja ő, mit kell e' világban érezni és tenni? ti dalszerzők nem leltek a' jelenben annyi szín-

vegyületet, annyi sötéttisztát, annyi fénykört, 's minden más egyebet, mennyi nektek azoknak az úgy nevezett aetheri hangoknak öszvealkotására szükséges. Itt minden igen közel, igen földi világitásban és viszonyban áll; 's mi természetesebb mint a' hajlandóság, minél fogva a' multba visszaröpkedni szerettek? ott a' meszszeség a' dolgok' színeit meggyengítvén egyszersmind megszelídíti; ott az alakok nem látszanak többé tisztán, 's a' képzeletnek tágas pálya nyilik önkéjes vonásokkal, és szinekkel előállani, ideált teremteni, rózsafátyolt lebegtetni, szóval olly világot alkotni, millyen jelenben ugyan nincs, de bizonyosan multban sem volt: hanem a' millyenre a' költőnek szüksége van.

Mit gondolsz? annak a' költői multkor' nemzetségének, minekutána földi életét, maga idejében, mint minden más kornak nemzetségei, hírvágy, gyönyörlesés, és kenyérkereset közt öröm, bú és unalom váltva, csalás és csalódásban leélé, már más bajai nincsenek: mint a' miket a' többé vagy kevésbé kegyetlen költő rája szab. Azért tehetitek azt félistenekből álló sokasággá, vagy a' mivé tetszik; példányokat szabhattok belőle; időszakokká bélyegezhetitek történeteit; de mi joggal kívánjátok a' jelenkort reá bámitani? nékie tapsolni? miatta érzelgeni?

Az embereknek mint mindig, úgy ma is temérdek szükségeik vagynak; 's te azt akarod e, hogy ezeket feledvén, túlvilági álmokba szenderedjenek? hány milliom, és számlálhatatlan óhajtás támad minden perczben! alig van, ki másképen ne kivánná magának a' jelent; 's minden kívánat, melly jelenben formáltatik, csak jövendőtől várhat telyesűlést. Nem látod e? jelen és jövendő a' két fontos tárgy, melly az emberiséget egészen magának foglalja; 's itt akarnál e a' te multaddal valamit kezdeni? pedig lehetetlen nem tudnod: a' mult felé csak érzelembe olvadt emlékezet vonz. A' jelenkor' érzelmei más formák;

's legboldogabb az, ki érzelmeit úgy hatalmába vette, mint arcza' vonásait a' szinész; és hidegen számol ki minden lépést.

Vagy talán nagynak akarod e' népet; 's úgy hiszed lelkesedés nélkül az nem leszen? mit nevezsz lelkesedésnek? multak' emlékén tettre lobbanni? úgy talán, mint Themistokles mikor a' marathoni győző oszlopánál sirt? úgy talán, mint Caesar, mikor Herakles' szikláit könnyel öntözé? ezek 's az illyenek a' te Plutarchodba jól illének; most a' divat' törvényei más szokást hoztak be. Aztán gondold meg: valyon Themistokles épitett volna e falat Athenának pénz nélkül? valyon Caesar lett volna e főpap, consul, és föld' kerekség' ura pénz nélkül? ime a' történetek egyetemi nagy rugója! erre törekedés, mult után sovárgani nem hágy időt; 's állithatod e csalhatatlanul, hogy ez nem nagy dolgok szerelméből ered? a' nemes pénzre vágy, mert nagy házat igy tarthat; a' kalmár pénzre vágy, mer nagy tőkepénzt igy halmozhat; a' tudós pénzre vagy, mert nagy, az az holtig tartó pihenésre igy juthat. 'S nem lehetne e ezt a' nemzetségek' minden osztályain igy végig folytatni?

Tekints tovább. Mind ezen osztályok illy nagy nemű kivánattal eltelve, 's e' kivánattal együtt járó küzdés által kifárasztva, mi helyzetbe jőnek? A' nemes pénzt nem kap, mert birtokán hitel nem fekszik; a' kalmár nem, mert számitványit a' nemes nem fizetheti; a' tudós nem, mert kéziratain moly rágódik. Mi vigasztalás nélküli állapot? szorongásaiknak közepette vonnád e fel előttök a' mult' leplét, mint valamelly játékszíni karpitot? felvonhatod azt, és ők ott ülhetnek; de veheted e rosz néven, ha vágygyal tölt szivvel, és gonddal telyes fővel, vágyok' és gondjok' tárgyán kivül semmit nem láthatnak, nem hallhatnak, és nem is érthetnek?

Kérd el a' leghatalmasb tündér' varázspálczáját; 's egyetlenegy csapással tégy e' világban bámulatos fordúlást! megtetted azt; 's íme a' következő pillantatban nemes, kalmár és túdós halom arany közt ülnek. Most úgy hiszed, itt az idő végre a' földi gőzkörből kiemelkedni, 's a' te lélekemelő játékszíned előtt andalgani. Nem. Mert o, az embereknek olly temérdek végezni valójok van, a' mi kezdve sincs! nemesnek mocsárokat kell szárasztani, kalmárnak a' dunát hajózhatóvá tenni, tudósnak olly sok éjszakázás után aludni. És mivel az ország e' három osztályon kivül még számtalannal bir: természetes, ha e' számtalanoknak számtalan mindent kell előbb tenniek, minekelőtte azt tehetnék, a' mit te nem tétetni, hanem éreztetni kivánsz.

Boldogtalan vagy ezt látván; de ki tehet róla? miért vetett nevelőd Plutarch' világába, bár tudta, hogy e' miénkben kell élned? szép volt ama régi világ, azt meg kell vallani; de megkellett vala tanulnod, hogy jelenetei csak egyes alakok valának az ifjúságba lépő emberiség' keresztűl futó álmaibol. Hősek, kik Achill' sirján ábrándoznak, a' Zeus' fia mesés pályáját Indiáig követik, megnyilt föld' torkába ugrálnak, Platonnal kezeikben halálra rohannak, üldöző hazájokért örömmel vesznek, 's több illyenek, e' megért, e' komoly, e' való hasznok után fáradó világba mint fognának illeni?

És az a' honi régiség! Parányi fészkek a' sziklabérczen, apró harczok a' sik mezőn, változékony apák, emléktelen kor, szalmafedelű várasok, 's más hasonlók érdemlik e elhagynunk a' jelent, hogy tekinteteinket rajtok legeltessük? a' fészkek öszveomlottak; de mi omladékok Italia' és Aegyptus' romaihoz képest? a' harczmezők mit juttatnak észbe a' mi Watterloohoz hasonlíthatna? az apák sem magokat sem tetteiket, sem márványba, sem érczbe nem vésették; az emlékezet' és dicsőség

trombitáját Tinódiak fúvák; 's mind ezekhez a' szalmaváros olly jól illett, mint bőrrel fedett sátor a' tehéncsordák mellé, miket párduczos Árpád, és üstökös leventái e' téjjel és mézzel folyó szent földre szerencsésen hajtottanak. Ismerd meg már most: nem fonákságot kívánsz e' korod' nagy tüneményekhez szokott magzataitol, kebleiket illy parányiság miatt hevűlni kivánván? nem európai lakók, nem világ polgárok e ezek? 's mi Europa, 's mi világ ez a' mai? Francziaország' rengései, Napoleon' cométához hasonló pályája, Lengyelromlás és dicsőség, Vashington és Lafayette, 's száz meg száz egyebek, mind tünemények jelenben, mik a' parányi multnál érdekesebbek. Azt mondod: nem hazaiak! melly mondás! mikor még az emberek saját apróságaikkal bibelődtek, mikor az apai ház' négy fala egy hon, 's az ország' határai egy világ valának: akkor illy valamit mondani lehetett. Most az angol Romában, római Párisban, franczia Amerikában, amerikai magyar révparton, és a' magyar az ég tudja hol? lakik. Most az újságszerkeztető a' világ' öt részének ír; az angol és franczia románíró a' világ öt részét sóhajtoztatja; 's ugyan azért minden mindent magáénak nevezhet. Az emberek egy közönséges, nagy hazában élnek; érzéseiket 's gondolataikat nagy tömegekhez szoktatták; 's lehet e képzelni, hogy a' parányi pontot, mit máskor hazának neveztek, szüntelen szemeikben tartsák? 's annyival inkább, hogy e' parányi pontnak századok előtti állapotával tépelődjenek?

Vagy talán, mind ezen okoskodás csalóka bölcseségen épül? jaj nektek, ha úgy van; 's ha az érzelem, mi keblemet e' nap' emlékezetére felhevíté, csak ugyan nem hiúság! minden állat keres magának fekhelyet, minden madár fészket, hova nappali vergődése után nyugodni visszatér; 's egyedül az emberen feküdnék e a' sors' legterhesebb átka: vándornak lenni az egész bujdosó csilla-

gon keresztül, 's mindenütt lenni, hogy mindenütt idegen maradjon? viselhet e az egész emberi nem iránt tiszta, szent szerelmet szivében, ki saját háznépe' keskeny kőrében nem tudná magát boldogabbnak érezni, mint másutt mindenütt? ki távolból megtérte után saját gyermekét nem tudná forróbb öleléssel magához szorítni, mint akármelly idegent? és mi a' haza egyéb, öszvetartozó nagy háznép' egészénél? minden illy nagy háznépet saját nyelv, saját szokások, saját ősek, saját hagyomány, saját jó és balszerencse kötnek együvé, 's választanak el egymástol. 'S ez előszámláltak mind multbol hatnak a' jelenre, mind lélekről lélekre és szivről szivre plántált emlékezeten nyúgosznak; 's a' szerént a' mint vagy hűven ápoltatnak, vagy hűségtelen hidegséggel elhagyatnak: vagy gazdag virágzatu nemzeti élet fejlik belőlek, vagy nemzeti hervadás és enyészet következik.

Isten egy szivnek egy kebelt teremte: igy egy embernek egy hazát. Semmi sem lehet erős, semmi sem nagy és következéseiben tiszteletre méltó, a' mi czél és határ nélkül széllyel folyt; a' minek nincs pontja, mellybe öszvevonuljon, honan elágazzék. Azért kell minden egyes embernek saját hazájaért munkálni; azért kell szerelme' egész erejét hazájára függeszteni; azért kellett a' legszebb, legrendkivülibb tetteknek csak illy szerelem' kútfejéből származhatni. Egész világért, egész emberiségért halni: azt isten teheté; ember meghal háznépeért, ember meghal hazájaért; halandó szív többet meg nem bir.

És ez a' haza lehet kicsiny, 's lehetett még kisebb valaha; de a' szerelem nem a' tárgy' nagyságátol veszi kezdetét. A' férjfinak kedves az atyai lak, hol minden tárgy gyermekkori parányi örömeire emlékezteti, hol a' szülői szeretet' édességében részesült, hol később háznépét táplálta, hol munkált, épitett, jót és roszat szenve-

dett, hol kedveseit egymás után sirba kiséré, hol maga is egyszer hoszú, mély nyúgalomban feküdni fog; 's ez édes és keserü érzelmek vegyületéből szövődik az oldhatatlan lánez, melly őt minden mások felett e' helyhez szorítja. Igy történik a' hazával is. A' szó mellyet a' gyermek életében legelébb kirebegett, mellynek hangjaihoz képest későbben ajak, nyelv, fül és szív változatlan formákhoz szokik; emberek, kik e' szót hasonló hajlékonysággal beszéllik, kiket sors, rokonság, nevelés, véraikat 's ezer illyfélék hozzánk közelitenek; föld, mellynek fekvése, termékei, halmai és vizei, falui és városai régi ismerőseink; éghajlat, mellynek befolyása alatt lettünk és nőttünk, 's mellyen túl minden más szokatlan; 's azon mindenféle dolgok, mellyek születés óta körűlünk és mellettünk, alattunk és felettünk és benünk vagynak, és hatnak, olly varázskört vonnak, miből annyira nem kedves kilépni! 's ki meri mondani, hogy e' körben lehet valami olly kicsiny, a' mi figyelmünket hajlandósággal ne vonhatná magához? ám a' kertben, mellyre ablakaid nyilnak, mellyben óráidat munka és pihenés közt töltögeted, örömmel mulatsz minden bokor mellett; örömmel hallod vén kertészedtöl: e' fát itt a' régi ur ülteté, mikor első fiát legelőbb karjaira vette; amaz ott a' nagy anya' sírja felett nőtt, könyűk közt plántálva; 's kicsinységnek tarthatod e, ha feléd a' haza' multja int és szól? ime a' begyepedzett sáncz, hol Zrinyi holt; amott a' parányi rom, mellyért Szondi éltét áldozá; az oltár, melly alatt Bethlen nyúgodott; a' mező, hol Báthori és Kinizsi győztenek; és ez is, és az is rend és szám nélkül, mind addig, mig egyszer a' sor Mohácsra is kerülne; 's ha már előbb ez vagy amaz emlékezetnél szíved melegedni talált, itt végtére nehány jóltevő könyceseppet önthetnél.

Vallyon sokkal ragyogóbb vala e Visegrádnál Athena, mi elótt Perikles az akropolis' csarnokait emelé?

vallyon az árok, mellyet általugorni Remusnak halált hoza, oriási műv vala e? Higyétek el a' régiség' becse nem a' romok' pompájában fekszik. A' haza' mult kora ollyan, mint a' szeretett atya' élete, minek történeteiröl ősz korában körűle tolongó gyermekeinek beszéll. Hallgatják azok a' harczokat, a' veszélyeket, a' fájdalmat, dicsőséget; 's mind ezek nem az atyáéi már egyedül. Ő elhuny; de harczai, veszélyei, fájdalma és dicsősége, gyermekeire maradnak osztályrészül. Ezek' emlékezete köti öszve az élőket az elnyúgodottal továbbra is; és e' kötelék az egymásra következő nemzetségeket szellemi kapcsolatban tartja össze. Firol fira száll a' hagyomány; 's nem egy unokának keblében lángot gyújt. De mindnyájok előtt tiszteletben marad a' dicső; 's annak tudása, hogy mindnyájan véréből származtak, szíveiket egymástol elválni nem hagyja; 's nemzetségi fényök közös fenntartására ingerli. Illy öszveolvasztó, illy egyetemi ingert adó a' hazai régiség és történet. Hívtelen vala a' természethez minden nép, ha ezekkel nem gondolt; 's minden hívtelenség a' természet iránt, kegyetlenül boszulja meg magát. Elsorvadtak ők nyom és emlék nélkül, mig a' hívek hoszú szép ifjúságot éltenek; 's midőn végre megaggottak, neveiket az újkor' nemzeteinek példányul hagyák meg.

Mit akartok? Isten a' milliomokat nem azért szorítá vizek és bérczek közt közös határba, hogy e' temérdek erőt egyenként széledezve mindennapi, nyomorult gondok emésszék fel. A' mit apáitok nem tettek, azt nektek kell tenni; de soha sem fogtok semmit tehetni, hanemha egyetemi hév, egyetemi erő, egyetemi lelkesedés gyűl sokaságtokbol. Mondom néktek, gyűljetek öszsze a' beszéllő ősz mellett; hevűljetek midőn harczairol beszéll, remegjetek veszélyein, együtt szenvedjétek fájdalmait, így dicsőségén is fogtok osztozni. Mert ki har-

czolt, veszélyeztetett, és szenvede, az dicsőség nélkül nem maradhatott; 's a' legparányibb hazai dicsőség, a' legtemérdekebb idegennél, unokákban lángot gerjeszteni, többet ér.

Őseitek parányi fészkeket raktanak? szedjétek össze a' romokat, 's tegyetek belőle mély alapot jövendő nagyságnak. Apró harczokat vivtanak? csinàljàtok a' békesség' műveit temérdekekké. Változékonyságban sinlettek? változzatok ti is, mint a' lepe, nemesbnel nemesb alakokra. Emlékeik nem maradtak? mi tilt, hogy emeljetek nékiek? mi tilt, hogy Tinódiak helyett magatok álljatok elő lángénekkel? minden kő, régi tettek helyén emelve; minden bokor, régi jámbor felett plántálva; minden dal, régi hősröl énekelve, minden történetvizsgálat, régi századoknak szentelve: meg annyi lépcső a' jelenkorban magasabbra emelkedhetni; érzelmeiteknek, gondolataitoknak 's tetteiteknek több terjedelmet, tartalmat, és czélrahatást szerezni; 's egész lényetekre bizonyos nemesitő, saját bélyeget nyomni, melly nélkül mind az emberek', mind a' nemzetek' sorában észrevetlen fogtok mint parányi vizcsepp az oczeánban tolongani.

Képzeljetek embert, ki ifjúságában eszét és erejét gyakorolta, tanult, munkált, 's időröl időre magasabb tökély felé sietett. Most jön egy szerencsétlen történet, melly őt emlékezetétöl a' multra nézve egészen megfosztja; 's ő mindent, mit eddig tanult, munkált, haladott vala elfelejt. Mivé kell neki lenni? egyszerre bukott le az eddig fáradsággal nyert emelkedésböl; nem bir többé alapot, mire épitsen, ismeretet, mihez gyüjtsön; 's a' helyett, hogy a' már félig megtett útat folytathatná, minden lehetséges út töretlen áll előtte. Előbbi élete sirba szállt; 's e' pillantattol fogva vagy emberi becsének vége van, vagy, ha még lehetséges, újolag kell más, fáradságos életet kezdenie, 's minden még olly pa-

rányi hangot, képet, gondolatot elölröl kezdve, lassú haladással magáévá tennie. És valyon ezen njonnan szerzendő ismeretek, 's azokkal egybeolvadó érzelmek és képzemények a' régiek lesznek e? nem. Azok a' gyermekévi homályos benyomásokon, és sejdítéseken kezdődtek; 's azoktol fogva többé vagy kevesbé tisztán szakadatlan szövedékben csatlódtak egymáshoz: ez újak pedig semmi kapcsolatban azokkal nem állanak. Más helyzetü 's kifejlésü létszerek fogják fel most az első behatást; más környülmények közül foly minden isméret; nincs már itt a' gyermek' gyengédsége, élénksége, szállongó heve, sötéttisztája 's több e'féle; 's mind ezek után a' legszerencsésb esetben is várhattok e olly meleg, olly viruló életet, mint amaz első vala?

Egész nemzet' élete, mint egyes emberé. Ezt és azt az életen keresztül ömlő emlékezet teszi egészszé, folyvásttartóvá, naprol napra gazdagabbá. Töröld ki a' lélekböl annak ragyogó szineit; és ime az élet halva van. Minden nemzet melly elmult kora' emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti életét gyilkolja meg; 's akarmi más kezdődjék ezentúl: az a' régi többi nem leszen. Az időtöl fogva eltűnt a' nemzet, melly magát gyermekkorból szép ifjúságba felvívta; melly tévelygések 's előítéletek közt bár, de minden esetre önérzéssel, és saját érdekkel 's bélyeggel készüle ki; melly hajdankora' képeit századrol századra szállitá, mig a' késő messzeségben lassanként ideállá váltak, 's melly ez ideál' segédével magát való nagyságra felemelni képes vala. 'S ti ezen illy szeretetre méltó nemzet' helyére mit fogtok tenni?

Bizony a' lélekkel tölt nemzetek nem ragaszkodtak hijában hagyományaikhoz; nem hijában tisztelték a' lefolyt századok' történeteit. Az ezer hajó; mellyek Trója alatt, tíz évig hevertek, nyomorult sajkák valának; az

ithakai sziklák' fejedelme parányi kalandor; 's minő elláthatatlan még is a' hatás, mit e' magokban kicsiny képek a' hagyományban megdicsőitve okoztanak! hasonló regécskék váltak a' római temérdek nagyság' alapjává; 's ha ezek illy következményt szülhettek: mit nem kelle még a' valóság' telyes fényében tündöklő történeteknek okozhatniok! ki tudja jobban, mint ti? a' marathoni győzők' emléke hőseket nevelt Athenának; 's az itáliai csatácskák' győzedeljegyei ütközeteket nyertek Roma' számára; egész világrészek' sorsát intézőket. Azért keressetek alkalmat a' hajdanra visszanézhetni; 's értte melegülni. Nem költői ábrándozás ez; hanem fennmaradás', folyvást emelkedés' érzelme; 's azon egyesületnek, melly a' nemzeti lét elevenitő szelleme, legbiztosb, legszebb, 's legjutalmazóbb középpontja.

Mi köt most titeket, mint egész néptömeget együvé? hol a' szellem, melly kisebb nagyobb mértékben, minden keblen keresztül lángoljon? játékszineitek? bujdokló vándorok' sátorai, hol különben is minden alak idegen. Gyűléseitek? egyik osztály' kirekesztő tulajdona, hol az a' lehetségig gyéren jelen meg. Egyházaitok? azokban meghasonlátok, 's felekezet' lelke szállt belétek. És azok a' ti versenyeitek, azok a' ti köztermeitek dicsőséges gondolatok ugyan; de kevés számra vagynak kivetve. Mi más lenne az, ha őseitek' 's egész hazátok öröm és búnapjait Duna' és Tisza' partjain, palotákban és kunyhókban egyformán ülnétek! mert íme, hol a' paloták' urának őse győzött, vagy halt, ott győzött és halt a' kunyhók' lakójának őse is. Illy emlékezetnek egyetemi joga van minden szivhez. Rang és birtok egyesek' sajáta: a' nemzet' és haza' nevében mindenki osztozik.

De ti mind ezekkel nem gondoltok; ti egyenként külön világgá teszitek magatokat; 's parányi köreitekben elszigetelve kerengetek. Jön a' költő, 's énekét a' haj-

danrol elzengi; de ki hallgatja őt? jön a' szónok, 's említi őseiteket; de beszéde kiáltó szó pusztában. Mit akartok? azt várjátok e hogy a' halottak sirbol felszálljanak? hogy rémletes arczczal jelenjenek meg álmaitoknak? és mit fognátok felelhetni ha szavaikat felemelnék? mondván: „nép, mi vagy? hol a' bizonyság, hogy tőlünk szár„maztál? hazát alkotánk, 's te reánk nem emlékezel; hi„degen taposod győzedelmeink' mezeit; 's a' pusztákon, „hol ezrenként hullánk el, sirhalmainkra nem vetsz te„kintetet. Jaj neked! a' meg nem hálált örökségen átok „fekszik mellyet csak hoszú megbánás törülhet le."

De mire valók mind ezek? kinek önszíve nem beszéll, annak a' földalatti árnyak' egész serge sem fog használni; 's ezek fognának e, mik a' magányos szóló' ajkairol négy, szomorú fal közt, félboszusan, féllágyulva, 's minden esetre senkitöl nem hallgatva le zengenek? és te jámbor szónok, örülj hallgatóid nem létén. Mert lehetsz e bizonyos, ha azok ékesszólásod' egész mutatványát nem epeömlésnek tulajdonítnák e? Azért uraim, isten veletek! én úgy is nem sokára az én halottaimhoz költözöm; előre tudván sorsomat; hogy el leszek feledve, mint ők.

Játékszín 1827.

Nem titkolhatom el, tek. rendek, hogy a' beszédét épen most végzett táblabíró urnak, nemzeti játékszinünk' felállását ostromló szavai mély fájdalommal hatották meg lelkemet. Ez e az a' hazafiuság, mellyre tek. Pest vármegyének rendei számot tartottak, mikor elvégezték, hogy minket is a' szép szándék' elősegéllésére meghivjanak? ez e az a' buzgóság, mellyet tőlünk a' nemzeti nyelvnek közügye vár? ez e az a' fennérzés, mellyel magunkat magyaroknak nevezni büszkélkedünk? magyaroknak? mi? a' kik atyáink' ruháit elhánytuk; a' kik az anyai ajkakrol eltanult nyelvet a' maga végső küszdéseiben érzéketlenül nézhetjük; 's a' kik kétség kivül minden nemzeti bélyeget egymásután lefogunk vetkezni, hogy ellenségeink elaljasodásunkat látván örömre gerjedjenek, vagy épen, hogy mindenfelé megvető szánakozásnak 's a' maradék' átkainak legyünk tárgyaikká. De hiszen épen így vagyunk mi magyarok; hanem magyarok azon értelemben, mellyben csúfolóink venni szeretik; magyarok, kik a' lárma és a' zajközt előállott veszedelemre felriadunk, 's eltűnte után menthetetlen álomkórságba húllani szeretünk; sem nem tudván, sem tudni nem akarván, ha titokban ha csendességgel az irígy kezek hálót szővnek felettünk. Avagy elfelejté már, táblabiró úr, az időt, mikor a' fejedelmi parancs a' nemzeti nyelv' édes hangjait ajkainkrol eltiltotta? mikor táblabiró úr itt ezen asztal mellett, hol most a' hazának közügyét a' nyelvvirág-

zás' eszközeivel együtt letapodja, az idegen föld' tördelt szavait tulajdon szájából zengeni rémülve hallotta? hol van az a' hév, mellyet akkor a' nyelv eránt mutaténk? hol van az a' lélek, melly akkor a' lerázott járom után benünket lelkesiteni látszott? vagy gyermeki, keresztülfutó tüzelgés vala e mind az, a' mit akkor ősi fegyvereinkkel övezve, ősi ruháinkban csillogva a' köz nézésre, mint valamelly bábszinen, kitettünk? az volt igen is tek. rendek, az volt tagadhatatlanul, ha az akkori érzés' melegségét banderiumi ruháinkkal együtt levetkeztük; 's ha sziveinken az a' hidegség ül, melly az előttem megszólamlott táblabiró' beszédében lélekelnyomva lengett közöttünk. Vagy talán gondatlan nagyitás, 's nevetséges pöffeszkedés az, hogy ezeket a' játékszin miatt ejtett szavakra mondám el? nem tek. rendek! ha a' játékszin Europának minden pallérozott népeinél a' közmiveltség' egyik mértéke nem volna is; ha a' játékszin semmi névvel nevezendő tekintetekkel, a' nyelven kivül, öszvefüggésben nem állana is: ezen egyetlenegy pontra nézve minden figyelmünket, törekedéseinket, áldozattételeinket elengedhetetlen jussal kivánja. Haza és nyelv egyforma rangban álló két nevezet minden népre nézve, ha a' tisztetetben álló nemzetek' sorából kitaszittatni nem akar. Nemzeti életet nemzeti nyelv nélkül gondolni lehetetlen. Jaj a' nemzetnek, melly lakhelyeiből kiüldöztetett! jajabb annak, melly ősi nyelvétől fosztatott meg! a' mi őseink bujdosók valának; de nyelv által összetartván szerezhettek vérrel új hazát, 's az idegen föld általok magyar lett. Mi pedig, ha nyelvünket elvesztenők, mivé lennénk saját földünken? 's e' veszteség nem fenyegetett e már egyszer elkerülhetetlenül benünket? 's most, midőn e veszedelmen túl olly bűnösen gondatlan bátorsággal hisszük magunkat, nem akarunk e megemlékezni, hogy nemzeti főiskolánk' legfontosb kathedráján, hogy

legelső dikasteriuminkon, hogy országgyülésünk' ragyogóbb tábláján a' hazai nyelvnek hangja még most is idegen? illy elhagyattatásban kell e visszavetnünk Pest vármegyének megszólitását, ezt a' hazafiúi hiv megszólitást, melly figyelmeztet benünket egy még előttünk felnyiló ösvényre, egy még hatalmunkban álló választásra? hidegen szemléljük e mi, ha nyelvünk, minekutána a' magosabb körökből már úgy is számkivettetett, a' maga fennállásának semmi közönséges jelét birni nem fogja? nem keserít e el az a' tekintet, ha nyelvünket, őseinknek ez örökségét, őseinknek e' már csaknem egyetlenegy örökségét a' közhelyről lassanként eltűnni, 's nem sokára a' legalsóbb rendü nép' kirekesztő birtokává lenni látandjuk? szabad e elveszni hagynunk a' kincset, melly elidegenithetetlen birtokként szállott reánk? e' kincset, mellyért, valamint lakföldünkért, 's háznépeinkért mind a' vérig mind a' végig harczolni nem csak jus hív, de szent kötelesség kényszerít? mit fogunk majd unokáinknak felelni, ha szemeinkre lobbantják: hallottátok a' segédért kiáltónak szavát, 's nem nyújtátok ki a' kart, melly segíthetett vala?

Másutt a' koronás fejek nem tartják magokhoz a' játékszín' gondját illetlennek. Arra várunk talán mi is, hogy a' felsőség, vagy más valaki tegye meg érettünk azt, a' mi nekünk használjon, a' mi benünket gyönyörködtessen; az alatt míg magunk, mint az atyai gondviselés' bizodalmában élő gyermek gondatlan restséggel veszteglünk? vagy talán a' fösvénység' alacsony lelke tartóztat vissza benünket? nem tek. rendek! kimondám a' gyülöletes szót, de hinni nem akarom. A' haza kíván, nem vért, nem határtalan feláldozást; csak bővségünkből kíván valamit, csak feleslegvalónknak egy részét kivánja; 's mi, kik a' vendégfogadás' törvényeit gyakran érdemetlenek eránt is, nem minden vesztegetés nélkül

gyakoroljuk; mi, kik a' lármás mulatságokban 's a' kártyaasztal mellett a' takarékosság' hagyásait ollykor ollykor elfelejtjük; mi, kik bizonyos alkalmakkal csillogás által kiismerszeni annyira szeretünk, hogy a' kímélést alacsonyságnak fognók tekinteni; mi vonjuk e be markainkat a' nemzetiség' köz oltára előtt? mi ne tartsuk e alacsonyságnak itt a' kislelkü kímélést? íme Ráday és Wesselényi után a' tiszteletre méltó Vida négy egész esztendőkig tartott súlyos áldozatokkal védelmezte játékszinünket; 's a' mit ezen egyetlenegy nemes tehetett, azt az egész nemzet tenni nem fogja e? 's ez az egész nemzet viselni akarja e a' szégyent, midőn majd azt kell hallania: hogy Pestről, magyarország' fővárosából, a' magyar játékszín számkivettetett, mert a' milliomokbol álló sokaság a' teher alól kifáradt egyetlenegyet fel nem váltotta? de Bécsben az a' magyar gróf, az a' Koháry, ki magát az ottani német színért elsűlyesztette, hazafiúnak kiáltatott; 's benünk mindnyájunkban a' valóságos haza eránt nem leszen e annyi szeretet, a' mennyi ez egyben az idegen haza eránt lángola? 's miért épen csak a' hazát emlegetnünk? hát annyira vadak, annyira míveletlenek volnánk e mi, hogy a' szép eránt, egyedül magára nézve is vonattatást érezni nem tudnánk? Mi dicső nemzetnek, mi vitéz magyaroknak hivjuk magunkat. Jól van, tek. rendek! voltak sok vad népcsoportok, mellyek a' földkerekség' nagy részét győzedelmek közt futották keresztül; félelmet és rettegést terjesztettek ezek magok körül, de tiszteletet nem. Soha egy nép sem ragyogott a' nagy nemzetek' sorában, hanemha fegyvereinek szerencséjét a' szépmesterségekkel és tudományokkal összekötötte. Osztán nem kénytelenek vagyunk e megvallani, hogy a' mi büszke czímeink csak őseinktől szállottak reánk, hogy mi az ő nevöket igen is, de erejöket 's szerencséjöket örökségül nem birjuk? illy környülállások

közt mi által lehetünk reájok érdemesek, ha a' szépmesterségeket is megvetjük 's egyéb fogyatkozásaink mellett még míveletlenek is maradunk? Tek. rendek! a' szerencse' külső veszélyeit erő 's nemes bátorság által meglehet lábolni; a' lélek' elaljasodása pedig szabadúlás' reménysége nélkül merít alá.

De nem azt erősítette e táblabíró úr, hogy a' játékszintől erkölcsi romlásnál egyebet nem várhatunk? tagadhatatlanul fontos ellenvetés! mert hogyan lehessen valami ollyast pártfogolnunk, a' mi szivünk' legszentebb érzéseivel ellenkeznék, a' mi halomra döntené mind azt a' jót, a' mit atyáink' példáibol 's a' józanabb nevelés' karjaiban tanultunk, 's a' mit gyermekeinkbe általplántálni olly szivesen fáradozunk? azonban vigyáznunk kell, nehogy hirtelen gondatlansággal vakmerő állításra vetemedjünk. Fenn áll a' játékszin nem egy bizonyos környékben, de számtalan helyeken, számtalan nagy nemzetek között; nem mint egy bizonyos kor' múlandó időtöltése, de mint hoszú századok' állandó gyönyörködése. Férjfiak, virtussal és tudománynyal és tettekkel ragyogók örömmel vettenek részt annak múlatságaiban; örömmel látták magok előtt a' régiség' visszavarázsolt történeteit, 's a' jelenvalóság' nevetségessé tett bohóságait. Mit vesztettek Europának nagy nemzetei, hogy magoknak játékszineket épitettek, 's jeles szinjátszóiknak tisztességet és bővséget adtak osztályrészül? 's mit nyertünk mi, hogy szinjátszóinkat mind ez ideig lakhely és segéd nélkül hagyjuk bolyongani; 's előadásaikra szemeinket és füleinket, sorsokra pedig szánakozásunkat bezárjuk? mutassuk elő hát azt a' sok szépet, azt a' sok jót, mellyel más nemzeteket, azért mert erkölcsrontó játékszinünk nincsen, felűlmúlunk! mintha bizony minálunk a' szükölködő több enyhitést, a' szerencsétlen több vigasztalást, a' tévelygő szelídebb visszaigazitást lelne, mint mások-

nál! mintha mi szentebbül éreznők az emberiség' becsét; különböző vélekedéseinkért egymást nem gyűlölnők; a' hazáért szenvedő bajnoknak, 's a' tudományok közt sorvadó bölcsnek oszlopokat emelnőnk! mi adunk talán példát Europának, miként kell az elő idő' megvesztegethetetlen erkölcseit 's tiszletre méltó szokásait maradékrol maradékra általplántálni? mi? kik nem szinte húsz esztendő alatt saját magunkbol kivetkeztünk; 's romlott erkölcseket tanulva, idegen szokásokat kölcsönözve, tulajdon zselléreink' rongyával czifrázva, még csak azon érzést sem tartottuk meg, hogy egymásra tekintvén kölcsönösen elpiruljunk. Mi féltjük e tehat a' játékszintöl erkölcseinket? vagy inkább attól rettegünk hogy az, a' mult' és jelenvaló' képeit előnkbe hozván, lelkiismereteinket felébreszti? de mennél későbben ébred fel, annál több oka lesz kebleinket öszvemardosni.

Jól tudom tek. rendek, mennyi visszaélések történhetnek, 's történnek is a' játékszinnel. Azonban ha a' visszaéléseket teszszük a' dolgok' becsmértékévé: mi marad úgy szemeink előtt eléggé ártatlan? mi volt valaha olly becses, olly tiszteletre méltó és szent, a' mit a' gonosztóhajtó lélek saját czélainak eszközévé nem tehetett 's nem tett volna? de fogjuk e azért a' vallást és tudományt, az emberiséget és hazát kárhoztatni, mert gyakran ez imádandó nevek a' setétség' tetteire lepel gyanánt használtattak? 's tegyük fel, hogy a' játékszin romlást okoz. Elejét vettük e a' romlásnak csupán azzal, ha a' nemzeti nyelvet arra fellépni nem engedjük? jusson eszünkbe, hogy az alatt, mig a' magyar szin' ügyét elkésett vetekedéseinkben végső veszély közé juttatjuk, csinosabb városaink' mindegyikében, német szinjátszók telyes hazafiui jussal virágoznak. És valyon egyedül németek látogatják e meg ezeket? nem tanúja voltam e, midőn számtalan más magyarokkal együtt maga táblabiró

úr Pesten létében az ottani német szint feleségével 's leányaival együtt szorgalmatosan gyakorlotta? ki jöve ott kisértetbe tenyereit öszveesattogatni, az alatt mig a' kisasszonykák bizonyos német irónak férjfiúság és tiszta erkölcsi érzés nélkül öszvetoldozott scenái mellett könyűkben úszkáltak? ki fakadozott javalló kiáltásokra, midőn a' nevendekeknek idvességes tanúságul a' szinen bizonyos grófi leány bizonyos falusi papnak kezét olly rendes ártatlansággal kérte meg? ki vezette félre tulajdon gyermekeinek elméjét örvendő bámúlásával, midőn bizonyos darabban az isten és emberek és önnön maga előtt bűnös feleség a' józan ész' és erkölcs' boszújára férjének örökre nem érdemlett szeretetét újolag megnyerte? így oltalmazzuk meg tehát magunkat 's gyermekeinket a' játékszin' ártalmaitol? vagy talán a' német nyelv' módivá lett hangjai a' következhető bajt varázserővel tudják elháritani? talán a' pesti és bécsi német nevelőházak' elfrancziázott levegője hatalmas talizmánként lebegi körül ott nevelt leányainkat? jaj nekünk, tek. rendek, ha az erkölcsiséget féltő principiumokat csak azért keressük elő, hogy általok a' haza' számára szükséges parányi segédet visszatartóztassuk! ront a' játékszin? miért még is a' némettöl vissza nem irtózni? miért a' gravamenek közé nem tétetni, hogy a' pesti, budai, pozsonyi, kassai 's több más szinek bezároltassanak? o, jol értem én, hogy mi ez úgy nevezett romlás' eszközei nélkül többé nem lehetünk! nem egyszer tapasztaltam, hogy sokonkat a' bártfai fáróasztal mellöl a' német nézőjátékot megnyitó órán kivül, semmi el nem vonhatott. Mi szeretünk romlani, mi romlani akarunk tek. rendek, de romlásunkon is idegen szint akarunk láttatni. Mert idegen szín mi nálunk a' nemesebb viselet' csalhatatlan jele, 's a' fenntebb nevelés' tiszteletet kivánó hirmondója. Én ugyan veszteni is inkább veszteném el magamat a' nemzetiség'

körén belől. Mert ha már az is szánakozást érdemel, a' ki a' hasznost, a' szépet és jót egyedül külföldi öltözetben tudja ismerni és szeretni: mit fogunk még a' szerencsétlenről tartani, ki gyengeségeiben is külföldiséget akar dicsekedőleg éreztetni? itt tek. rendek, 's egyedül csak itt, e' külföldiség' vadászásában, fakad romlásunknak forrása! soha még egy nemzet sem romlott el, melly hazája' erkölcseit és szokásait híven megőrzötte. Tettük volna ezt, úgy nem jöttünk volna veszedelembe saját becsérzésünket 's az idegen népek' tiszteletét elveszíteni. Most, midőn az utolsó szempillantat még talán el nem folyt; most, midőn még itt és ott a' hazafiúságnak egy egy szikrája pillog, 's az ősi erkölcsnek egy egy tüneménye mutatkozik: nem sietünk e, azt a' mit veszni hagytunk ismét jóvátenni? és hol fognánk, mostani fekvésünkben kivált, hol fognánk e' végre hathatósabb eszközt találni, mint épen a' kérdésben forgó nemzeti játékszínt? nemzeti játékszínt mondok, 's e' név alatt egészen más intézetet gondolok, mint a' mit, szerteszélyel bujdosó színjátszóinkról vévén mértéket, alatta közönségesen gondolunk. A' mi hibánk, a' mi örökre menthetetlen hibánk, hogy a' szép mesterségeknek ezen ágát, rövid és fösvény ápolás után, mint a' lelketlen mostoha a' kelletlen árvát ápolni szokta, az elalacsonyúlás' csaknem legalsó lépcsőjéig engedtük sűlyedni. Soha sem fordítánk arra olly közönséges figyelmet, melly által, a' kezdetében külföldi plántát, saját földünken hazaivá tehettük volna. Szánakozásra méltó romladékokban senyved az közöttünk, 's magán viseli az átkot, mellynél fogva minden, a' ki határaiba lépni mert, szerencsétlen sorsába részt veszen. Illy fekvés bizonyosan egy nagy talentumot sem hoz kísértetbe, hogy a' játékszíni pályán akar mint író, akar mint színjátszó feltünjön, 's azt a' megvettetésből kiemelje, a' külföldiségből kivetkeztesse, 's

a' hazának tulajdonává tévén, általa nemzetiségünkre jóltevő behatással munkálódjék. Mostani vándorszineinken nem láthatunk egyebet a' mélyen megromlott német szinnek még, ha lehetséges, romlottabb visszatükrödzésénél. A' mi hideg lelketlenségünk elzsibbasztja iróinkat, kik magyarok lévén magyar szivekhez szólhatnának; 's igy szinjátszóink kénytelenek a' bécsi pórnép' mulatságára koholt alacsony tréfákat szedni elő, 's azon puha érzelősségü darabokhoz folyamodni, mellyeket a' német nagy község visszafordult izléssel bámul 's mellyek a' magyar férjfias lélekkel olly elhatározólag ellenkeznek. Csak a' nemzet' részvétele állíthat nekünk nemzeti játékszint, mellynek ismertető bélyege ne csak az élet nélkül álló kőfalra festett országos czimer legyen; hanem az az önérzés, mellyel annak küszöbein minden magyar belépni fog; az a' lelkesedés, melly a' köz figyelemnél fogva saját becsének érzésével telyes szinjátszót a' mindennapi élet' körén felülemeli; az a' nemes hazafiúság, melly által a' hazában bizakodó költő tulajdon érzéseit a' nemzet' közönségesen uralkodó érzéseivel egybeolvasztja, 's ez egyedül lehetséges úton hazafitársait magához felragadja. Igy fogja majd a' nemzet a' játékszínt, 's a' játékszin a' nemzetet kölcsönösen megnemesiteni. Ha lelkesedésbe hozzuk magunkat, hazai charakterünk új színben fog ismét ragyogni, e' charakternek vonásiat kölcsön adjuk a' játékszínnek; bévéssük a' költő' lelkébe; felbátorítjuk őt hogy új dicsőséges pályát keressen, hogy új dicsőséges pályára vezesse szinünket, mellyen ne többé az idegen nép' majma, ne többé az idegen romlás' terjesztője, hanem a' nemzeti érzés tolmácsa, 's a' hazai virtus' táplálója lehessen. Itt leszen osztán üldözést szenvedett nyelvünknek bátorságos révpartja; itt leszen a' haza, hol mostani számkivetése után megnyugszik; itt leszen a' tüzpont, mellyből valahára telyes erejében kilobbanhat,

hogy a' maga bámúlást érdemlő tulajdonainak tartozott rangját az europai több nyelvek mellett elfoglalja.

De mit jelent, tek. rendek, ezen csúfoláshoz hasonlitó mosolygás, mellyet bizonyos ajkakon látok elvonúlni? ohajtanám tudni, mi ezen dologban tulajdonképen nevetséges? ez a' hevület e, mellyet a' nemzeti közügy' védelmére forditok? vagy ez a' vélekedés, mellyel a' játékszín' dolgát a' nemzet' köz ügyének lenni gondolom? közügy a' játékszín? akkor jaj annak a' szerencsétlennek, a' ki az enthusiasmusnak már a' maga tárgya által megszenteltt szavai mellett hidegen maradhat! átok pedig annak a' gonosznak, ki hidegségével a' kártörülő lélek' csufolódását párosithatja, kit e' szent boltozat alatt, illy tiszteletet kivánó vetekedés közben, a' hazának gondolata vissza nem dobbant! de bizonyosan azt teszi e' mosolygás, hogy a' játékszín csekélyebb, mint sem a' nemzet' közügye gyanánt tekintethessék. Vaj mi másképen gondolkoztak a' Pest vármegyei rendek, e' nemeslelkü, 's józan előrelátásu hazafiak; kiknek hálára méltó igyekezetök bizony egyebet várt, bizony egyebet érdemlett mint hidegséget és kicsúfoltatást! vaj mi másképen gondolkoztak azon számkivetett francziák, kik amerikának pusztáin elébb épitettek franczia játékszint, mint lakóházat magoknak! nevessük ki őket, ha bátrak vagyunk, ha mellettök saját kicsinységünk' érzésében kínosan el nem pirúlunk! nevessük ki e' lélekkel tölt bujdosó csoportot, melly az oczeánon keresztül kebelében viszi hazáját, 's az új világ' még eddig lakatlan síkjaira plántálja által. Nevessük ki e' szent hazafiuságot, melly e' kevés számú hősekben veszély és üldözés közt, hazai föld nélkül, idegen éghajlat' befolyásaiban is olthatatlanul ég. Nevessük ki e' tiszteletre méltó büszkeséget, melly elég-gé merész az elhagyatásban is saját becsérzését fenntartani, 's lételét csak önnön nemzetiségének érzésében

kedvelni. Christus igy szólott: a' hol ketten hárman öszvegyültök (tiszta imádással tudniillik), ott leszek én veletek! illy formán szól a' haza is: a' hol ketten hárman öszvegyültök (tiszta nemzeti lelekkel tudniillik), ott leszek én bennetek! mert a' hazának szent neve nem csatolja magát a' föld' porához. Ezen tartomány, mellynek kiterjedését most magyar hazának nevezzük, századok előtt más néptöl mondatott hazának; őseink a' Don mellett is a' Kaspium' partjain is magokkal hordozták a' magyar hazát, 's magokkal együtt hozták azt ide. Emberek teszik a' valóságos hazát, nem ez élet nélkül való halmok és térségek, mellyek ezerféle népnek egyforma érzéketlenséggel adhatnak lakást. Valamint a' franczia lélek' lángolása a' számkivetés' helyét franczia földdé változtathatja: úgy ellenkezőleg a' magyar lélek' kialvása születésünk' helyét idegen földdé fogja változtatni. Fajuljunk csak lassanként, mint elkezdők; 's bizony e' levegő, mellyet eleink' vérpárájátol megterhesitve szivunk, e' kenyér, mellyet az ő sirhalmaik felett aratunk, e' czimerek, mellyeket koporsóikrol lekapkodtunk, nem fogják itt a' magyar hazát megtartóztatni, nem fogják tehetni hogy a' nemzetiség' enyésztével el ne enyésszék.

Azt mondhatná valaki: mit tartoznak ezek a' játékszinre? hiszen őseink nem ismerték azt, őseink, kiknek példája után buzditatunk. — Való, tek. rendek! őseink nem ismerték azt, mert nem ismerhették; de maradt volna a' nemzet a' maga virágzása' szép pályáján, bizonyosan megismerte volna; mivel a' nemzeti virágzás ('s ez már Mátyás alatt megbizonyosodott), a' tudomány' és szép mesterségek' szeretetét maga után vezeti. Osztán mind addig, mig valamely nemzet felfelé hág, egyedül saját erejénél fogva nem csak fenntarthatja, hanem minden ártalmas befolyásoktol is megóvhatja magát. Nem így mi, kik három század óta idegen karhoz támaszkodva

lépdelünk; kiknek sok kicsinységben, a' mit az erős észre sem veszen, majd veszélyt rettegnünk, majd oltalmat keresnünk kelletik. A' virágzó magyarnak a' játékszín, csak egy újabb nemes gyönyörködés' tárgya lett volna; nekünk pedig úgy kell azt ohajtanunk, mint hanyatló nyelvünk' védelmét, mint enyésző charakterünk' palladiumát, mint sűlyedő lelkünk' felemelő eszközét. Ha ugyan nyelvünkre nézve elégnek hisszük, hogy rajta juhászainkkal tanakodhatunk; ha charakterünket még most is telyes élességében lenni gondoljuk, midőn a' hegedülő Bihari' magyar nótája mellett tölt poharakat szilajkodva forgatunk; ha lelkünknek elég emelődését találjuk az elavult jusokkal 's újonnan vásárolt üres czimekkel büszkélkedésben: úgy nincsen többé egyetlen egy szavam is; úgy óhajtom, hogy illy gondolkozásban semmi közönséget, semmi nemzetit ne alkossunk; mert azt csak romlásnak alkotnók. Úgy csak szenvedjük el tovább is hogy a' magyar fővárosban idegen játékszínnek álljon ragyogó épület; hogy a' messzünnen jött vándor ott mindent találjon czak azt ne, a' mi őtet magyarországra emlékeztesse; hogy a' jámbor hazafi Pestnek utczáin tolmács nélkül szükölködjék, 's hazáját a' hazában félénk tekintettel keresse és ne találja meg. De nem tek. rendek! ennyire még mi nem jutánk, ennyire még nem juthatott a' nép, melly erővel telyes fajbol vett származást. Szenvedések által meggyengűltünk, de nem vesztettük el a' régi nagyság' emlékezetét. Fenn a' bérczeken nem látjuk e mindennap őseink' váraikat ha bár csak omladékokban is? lenn a' mezőken nem ezerfelől tűnnek e fel a' halmok, mellyek elhullott atyáinkat takarják? ez emlékeztető jelekre kényszerítem a' tek. rendeket, ne tekintsék hidegséggel a' nemzetiség' sorsával most inkább, mint valaha, összefüggő intézet' felállhatását. Őseink országot és szabadságot szereztek és hagytak nekünk; illő hogy mi is

szerezzünk, mi is hagyjunk valamit maradékainknak. 'S mostani környülállásinkban mit hagyhatunk mást, mit hagyhatunk jobbat, mint épen ezt a' mire Pest vármegyei rokonink benünket figyelmeztetnek? ismerjük meg e' figyelmeztetés' mind szükséges mind dicséretes voltát; örvendjünk, hogy adakozásunknak illy nemes czél tétetett; tegyük méltóvá magunkat a' reményre, melly bennünk vetteték; 's mutassuk meg, hogy nincsen hathatósabb érzés, mint a' hazafiui kötelességnek szent érzése. Vagy ha mind ezeket tenni nem akarjuk, vigyázzunk, nehogy valaha Pest vármegyének legparányibb tagjával is öszvetalálkozzunk! különben minő megalázó pirulással kell majd annak szememeiből az ellenmondhatatlan vádat olvasnunk: ti vagytok e azon hálátlan hazafiak, kik megútáltátok az intést, mellyért tőletek égő köszönetet érdemlénk vala? nem, tek. rendek! ezen beszédem legyen bizonyság, hogy én e' hálátlanok közé nem tartozom; 's ha van közöttünk, ki e' gyalázatos nevet hordozni nem irtózik, keljen fel utánam és czáfoljon meg.

VILMA 1829.

Rákos' partjain, hol szép és nagy emlékezetek hoszú sorral emelkednek a' lélekben, hidegen ne járjatok el Péczel mellett; de szelid halmainál ne csak a' Ráday név' dicsősége jusson eszetekbe; — mert itt lakott, 's itt nyugszik Vilma is.

Kik őtet csak azért ismerték, mert neve némelly parányi nyomtatványok alatt tündöklött: azokhoz nem szól az emlékeztetés. Hirért az asszonyi tiszta kebel nem lángolt; 's könyvszerzésben foglalatosságot nem keresett. Kisded művei csak egy egy társalkodási víg óra, csak egyszer egyszer gyöngéden fellobbanó szeszély által hozattak elő; de érdemet azoknak nem tulajdonított, 's közre eresztésökben részt nem vőn. Nem az író Vilma az, kit Szemere siratott, 's kinek e' sorok szentelve lesznek. Boldog ő, mert hamvai felett nem bámulat', hanem szeretettel tőlt fájdalom' szózatai zengenek.

Ne várjatok dicsőítő beszédet, mint szokás az elhunytak felett tartani. 'S miért dicsérjem őt? hogy sorsától kimért körében tántoríthatatlan hűséggel járt vala; hogy mint leány és testvér, nő és barátné rendeltetésének megfelelt; hogy gyakran nemén túl emelkedett bátorsággal a' sűlyedőnek segédkezet nyújtott; hogy a' bántást fájdalma' legsebesebb lángjai közt is nemesen megbocsátotta: jól tudják kik körűlte éltenek. 'S azoknak kik nem tudják, részrehajlónak tetszhetnék a' magasztaló; mert az, kit hirdet barátnéja és jóltevője volt.

Évek multak el; 's én hallgaték. Szelidűlni kellett a' fájdalomnak, melly szilaj vala; hogy a' távol emlékezet' enyhefényében tűnhessen elő. Most nyúgodt vagyok, 's visszanézhetek a' napokra, mellyekben őtet elvesztettük, a' nelkül, hogy keblem keresztülrázódnék. És vajha Sterne volnék és Raynal; 's e' pillantatot használhatnám, Vilmának örök emléket állitni fel!

De ne véljétek, mintha őtet Elizával akarnám hasonlitani. A' páratlan asszonyi lény, kit így neveztenek, 's ki Europának két hiresét, ősz fürteikben is, plátói fellengésre hevité, kétségkivül szokatlan kegyekkel volt felruházva. Vilma fellengező érzelmet nem tudott gerjeszteni. Azon elevenség, melly búját és örömét egyformán bélyegzé; azon könnyüség, melly tetteinek, érzéseinek, és gondolatainak sajáta volt; azon gyermeki őszinteség, mellyet víg és komoly napokban mind végig megtartott: nem elragadtatást, csak szeretettel 's bizalommal telyes részvételt okoztanak. Tiszta, mély hódolat a' magos kellemeknek! de Vilma azok nélkül, és így vala szeretetre méltó. Égből szállott ideált benne nem vesztének; 's annál természetesb lőn a' fájdalom, midőn az illy közelségben álló 's az emberiség' közönségessen ismert, de szeplőtlen vonásaival tündöklő alak enyészett el.

Ki ismeri Ronyvát, a' szűkvizü folyamot, mellynek partjain emelkedik a' domb, hol Lasztócznak házai fekszenek? tett által nem lőn nevezetes; Költő által nem énekeltetett. Azonban itt folytak el Vilma' gyermekévei, 's innen költözött által a' híven kedvellett férj' karjaiba. Lesz talán, ki rokon érzéssel fogja ezen sorokat olvasni; 's útaiban résztvevő tekintettel futja meg a' vidéket, mellyről itt szó vagyon; 's gondolatában Vilmát és Szemerét feltűnteti. Ismeretlen barátom, akkor ne feledd el társaságokban az én nevemet is emliteni! ott kell

lenni nékem, hol ők vagynak, a' hálára méltó pár! mert barátságok volt egyik legfőbb kincse életemnek; 's barátságok volt egyetlenegy birtokom a' szenvedés' napjaiban, mikor mindent elvesztendő valék.

Vilmának kebele gazdag vala: 's tudott a' szenvedőnek adni vigasztalást; tudott még azon pillantatokban is, mellyekben tiszta vidámsága megzavartatott. Mert néki is mért a' sors bánatot; az ő lelkének is volt egykor borúja, 's azt csak idő 's várakozás szélesztthette el. Eljött az óra valahára 's ő ismét boldog kezdett lenni, azon mértékben, mellyben érdemlé; midőn a' végezet olly igen jókor, olly igen véletlen elragadá. Boldogtalannak mondjam e őtet, mert a' boldogságbol szakasztatott ki? vagy ama' közönségesen vigasztaló gondolatban nyúgodjam meg, hogy a' síron túl szebb örömek tenyésznek? ah, ki az elhúnyt felett könyeket önt, magáért önti azokat! jól nyugszik az eltemetkezett; szélvész és zaj nem hatnak a' sirhanton keresztül. De mi, kik itt maradtunk, üresnek találjuk a' helyet, hol az elköltözött áll vala; és nincs kép, nincs gondolat melly azt betöltse; 's e' be nem tölthető ür' képzeleténél kínosabb érzést gondolni nem lehet.

Vilma nincs. Férj, anya, testvérek és barátok a' kiket hátra hágy. Egyiknek tekintete sem éreztet mást a' pótolhatatlan veszteségen kivül. Őt a' sors anyává lenni nem engedé: 's igy sarjazat nélkül hervadt el a' virág; 's pusztasága reményt és vigasztalást egyformán tesz semmivé.

Visszemlékezés, mult idő' leánya, te maradtál nekünk! de társaságod lelket búsít, bár eltünt örömet, bár kiszenvedett gyötrelmet tüntess fel előttünk. Elválás okozta könyeinket, 's elválást nem enyhíthet egyéb, mint a' viszontlátás' reménye. 'S ki az, ki e' reményt felmutatandó leszen?

Bölcseink mondják: az ember nem hal meg egészen, nem hal meg örökre. Az eltemetett magbol kalász virul fel; az álomra szenderedett hernyó, mint lepke száll elő. Gyönyörü hasonlatosságok; mellyek ohajtásainkat melegebbekké tehetik ugyan, de bizonyságot adni nem tudnak. A' halhatatlanságrol szóló tudomány a' philosophiának poesise. Ragyogva biztat: mint a' szivárvány; de hasonlólag ehez, testetlen szinekből áll elő. Szivet csalhat; értelmet nem hódit. Feloszlik a' test saját alkotó részeire; 's mi az, a' mi még is épen fennmarad? a' lélek bizonyosan egyéb, mint az elhúnyt felett nőtt virág illata; egyéb mint a' szellő, mellyet a' temetői olajpára terhesit. Erő vala e csak, melly az érzékekbe öntve, az alkotványhoz képest dolgozott? vagy része az istenségnek, 's örök forrásához vissza felröppent? amúgy, él ugyan, de személyességét elhagyván, többé nem Vilma ő. Imigy, nem ismerem azt; sem szélben, sem sugárban többé nekem meg nem jelenhet; 's hogy ott fenn, az örök forrás' tengerében, saját bélyeggel megmaradjon, képzelni nem tudom.

Hit az égnek legszelidebb ajándéka. Ennek kebelén nyúgodt el Vilma is. Boldog a' ki bezárja a' kételkedés' kútfejét; 's hit által kormányozza gondolatait 's reményeit. Ismét moglátjuk egymást, tanit ez; rövid a' búcsú, 's az egyesület örökké tartandó! hányan vagynak, kik ezt mondogatják magoknak; kik a' vallás' oltalmában keresnek enyhűlést; 's úgy vélik, hitek tántorithatatlan! és még is miért lelnek vigasztalást, midőn ez életben hoszú elválásra búcsúznak el? 's miért nem lelnek azt, midőn az elválás a' koporsónál történik? (Ritkább a' való hit, mint gondoljátok) Messze föld' határirol visszavárod a' kedvest, vagy utána indulsz; e' bújdosó csillag' egész kiterjedése mi a' képzeletnek? de ezen három lábnyi szélességen, melly a' koporsót befo-

gadta, keresztül nézni, minden feladások közt legnehezebb! azért ne kivánjatok a' kesergőtől telyes megadást; ne kivánjátok, hogy a' mit vall, a' szerént viselje magát a' szenvedésben is. Mert hit a' szivnek csak tudománya, miáltal paizsként borittatik; a' gyötrelem pedig férge, melly benne él, 's fúlánkja lángbol van.

Adott a' természet orvost a' veszteség' legnagyobb fájdalmára is: az időt. Lassanként feledünk; nem mindent, de sokat; lassanként enyhűlünk; nem egészlen, de nagyot. Az a' boldogtalan, kinek fájdalma nem másként, csak megkeményedés csak nekimakacsúlás által tompul meg. A' szenvedés, ha szeliden szélytoszló felleg gyanánt tünik el, szivet és lelket nemesit. Az ekként szenvedőnek keblén találsz részvételt bajaidban; nála van szánakozás, melly nem alacsonyit, 's vigasztalás melly nem sért. Olly dolgok, mikhez a' szerencse' kedvenczei nem tudnak; mert ezek a' szerencsétlent vagy bünösnek gondolják, vagy kicsinynek tekintik. Az pedig, ki sorsának üldözetét meg nem lágyithatá, 's csapásainak kénytelen megkeményült keblet szegezni ellenébe, érzéketlen lesz mint maga, úgy mások' kinaik eránt is. Mérgesedve nézi kintársát, 's mond: tanulj szenvedni mint én. A' boldogokat pedig megveti; 's az egész emberiség gyülölsége tárgyává tétetik.

Az embergyülölés hasonlit az örökéjhez, mi után hajnalt nem reméllhetünk. Setéten és mindig setétebben vonúl magába; 's minden jónak, minden szépnek és nemesnek létét kétségessé teszi; mivel azok sűrü homályán keresztül nem sugározhatnak. Szánásra méltó állapot! mert benünk csak addig él a' nyúgalom' forrása, mig a' rény felöl kétségbe nem esünk; 's az emberi nemet részvételre érdemesnek hisszük.

Emberszeretet, te minden rény' tűzpontja, mi gazdagon jutalmazod meg azt, kinek szive elég tiszta téged

elfogadni, érted lángolni! Minő kimondhatatlanul boldog voltam én egykor, midőn kebelemből végképen elköltözendő valál! hijában kértem segédet ismereteimtől; hijában támaszkodtam enérzésemre, melly azt mondá, hogy az egész világtol elszigetelve, saját erőmben nyúgodtan állhatok fenn; 's a' számüzöttnek öröm nem derül! Vilma, a' te lényed szeretetből volt szőve; te intél engem akkor vissza az elsülyedésből; 's imé hálám legyen az emlék sirodnál!

A' sokaság nem fog engem érteni; nem fogja érteni, mire való az emlék feletted, ki milliók' láttára nem ragyogtál. Mi gondom nekem a' sokaságra? az én szivem' legszentebb, legtitkosabb érzelmei, csak lelkem' rokonai előtt nyilnak fel. Kevesen vagynak ezek, 's hogy kevesen vagynak ez az én egyetlen egy büszkeségem.

'S ti kevesek közelben és távolban, jelenben vagy jövendőben, kik halljátok, vagy olvassátok e' rövid sorokat, adjátok által magatokat a' szelid érzéseknek, 's engedjétek általhevülni sziveiteket ez egyszerű vonások mellett, a' miket itt előtekbe rajzolék. De csak csend' és ellágyúlás' óráiban vegyetek elő, midőn a' lélek olly hajlandó a' leggyengébb behatásokat is elfogadni. Ha illyenkor elevenen fogjátok képzelni mind azt, a' mit én érzettem, midőn ezeket irván, életemnek nehány rövid, de szép 's többnyire kinosan-szép pillantataira visszaemlékeztem; ha akaratlanúl végig futjátok saját napjaitokat 's hasonló órákra találván, lassu habzásba jön a' vér sziveitek alatt: akkor ne fojtsátok el a' könyűt, melly szemeitekben csillogni fog. Mert szerencsés az, bár legyen mindenétől megfosztva, kinek még egy könyűje van, melly nem kegyetlenül feldult, hanem szeliden ellágyúló kebelből forrott fel!

KAZINCZY. Cseke. jan. 17. 1832.

Mi szép az emberi élet, midőn a' mindennapiság' parányi köréből kiemelkedik; 's magát valami nagy, és szent, és milliomokat érdeklő czél után intézi! mi szép világosító csillagként tűnni fel ezrek előtt; és szabadon, de általmelegült lélekkel választani magának pályát; 's azt jó és bal szerencse közt, örökre tiszta, és soha nem hidegűlő szenvedelemben futni meg! azonban ez a' mi illy szép, nem egyszersmind illy boldogító is. Hányszor nem talál a' hévvel ölelő kar borzalmat okozó hideg illetésre! hányszor sűlyed el a' küzdő fénynyel és veszélylyel telyes pályája' közepén, áldás és szánakozás által nem kisérve! sőt hányszor kell magának a' fennragyogó czélnak nyom és remény nélkül leszállnia, midőn az érette vivó lelke' elkeseredésében áll ott, 's honának és korának érzéketlenségét átkozza. A' sorsnak kedvenczei nincsenek, csak eszközei. Kemény részvétlenséggel az egyesek eránt intézi ez az egész' menetelét. 'S így a' már elveszettnek látszó magbol gyakran hoszú évek után virágoztatja fel a' telyes szépségü plántát, nem tartván figyelmére méltónak hogy az, ki a' magot a' jelenlét' pusztaságaiban, egyedül a' még akkor kétes reményért hintette el; többé nincs; 's emlékteleu sírja felett díszlik a' virágbokor, midőn már sem illat sem árnyék nem enyhitheti az égő fájdalmat, minek gyötrelmei közt elhamvadott.

E' gondolatok támadának lelkemben a' hirvételkor, hogy Kazinczy Ferencz élni megszűnt vala. Képzeletim elömbe állították a' nagy férjfiút, úgy a' mint őtet legutólszor e' társasági körben láthatám. Itt ült ő közöttünk, a' hetven évet meghaladott ősz, a' több mint félszázados író, egy készülettel és küzdéssel telyes időszak' legrégibb bajnoka; 's keblében hordozta borzasztólag szép pályája' emlékezetét, 's vészek után egy, a' nemzet előtt valahára felcsillámló reménytöl biztatva, tetteinek önérzésében keresett az élet' nyomvasztó terhe ellen enyhűletet, enyhűletet a' gondok ellen, mik végnapjáig kinozták. Eszköz volt ő is a' sors' kezében; izzadott ő is azért, a' minek gyümölcseit aratni más fogja; félszázadig küzdött a' pusztákon, 's egy messze pillantás az igéret' földébe lőn minden jutalma.

Jól érzem én t. társaság, midőn e' tiszteletre méltó kör' elhúnyt tagjának emlékezetét megújitom, nem kellene illy elbúsitó képeket mutatnom fel. Azok közt állok, kiknek szent kötelességök, minden egyebet félretévén, a' haza' dicsőségét eszközleni; 's felednem kellett volna talán Kazinczyt az embert, a' szenvedettet; 's egyedül a' literatort állitnom elő, tiszta nyugalomban: mint művész a' márványszobrot, hogy reá koszorúkat aggassunk. De az én lelkem' minden ideái öszveolvadásban vagynak egymással, 's a' szív' húrain rezegnek keresztül. Rokonom és barátom, tanitóm és társam vala; 's most midőn szavam az elnyúgodott felett fog hangzani: kebelembe zárjam e' fájdalmamat? féljek e ha kinos érzelmeket rezzentek fel; 's a' visszemlékezés' szelid óhajtásai helyett könycseppeket fakasztok? és bár fakaszthatnék szivből forró vérkönyeket! bár szózatom villámerővel hatná keresztül a' hazát, 's e' nemzetet! melly saját jeleseit századok óta könyezetlen látá sirba szállani; 's nem tudá, hogy neki áldozának fel minden szerencsét; maradékaik-

ra nem hagyhatván egyebet, a' meg nem ismert, meg nem jutalmazott, sokszor épen eltaposott érdem' keserű dicsőségénél.

A' végzet akará ezt így! és valóban ritka szép és jó kezdődött és tenyészett valaha előre ment áldozatok nélkül. Kenyér után indul a' sokaság, magányos hasznokat vadász, 's azt a' mi az egészet érdekli, a' mi lelket táplál, nemzeti erőt fejt, 's gyümölcsei csak jövendőben érnek meg, gyűlöli. Atyáinkat hoszú zsibbadás lankasztá; volt idő, mikor bűnösen feledének mindent, a' mi őket a' porbol, hova hullának, felemelheté vala. Nehány kevésnek mellében támadt a' gondolat: a' haza' veszélyben forgó nyelvét ragadni meg, ezt felvirágoztatni, ezt erőre hozni; 's erejével rázni fel az álomba sűlyedt népet, hogy lásson és érezzen. De a' nép őket nem hallgatá; de a' népnek ereje nem volt ő reájok fel, 's a' jövőbe kipillantani: 's így elhagyatva futák meg a' pályát, különködőknek tartattak, 's kinevettetének; mert nem akarák követni a' bölcseséget, melly egyedül a' jelenlét' hasznairol gondoskodik. Illy körülmények közt lépett fel, illy körülmények közt küzdött a' mi Kazinczynk is; nem haszon nélkül a' nemzetre, nem nyom nélkül a' jövő korra nézve; de fájdalmul önmagának. Mert koszorúi nem enyhiték, hanem égették homlokát; 's neve hires voltát élte' nyúgalmával fizeté. Pedig ő vala, ki fiatalsága küszöbén, még csak tizenhat évü gyermek, iróink' parányi körében megjelenvén, nemes, de tiszteletben kevesektöl tartott czélját el nem csüggedő erőben, páratlan állandósággal, szünetlen haladásban követte. Ő vala, ki nemzetének negyven év előtt hirtelen fellobbanó 's hirtelen elalvó tüzét olthatatlan hordá kebelében még akkor is, mikor lélekfagylaló vészek környékezék. Ő vala, ki a' szerencsét sem nem igérő, sem nem nyújtó literatori pályára számosokat tüzelt fel; 's mozgást és

életet öntött a' tövises utra, mit sok mások elunatkozva, kétségtől leverve pusztán hagytanak. Ki nem emlékezik vissza az ő Gessnerére 's Bácsmegyeijére? mi maradandó behatást tőn a' szép izlésű fiatal iró, ki alantmászás, és iskolai feszesség helyett könnyűlebegésű fennséggel és csínnal jelene meg, 's a' valaha tökéletre jutandó magyar prózának első talpkövét alapítá! a' kassai magyar Muzeum, 's az ő Orpheusa sebesen eltűnő jelenetek valának ugyan: de az általok hintett mag, évtizedek után, sokat igérő virágokat vala termendő.

Azonban miért említem ezt? ő még akkor ifjúsága' erejében élt; 's polgári fekvése által, a' literatorkodást kisérő kedvetlenségektől födezteték. Csuda e, ha a' lánglelkü ember fáradatlan munkált? ha a' közönség' részvétlenségét csüggedetlen tűrte? ha magát feledvén, hazájának szentelé mindenét; és a' sivatag jelenben csak a' virágzó jövendőt szemlélte? de jött az időpont, egyike azoknak, miket a' sors lesujtó villámként rejteget felhőiben, hogy váratlan rohanással öldököljenek; és íme ő tettei' 's hatása' munkás köréből lánczok közé jut; és szabadságát 's élte' minden reményeit hetedfél hoszú évig siratja. Hány nem veszté el bátorságát, hány nem mondott le keble' legforróbb vágyairol, kit a' szerencse nem épen illy keményen próbála meg! a' mi barátunk búban mint örömben, kétség mint remény közt saját ideálához hű maradtt; és a' brünni erősségben, mint a' kufsteini hegyormon, 's a' munkácsi vár' falai közt szerelme a' nyelvhez nem kisebbedék. Ott a' vígasztalástol üres magányban érlelte meg ő a' nagy gondolatot: újító változást hozni a' nyelvbe; 's ez által izlésünknek, gondolkozásunk' módjának, 's tudományi mívelődésünknek más és nagy befolyásu útat mutatni.

A' mi magyar nyelvünkkel véghezvitt újitásokat sokan nevették 's nevetik maiglan; pedig azok a' nem-

zeti, ébredező szellem' természetes kiütései valának. Ezen szellem mint mindig és mindenütt: úgy most is és közöttünk egyes jelenetekben tüntette fel magát, hogy lassanként közönséges legyen. Nyelvünket ragadá meg legelőbb, ez lévén a' legtermészetesb mód egymást érteni, egymásra figyelmezni, ideákat venni és adni, 's azt a' mi a' kebelben titkon és külön forr, nyilvánná és egyetemivé csinálni. Illy szempontbol tekintem én a' nyelvvel kezdett, 's gyors rohanással előre törekedő változást. Mert semmi sem esik e' világon ok és egybefüggés nélkül; a' mi történik ma, annak magvai század előtt, 's talán senkitől nem sejtve, hintettek el; 's a' mi történni fog század után, az a' mostani tettekből gondolatokból, vagy talán csak sejditésekből ver magának gyökeret. Homályban él és munkál az író, 's egykorúi által kicsinységekkel bajlódónak tartatik, mert idejét idegen szavak' magyarrá tételével, régiek' keresgélésével, 's több illy parányisággal vesztegeti. De a' vezető okot legtöbbnyire csak a' következés világosítja fel; 's tisztán csak a' maradék fogja láthatni: miként nyert az egész nemzet szó által ideát, idea által tettet, 's tett által jóltevő, egyetemi változásokat; miként lettek százados előitéletek semmivé; miként enyésztek el egymás után száz meg száz lélekszorongató formák; 's mind ezek után miként lőn lehetségessé sok szép és jó, minek forrásai, hoszú időkig zárva lévén, folyást nem lelhettek.

Kazinczy nem vala legelső nem is egyetlen egy, ki a' nyelvvel történt nevezetes fordulást kezdé és eszközlé. De övé a' dicsőség, hogy ízlést párosított igyekezeteivel, hogy dolgozásait érzelmei' hevével eltudta önteni, 's hogy a' régiség' tudományát, mit Baróti Szabó keresett, 's a' mi Révait nagygyá tevé, telyesen méltánylá. Csak így, 's csak neki lehetett hatalmában olly széles terjedtségü befolyást szerezni, 's olly közönséges erővel hatni a'

nyelvre és irókra: mint nem még ez ideig senki más. A' közelebb mult ötven 's egynehány év alatt ki volt iróink közül, kivel e' férjfiu kisebb vagy nagyobb érintésben nem állott volna? ki nem kereste ismeretségét, a' Jelesnek, kit Orczy és Raday szerettek, kit Báróczy kedvele, kinek Virág és Révai barátai valának, ki Dayka' és Csokonai' kifejlésökre nagy befolyást gyakorolt? keresztül nézek iróinknak itt, e' tiszteletre méltó gyülekezetben jelen álló koszorúján; és sokat látok, ki a' legelső szikrát Kazinczy' lánglelkétől kapá; 's kit futásában ennek példája vezérlett, 's állhatatossága őrizett meg visszahanyatlástol. Neki nem volt elég lelke' minden erejét, és szíve' minden érzelmeit a' nagy czélra szentelni; dolgozásoktol elborítva sem fordítá el a' haza' serdülő ifjairol tekintetét; 's minden hevülő pillantás, minden kilobbanó gerjelem, melly bennküzdő erőt, 's munka vágyat bár mi távolrol sejdíttetett, részvételét' nagy mértékben nyeré meg. E' részvétel által ő sok múlólag kipattanni látszó szikrának maradandóságot; e' részvétel által pótolá ki sok kezdőnek azt, a' mit boldogabb fekvésü népeknél az olvasó közönség' első tapsai visznek véghez. Mert volt idő, keserüen emlékezem vissza, midőn a' literatori pályára készülő ifjút szűlői, mint veszni indultat siratták; midőn magyar könyvet magyar irón kivül más nem ismert; 's midőn a' fiatal müvész egykorúi közt sem talált keblet, hol kiömölhessen. Hány nem némult el akkor, mint a' fogságba zárt fülmile, végképen? 's hány nem fogott volna még elnémulni, hanemha ő, a' síriglan buzgó, nyújtott volna vigasztaló szót? mert ő mondhatá még nagyobb igazzal mint az Anchises' fia: ifjú, rényt és való munkát tőlem tanulj, szerencsét másoktol.

'S nem csak azokra hatott ő, kik nevét és műveit tiszteletben tartották; hanem azokra is, kik eránta ellenséges indulattal viseltetének. Valának ugyan is nem ke-

vesen, kik vagy érdemeit irígylették, vagy művitélete által érdekeltettek, vagy okfejeit, miken dolgozásait alapító, veszélyeseknek lenni hitték. Ezek' köréből üté ki magát a' sokáig titokban forrott nyelvújítási pör; melly Kazinczy ellen intézett személyes csapást; sok a' literatori viadalmakkal köz, illetlen scénákat tűntetett fel: de tárgya által a' nemzetben eddig szokatlan figyelmet gerjeszte; 's a' rá következő ellenhatásnál fogva íróinkba elevenséget öntött, serdülő ifjúságunk' elébe szebb és terjedettebb pályát jelelt, 's azt a' mit ez ideig nem bíránk, egy olvasó közönséget alkotott, számra és részvétre kicsinyt ugyan, de reményt adót, hogy valaha nevekedni 's íróink iránt melegedni nagyobb mértékben fog. 'S ez okra nézve az én ősz barátomat soha sem tartottam szánásra méltónak a' nyilak miatt, miket ellenségi kezek reája mint íróra lőttenek. Nem zavarhatták volna ezek öregkora' nyugalmát, ha azt a' sors más oldalról keményebb csapásokkal ne rabolja el. Mert példaként ragyogni 's minden fogyatkozások mellett is, miket az emberi természet szükségesen hoz magával, 's minden ellenigyekezetek mellett is, mik ezen fogyatkozásokat vagy nagyon kitűntetni, vagy költöttekkel is számosítni törekednek, tisztelőket és követőket találni: vigasztaló érzelem. 'S mint kell e' vigasztaló értelemnek erősödnie, midőn az ellenfél által hintett mag saját örömünkre 's hasznunkra virul fel! 's ha Kazinczy, mint hiszem és tudom, a' nemzeti nyelvet és hazát tiszta szerelemmel ölelte által: milly könnyen kellett neki gúnyt és megtámadtatást tűrnie, midőn az ellene szánt csapások által, a' nyelv' feléledése' nagy munkáját elősegíttetni szemlélte! az önérzés, mit ő olly méltán hordhatott keblében, irigylést érdemelne; ha valamit irigylenünk lehetne a' férjfiúnak, kinek a' sors ez érzelmen kivül olly igen keveset nyújt vala.

Sok mindennapi embert hallék már életében és halálában magasztaló beszéddel hirdettetni; de gyűlöletes előttem minden hizelkedés, 's kivált a' koporsón túl, hol a' történet' komoly Músájának országa kezdődik. A' való érdem' alakja nagyitó csővek nélkül is tisztán látható; 's úgy hiszem, azoknak, miket eddig elmondottam, sem bizonyitására sem mentségére szükségem nem leend. Mert nem állitám, hogy Kazinczy örök emlékü müveket hagyott maga után: mint az Ilias; nem mondám, hogy nyelvünket a' lehetség' felső pontjára hágtatta, 's hogy törekedésein túl már nincs haladás, kivül már nincsen út. Csak azt mondám; Kazinczy izlést erőhöz csatolva, kezdett a' nyelvvel küzdeni olly korban, midőn az egy nagy és következéssel telyes mozdúlatra vala hajlandó, 's izetlenség és gyöngeség által örökre hibás útat vett volna magának; Kazinczy a' maga Gessnerétől fogvást a' Pannonhalmi útig minden irásait csinnal, hévvel és ifjúi élettel öntötte be, 's ez által az iróserег' figyelmét magához ragadván literaturánkban új időszak' alapitója lőn; Kazinczy fellázasztott maga ellen sok irót, 's ezzel olly kilobbanást okozott, melly irókra és nemzetre elektromi szikra gyanánt munkált 's a' literatura' parányi körét kiszélesitette. Ezek az ő nagy és tagadhatatlan érdemei. Mert prosája, minden fogyatkozási mellett is, örökre szép lesz ugyan; versein művészi kéz fog ismerszeni, 's kivált epigrammjai a' költés' koszorújában hervadatlan virágok maradnak: de a' nemzetet nem ezek által tevé hálaadósává. Szellem vala ő, melly a' tespedő egészet olly sokáig csak nem egyedül elevenité; 's lépcső, melylyen egykorúi magasbra hághassanak, 's a' szerencsésebb maradék tetőre juthasson. A' sors talán nem fog benünket ismét elsűlyeszteni; 's igy eljön az idő, el kell az időnek jőnie, midőn az ő' és az együttélők' dolgozásai ragyogó művek által fognak homályba tétetni; csak a'

lélek, mellyet ő az egésznek kölcsönözött, meg nem szűnik folyvást ragyogni és munkálni, míg a' nemzetiség' utólsó szikrája el nem hamvad. Ez oldalrol kell őtet méltatnunk; 's ez oldalrol mit nem érdemlett ő mi tőlünk? nyelvünk' bajnokává szentelé magát; 's e' nyelv a' mi őseink' egyetlenegy hagyománya, mit, a' századok' pusztító vészei közül kevés hű kezek ragadhatának ki. Es ti hűvek hol vagytok? hol a' hála, mit a' hazától érdemlétek? hol a' köny, melly szentté tenné a' sirdombot, mit hamvaitok felett a' mindennapi szokás szűken hányatott?

Epések lesznek talán szavaim; de keserű, kínos emlékezetek támadnak lelkemben. Mert gondolkodom a' népröl, melly Zrinyit, az írót, eltudta feledni; melly Faludyt, míg élt, nem ismeré, mely Révairol hallani nem akart; melly Bároti Szabót és Virágot meg nem siratta; 's mellynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomosúsággal élt és holt. Ő szép reményekre születve, sokat igérő ifjúságot élve, hirtelen a' sors által leveretett; 's midőn előtte minden pálya a' literaturin kivül bezáródék, ez egyetlenegy pályán közönségünk elvoná kezét a' magát neki áldozó elől; hogy tévelyegjen elhagyatva, küzdjön nem segítve, 's arcza' izzadását és szeme' vérkönyeit hagyja jelűl kézíratain, 's árva gyermekein inségét. Két rendbeli folyóírásai, részvétlenség miatt, mindjárt kezdetben elakadtanak; nyomtatott számos művei tizenegy millio népesség közt vevőt nem leltenek; kézíratainak nyomtatót nem talált; 's halálig tartott fáradozásai' jutalmát nem arathatta az országban, hol annyi idegen gazdag táplálást nyert magának. Voltak ugyan, tagadni nem fogom, kik ő felé is részvevő keblet nyitottak, 's kik életének gondait egyes jótétekkel enyhitgeték: de a' nemzet' nagy írójának jótétekre szorúlni nem kellene; 's pillantatonként nyujtott

vigasztalás hoszú kinokat nem orvosol. Ah láttam én ezen kinokat! mert tanúja valék álmatlanul töltött éjeleinek; tanúja valék a' fájdalmas eljajdúlásnak, midőn barátja' vidám asztala mellett gyermekeire visszaemlékezett. Megrezzent akkor minden ideg kebelemben; 's véráldozatnak képzelém a' szent öreget, melly a' nép' bűneiért utolsó hörgései közt vonaglik.

Társaim, nem szenved ő többet! Lenyugvék ősz fürteiben, a' széphalmi lak' romai közt, ugy húnyván el: mint századok előtt, a' nyugoti tenger' partjain egy más hazának fia — Camoens. És gyermekeit idegen kéz fogja ápolni; és sirját szívszorúlva kerüli ki a' magyar nyelvművész, sorsától rettegvén. 'S bár emlékezete' keserű voltát szerencsésb évek hamar feledtetnék el! hogy a' maradék előtt csak dicsősége ragyogjon; kínai pedig megfoghatatlanok legyenek.

I. FERENCZ.

N. Károly. Mart. 1. 1832.

Tiszteld az ősz hajakat! így tanított a' régiség; 's a' régiségnek igaza volt. Nem csak azért, mert az öreg kor hoszú tapasztalás után bölcseségre vezet; nem csak azért mert az ifjú előtt minden öregben saját nemzőjének mintegy képmása tűnik fel; hanem leginkább azért, mert az aggság miatt roskadozó alak komoly eszméletre vonza lelkeinket: mint valamelly omladékos régi vár, valaha nyers, erős keblü hősek' víg laka; most csendes, lassan enyésző emlék, mozgás és zaj nélkül. Lelke' 's teste' épségében jön a' virágzó fiatal, 's képzelete a' jelenlét' örömeivel foglalatoskodik; midőn egy remegő fej redős arczczal és hószín fürtökkel tűnik fel előtte. Évek folynak el, 's illyen leszesz! ezt mondja néki minden mozdúlat. És ő tiszteletlen haladjon el saját jövendőjének képe mellett? előre megvetést érdemlőnek jelelje ki magát, ha az idő' kezei rajta is dúlva húzódnak keresztül? nem! a' régiségnek igaza van. Tisztelnünk kell az ősz hajakat az évek miatt, mellyek felettök elröppentek; 's az évek miatt, mellyek felettünk is el fognak röppenni.

Tekintetes Rendek! ma mondám el ez igazságot, midőn a' fejedelmi ősz', a' mi atyai királyunk' uralkodásának negyvened évi ünnepét szenteljük. Ime a' három század óta igazgató ház' elsője, kinek fejére a' mi öregeink, negyven év előtt, akkor még virúló ifjak virúló ifjúnak a' magyar szent koronát feltétetni szemlélték!

ki akkoron erős mellből zengé a' koporsóig kötelező esküvés' szavait; ki sokat igérő ifjúságában ülé meg lovát, 's villogó kardjával hív oltalmat millioknak fogad vala: most a' legtartósb emberkor' felét királyi székén eltöltve, hatvan négy hoszú esztendő' terhével, körűle sokáig dühösködött vészek után áll szerető népei között. Szép emlékezet az elmult félszázad' óriási tüneményiből, 's még szebb majd a' maradék előtt, melly a' tünemények által okozott megrázást nem érzé, 's tekintetei csak a' nagyság' rendkivüli képein múlatnak!

Mert korunknak jutottak a' szenvedések, millyenekkel a' sors, több századok' folytában egyszer látogatja meg az emberiséget: melly kisebb, az az kevésbbé kiterjedett szenvedéseknek szűnet nélkül kitéve van. De ha rendszerént egyes emberek fájdalmakkal küzdenek; ha sokszor a' háboru' veszélyei egy vagy más tartományt meglepnek: most e' földkerekség' minden részeit villámerő jára keresztül; nemzetek és országok jövének forrásba; egész néposztályok sűlyedének el; thronusok hullottak porba és vérbe; koronák támadtak sebesragyogva, 's pattantak széllyel hirtelen enyészve, mint futó csillag az őszi estvéken. Ezek' 's illyenek' tanúja lenni, a' homály által födezett magányos embert is gondba ejtheti; 's mit nem tehet még a' fejedelem' keblében, ki nemzetek' boldogságát, 's ősi házának dicsőségét, és régiségtöl szentté lett jusait szivén hordozza? képzeljük el, tekintetes rendek, mit érezhetett, mit kellett éreznie a' férjfiúnak, ki a' Habsburgi Rudolf' hat száz esztendős örökében, európa' legelső thronusán, három szent koronával feje fölett, békés országok' kormányán ültében, IV. Henrik' királyi székét egyszerre lángba borulni szemléli; lángba, melly vad erejével pusztító szélvészt támaszt maga körül, 's mint a' vezúvi tűzfolyam mindent pusztítással fenyeget! ezer esztendős vélemény kezeskedett a' koronás fő' szen-

tségeért ; népboldogság és fennálló rend' sértetlensége egymáshoz csatolt ideák valának: 's íme a' rokon király, a' keresztyén királyi székek' legrégibbjének birtokosa, magas polczárol letaszítva fetreng a' porban, mit saját vére' hullásával nedvesít! nem a' harczmezőn, keblét ellenségi fegyvertől megszaggatva; nem is orgyilkostól általverve: de a' vesztőhelyen, mint közönséges bűnös, kit bírák itélnek halálra, hogy példája másokat rettentsen. Elhunyt ő, 's esete maga után voná a' másik áldozatot szerencsétlen hitvesét; 's az austriai ház' fejedelme gyászt öltött a' császárok' unokájaért, kit az imádott Theresia' kebeléből más reményekre vivének el. Fény és csillogás közé menendő vala: 's íme fogság' éjeléből száll elő, hogy vére ontassék. Két hatalmas házat kellett egybe kapcsolnia, 's íme sírja felett szakadnak széllyel a' lánczok, mik népet királyhoz, nemzetet nemzethez, 's lakost laktársához és saját földéhez csatoltanak. Akkor volt, hogy érdem által nyert, százados czímek, nagy példák után buzdító ősek' hoszú sora, sajátsági jus, vallás és emberiség megtapodtattak; gyilkoló kezek tartották egy nagy nép' kormányát, 's őrjöngő fáklyahordók futották keresztül a' nyugvó országokat, hogy mindenütt emésztő lángot gerjeszszenek. Felriadtak az igazgatások; 's királyunk, kit rokon vér boszúra, közveszély pedig önvédelemre hivának, elküldé seregeit bátorságért és rendért harczolni. Ki nem tudja: mik történtek az időben? Hányan nem siratták köztünk is a' szerencse' bal csapásait? hányan nem öntöttek könyet messze, az idegenben elhullott gyermekeikért 's rokonaikért? és midőn a' rendkivűli ember, a' corsicai nemes' határtalan erejű fia, bámulatos nagyságban megjelent; midőn sorsa által hordoztatva Itáliának mezeit villámként nyargalá keresztül; midőn a' Memphis' emlékei és Syria' pusztái közül megjövén, Helvetia' havasait győzelmi pályává csinálta, 's

egész Europát öszverendité; midőn a' Nagy Károl' császári székét magához ragadá, és Lissabontol Tilsitzig a' Filep' fia' rohanó szerencséjével alkotott magának hatalmat, miért a' római erő hét század' lefolytában küzd vala: akkor melly kebelben nem dobbant meg a' sziv? ki tarthatá bizonyosnak sorsát mától holnapig? 's mellyik magyar nem függesztett gondtelyes pillantatot a' fejedelmi kézre, melly országai' kormányát illy soha nem érzett vészben hordozá? Seregek lettek semmivé; a' bizodalom' részei megcsonkultanak; Bécs' kapui idegen zászlók előtt nyilának fel, 's fiai a' nemzetnek, melly hajdan Budavárat megszabaditani segéllett, ellenséges lábbal tapodák a' magyar' hazáját. De a' szenvedés közepében nyilt meg a' közös vigasztalás' egyik szép virága: az atyai bizodalom, mellyel királyunk szeretett nőjét 's gyermekeit kebelünkbe küldé, hűségünk' szentségére bizván nyugalmokat; az alatt míg maga a' veszély' elháritásában fáradott.

Szakadatlan boldogság az emberiség' tiszta érzelmeit kifejleni nem hagyja. Balsors érezteti velünk, hogy emberek vagyunk; 's ön fájdalmainkban tanuljuk tisztelni a' szerencsétlent; ön fájdalmainkban ismerjük meg a' nemesitett vonást, mit a' tiszta lelkü szenvedő' arczán keserv és küzdés nyomúl hagytanak. Ezért áll a' szenvedő olly közel embertársaihoz; ezért ád és vesz viszonyérzelmek közt szánó keblet és vigasztalást; ezért talál részvevőket kinaiban, és részvevőket örömeiben, ha búja szélytoszolván, a' felette tisztúló égre szemét bánat' könyei nélkül emelheti.

Roskadatlan emberiség a' szenvedésben, egyike a' szivet emelő jeleneteknek, 's még inkább akkor, ha a' csapás fejedelmi főket ostoroz. Mi érdeklőbb, mint az uralkodó, ki sorsától üldöztetve, bizodalomban áll meg népe között, 's elhagyatástol nem retteg? így állott

atyáink között Maria Theresia, midőn rabló kezek nyultak koronája után; így állott közöttünk I. Ferencz a' napokban, midőn ősi palotáiban idegen bajnok nyugvá ki magát harczaibol. E' miatt fűződtünk ő hozzá gyermeki vonzalommal; e' miatt voltunk készen áldozatokra; e' miatt lőn örömünk a' szabadulás' órájában kétszerezett. Mert isten nem hagyá el a' fejedelmi házat, mellyet olly hoszú időken keresztűl dicsőségessé tett vala; mellyet II. Ferdinand korának vészei közül kétszer látott kiemelkedni; mellynek mentségére I. Leopoldnak a' karpatokon túl támadott segítség; 's mellyet most is a' megengesztelt sors Napoleonnak előbb szövetsége, majd bukása által régi szerencséjébe vissza helyhetett.

Igen is tek. rendek! a' mi rokonaink sem hullának el a' marengói mezőn, a' regensburgi híd' üszkei köztt, 's olly sok más, búsemlékű helyeken boszútlanúl. A' Rába' partjain tett zsákmánylás, Pozson' feldult vidékei, 's a' Horvátországi part' elrablása torlatlan nem maradtanak. A' mi seregeink is tapodták a' Rajna' túl partját; zászlóink a' Montmartre' bástyáin lobognak vala; 's vitézeink örömriadással kísérték győzedelmes királyunkat a' Szajna felett büszkén emelkedő város' útczáin keresztül; 's örömriadással kísérték vissza megmentett honába, hogy ősi várának falai közül adjon Europának békességet, 's kössön szövetséget a' szerencsével, melly soha többé a' legvégső napig el ne hagyja. És nem hagyja el. Megpróbálta változékonyságát a' férjfikor' erejében élőn; de kímélve közelített az országok' gondjaiban őszülő főhez. Megengedé nékie, hogy a' húsz évig omlott vér' nyomait eltörülhesse, hogy népeit a' béke' feledségbe esett jótéteivel újolag megismerkedtesse, hogy koronánkat örökösének homlokára feltűzvén a' jövőbe nyugtan pillanthasson, 's hogy megérhesse e' na-

pot, és a' forró, szünetlen örömet, melly felé Tirol' véghatáraitol az Ajtosi bérczekig ömledez.

'S midőn ezeket mondom, lelkesülve nézek a' tekintetes rendek' hoszú során keresztül; 's nemzeti büszkeségtöl hevülve kiáltom ki: nincs nemzet, melly királya' örömnapját olly méltán ünnepelhesse, mint a' magyar hazámfiai! nem az nekünk a' király, a' mi sok más népeknek. Mi egy ezred óta birunk polgári alkotványt, millyenért az europai nagy népek még most is kinos vonaglásban küzdenek; 's királyunk ezen polgári alkotvány' egyik elengedhetetlen, egészitő része. Őseink az ország' egyetemi érdekeit, 's a' jusokat, miket egyes polgár sem birni, sem gyakorolni köz sérelem nélkül nem képes, a' koronában megtestesitették; 's e' koronát tették fel a' választott főre, hogy legyen az alkotványi közszabadság' fenntartásának képviselője. Szentnek nevezék a' koronát; mert a' legszentebbnek gondolatát köték hozzája: gondolatát a' szabad nemzet' egy testbe foglalásának, gondolatát az egyesült néperőnek, melly ne csak idegen bitorló, de egyes honfiak' féketlensége 's hatalomvágya ellen is bonthatatlan gátat emeljen. Nem következett e szentnek tartaniok, erős kapcsolattal magokhoz szoritniok a' személyt is, kire koronájokkal együtt a' gondolatot is általruházták? nem következett e, hogy magyar, e' korona 's az azt viselő fő nélkül polgári alkotványát ne képzelhesse? hogy hive legyen mind kettőnek az utolsó perczig? 's hogy egyiket a' másik nélkül elveszettnek képzelje? Ime ez nekünk a' király; ezt értjük mi a' magos név alatt, tek. rendek! és ezt kell értenünk; mert ki nem mondhatjuk azt visszemlékezés nélkül a' bomolhatatlan esküre, mellyet az, ki e' névvel dicsőitve van, első hozzánk léptével ég' és föld' hallattára elzengett; ki nem mondhatjuk visszemlékezés nélkül a' nemzeti egység' és szabadság' felségére, mellynek megmaradásaért isten

előtt az eskü tétetett. Ezen idea teljes értelme sugárzik ma is minden szemből; ezen ideában hódolunk a' negyven év előtt megkoronázott homloknak; ezen ideában ünnepeljük e' nagy napot, nem a' hízelkedés' alázatával, de azon magasított érzelemmel, melly nemzetet olly fejedelemhez köt, ki nékie a' lebecsesb, legféltőbb kincs' oltalmárol tett kötelező fogadást, 's fogadását hűven megtartotta.

És tekintsünk a' negyven évre vissza, miknek telyesedését ma szenteljük; 's igazságtalanok leszünk a' végzet eránt, ha tagadjuk, hogy ez idő alatt régibb ború után tiszta napokat nyertünk, szabadságunk terjedettebb 's erősb lőn, nemzeti érzelmünk nemesedett, 's kilátásaink a' jövőre magasb pontot vőnek. Nem lebbentem fel a' fátyolt, melly amaz előre ment tiz esztendőn fekszik; isten velünk volt mindig, 's jó következés nélkül azok sem folytak el. Akkor fejlett ki a' lelkismeret' szabadságának becses plántája; akkor értek, a' jobbágy nép' feloldatásával régi törvényeink betöltést; akkor tanultuk meg közrendűlet után, hogy nyelvünkben nem csupán más nyelvektöl különböző hangokat birunk, de erőt, melly lételünket egyedül tartja fel. Borult őszszel vettetett a' mag, hogy a' tavasz szép egében kivirágozzék. 'S ime most a' vallási különzések a' törekedő' pályáját többé el nem zárják; alkotványi jusait egy fél sem siratja; szabadon zeng a' nemzeti nyelv' hangja megyéken, 's az ország' gyűlésén; mező nyilt az irónak, hogy nyert koszorújárol a' haza' fénye visszasugározzék. Úgy van tek. rendek! a' míveltség' és törvényen alapúló szabadság' legfőbb, legszebb pontja az, mire I. Ferencznek atyai karján feljutni sietünk; 's isten a' jó fejedelem' hű népét áldás nélkül hagyni nem fogja. Szorgalmas földmívelők gyülnek majd pusztaságainkra; helységeink' lakói nevekednek; Pest' emelkedő palotái szaporodni 's ragyogni nem szűnnek; gazdagainknak könnyűvé tétetik az út,

mellyen egyesitett erővel jőt, szépet és nagyot létre hozzanak; 's a' magyar, ki negyven év előtt a' pesti útczákon elhagyatott idegenként tévelygett, önérzéssel emeli fejét; 's gyermekét és unokáit szent emlékek alá fogja vezetni, miket a' nemzeti nagyság, a' mult és jelenkor' érdemeseinek tisztelő hálával állitand. Még egyszer mondom: isten a' jó fejedelem' hű népét áldás nélkül hagyni nem fogja! de a' jó fejedelem' hű népe, hűve magának és hazájának, őseinek és gyermekeinek is; 's csak az tarthat számot áldásra, ki hűségét szeghetetlen őrizte meg.

Mi megfogjuk őrizni tek. rendek! mi olthatatlan szerelemmel fogunk lángolni királyunkért és hazánkért, mindkettőt a' polgári alkotvány' nevében válni nem tudó kapcsolattal egyesitvén. Mi olthatatlan szerelemmel fogunk függeni őseink' emlékezetén, 's gyermekeink' boldogságán, hogy azoktol alkotott jusainkat ezeknek csonkitás nélkül általadhassuk. És ezért telyes kegyelemmel terül el az isteni kéz felettünk. Mert míg Europa' terjedtségében népek és országok bizonytalan küzdés köztt forranak; míg Tájo' torkolatai körül, a' Rajna' két partján, 's a' régi Hellasz' omladékai közt időröl időre polgári vér csordul; míg túl a' tengeren a' hatalmas szigetet politikai rengések rázogatják, a' karpatok megett egy bajnok nép remény nélkül elsűlyedett: mi amazokhoz képest parányi szenvedés után nyúgalomban lakjuk földünket; 's ha csillogó bőség' ölén nem élünk is, ha nem ragyoghatunk is a' legnagyobbakkal egy sorban, nem is tekintünk szorongó gonddal a' jövőbe, nem remegünk pillantatonként elveszteni mindent, a' mi kedvest a' sors birnunk engedett. A' miért legyen dicsőség istennek, áldás a' koronás főnek, 's hervadatlan virágzat a' szabadság' szép alkotványának! ezt mondám; és a' legbuzgóbb imádság' reszkető hangján mondja utánam minden száj, melly magyar érzelmekkel tölt szivet tolmácsol.

Kölcsey Kálmánhoz.

Parainesis.

Az, ki életében sokat érzett és gondolkozott; 's érzeményit és gondolatait nyom nélkül elroppenni nem hagyta: olly kincset gyűjthetett magának, melly az élet' minden szakában, a' szerencse' minden változásai közt gazdag táplálatot nyújt lelkének. Sok szépet iranak a' bölcsek, 's gyakran a' nem épen bölcsek is; gazdag forrást nyitának fel, honnan jó sorsban intést, balban vigasztalást, mindkettőben magasbra emelkedést, szív és észnemesűlést meríthetünk: de azok is csak úgy hatnak reánk, ha érzés és gondolkodás által sajátunkká tevők, ha saját magunkban kiforrva lényünkhez kapcsolódtak, mint esti szélhez a' virágillat, mellyben megfürdött.

A' mindég szerencsében élő illy saját birtokot szerezni reá nem ér. Isten a' szenvedőnek engedé a' vigasztalást: az egész természetből, az emberi tettekből és tanitásokbol szívbenélő tudományt szívhatni. Hála neki, hogy éltemet sem hagyá szenvedések nélkül folynia! keserűek valának azok; és még is általok tanultam az emberiség' becsét érteni, valónagyságot hiú ragyogványtol megválasztani, bal szerencse' tekintetét nyúgodtan türni, kevés hiveimhez kölcsönös hűséggel csatlódni, 's mindenekfelett érezni: miképen szenvedés, és kebelszaggató áldozat tulajdon örömet hoz lelkeinknek; és sorsunkon felűlemelkedni megtanít.

E' gondolat egyike azoknak, miket életemben legtöbbször, 's legörömestebb irtam le. Lesz szenvedő, úgy hivem, kinek vigasztalást nyújtand: ezt általam is olvasni; 's lehetetlen volt e' parányi irást azon nem kezdenem, midőn számodra irok, szeretett fiam, hogy vidám és bánatos napjaimban gyüjtött parányi kincsemből emléket alkossak.

Nem kérd, 's nem vár az idő, sebes rohanással haladván felettünk; az én napjaim' legszebb része leszállott; 's ki tudja, mellyik pillantatban hull el az élet' hervadó virága? ki tudja, mellyik pillantatban kell költöznöm oda, hol korán előrement testvérem' koporsója mellett a' hely készen vár? nem hivom az órát; de jöttét sem rettegem. Jókor támadt, 's hamar eltünt remények; lángoló, de tárgyat nem lelt indúlatok; sivatag jelen, 's alaktalan jövendő: ime a' tündérkar, melly ifjuságomat körüllebegé vala! nem sokkal adott többet a' férjfikor; és sorsomat mostohának még sem mondhatom; mert találtam egy két hű keblet; mert korunk' 's hazánk' nehány jeleseinek szeretetét viendem siromba. Lassanként fognak ők is eltünni; 's nem sokára e' nép' emberei közűl senki nem lesz, ki rólam emlékezzék. Megadja az ég; erősek lépnek majd a' pályára, hol mint iró és polgár parányi helyet foglalék el; 's szebb jövendő feledtet el engem' 's társaimat. Csak neked kell végóráig emlékezetemet hű kebelben hordozni; csak te fogod e' sorokat meg megujúló érzelem közt olvasni, 's meleg kebelbe szedni intéseimet. És nem szedended hasztalan! a' fiú, ki karjaimban forró szerelem' ápolási között nevelkedik, szivem' megszentelt tárgyai iránt hideg nem marad; 's rényért, hazáért és emberiségért olthatatlan lánggal égni megszokik.

Éveid' száma is egymásután szaporodik, 's nem sokára a' tapasztalás tekinteteidet olly tárgyakra intézen-

di, miket a' gyermekkor' boldog szakában még nem ismersz. Túl az atyai ház' falain más világ nyílik fel, hová midőn lépni fogsz, kedvetlenül kell majd gyakran szemlélned: miképen a' legszentebb nevek, vagy megtapodtatnak, vagy álorcza gyanánt használtatnak gonosz czélokat eltakarni. E' látomány, jól tudom, kínos fájdalmat okoz keblednek, 's annál kínosabbat, mennél tisztábban megőrzended szíved' érzéseit: de vigyáznod kell, nehogy miatta vagy az emberinem iránt gyűlölettel viseltessél; vagy kisértetbe jőjj az erkölcsiség' azon ideálát, mit a' bölcsek rénynek neveznek vala, hiu képzeménynek tartani. Gondold meg: soha sem volt idő olly mostoha, nemzet olly elsűlyedt, hely olly szerencsétlen körülmények közt, midőn és hol szív nem találkozott volna, való rénynek hódoló; soha sem volt, legalább igen ritkán volt ember, ki erkölcsi sűlyedése' legalsó lépcsőjén is, a' rény' szeretetre méltó voltát, ha csak pillantatokra is, ha csak kétségbeesés' érzelmeivel is, meg nem ismerte; 's mindenek felett soha sem volt, és soha sem leszen ember, ki szíve' és lelke' tisztaságát, üldözés és veszély közt is, ég' áldásának nem tartotta, ki magát balsorsban is boldogabbnak nem hitte a' szerencsében tündöklő gonosznál. Nyúgalom es önérzés a' jámborság' elválhatatlan két sajáta. E' kettő által lehetséges baleseteket nem csak eltürni, de méltósággal szenvedni; 's azokban nem csak le nem alacsonyúlni, de lélekben felemelkedni. E' kettő teszen a' sorssal küzdésre elég erőssé, erőssé a' szerencse' kisértetei ellen is, es e' szerencse minden ragyogványai, és biztatásai mit is tehetnének a' férjfiuval, ki a' maga emberi érdemét, és boldogságát valóbb alapra építni megtanúlá?

Azért jókor kell magadat szoktatnod a' rényt ismerni, szeretni, 's úgy sajátoddá tenni, hogy természeteddel összeolvadjon, 's attol élted' semmi helyzetében,

semmi változandóságaiban többé el ne válhasson. Az emberben, mint minden állatban, önszeretet nagy mértékben lakik; 's ez a' természetnek azon kétértelmű ajándéka, melly a' szerént mint irányoztatik, vagy segédünk lehet minden jóra, vagy vezérünk minden gonoszra. Legelső a' mit e' részben tennünk kell: tiszta ismerettel választott, 's állandóul megtartandó elv' birtokára törekedni. Ennek hijával, ha nem épen gonosz is valaki, de pillantatnyi indúlatok, 's az igen sokszor roszúl értett önszeretet' mindenkori súgalmai határozzak meg; 's majd jót majd gonoszt cselekszik, és életfolyama e' kettőnek bizonytalan vegyűlete. Milliomok vannak illyenek; 's az ő sziveikbe gyakran több hajlandóságot öntött a' természet jót, mint roszszat tenniek; 's hibájok csak az, mert nem alapra épiték életöket, mert nem tüztek magok' elébe bizonyos czélt, hová minden különböző körülmények közt egyiránt siessenek. Kerüld ez alaptalanságot, melly többnyire erkölcsi sűlyedés' örvényébe visz; 's minden esetre legalább a' mindennapi emberkék', a' legalantabb járó köznép' nyomorult körére kárhoztat.

Alig van ember, kinek keblében a' jó és szép' magvai természettöl hintve ne lennének; 's ki szerencsés vala mivelt emberek közt születni; ki már gyermek' éveiben azon magvakat maga körül telyes virágzásra fejtve láthatja: mi könnyű annak önkeble' mozdúlatit, 's mások példáikat követve, magának az erkölcsiség' legtisztább kivánatai felöl való ismeretet szerezni? ha a' jelenlét nem szólna is, a' nemzetek' évkönyvei telvék szívragadó példanyokkal; 's bár többnyire gonosz, gyakran épen borzasztó alakokkal vétetnek körül: ezek nem szolgálnak egyébre, hanem hogy amazokat még inkább tündököltessék.

Azonban ismerni a' jót könnyebb, mint követni; sőt még az sem nehéz, hogy némellykor jo, vagy épen nemes

tettet vigyünk véghez: de egész éltedet meghatározott elv szerént intézve, soha sem tenni mást, mint a' mit az erkölcsiség kiván, 's még akkor sem, midőn haszon, bátorlét, indulat' heve, vagy szenvedelem ereje másfelé ragad; ezt hivják erénynek. És ez sokkal nagyobb, sokkal dicsőségesebb kincs, mint sem birtokába hoszú igyekezet nélkül juthatnánk. Még se hidd azt rendkivül fáradságosnak. Mert valamint hoszú út vezet a' tudomány' magasb polczára; de a' léleknek naponként újabb ismerettel gazdagulása annak fáradalmait kedvessé teszi: úgy a' rény' pályáján a' haladás' önérzése, a' szívnek mindég nemesb vonásokkal ékesűlése, 's az a' mondhatatlan édes jutalom, mit minden jó tett önmagával hoz, virágokat hintenek. Sokan nevezék e' pályát tövisesnek; de hidj nekem: az embert éltében sokszor éri szerencsétlenség, jót 's gonoszt egyformán. A' különbség csak az: mert a' gonosz úgy nézheti azt, mint büntetést, melly őt leveri; a' jó pedig, mint történetesen keresztűlfutó szélvészt; mellynek az ő lelkén hatalma nincs. Azért élted' minden órájában tisztelettel és szeretettel forditsd a' rény felé tekinteteidet; soha ne múlass el egy alkalmat is, mellyben jót tehetsz; 's ha a' tett némellykor pillantatnyi hasznoddal, 's kivánságaiddal ellenkeznék: szoktasd akaratodat, hogy rajtok győzedelmeskedjék. Igy fogsz a' pályán lassanként és észrevetlen akadály nélkül járhatni; így fog a' szép' és jó' szerelme benned örökre hervadatlan virággá kifejleni; így fogsz olly erőre juthatni, hogy egykor nagyot is mivelj, korodra 's a' jövendőre munkálj, 's társaid' körében tisztelet' és szeretet' jelenségei közt emlitessél meg.

A' világ az emberben és emberen kivül olly merész, olly nagy, olly szívemelő vonásokkal van rajzolva! igyekezzél azokat szemlélvén kebledet magas érzelmekkel megtölteni. Nem szeretem az ábrándozót; de a' legjo-

zanabb, legvilágosabb tekintet mellett is lehet felmelegedni: mint nagy ismeretű művész az előtte függő példány' látásán felmelegszik; 's annál inkább, mennél tisztább valóságban tűn elébe minden vonás, melly azt halhatatlan művé alkotja. Illy felmelegűlés, illy emelkedő érzelem nélkül művész nem lehet; 's épen így nem lehet senki más, ki a' köznépiségen felül lépni akar, ki magát nemes, 's ha a' sors engedi nagy tettek' cselekvésére késziti. Mert nem elég parányi tettekben gyakorolni a' jót; az ember tökéletesülhető teremtmény; 's mint ollyannak meg is kell magát bizonyitani. Minden, úgymond a' költő, a' mi felfelé nem hág, lefelé sülyed; és így kell az emelkedni megszünt embernek is sűlyedni, 's ki nem tudja, miképen őt a' sűlyedés egyenesen az állathoz ragadja le?

Imádd az istenséget! ez legelső rendszabás Pythagoras' aranyverseiben; 's úgy hiszem, méltán. Semmi sincs a' mi az emberi szivet annyira felemelhetné, következőleg az élet' mindennapi jeleneteiben, 's a' szenvedélyek' és indúlatok' örök ostromában hozzáragadt szennytől annyira megtisztithatná: mint az istenség' nagy gondolatával foglalatoskodás. Akar merre veted e' temérdek mindenségben tekinteteidet, mindenfelöl egy végetlenül böls, nagy, és jó, de egyszersmind megfoghatatlan lény' jelenségei sugárzanak feléd. A' legmesszebb 's legközelebb, legnagyobb és legparányibb alakban, egyenként és egyetemleg, lehetetlen czélra sietést és czélra jutást, származatban és enyészetben örök fenntartási rendszert nem látnod. És ezen egység a' milliom különbféleségben; e' szakadatlan láncz a' legnagyobbtol a' legkisebbig; ugyan azon anyagok olly végetlenül változó, olly végetlenül sokféleképen alakúló vegyülete, e' temérdek hatás és visszahatás közt fennálló egyetemi nyúgalom; e' képzeletet meghaladó terjedtség és szám: olly

tekintetek, mik az érző 's gondolkodó embert ellenállhatatlanúl magasb körbe vonják fel. 'S ha mind ezek' 's az illyenek' szemlélete által a' hatalom' és értelem' temérdek összehatásának ideája lelkedben fellobbant; 's ha e' fellobbanás' fénye tisztán állítja elődbe annak tudását, hogy mindent a' mi vagy, a' mivé lehetsz, mindent a' mit gondolsz, érzesz, akarsz, cselekszel és éldellesz, szóval egész lényedet, fenntartásod' 's tökéletesűlésed' minden eszközeit egyedül e' hatalmi és értelmi összehatásnak köszönheted: akkor fog kebeledben felébredni a' csudálat', tisztelet' és hála' legmélyebb érzeteinek azon kimagyarázhatatlan vegyülete, mit emberi nyelven imádásnak mondanak. Ez az, a' mi az előttünk lebegő idea' végetlenségét saját kicsinységünk' ellentételében támasztja fel; és még sem alacsonyít le. Mert minden érzemény, melly bennünk szokatlan emelkedésre hág, lelkeinknek felsőbb erőket kölcsönöz; 's nem sűlyedésben érezzük magunkat, hanem közeledésben a' nevezhetlenhez, ki felé kebleinknek olly fejthetetlen sejdítései vonzanak.

De jóval előbb, mintsem illy valami benned ébredhet vala, mindjárt az élet' küszöbén, öntudatod kivűl fejledezett egy érzés, az említetthez némelly vonásaiban nem hasonlatlan: szeretet és esdeklés az anyához és után. Midőn még semmit sem ismertél a' keblen kivül, mellyhez gyengéden szorítva első táplálékot vől, és első álmod' aluvád: már akkor homályosan élt benned a' mag, miből később a' szűlők iránti hálás indúlat' szép plántája kivirágzott. Imádás isten iránt, 's hála a' szűlők jótékony fáradalmaiért: két sajátság emberben, mindegyik képes őt az állatok körén felül magas emelkedésben tartani. Az érzéki természet enged a' maga ösztöneinek, 's minden előrement mozdúlatban, csak a' jövő' kifejlését eszközli. Az oroszlány feltáplálja kölykét, 's ha az már elég erős, gond nélkül ereszti el; 's az megy barlangot

és zsákmányt keresni; 's nem kérdi: ki az, ki a' végetlen pusztát, hol bolyong, alkotá? nem kérdi: hová lőn az anya, ki őt hónapokig ápolá? az ember nem a' jelenpillantat', nem a' pillantati szükség' rabja; értelmi eszméletekre lévén alkotva, nem veszti el a' multat szem elől; 's ez által mind a' jelennek több diszt szerezhet, mind a' jövőre kiszámlitott hatással tud munkálni. Innen van hogy neme' százados tapasztalásait ősi kincs gyanánt meggyűjtögetvén, szivemelő kilátást nyitott magának a' mindenségbe, 's alkalmassá lőn a' titokban alkotó bölcseséget imádhatni. Innen van, hogy visszaemlékezni tud azokra, kik zsenge éveiben hűven táplálák; 's nem hiszi elégnek saját gyermekeiben fizetni meg a' természetnek, mit szülőivel értte tétetett: de hálaérzelmekkel fordúl azokhoz aggságukban; 's koporsóikat könyek közt kiséri ki. E' sajátságokhoz kapcsolja magát minden hála, mellyet jőltevőink iránt érezünk, minden tisztelet, mellyel a' mult és jelenkor' jeleseihez viseltetünk, minden készség, mellyel szűkölködő embertársainknak segédkezet nyujtunk, szóval az erényeknek egész hoszú sora. Mit kell neked, 's mit kell minden embernek e' gondolatnál érezni! Mert ime egyedül a' rény emel bennünket az állatokon felül; következőleg, ki annak birtokába magát nem tette, az kimutatta magának az emberi méltóságot becstelenitő helyet, hol maradott.

Szeretni az emberiséget: ez, minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele. Az emberiség' egésze nem egyéb számtalan háznépekre oszlott nagy nemzetségnél, mellynek mindegyik tagja rokonunk, 's szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megértsd! az ember véges állat, hatása csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. Azért ne hidd, mintha isten bennünket arra alkotott volna, hogy a' föld' minden gyermekeinek egyforma testvérök, 's a' föld' minden tar-

tományinak egyforma polgáruk legyünk. A' nap temérdek égi testeket bevilágit, de a' világegyetem' minden részeire még sem hat ki: így az ember, ha nagy erőt nyert örökűl, 's erejének megfelelő állást vőn a' sorstol, ezrek, sőt milliomok előtt jótékony napként világithat; de az egész emberinemre jóltevő behatást gyakorolni, az a' nagyok' legnagyobbikának sem adaték. Soha sem tudtam megérteni: kik azok, kik magokat világpolgároknak nevezik? az emberi tehetség parányi lámpa, melly egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével; 's ha egy helyröl másra hurczoltatik, setétséget hagy maga után. Bizonyos helyhez kell azért kapcsoltatnunk, hogy azt jótékony világitással állandóul boldogithassuk. Minden, a' mi szerfeletti sok részre osztatik, önkicsinységében enyészik el. Igy a' szeretet. Hol az ember, ki magát a' föld' minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidas csak egy Spartaért, Regulus csak egy Romaért, Zrinyi csak egy magyarországért halhatott meg. Nem kell erre hoszú bizonyitás; tekints szivedbe, 's ott leled a' természettöl vett tudományt, melly szerelmedet egy háznéphez 's ennek körén túl egy hazához lánczolja.

Szeresd a' hazát! boldog leszesz, ha a' férjfikor' napjaiban e' szavakat úgy fogod érthetni, úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a' kebel' tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek; de sok kivántatik, míg annak tiszta birtokába juthatunk. Ezreket fogsz láthatni, kik ajkaikon hordozzák a' szent nevet; kik magasztalva emlitnek mindent, a' mi a' honi föld' határain belöl találkozik; kik büszkén tekintenek az idegenre, 's hálát mondanak az égnek, melly őket magyaroknak születni engedé: 's véled e, hogy ezeknek sziveik szeretettel buzognak a' haza iránt? véled e, hogy ezen hazaszeretet az,

melly a' rények koszorújában olthatatlan fénynyel ragyog, 's a' történet' évkönyveiben tisztelő bámúlattal emlitetik?

Minden erény önáldozattal jár, feláldozásával pillantatnyi kényünknek, megtagadásával önhasznunknak, 's nem ritkán hajlandóságunk' vagy gyülölségünk' elnémitásával: azonban minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a' hazának kivánni joga van. Mindent, a' mit élted' folyta alatt arczod' izzadásában gyűjtöttél; mindent, a' mit lángoló szerelemmel fűztél magadhoz, javaidat, kincseidet, házadnépét és saját éltedet naponként és pillantatonként érette fel kell szentelned. Mert tudd meg: e' szóban — haza, foglaltatik az emberi szeretet' és ohajtás' tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által istennek épitve; ház, hol az élet' első örömeit izleléd; föld, mellynek gyümölcse feltáplált, szűlőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid 's polgártársaid: egyről egyik csak egészitő részei annak. Hány embert láttam én, ki meggyúlt háza' üszkei közé éltét veszélyezve rohant, hogy némelly hitvány eszközöket kiragadjon? 's nem sokkal inkább természetes e, illy valamit a' hazáért, az az, mindnyájunknak, az egész nemzetnek mindeneért cselekednünk? és még is kevesen vagynak, kik e' gondolatot felfogván sajátokká tehetnék! mert az ember, ha értelme' 's érzelme' körét gondosan nem szélesiti, keskeny 's mindég keskenyebb határok közé szorúl; szemei az egész' tekintetétöl elszoknak; 's parányi birtokában, háza' falai közt elszigetelve csak önmagát nézi; 's a' legszorosb, legegyetemibb, legszentebb kapcsolatokat nem láthatja. Ezért a' hazaszeretet' valóságos példái olly igen ritkák; ezért vagynak, kik annak valóértelmét soha magokévá nem tehették; 's azt, a' mire saját szivünk olly természetesen vezethetne, rendkivűli tüneménynek tartják, melly szemeiket, mint az egen széllyelpattanó tűzgömb, legelteti, de lelkeikre benyomást nem teszen.

Jókor szokjál e' gondolathoz: a' társaságban született ember nem önmagaé. Számtalanok a' jótétemények, mik a' társaséletben naponként reánk háramlanak; lehet e kivánnunk, hogy e' jótéteményekkel ingyen élhessünk, mint zsarnok a' más izzadása bérével? használni akarod a' társaságot? úgy mindent kell tenned annak fenntartására, mi saját erődtöl kitelik. Mi a' haza, mint a' legszentebb kapcsokkal egybefoglalt emberek' társasága? ezerféle édes emlékezet, megszokás, haszon' és szeretet' összefont érdekei teszik azt a' szív előtt kedvessé; e' társaság ideája egyesíti magában nem csak azon érzeményeket, mellyek kebledet mintháznép' tagjának, barátnak és rokonnak betöltik; e' társaság ideája egyesíti magában nem csak birtokodat 's birtokod' és élted' bátorságos voltát: de az önérzést is, mellyet, mint szabadország' polgára, magadban hordasz; melly veled született, melly gondolatidra, tetteidre 's egész lényedre törülhetetlen befolyást gyakorol; mellyet tisztán meg nem őrizve ten emberi becsedet alacsonyítod le. Kinek szívében a' haza nem él, az számüzöttnek tekintheti magát mindenhol; 's lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt.

Az ember egyedűl gondolva nem több a' magányos vadállatnál, melly élte' fenntartásaért zsákmányt keresve bolyong. Emberi ész és erő csak társaságban fejlik ki; 's a' mint valamelly embertársaság szerencsésb, szebb, dicsőbb hazává alkotta magát: polgárai minden szépben és jóban a' szerént haladhatának. Ezért kell minden mívelt embernek a' hazát legfőbb gondjává tennie; 's ez mindenek felett olly hazákrol értetik, hol az egyes polgárnak a' közdolgok' folyásába tekinteni joga 's kötelessége van. Mert jog és kötelesség egymástol soha elnem választhatók.

A' mi magyarországban nemzetnek neveztetik, az öszvesen és egyenként az igazgatásra befolyással bír. Megyegyűléseink a' nemzet' mindegyik tagjának nyitva állanak, mindegyik szavat emelhet ott, 's lelkierejének mértéke szerént a' sokaságra munkálhat. E' körülmény neked, mint nemzet' tagjának, éltedet előre meghatározza.

A' Stoa' bölcsei és Epikur' iskolája két, egymással ellenkező véleményt állitának fel: amazok minden polgárnak a' közdolgokkal foglalatoskodást kötelességévé tévén; ez elvonúlást, 's magányos kénynek élést tanitván. Csak azt csudálom, hogy mind két vélemény ugyan azon szabadtársaság' körében vett származást. Mert ha a' Stoa' tudománya szabad polgárokhoz olly igen méltó vala; Epikuré senkihez nem illett volna úgy: mint despotai üldözést megunt emberhez, ki messzerejtekben keres a' vaspácza' elől menedéket. Ezt fontolóra vévén által fogod látni, miképen azon jogokkal, miket sorsodtol nyerél, nem csak élhetsz szabadon, de élni köteleztetel; és íme ez a' főszempont, mi után élted' tervét, gyenge ifjuságodtol kezdve, intézned szükséges.

Természet és kedvező körülmények soknak sokat nyújtanak; hanem e' szerencsére támaszkodni, hiú gondolat. A' szerencse' külső 's belső adományit saját igyekezettel nemesiteni, 's a' mit szerencse önkényt nem adott, fáradatlan szorgalommal magunkévá tenni: olly szükség, mi alól nagyra és nemesre törekedő ember magát fel nem oldozhatja. Voltak idők, midőn a' lelkeken bizonyos restelkedés ült; midőn gondolkozó fejek csak egyenként mutatkoztak; 's kenyérkereső, parányi tudomány vala mind az, a' mivel a' közdolgok' férjfiai a' mindennapi világot százados formák szerént igazgaták. Most a' földkerekség' legnagyobb részét erős rendület járá keresztül; korunk új szükségeket 's formákat vőn

magára; minden pálya, minden láthatár szélesedni kezd; egész néptömegek kezdenek gondolkozni; 's egy hatalmas egyetemi ország' talpkövei tétettek le: az ismeretek országaé.

Törekedjél ismeretekre! de ismeretekre, mellyek itélet 's izlés által vezéreltetnek. E' vezérlet' hijával sok ismeret' birtokába juthatsz ugyan, hanem ismereteid hasonlók lesznek a' szertelen sűrü vetéshez, melly gazdag növésü szálakat hoz mag nélkül. Itélet által rendbeszedett, 's keresztűlgondolt ismeret ver mély gyökeret, 's őriz meg a' felűlegességtől; izlés pedig adja azon kellemetes szint, mi nélkül a' tudomány setét és zordon: mint a' czellájába zárkozott remetének erkölcse.

Korunk sok ismeretet kiván, 's ez jó oldalai közé tartozik; de sok ismeret után kapkodás könnyen oda viszen, hogy czimmel és szinnel elégedjünk meg; 's e' hibára hajlás a' kor' rosz oldalai közt talán legroszabb. Ki csak társasági mulatságokban ohajt ragyogni, vagy épen tudatlanok által akarja magát bámultatni, az könnyű módon elérheti czélját, de értelmesektől megvettetik. Hogy a' dologhozértők előtt méltólag felléphess, hogy ismereteid mind magadra mind másokra jóltevőleg hassanak: hoszú, fáradalmas munkára kell elszánva lenned. Mert alapos 's egyszersmind sok oldalu tudományt szerezni, felette nehéz. Sok olvasás, még több gondolkozás, sok egybehasonlitás, még több gyakorlás, 's fogyhatlan béketürés és állandóság az, a' mi itt megkivántatik.

Ne gondold, mintha a' tanulás csak bizonyos időkhez, az ifjuság' éveihez köttetnék. Ifjú körünk olly szűk, 's olly sokféle tanulmányokkal elfoglalt, hogy gyors elfolyása alatt erős alapon épült tudományra jutni csak nem lehetetlen. Boldog ifjú az, ki annyira mehetett, hogy keblében a' tudomány iránti szeretet állandólag felgerjedett; 's azon útakkal, mellyeken az ismeretek' kútfejeihez

eljuthat, megbarátkozhatott! neki csak keble' sugallatit kell követnie, 's szakadatlanul előre haladva bizonyosan oda ér, hol tudományi szomja gazdag táplálattal fog kielégíttetni. Azonban e' kielégítés csak mindennapi haladás' jutalma; ki szüntelen előbbre nem törekszik, az hátra marad, mond a' példabeszéd.

Tudományt a' munkás élettel egybekötni: ez a' feladás, mire a' köztársaság' férjfiának törekednie kell. Tiszteletet érdemel a' tudós is, ki négy fal közt halványulva a' múltvilág' emlékeivel kizárólag társalkodik: de a' jelenkorra hatni kiványó polgárnak más pályán kell indulnia. Magányos ismereteket szerezni, hogy azok a' sokaságra általplántálva közkincsesé váljanak; világos ideákbol fáklyát gyujtani, mellynél az együttélők előitéleteik' setétségéből kiléphessenek, régi és új, idegen és saját tapasztalást egyesíteni, hogy a' néptömeg előtt vezérelv gyanánt ragyogjanak; szóval minden ismeretet a' kor' szükségeire 's kivánataira, a' jelenlét' nemesítésére, 's a' jövendő' előkészitésére fordítani, 's a' lehetségig életbe hozni: ezt kivánom én mind azoktol, kik a' közdolgokban forgandók. Illy szempontokbol nevelé Sokrates a' maga ifjait; illy szempontokbol indultak ki Perikles és Demosthenes, Cato és Cicero. Ezeket 's az illyeneket hasonlítsd az iskola' tudósaival, 's ha majd rajtok és körűlök a' gazdagon virúló életet (mitöl az iskola' emberei olly távol vagynak) tisztán látandod: örűlj; mert tisztán látni, a' bölcseségnek kezdete.

Hellen és római férjfiakat nevezék, figyelmeztetni kivánván a' különbségre, melly életök' 's életünk' módja közt, az itt felvett pontbol is tekintve, találkozik. Ki ifjuságában avult formák szerént alkotott intézetekbe nem záratott; ki gyermekéveitöl fogva a' való élet' könyvét kinyitva szemlélte maga előtt; ki férjfikora' legtöbb idejét közhelyeken, polgártársai' tömegében, hazai dolgok-

kal elfoglalva töltötte: annak minden gondolatai, ismeretei, tettei természetesen a' legvirúlóbb élet' szinét hordozhaták. Az jókor megszokta magát nem saját falai közt, háznépi keskeny körben elszigetelve, hanem a' közös hazában, a' nyilvános élet' zajában az egészre munkálva gondolni. Annak könnyűvé lőn minden gondolatit, szerelmét, és tudományát a' haza' és nemzeti élet' ideájával egyesiteni, 's ifjuságát 's egész életét a' szerént intézni.

De nem így, legalább nem illy formán kellene e nevekedni 's élni azoknak is, kik a' mi megyei összejövetelinkben, 's országgyüléseinken jogaikkal méltólag élni, 's kötelességeiknek férjfiasan megfelelni kivánnak? azért elejétöl fogva gondold ki magad a' négy fal közűl, hol bölcsődet ringatták; gondold ki a' házi körböl, hol kivánataidat tekinteteidböl lesegették. A' mi háznépünk e' nemzet, 's ősi házunk ez egész ország; ennek határain kiterjedve virúl az élet, mellynek zajában munkálva és hatva forognunk kell.

Eljön az idő, 's társaid' körében neked is fel kell állanod, 's a' köztanácskozásokban élőszóval részt venned; 's érzeni fogod, miképen az ékesszólás, 's mind az a' mi erre megkivántatik, olly szükség, mi nélkül közdolgokban résztvevő polgár közvetetlen nem hat. Ez okon már az ifjuság' küszöbén ismerkedjél hazánk' dolgaival, állásával, törvényeivel 's történeteivel; 's ismerkedjél mind azon tudományokkal, miket az emberi elme régibb és újabb korban a' nemzetek kormányzására, 's boldogabbá tételére feltalált. De ismerkedjél a' régi és újabb kor' nevezetes szónokaival, 's mindenekfelett ama kettővel, kiknek egyikét Athene, másikát Roma nevezé magaénak, Demosthenessel és Ciceroval. Törekedjél ezeknek lelkeikbe pillantani; törekedjél kitalálni a' módokat, miknél fogva ők bámulatos nagyságra emelkedtek;

törekedjél kilesni a' forrást, honnan azt a' lélekrázó erőt azt a' telyességet, azt a' művészi szint és virágzást, miket minden soraik bizonyítanak, merítették; 's ha törekedésed szerencsés leend, bőv jutalmat hoz fáradságodért.

A' szónokság szabad nép' körében támadt, 's szabad nép' életéhez tartozik. Ének' hangja szelidíté meg a' vadcsoportokat; a' mívelt nemzet' tömegét szónoklat vezérli, 's ennélfogva nem hiú gond az, mellyet ékesszólás' elérésére szentelünk. Szó szavat húz maga után; élő tanácskozásban fejlik ki, 's tartatik fenn a' szabadság' szelleme; 's jaj a' nemzetnek, melly írott parancsokat némán olvas, 's vakon engedelmeskedik! Add hozzá, hogy a' szónokság sok és mély tudományt, sok és lélekemelő gyakorlást, sok és szivrázó erőt kíván, 's mondhatod e haszontalannak a' fáradságot, melly annak megnyerésére éveken keresztül fordíttatik?

Telyes birtokában lenni a' nyelvnek, mellyet a' nép beszéll: ez az első 's elengedhetetlen feltétel. De erre még nem elég azon nyelvismeret, melly dajkánk' karjai közt reánk ragadt, 's azt hinni, hogy gyermekkori nyelvünkkel az élet' és tudomány' legmagosb 's legtitkosb tárgyait is tisztán 's erőben előadhatjuk, nevetséges elbizottság. Igyekezned kell nem csak arra, hogy a' beszéd hibátlanúl zengjen ajkaidrol; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonysággal, tisztán kinyomva, 's szivre és lélekre erőben munkálva, okaidnak 's érzelmeidnek akaratodtol függő tolmácsa lehessen.

Meleg szeretettel függj a' hon' nyelvén! mert haza, nemzet, és nyelv, három egymástol válhatatlan dolog; 's ki ez utolsóért nem buzog, a' két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld 's tanuld más mívelt népek' nyelvét is; 's főkép ama kettőt mellyen Plutarch

a' nemzetek' két legnagyobbikának hőseit rajzolá, 's Tacitus a' romai zsarnok' tetteit a' történet' évkönyveibe valószinekkel nyomá be: de soha ne feledd, miképen idegen nyelveket tudni szép, a' hazait pedig lehetségig mivelni kötelesség.

A' bölcseség' legnagyobb mestere az élet; azonban gyakran felkeresd a' régelhunytakat is, kik tanulások, vizsgálatok, 's tapasztalások által gyüjtött kincseiket a' maradék' számára könyveikbe letették. De jusson eszedbe: a' könyvek' száma végetlen, a' te éveid pedig végesek; 's óráidat 's napjaidat olly sok egyéb foglalatosság kivánja magának. Mint az üresbeszédü társalkodót: úgy kerüld a' tartalmatlan könyvet. Sőt ne könnyen végy kezedbe olly művet, melly a' zseni' lángjegyét homlokán nem hordja; a' nagy iró' művét pedig mély figyelemmel tanuld keresztül. Igy az olvasásnak szentelt órák nem lesznek elvesztve, mint azoknál, kik választás és czél nélkül ezer meg ezer köteteket forgatnak keresztül, vagy, hogy emlékezetöket terhelјék, vagy jegyzőkönyveiket becsnélküli apróságokkal megtömjék, vagy unalmas pillantataikat megöldököljék. Az élet csak úgy éri czélját, ha tetteknek szenteltetik. Czélt és véget nem tudó olvasás rest életnek vagy következménye, vagy szerzője; nyavalya az, melly a' való élet' gyökereit elrágja; 's mellyből kigyógyulni épen úgy nehéz, mint a' játékszenvedelemből; 's melly a' lelket épen úgy elzsibbasztja, 's minden munkára és hatásra alkalmatlanná teszi.

Könyvet irni: ez is egyike korunk' betegségeinek. Ki kenyérért irogat, az méltóbb szánásra: mint a' ki napszámért kapál. Kit hajlandóság vonz irásra, jusson eszébe: miképen hajlandóság és tehetség két különböző dolog; 's ki a' hajlandóságot tehetségnek veszi: az mindég csalatkozik. Több kivántatik az irótol, mint a' beszéllőtöl. Ennek szavai elhangzanak, az iró pedig ma-

radandó bötükbe önti gondolatait, 's messze vidéken 's jövendőben is ohajt olvastatni. Azért ha valaha könyvirásra kedved leend, vizsgáld meg jól magadat: gyűjtöttél e elég erőt, tapasztalást és tudományt? mert olly ember is, ki a' maga életkörét hiven betöltvén, jámborsága és szorgalma által tiszteletet érdemel, nevetséges leend, mihelyt azon pályára lép, mire természet őtet nem szánta. Kinek a' közönségesen, a' mindennapin felülemelkedni erő nem jutott: az kitetsző helyre ne álljon. 'S ez intés itt az irónak adva, minden máshelyzetbeli embernek szól.

Nem boldogtalan volt az, mond a' költő, kinek születéséről 's haláláról a' világ semmit sem tudott. E' tanitás a' pórnépre nézve helyes lehet; de ki fennérzést nyere sorsától, ki magasbra törekedő társaságban a' szép' és jó' példáit jókor szemlélhette: annak kötelessége úgy élni, hogy a' pórnépen felülemelkedve, a' mindennapiság' keskeny köréből kiléphessen; 's nevének maradandó emlékezetet szerezzen. Hazát és emberiséget csak jelesek boldogithatnak; 's e' czélramunkálás' kötelessége alol nem vétetik ki más, mint a' természettől tehetség nélkül hagyott szerencsétlen.

Sok út visz magasra; 's ez útak közt nem egy van, melly mindenkinek hatalmában áll. Ha bámulatos művet irni, fontos ütközetet nyerni, phidiási szobrot alkotni, országos alkotmányt alapitani 's t. nem mindentől telik: de elveit 's érzéseit minden megtisztithatja, magát erény' követésre minden szoktathatja, hasznos ismereteket minden gyűjthet, 's napjait czélirányos tettekben minden eltöltheti. Ne hidd, mintha a' terhektől 's kötelességektől, mik reád, mint szabad nemzet' polgárára, természetesen háramlanak, tehetséged' kicsiny voltának szine alatt magad' felmenthetnéd. Lángerő kevésnek adatik; azonban minden egészséges lélek hoszú szorgalom által más'

tudományát, tapasztalását, példáját magaévá teheti; helyesen itélni, 's pontosan egybehasonlítani megtanulhat; 's vizsgálat 's gyakorlatnál fogva a' teremtő lelket ha el nem érheti, hozzája legalább közelíthet. Többszer mondám: az élet' főczélja — tett; 's tenni magában vagy másokkal együtt senkinek nem lehetetlen. Tehát tégy! 's tégy minden jót, a' mi tőled telik, 's mindenütt hol alkalom nyilik; 's hogy minél nagyobb sikerrel tehess, lelkedet eszközekkel gazdagítani szüntelen igyekezzél.

Hol élő példábol 's tulajdon tapasztalásbol tanulhatsz, ott tudományod legjobb alapon áll. Tettlegi tudományt találsz a' világ' történeteiben is; 's kincs gyanánt kell tartanod azon követkézményeket is, miket a' nagy emberek saját tapasztalásaik után feljegyeztek. De a' mit a' magányos tudós előre feltett elvekből kikövetkeztetett, 's összeilletett rendszerben előadott, kétkedve tekintsd meg. Mert észleges vizsgálatokat ragyogó színbe öltöztetni könnyű: életre alkalmaztatni pedig nehéz; 's nem ritkán veszedelmes. Minos és Lykurgus, Solon és Pythagoras tettleges bölcseséggel alkották öszve a' köztársaságokat; 's midőn Aristoteles az igazgatás' tudományát rendszerbe foglalá, nem tett egyebet, mint a' mit a' maga organumának irásakor cselekedék vala. Valamint itt az emberi ész' szokott járását kitapogatván, azon rendet, mi szerént az elejétől és egyetemleg gondolkozni meg nem szűnt, tapasztalás után leirá: úgy amott a' régi és új országalkotványok' módját és állapotát vizsgálá meg, 's a' fennálló valóságon építé tudományát.

Minden ismeret' kútfeje a' tapasztalás. Nem elég tudni: Athenében 's Romában, Angliában vagy Amerikában mi és miképen volt vagy van? ugyanazon idea különböző fejekben, különböző helyben, korban és környületben különböző foganattal munkálhat. Tapasztaláson

épült visgálat fog megtanitani: hol a' hijány? hol a' tenni való? 's mi a' különféle eszközek közt választásra érdemes? fordits a' népek' kifejlése történeteikre mély figyelmet. Egész nép, mint egyes ember, születhetett 's nevekedhetett olly meghatározó körülmények közt, mellyek neki bizonyos véralkatot, charaktert, hajlandóságokat, szeszélyt és szenvedelmet természetébe öntöttek. Ez adatok szerént kell őt a' kifejlés' lépcsőin nyomrol nyomra kisérni; 's ha e' nyomrol nyomra kisérést elhibáztad, 's az állást, mellyre előrement adatainál fogva jutnia kellett, tisztán ki nem láthattad: botlásokat teszesz, miket a' világ' minden theoriái jóvá nem változtatnak. Úgy jársz, mint az orvos, ki minden növény nevet tudott, de növényt egyet sem ismert; ki a' nyavalyák' egész laistromát újain elszámlálta, de betegének baját ki nem találhatá.

Egyetemi formák sem egyes emberre, sem egész nemzetre állandóul nem alkalmaztathatnak. Az ember, 's az emberiség korához 's helyzetéhez képest időröl időre más más testi és szellemi alakot vált. Ezen alakváltások észrevetlen jőnek; 's csak akkor rohannak zajogva, ha véletlen akadály vettetik ellenökbe Azonban ne hidd, mintha elhárító eszközeket találni nem lehetne. Ki tiszta pillanattal önkeblébe tekinteni megszokott; ki előtt lelkének minden mozdúlati lepletlen állanak: annak csak akarat kell, hogy magát saját hatalmában mindég megtartsa, 's lélekalakot önmaga formáljon magának. Illy férjfi felűlemelheti magát a' századon, 's annak alakváltozásaira hatalmas befolyással munkálhat.

Két erő tart felül a' sokaságon: itélet' és akarat' ereje. E' kettő nélkül ismereteid csak eltanult ismeretek, tetteid csak alárendelt tettek lehetnek; azonban mind kettőnek válhatlanul kell egybefűzetni. Mert itélet erős akarat nélkül lelkedet a' szenvedő állapotbol, miben

körülmény 's társaság fogva tartják, ki nem emelheti; erős akarat pedig itélet nélkül átalkodottá 's vakmerővé csinál, 's hibásan választott czélok után törekszik.

Tapasztalás, tanúlás, figyelem és gondolkozás: négy eszköz, minek szorgalmas használata által az itélet napról napra erősödik. Ezt is, mint a' lélek' és test' minden más tehetségeit szakadatlan gyakorlás fejleszti és neveli; 's e' gyakorlás az út, akaratod' erejét is óránként öregbíteni. Puhálkodás', indúlat' és szenvedelem' sugallatit meggyőzni nem lehetetlen; jót, szépet, nagyot és nemest tenni természetes ohajtás; 's ama meggyőzést mennél gyakrabban viszed véghez; 's emez ohajtást mennél sűrűbben változtatod gyors tetté: annál nagyobb leend akaratod' hatalma. Indúlat és szenvedély által vezetett ember' akarata is lehet erös, lehet rohanó hatalmú; de nem tiszta 's nem szabad. Annak, ki egykorúira jótékony befolyással kiván hatni, rénynyel és nyúgalommal tölt keblet kell birnia. Indúlat' és szenvedély' vadsága csak forrásban nyugtalankodó sokaságra munkál; 's annak vétkeibe vegyülvén vészt és pusztúlást hoz; 's mivel az emberiség saját fenntartását szem elől egészen soha elnem téveszti: illy vész' és pusztúlat' jelenetei sokáig nem tarthatnak. Az erény' nyúgalmával párosult akarat az, melly szelid hatalommal munkálva állítja elő a' jót, 's háritja el a' gonoszat.

Egyedűl a' legnagyobb erő sem tehet mindent, mondhatnám nem tehet sokat: egyesített erőknek pedig a' lehetetlennek látszó is gyakran lehetséges. Mit ér egy csepp víz? de milliomonként egyesűlt cseppek megdöbbentő erőt fejtenek ki. Ez egyszerü, mindennapi példa tudtodra adhatja: milly becses az egyesűlet!

Légy kész egyesűlni. A' nép, mellynek tagjai saját házaikban elszigetelve csak önmagokrol gondolkoznak, 's parányi czélaikat csak egyenként űzik, még félig

vadnép. Neki óriásinak tetszik minden, a' mi az egyes ember' erejének 's eszközeinek mértékét felülmúlja; ő nem tudja, miképen az erő 's eszközök, mikkel feszített munka közt sem ér véget, milliomok' erejével 's eszközeivel sokkal kisebb részben egybekapcsolva, csudákat teremthet. És az egyesűlés' illy haszna milly természetesnek, milly könnyen kitalálhatónak látszik!

Jegyezd meg: azt, a' mi legegyszerűbben, 's legtermészetesbben vezet czélra, kitalálni kevés ember' dolga. Az emberek' legnagyobb része saját fejével nem gondolkozik; 's régi állásábol annál kevésbé mozdul ki saját akaratánál fogva. A' sokaságot szokás és előitéletek tartják fogva; 's azoktol megszabadulni a' lélek' restsége nehezen engedi.

Tisztábban látni mint a' pórnép, nem ritka dolog; de annak balszokásaival 's előitéleteivel megküzdeni, egyes embernek mindig veszedelmes. Elszórt magvakbol apródonként csirázik és nő fel a' kor, melly változásokat hoz magával. Annak feltüntekor mintegy tudat 's akaratelleni forrás, mozgás, 's haladás látszik mindenfelé; 's boldog a' reformator, ki e' feltünés első jelenségeit biztos pillantattal észrevette! ő nem fog egyedűl maradni felléptekor, 's győzedelemmel teszi magaévá a' pályaágot, mellyért a' korelőtti küzdők hijában, 's többnyire nyúgalom és életveszély közt fáradtanak. Az ő osztályrésze dicsőség; midőn az előtte elsűlyedt küzdők' sirján egykorúiknak átka fekszik, mellyet a' később jött maradék' szánakozása többé jóvá nem teszen.

Önszeretet az emberi nem' legegyetemibb vezetője; de ne hidd, mintha ez önszeretet mindég az önhasznot tenné czéljának. Sok anya mondhatatlan szeretettel viseltetik gyermekéhez; 's még is e' szeretet által vezérelve mindent tesz, a' mi gyermekének sirathatatlan romlást hoz. Igy a' sokaság önmagával! a' való hasznot is-

merni, épen olly ritka tulajdonság, mint minden más valót; 's ha Demokritnak igaza volt, midőn a' valót, philosophi vizsgálatok' tekintetéből, kútfenéken lenni mondotta: épen úgy igazunk lenne, ha mondását az emberek' legmindennapibb tetteikre 's gondolkozásaikra alkalmaztatnók. Az emberek' többsége hogy önszeretetének eleget tegyen, a' mindenkori divattol, az az idegen fejekben támadt 's szokásba jött gondolat és cselekedet formáktol kér tanácsot. Ezek itt fájdalommal nem gondolva, orrczimpáikat furják keresztül, vagy tőszurásokkal egész termeteiket tarka képekkel borítják be; amazok ott kárt fel sem véve, papirosért adják kincseiket, 's levegői intézetekre egymásttörve vesznek részvényeket; némellyek a' valódi értéket üres czimért cserélik el, mások a' leghasznosb dolgokat elvetik magoktol a' puszta név miatt, mellyet történetesen hordoznak, 's több e'félék. 'S miért mind ezeket? felelet: mert másoktol úgy látják.

Embert, egyenként 's csoportosan, a' maga hasznáról felvilágosítani, a' legnehezebb feladások közé tartozik.

Gondolni, mindent lehet bátorságosan; gondolatot szóvá és tetté változtatni, kétes következményü dolog. Mit, és mikor, és miként kell szólani 's tenni? ez a' bölcseség' nagy titka, miröl szabályokat adni nem lehet. Régi a' tanács; minden tudja azt, 's kevés követi: eszed járjon előbb nyelvednél 's tettednél.

Van idő, mikor hallgatni 's látszó veszteglésben ülni, bölcseség. Bölcseség és okosság közt különséget tégy. Mert az okos hallgat és vesztegel, hogy önbátorságát megőrizze; a' bölcs pedig, hogy polgártársai' nyugalmát idő előtt, 's foganat nélkül ne zavarja fel. Amaz néz önmagára, ennek pillantatai az emberiség' előhaladását kisérik.

Ok nélkül hágni vészes pályára vakmerőség, és hiúság; de midőn közügy kivánja, akkor mindenre készen lenni, polgári kötelesség. 'S e' kötelesség parancsolja a' valót és igazat nem csak megismerni, nem csak szeretni és tisztelni, de bátor szivvel kimondani és pártfogolni is. Az elpalástolt való, 's a' pártfogás nélkül veszélybe sülyedt igaz, gyalázatára válik a' nemzetnek, mellynek körében az eset megtörtént.

Ezen, 's minden más, ezzel határos kötelesség' teljesitése bátor szivet teszen fel; de bátor szivet szerénységgel 's bölcs előnézéssel párositva. Szerénytelen bátorság szemtelenséggé lesz; 's bátorság előnézés nélkül oktalan vakmerőséget szül.

Bátor szivet, mint minden más rényt, magad szerezhetsz magadnak. Ki tanult ismerni, 's ismeret által szeretni szépet, jót, nemest és valót; az kétségkivül minden ezekkel ellenkezőt utálni fog: 's e' szeretet és utálat győzhetlen erővel munkál szivére. A' különben félénk, erőtlen anya lángba 's vizbe rohan gyermekeért, kit szeret; a' félénk, erőtlen hölgy tőrt taszit saját szivébe, hogy menekedjék üldözőjétöl, kit utál; 's ha e' két hatalmas indúlat gyenge kebelbe is önthet bátorságot: mi leszen még, ha az erős azokat sajátaivá teszi? a' gyengének bátorsága pillantatnyi támadat, melly kétségbe 's veszélybe sujt; az erősé pedig elveken alapúló léleksajátsággá leszen, melly nyúgalmas alakot vehet magára, 's még is lángerővel törekszik szabaditás 's szabadúlás felé egyformán.

Bátorság kell nem csak a' pillantatnyi szükségben; hanem a' szükség' bár milly hoszú tartósságában is: azért bátorság, türelem és állandóság nélkül kevés becscsel bir. E' kettő nélkül nagy és következménynyel telyes tettek nem történhetnek; e' kettő nélkül a' bátorság tulajdonképen nem is bátorság. Hijában tapodtál meg kez-

detben minden félelmet, ha előbukkanó akadályok ellen is mind végig küzdeni képes nem vagy. Mert, bár mint leplezzed, csak bátortalanság az, a' mi az akadályok által készségedet meggyőzetni engedi. Szűnetet nem ismerő bátorság neveztetik állhatatosságnak; nagy charakter e' nélkül nem lehet, 's ez által kisebb lelkek is bámúlatos következésekre juthatnak.

Állhatatosság és makacsság úgy állanak egymás ellen, mint bátorság és vakmerőség. Valamint egyiket tisztelned: úgy a' másikat megvetned illik. Állhatatosság és mély tekintet jelen és jövőre; makacsság és értelmetlenség: együtt járó dolgok. E' két utolsó gyakran hamis szégyennel van egybekötve: mondásunkat vagy tettünket félbenhagyás által hibásnak ismerni nem akarjuk. De ha öntudatunk, 's maga a' dolog kiált: mit használ ellenkezőt kiáltoznunk? az állhatatost még sűlyedésében is önérzés boldogítja: a' makacs' szivét pedig késő, sikeretlen megbánás vérezi.

Küzdés az élet! Ez igasságot még azok is érezik, kik a' mindennapiság' nagy országútán a' sokaság közt egy naprol másra megrögzött formák' határvonalain belöl bolyonganak, a' nélkül, hogy szemeiket felemelnék, 's tekinteteiket új és szokatlan pálya felé röppentenék. Mi nem fog még történni azzal, ki a' sokaságot elhagyván, kevesektöl járt útra tér, vagy egészen új pályát nyitni készül! minden illy törekedés ezer meg ezer ellenséget támaszt. Ez gyűlöl, mert régi szokásait megvetve 's háborítva látja; amaz mert törekvésed véleményt állít elő, az övével ellenkezőt; némellyek ok nélkül nyugtalankodónak tartanak; mások irigylik, hogy kitetszővé teszed magadat, holott kitetszeni csak ők vágynának. Mind ezek, 's több illyenek ezer módon igyekeznek czélrajutásod' megsemmisiteni; 's ha megsemmisíthették, jaj neked! a' sokaság nem lát egyebet bukásodnál; 's dolgaid' rosz

kimeneteléből kész gyávaságodat, oktalanságodat, gonoszságodat, 's száz meg száz illyeneket következtetni. A' pórnép' itélete a' szerencse után jár. Bukásodban megvet és átkoz; lehető kiemelkedésed' bámulat' és öröm' zajával ünnepli. E' jegyzet mindennapi példákbol van merítve; de nem kell általa elrettenned.

Ellenség 's ellenkezés nélkül az egész természetben semmi nincs. Elveted a' gabonát, 's mennyi veszély nem vár arra a' kikelés' pillantatától fogva aratás' idejéig; 's fognád e azért az évenkénti vetést elmellőzni? és jól adá isten, hogy sokszor 's legtöbbszer a' nemes küzdő' elébe vetett akadályok épen néki szolgálnak: mint Heraklesröl mondja a' mythus, kit a' zsarnok, veszteni akarván, halálos merényekre küldött ki, veszély helyett örök dicsőséget hozókra. Meggyőzött akadály mindég a' tett' becsét neveli; 's a' pórnép' zajgó kiabálása, légyen az ellened vagy melletted, minden esetben megvetésre méltó. E' közt 's a' való hir és dicsőség közt óriási a' különség; 's ki azt nem érzi, és méltánylani nem tudja, az nem is érdemel más bért utczai sokaság' megtapsolásán kivül. Harsogva zúg az; a' tapsok' hőse vállakon hordoztatik; de kevés idő mulva méltán vagy méltatlanul elhagyatva marad; boldog, ha sárral nem mocskoltatik be! a' bölcs szánni fogja őt szenvedéseiben; de panaszára csak így szólhat: t e n m a g a d v á l a s z t á d j u t a l m a d a t, 's a z t í m e e l v e v é d!

Mindég és mindenütt vagynak, bár kevesen, kik a' jót és szépet szeretni, 's az arra törekvő' tetteit méltánylani tudják. E' kevesekhez csatold magadat, 's mennél szorosabban. Egyesült erejök czélrajutásod' könnyítni, részvételök bukásodat vigasztalni fogja. A' sokaságért híven munkálj, de itéletével ne törődjél. Ha küzdéseidet szerencse koronázandja, úgy is melletted leszen az. Fáradalmaid' jutalmát önérzéseden kivül a' ke-

vesek' jóváhagyásában keresd; csak ezek' körében alapúl meg a' maradandó hír, 's a' nem csak maradandó, de megérdemlett hír.

A' minek okai előre elhintettek, 's csirájokban meg nem fojtattak, annak kerülhetlenül meg kell történni; 's megtörténését akadályok hátráltatják ugyan; de egyszer-'smind lépcsőnkénti haladását rohanássá változtatják; mint lassu patak' folyását az elébe vetett kődarab. Az emberiség' történetei, valamint az egész természet, szakadatlan lánczon függenek egymásba; 's bölcs az, ki a' lánczot ismerni 's követni tanulta. A' pályaküzdő' bukása gyakran, 's talán mindég a' lánczʼ naponként egymásra nevekedő szemeihez tartozik; 's talán épen azon szem, melly a' következő küzdő' szerencsés czélrajutását mulhatlanul vonja maga után. Ennek meggondolása bátoritson a' pályán kedvetlen körülmények közt is.

Az emberi élet csak elröpülő pillantat, minek elenyészése előbb utóbb kikerülhetetlen. Mi szebb? halni e az ostromlott vár' falai alatt, a' sokaság közt bujkáltodban, történetesen melletted elpattanó bombátol lezúzva? vagy halni az ellenség' bástyái felett, minekutána merész szökelléssel hazád' zászlóját azokon kitűzted? a' derék' egyedüli czélja: jeles tett; ki féltében nem lépett vele egy ösvényre, azt épen úgy eléri a' sors. Egyetemileg uralkodik az mindnyájunkon; de rajtunk áll, nevünket vaspálczája alól kivívni.

Sidney Algernon a' vérpadon múlt ki; Vaschington az övéinek karjai közt végzé életét. Egyik, mint a' másik a' maga népe' történeteiben halhatatlan. Mellyik vala kettő közt a' szerencsésb? mondod: az utolsó. De miért? bizonyosan nem azért, mert nehány évvel többet élt; 's talán nem is azért, mert halálos itéletet nem a' biró, hanem az öregség mondott reája. Czélra jutott! úgy van; de kezdetben tudhatta e, hogy czélra jutni fog?

nem, 's épen úgy nem mint ama másik. Dicsőségének elég lett volna, ha elsülyedése a' későbbi embernyom' boldogságát huzta volna maga után. A' keresztyénség' apostolai vérökkel alapiták meg a' még akkor csak leendő roppant alkotványt. Mi lenne az emberiségből, ha csak az küzdene, ki a' végrehajtás' bizonyosságát előre láthatná?

Nem csak a' végrehajtás bizonytalan, de a' hála is; bár azt küzdés, áldozat és jótétemény által százszorosan megérdemléd. Erkölcsi világban a' hála legritkább tünemények közé tartozik, szintúgy egyes személyekben, mint a' nép' sokaságában. Ki hálát remélve teszen jót, ismeretlenségét bizonyítja meg a' világgal. Minden jó, a' mit más az emberiséggel teszen, reád is, mint emberre háramlik; azért tégy jót te is, hogy tetteid az egészre, 's egész által az egyesekre jótékonyan háramoljanak. Olly igazságos viszonyozás ez, melly épen igazságos volta miatt kötelességé vál.

Hálaért tenni jót, uzsorástol is kitelik. Mert ki tetteért valamit kiván, nem csuda, ha annak mértékét is meghatározza; 's tettére tetszés szerént tesz kamatot. Az illy tevő legtöbbszer csak hálátlant csinál, 's később bünösnek hiszi maga iránt az emberiséget, 's annak gyülölésére szivét telyes joggal véli felhatalmazottnak. Nyomorúlt! ő nem gondolja meg, miképen önmaga naponként, és pillantatonként az általa gyülölt embertársaság' jótéteivel 's jótéteiből él, mellyek nagyobbak, fontosbak, és gyakoribbak mind azoknál, miket ő élte' napjaiban másokra árasztani képes vala.

Nincs nagyobb bolondság, mint magát a' teremtés' középpontjának gondolni; 's mindent, a' mi nem egyedűl érette tétetett, megvetni. 'S illyen az, ki csak személyes hálát vár, 's az egészre áradó jót figyelembe nem veszi.

Szerencse után jár a' sokaság; 's ezért a' szerencse' kedvenczei megútálják azt, 's benne az egész emberiséget. Ez is egyik bő forrása az embergyűlöletnek. Hidd el, a' szerencse' ragyogásai közt nehéz az emberiség' való becsét érezni. Sok embert ezer meg ezer körülmény' összeütközése szinte észrevehetlenűl magasra tol; 's ők azt hiszik, mintha felsőbb erők állanának szolgálatukra; 's mintha a' ragyogást bámuló, vagy kegyelmet váró sokaság minden nagyra és nemesre alkalmatlan lenne. Nem tudják, hogy a' körűltök tolongó emberek' lealacsonyúlása egyedűl az ő művek. Egy intésre készek lennének nagyot és nemest mívelni, éltöket szépért és jóért feláldozni, kik most porban másznak; mert tőlök úgy kivántatik.

Az emberek' legnagyobb része saját charaktert nem bir; de annál inkább bir hajlékonyságot, bizonyos körülmények közt mástol és más által minden jót elfogadni. A' szerencse' fiainak tartozása nem az, hogy egykorúikat bizonyos gyengeségek miatt gyűlöljék; hanem őket fogékonyságaiknál fogva magasb erkölcsi állásra segitsék.

Mit mondasz azokrol, kik azért gyűlölik az emberi nemzetet; mert ők szerencsétlenek? ki nem lehet szerencsétlen? vagy ki az, ki éltében egyszer akkor magát szerencsétlennek nem érzé? magad vagy oka szerencsétlenségednek? türd, a' mit okozál. Sors hozta magával bajaidat? mit tehet az emberiség róla, hogy így történt? gonosz emberek miatt szenvedsz? de miért kell nehány gonosz miatt az egésznek gyűlöltetnie? gondold meg: az alatt, mig téged' gonosz emberek nyomorúságba sűlyesztettek; másokat a' jók nyomorúságbol emeltek ki. Itt e' falut vadkéz porrá égeté; ott egy mását jóltevő kezek porbol újraépülni segítették. Itt egy ember rabló által hal meg; amott egy nemesszívü önéltét veszélyeztetve ugrik hab közé, egy előtte ismeretlent megmentendő.

Örömedben és keserveid közt szűnetlen szeretettel viseltessél az emberiséghez, mellynek kebeléből az erény' magvai még soha ki nem száradtak. Szakaszrol szakaszra jőnek idők, midőn nagy kiterjedésü rendbomlások állanak elő; 's azt vélnéd, ollyankor a' gonoszság' fékei mind széllyelszakitvák. Nézd keresztűl az évkönyveket, 's valld meg: ha az erénynek emberi erőt felűlhaladni látszó jelenetei nem illykor tűnnek e fel legsűrübben? mennél fenyegetőbb állást vesz a' rosz, annál szorosb kapcsolatba teszik a' jók egymással magokat; 's közöttök az emberiség annál tisztább világitásban mutatkozik.

Ezeket meggondolván, bizodalmadat az emberek iránt tisztán megőrizheted akkor is, ha az érdemet üldöztetve, 's a' lelkes fáradozót czéljátol elüttetve látandod. Egyes történetekből egyetemi következményeket kihozni, tapasztalatlanság. Tekints az egészre; 's lehetetlen meg nem vallanod, mikép a' világ' minden népei közt ezer jó látszik ugyan csirájában megfojtva, ezer küzdő pályája' közepén elsűlyesztve, 's tb. még is a' miveltség' nagyobb nagyobb terjedését, az erköltsök' szelidülését, az ismeretek' közönségesedését, mult százakat jelenkorral egybehasonlítva, nagy tömegben szemléljük. Vesd öszve az időt, mikor Idomenevsz saját gyermekét megáldozni, gondatlan fogadása miatt, magát kénytelennek hivé vala; az időt, midőn a' spartai nép Carthago' szövetségét csak úgy fogadá el, hogy ez templomait embervérrel többé ne fertőztesse; 's ismét az időt, mellyben a' keresztyénség' isteni alapitója ellenségeinket szeretni tanitott. 'S nem látod e e' három lépcsőn keresztűl az óriási emelkedést? való, hogy az emberek az isteni tanitó' szavait közönségesen meg nem tartották; való, hogy időről időre borzasztó jelenetek gyakran tünnek fel: és még is oda jutottunk, hol a' rabszolgaság' eltörlése, az ember' betsének általános megismerése, 's ezredek óta fennálló

kasztok' összeolvadása kivihetetlennek többé nem látszik; 's ugyan azon emberfaj közt, melly valaha embert áldozott, gladiatorait egymást gyilkolni gyönyörködve nézte, a' rabszolgává tett embert barmainál kevesbé kimélte, 's több e'féle. Ezek 's az illyenek' jelei, miképen a' népek' tanítói, gyakori veszélyeik mellett is, nem hijában szórták a' magot. Gyökeret vert az, 's az ismeretek' temérdek massájával egybeforrva, többé ki nem irtathatik.

Fáradj a' hazáért, 's ne tenmagadért; így nem leszen okod panaszkodni. Ki magaért fárad, gyakran csalatkozik; ki lelke' erejét hazájának szenteli, annak tettei előbb utóbb sikerrel koronáztatnak meg; 's a' siker felöl az emberiség' elismert haladása biztosit.

Hirt és dicsőséget vadászni, hiúság. A' való nagyságnak épen úgy következése a' dicsőség: mint jámbor-életnek a' becsület; kereset nélkül jön mindegyik.

Sokan a' nagy ember' külsőjét mesterséggel teszik magokévá: mint coquette a' szerelmesét; 's azt hiszik, ez úton dicsőségre juthatnak. De ha van álnagyság, van áldicsőség is; 's amannak kisérője csak ez lehet.

Óvd magad, annak látszani a' mi nem vagy. Törekedjél való nagyságra, ha magadban erőt érzesz; de szinlett nagyságot mutogatni, gyalázatnak tartsd. E' szinlés a' hazugság' minden fajai közt legundokabb.

Szinlett nagyság' mutogatója az oroszlány bőrbe öltözött szamárhoz hasonlít.

Nagyság és szerencse: két egészen különböző dolog; 's még is a' sokaság e' kettőt rendszerént összetéveszti. Nagyságot szerencsétlenségben megismerni 's tisztelni, ritkának adatott.

Mindennapi mondás: ez az ember szerencsés, ama' szerencsétlen. Mit teszen a' név: szerencse?

Timoleon nyertt győzedelmek után templomot emelt a' szerencsének. Ő tehát e' neven olly valamit értett, a'

mi hatalmas lény gyanánt az emberi tetteket igazgatja; 's azoknak kéje szerént kedvező, vagy kedvetlen kimenetelt osztogat. A' régi közmondás ellenkezőt tanit: mindenki önszerencséjének kovácsa. Az az, szerencse kivül az emberen nincs; semmi nem egyéb az, mint az emberi okosság 's ügyesség által előhozott jó következés. A' ki tehát okos, az szerencsés is; 's a' ki szerencsétlen az nem okosan vitte dolgait. Ez a' mondás' értelme; 's igy tartá ezt Richelieu.

Mindennapi példák bizonyitják, miképen Richelieunek 's a' közmondásnak igazok nincs. Sok oktalan kezdet koronáztatott meg szerencse által; sok okosan intézett terv semmivé lőn. A' gazda hiven megmivelé földeit; vetései szép reménynyel biztatják; 's ime felleg gyűl, 's gabonáját, aratáselőtti napon, jégeső veri el. Egy tékozló utolsó forintját lotteriába löki, 's nehány nap mulva a' sorshúzás ezrek' birtokosává teszi. Mondhatod e amaz elsőt saját balesete' okának? 's e' másik' szerencséjét az ő okosságának tulajdonithatod e?

Ember a' történet' urává magát nem teheti. Fontold meg jól, mit kezdesz; válaszd meg az eszközeket okosságod szerént; munkálj fáradatlanúl; 's ha mindent, a' mit erőd 's körülményed enged, megtettél: nem vádolhatod magadat, bár a' kimenetel ohajtásadnak meg nem felel is.

Tenn erődre támaszkodjál; szerencsétöl, ha mit nyujt fogadd el, de ne várj semmit is. Az élet szebb ajándéka istennek, mintsem koczkajáték gyanánt folytassuk. Nemcsüggedő erőnek gyakran a' sors maga is engedni látszik; azért a' szerencse' hatalmát ismerd meg ugyan, de általa sem kormányoztatni, sem elrettentetni magadat ne engedd.

Emberi tudomány' legfőbb czélja maga az ember. Ez a' pont, melly körül minden vizsgálataink, törekedéseink kisebb nagyobb körben forognak.

Ismerd magadat, 's magad által az embereket; ez ismeret nélkűl tudományod holttudomány.

Tökéletes ismerettel embernek dicsekedni, esztelenség. Magunknak magunkrol számotadni, már ez is felette nehéz, és hoszú figyelem' 's gyakorlat' következése: másokrol pedig itéletet hozhatni, nem csak felette nehéz, de felette bizonytalan. E' planetárol, hol lakunk, hasonlitás 's következtetés által szólunk a' többihez: így saját természetünkböl, mellyet közelebbröl vizsgálhatunk, hasonlitás 's következtetés által szólhatunk másokrol. 'S e' módon nyert tudomány mennyi tévelygésnek adhat helyt!

Mennél több 's mélyebb ismerettel birsz: annál inkább érzed az emberi tudomány' bizonytalanságát. Ez érzés önhittségtöl megfog őrizni; de vigyáznod kell, nehogy ellenkezőleg kétségeskedés' szellemét ébressze kebledben. Az élet jól megfontolt, de biztos lépéseket kiván; a' kétségeskedés határos a' félénkséggel.

A' hös jól tudja, miképen a' gyözelem isten' akaratától függ; 's szorongó kebellel kezdi legelső ütközetét. Megnyerte azt; 's bizodalom támadt benne önerejéhez, melly minden újolag nyerendő győzelemmel nevekedni fog, 's új meg új szerencsét von maga után. Igy történ az ismerettel is. Minden jólhúzott következés biztosbá tesz. De ha biztosnak lenni jó: elbizottnak lenni még roszabb, mint kéteskedőnek. Mert a' biztosság okos vigyázattal jár; az elbizottság pedig oktalan vakmerőségre vetemedik; 's maga magát buktatja meg.

Az ember' külsője és belsője közt természetes viszony van; 's ha valakiröl itélni akarsz: mind kettőre figyelmezned kell. Embert egyedül külsőjéröl itélni meg: vendégfogadósi böleseség, mellynek következményi a'

szerént változnak, a' mint felső ruhádat, vagy hangodat változtatod. A' belsőt a' mi illeti, arra csak a' külsőn keresztül lehet pillantani; 's azt vizsgáló szem elől rejtegetni nem nehéz.

Mint idegen kézirást, úgy idegen lélekállapotot, idegen érzelmeket és charaktert utánazni, mindennapi jelenet. Szinészi ügyesség az emberek közt nagyon közönséges; ezért velök időt tölteni mindég lehet; de általok megcsalatni is könnyű.

Sok ember ollyan, mint a' chameleon: tetszéseként válthat szint. Sok ollyan mint a' vitorla: magában mozdulatlan áll; de minden támadó szélnek enged, 's annak változásaként változtatja irányait, most éjszak, majd dél felé. Sok ember eszközzé tétetik; mert egyébre nem való. Sok eszközzé teszi magát, hogy saját czélait érje el. Ez gonosz, amaz együgyű; 's reájok támaszkodván, mindenikben kárt vallhatsz.

Bizni az emberi rényben, az erények' legnemesbjei közé tartozik; de e' bizodalmat leginkább az egészben helyheztesd; egyesekben számtalanszor fogsz megcsalatkozni.

Az emberiség' nagy tömegében az előre, a' jobbra törekedés tisztábban vagy homályosabban mindég érezhető; egyesek pedig az egész' szellemével, haladásával, 's boldogságával ellenkezők sűrün találkoznak. Ezren hiszik, hogy magányos jólléteket az egész' czélainak feláldozásával alapithatják meg; 's ezek balul vezérlett önszeretet miatt hívtelenek az egészhez; nem tudván, vagy tudni nem akarván, hogy az egésznek, mellynek részei vagyunk, ártani ollyan, mint felgyújtani a' várost, hol házat bírunk.

Egyesekből áll az egész; 's még is azokból erre és viszont ebből azokra az itélet bizonytalan. Mert minden egyes magában a' másiktol különbözik; 's ezer egyesek'

ezerféle különbségeik az egészben összevegyülvén, vegyűlet által egészen más alakba olvadnak. A' lég különféle vegyűletekben most széllé, majd vízzé, majd tűzzé alakul; 's ez alakváltozás uralkodik az erkölcsi világban is.

Nyiltszív 's egyenes lélek egyesekben ritka tulajdonság; tettetés és rejtegetőzés pedig gyakori. A' nagy tömegben lévő emberek közt, népben és sokaságban tettetés és rejtegetőzés természetesen nem foghat helyt. Ezért a' sokasággal legalább minden jelen pillantatban tudhatod: mint állasz? csak azt nem tudhatod: a' jövő pillantatban mint fogsz állani?

Jól megértsd: nemzet, és sokaság egymástol különböznek. Amaz együvéállott egész, ez több egyesek' most illyen majd ollyan számban és alakban történt összecsoportozása. Amannak van állandó pályaköre, mellyen a' vele összeköttetésben levő nemzetek' sorában lassabban vagy gyorsabban, de bizonyos egyetemi rendszerrel mozog; emennek kimért útai nincsenek. Amaz a' Balaton, melly saját partjai közt százak óta van és tápláltatik; ez a' hullámok, mik a' Balatonon gyakorta látható ok nélkül támadnak, 's ismét eltünnek.

Nemzet' való szelleme, 's körülményein épült természetes szükségei 's törekedései, a' sokaság' hullámzó, zajos tolongása miatt, igen sokszor nem kivehetők. Mert a' sokaság egyesektöl 's gyakran saját haszna ellen ingereltetik; 's vagy vezetője' czélai után értetlenül megy, vagy vezető nélkül hagyatva vakon rohan. De nem ritkán látni fogod azt is, miképen az említett zajos tolongás egyenesen az egész' belsőjéből forr ki. E' két egymással ellenkező jelenést biztosan megitélni gyakorlott szemet kiván.

Egész nemzetnek is lehetnek és vagynak előitéletei, balszokásai, 's más árnyékoldalai, miket felvilágositani nem pillantat' dolga. Gyűlölj minden roszat; de a' ro-

szak' orvoslásában különséget tarts. Régiség által megszentelt, vagy történetesen jó gyanánt elfogadott balság jó szivben is lehet; 's általán fogva nemzet, mint nemzet, nem is lehet roszszivű: erőszak ritkán orvosol, mert nem világosit fel; példa 's tapasztalás által figyelemre birt emberek egymásután 's észrevetlen térnek jobb útra.

Idő a' nagy mester! ez egy generatiót természet' rende szerént eltemet, 's a' következőben eléri czélját. Ki tud várni, az sokat tud; 's nem csak tud sokat, de tehet 's tenni fog sokat. A' bölcs késő öregségében is elülteti a' fát, noha hasznával maga nem élhet; de érti, miképen az rendes időre megnő 's unokáját gyümölcscsel enyhiti. Ő tudja, miért kell várni; 's ki várás után sok jót nyert, az munkálni a' jövő korért sem rest.

Erős rendűlet viszi véghez nem egyszer, mit hoszú idők békésen nem hajthattak végre. Ez állitást a' történetirás igazolni látszik. Azonban tekints mélyebben, 's látni fogod a' rendűletet, vagy hoszú idő által előre készitett végrehajtásnak lennie; vagy ha nem, akkor az előre nem készült, 's korán vagy kor ellen erőszakosan felkényszeritett rengést czél nélkül pusztitani; 's vagy az egyetemi szellem által nyomaiban semmivé tétetni, vagy ellenkező esetre következéseiben a' késő maradék' nyomorúságát is folyvást eszközleni.

Égiháború, és volkánkirohanás miért és mikor szükségesek? Isten tudja, kinek bölcsesége 's ereje millióm világokat kormányoz. Illy égiháboruk, 's volkánrohanások az erkölcsi világban a' néptámadások; 's ezek, mint amazok a' sors' örök haladásu törvényeiben irattak meg. Vigyázz, ne hogy valaha szentségtelen kezekkel a' történetek' forgó kerekéhez nyulj! Nagy Sándor és Etele, Mahomet és Nagy Károly császár, Julius Caesar és Napoleon csak eszköz valának a' sors' kezében; kik más időben 's más körülmények közt vagy tetteket elő-

hozni nem tudtak, vagy előhozni akarván mindjárt kezdetben elsűlyedtek volna.

Sors' választott embere a' maga hivatását megérzi. De a' választottak sokfélék. Egyik választva lőn, hogy elvettessék, mint a' mag, jövő aratás' reménye miatt elrothadandó; másik, hogy érett kalászként tünjön fel, idejét töltve sarló alá jutandó. Igy rothadásra szánt mag vala, a' két Grachus; így sarló alá jutott kalász, Julius.

Kit a' sors meghivott, annak tiszta látást is ád, a' kellő útat 's eszközt meglelni. Azonban a' sors nem szólal meg; 's annál kevesbé hiv neveden, hogy czélait munkáljad. Az egész láthatlan, de szakadatlan szövedékkel van egymásba fűzve; 's minden szem a' lánczban saját helyét jól betölteni köteles. Légy távol a' bohóságtol, mintha ember szabad kéj szerént intézhetné a' társaság' szerencséjét; de buzgólkodjál lehetőleg 's pillanatonként haszonra forditani erőd' 's értelmed'. Igy nevetséges önhittségtöl ment leszész; 's a' helyett saját becsed' szerény érzése fog kisérni.

A' sors a' maga menetelét az emberiségben sem teszi olly láthatóvá, hogy azt minden szem olvashassa. Sokan tekintetet sem forditanak reá; sokan azt hiszik, hogy nékiek figyelmezni sem szükséges, mivel az különben is a' magaét megteszi; sokan olvasni akarják, de a' betük' jelentését nem tudván, csak találgatnak, 's idegen nemü dolgokat tévelygőleg fejtegetnek ki; csak kevés szerezte meg magának a' tehetséget, az örökfolyamat a' maga tisztaságában felvehetni. 'S ezen kevesek sem dicsekedhetnek, mintha tekinteteik minden időben egyformán élesek lennének.

Az emberiség sorsnak enged; de nem mint rabszolga. Mindenkinek lehet szabadakaratra felemelkedni. Földböl egyéb nem jöhet ki, mint a' mit a' természet belé alkotott; de vizsgálat és munka a' természeti anya-

gokból mennyi ezer meg ezer alakot állíthatnak elő, illy képen a' természetben nemlétezőket! azért ne hidd, mintha ember születnék kész tehetséggel, mint atyja' fejéből Pallas Athene. Kebledben és fejedben ezerféle erő szendereg, mit felkölteni, 's kifejteni és alakítani tenn dolgod. Ugyan azon személy teheti magát jóvá vagy gonoszszá, bölcscsé vagy esztelenné, indúlat' és körülmény' rabjává vagy urává; 's ez az, a' mi az emberben szabad akaratnak mondatik. Isten teremtett; 's azt ember nem teheti; de a' teremtés által letett anyagnak alakot adni, vagy azt alakról alakra változtatni magában és magán kivül: ez az emberiség' hatalmi és szabadsági nagy köre.

Időt kivánó, nagy tervet egész nemzet' charakterén 's hajlandóságain épitni sikerrel lehet; sokaságon építeni vakmerőség, azt csak szempillantatnyi végrehajtásra lehet használni; egyes embereken egyetemi tervet alapítani tapasztalatlanság. Ezekkel csak segédképen élhetsz, ha őket jól kiismerhetted, 's annálfogva vagy tisztáknak találtad, kik bizodalmadat meg nem csalják, vagy gyengéknek, kiket tetszés szerént vezethetsz. Az elsőkkel sokra mehetsz; ez utolsók csak addig tiéid, míg csel vagy történet szerént más kézre nem jutnak.

Vagynak emberek, mint az állóvíz, melly bizonyos határokban áll, de tesped, 's haladásra nem való. Mások, mint a' csendes folyam, melly akadálya nem lévén, szokott utját egyformán járja. Amazoknak hasznát nem vehetni; ezeken pedig próba nélkül nem épithetsz. Vess útjokba akadályt, vagy várd, mig mások vetni fognak; 's ha ekkor az akadálylyal meg nem küzdve másfelé folynak, csak gyengéiket használhatod; ha pedig megküzdenek, 's küzdenek lankadatlan, fűzd őket kebeledhez. Illy küzdők' egyesűlete bölcseség által vezetve a' legszebb társaság.

Saját charaktert ritka bir; állandót még ritkább. Sok charakter épül értelmi elveken, sok csupa vérmérsékleten, vagy szenvedelmen. Elvet, mérsékletet, 's szenvedelmet változtatni, olly dolog, mire ezer példánk van. Sok embert ismertem, kik bizonyos időben illyen vagy amollyan lélekszint viseltek; 's később egészen mását vették fel. Nem mintha tettetők lettek volna; hanem mivel charakteri alapjaik változván, magoknak is kellett változniok. Sok emberben ismét a' charakter' helyét dacz pótolja ki; 's ezek makacsok, míg ellenkezőjök van; nem lévén pedig, könnyen elhajolnak. Illyenek gyakran lesznek mások' játékává.

Jól mondja a' közmondás: elválasztja hét tél, hét nyár! de gyakran sokkal hoszabb időn túl is az ember változik. 'S csudáljuk e? kor, körülmény, jó vagy bal szerencse, egészség és betegség 's több e'félék, a' legerősb természetet is vagy hirtelen erőszakkal, vagy tartós befolyással elváltoztatják. Mind annyi ok, vigyázni! mert ha az ember szive' gonoszsága nélkül is illy változékony; mennyire nem változékony még azon alak, mellyet tettetőleg veszen magára!

Fájdalommal emlékezem sokra, kik tettetve vagy nem tettetve illy változékonysággal forogtak mellettem. Illy fájdalmat tapasztalni fogsz te is; de óvd magad', hogy általa el ne kedvetlenedjél, 's lángod a' közremunkálás iránt ne aludjék ki. Felebb is mondám: tekints egészre! egy darab göröngy e' földön, bár milly szinetlen legyen az; de a' miatt e' szép csillag, társai körében, nem kevesbé szép szinnel ragyog. 'S e' hasonlatot tedd által az emberiségre; 's ne nézd, mit tettek egyes tagok? de szemléld: mivé lőn e' nagy nemzetség, melly kezdetben állati hangnál 's ösztönnél egyebet nem ismert? szerencsétlen volna, ki foltokat látván a' napban, annak fényességét nem ismerné meg.

Közdolgokbeli tapasztalást közdolgokban élés szerez, 's emberismeretet társalkodás, 's nem annyira társalkodás, mint együtt munkálás emberekkel.

Közre élj: ezt mondám előbb is; de a' magányosságot becsülni, 's használni tanuld. Sok ismeret, sok érzés csak úgy ver gyökeret szivünkben, ha azt egyedül lévén hoszú, háborittatlan gondolkozás által tettük magunkévá. Az élet és munkazajban érzelem érzelemre, gondolat gondolatra tolúl; most jön majd röpűl; csak a' magányósságban van időnk 's nyugalmunk minden egyes érzést, minden egyes gondolatot feltartóztatni, 's a' többiek' sorához állandólag fűzni.

Mindig magányban ülő csak magát hallja, és sem ellenmondást türni nem tanúl, sem a' tárgy' mások által így vagy amúgy nézett oldalait nem ismeri. A' zajban élőnek önszivét és lelkét mélyen vizsgálni ideje nem marad; 's így gyakorlat által ugyan készséget nyerhet, tettlegi, egyes ismereteket szerezhet: de talentumát rendszeres haladásban kifejtenie, 's ismereteit egészitenie nem foghatja. Kettőt köss együvé, 's méltasd a' költő' mondását:

„csendes magányban fejlik a' talentom,
„világi zaj közt állandó charakter."

E' szerént élted' fő törvénye legyen: magányban tökéletesülni, 's a' köztársaságban magányos készűletedet szünetlen haszonra forditni.

Hazád' szolgálni, 's hazád' dolgait kormányozni: e' kettő nem csak megfér, de összeköttetésben is van egymással. Kit saját keresménye nem táplálhat, az a' társaság' terhére él. Ki gazdagságot igazságos úton gyűjt, az a' közös hazának gyűjt kincset; jólbiró lakosokban áll az ország' gazdagsága.

Kiháznépet táplál, az a' haza' gyermekeinek egy részét táplálja; ki háznépet a' rény' elveiben tart, az a' közös hazának tart hív polgárokat.

Férj és atya: tiszteletre méltó két nevezet. Ki gyermeket nevel, az a' hon iránt szent kötelességet telyesít. Neki adatik a' jutalom: közönségért tett szolgálatok után, szeretett hölgy' és szülöttek' karjain, önérzéssel pihenni.

Társalkodás: az emberi természettel együvé forrva van; ki a' nélkül él, az a' természethez hívtelen.

Különség van: közdolgok folytatásában másokkal együtt lenni; vagy azokon kivül másokat fogadni és felkeresni.

Közdolgokban szoros igazságot szólani 's tenni, bár ezren vegyék is kedvetlenül, el nem engedhető kötelesség. Társasági körben kedvetlenséget távoztatni, emberség. De emberség és hízelkedés vagy csapodárság nem egyforma jelentésüek. Hízelkedni mindenütt alacsonyság.

Közdolgokban hallgatni, hol káros vélemény vagy tett nyilatkozik, hű polgárnak nem szabad; társasági körben inkább hallgatni, mint haragot gerjeszteni, illendőség. De itt és ott csak egyenes, nyilt lélek, csak jóakarat és résztvevő kebel teszik az okos ember'-való becsét. És számláld ide a' türelmet is.

Idegen véleményt türni, kevés tud; pedig ki türni nem tud, hogyan kivánhat türetni? csak a' gonoszt ne türd, egyébként az ellenkező véleményt, hol kell, ostromold, de azt, vagy érette birtokosát gyülölnöd, igazságtalanság. Mert nem megtörténhetik e, hogy két ellenkező közt igazad neked nincs? 's feltéve, hogy igazad van, mit vét az, ki gonoszság nélkül, meggyőződés után illyen vagy ollyan véleményt lát valónak?

Türetlenség a' lehető megegyezést előre kizárja. Mit is okozhatna jót olly indúlat, melly önhittségből 's kevély szeretetlenségből származik?

Keressed a' valót! ez intés vizsgálatra int, 's vizsgálat' szelleme tisztelettel járul minden véleményhez, melly gonoszság' bélyegét magán nem hordja.

Ki valót keres, annak lehetséges önhibáját elismerni, 's mástol tanulni. Emberek közt ritka kincs, de a' kincsek közt nem utolsó.

Fogadd el a' jót mástol, de vizsgálva; 's ten meggyőződésedet könnyen ne változtasd. Változékonyság, és fejeskedés egyformán nagy hibák.

Rényt csak úgy birhatsz, ha azt saját szivedből fejtetted ki; azt mástol általvenni, 's divatköntösként magadra venni nem lehet.

Meleg kebellel tégy mindent a' mihez fogsz, 's meleg kebellel szólj mindent a' mit beszéllesz; így beszéded és tetteid saját szint, és erőt, és kellemet nyernek. Idegen példa csak illy embernek használ; illyen a' más' rényeit nem utánozza, de mással hasonló rényt követ el, önszíve' mozdultából. Tedd hozzá: illyen ember a' mástol tanult ismereteket úgy plántálja által magába, hogy azok ott gazdag életre virulnak fel. Hidegség emberben, mint egész természetben, minden tenyészet' gyilkosa.

Ki nem tett mindent, mit tennie kellett 's lehetett vala, az boldog nem leszen. Ki pedig emberi 's polgári kötelességeit híven telyesíté, az önérzésében boldog lehet; de leszen e valósággal? az az, leszen e általánosan? más kérdés.

Boldogság nem pillantatnyi gyönyör' érzelme. Pillantatnyi gyönyört érezhet a' hijában élő, a' gonosz is; de a' boldogságra önérzésből eredt léleknyúgalom kivántatik; 's ez csak annak lehet sajáta, ki a' természet' nagy és szent intéseit érteni tudta, 's czélirányosan követte.

A' természet' egyetemi törvénye: az egésznek fenntartása, kifejlése, és haladása az érelem' végpontjáig; 's mind ezt halandó szem csak egyes jelenetekben láthatja 's kisérheti. E' törvény az, minek valamint a' világ' minden más egyenkénti részei, úgy az ember is alárendeltetett, hogy annak betöltésére kény' és fájdalom' után együtt munkáljon; azért bár boldog lenni mindenki szeretne, mindenki törekszik: még se hidd, mintha isten az emberi élet' czéljává e' törekvést rendelte volna. Természethez, emberiséghez hű kebelnek kisérője lehet boldogság, mint magas erénynek a' dicsőség: de kitűzött czél gyanánt tekinteni azt, csalatkozás.

Fásult szív boldogságot nem érezhet, nemtelen szív nem birhat: a' nemeskeblű érezheti 's birhatja azt, de sokszor dijul mondhatlan gyötrelmet nyér. Jele, hogy a' czélt nem hibázó természet, más czélokat tett ki számunkra.

Mi a' boldogság?

Az emberek száz meg száz félét hittek annak lenni; 's mind az nem egyéb eszköznél, mi által azt elérhetni reméllék vala; 's elérni még sem tudhaták. Mind azért, mert törekvésök' czélát az eszközzel összetéveszték; mind azért, mert olly valamit tettek czéllá, a' mi csak más, való czél után küzdés' következéseként tünhet fel.

Boldogság fájdalommal, 's keserűséggel együtt meg nem állhat. Mondhatod e, hogy ember általánosan boldog lehet? embernek időről időre lehetnek örömei; de azok vagy hirtelen enyészve keservekkel váltatnak fel, vagy hoszasban maradva unalomba mennek által.

Érzékeny szívnek több fájdalom jut, mintsem általános boldogságra számot tarthasson: érzéketlen sem jót sem roszat nem érezhet. A' megadás' nyúgalma csendes érzemény; de szenvedés' következése, 's annak emlékezetét le nem vetkezheti. Megkeményedés a' fájdalom

iránt, az öröm' útát is bezárja; 's érzéketlenséggé vál. Hidj nekem. e' szó boldogság, egyike a' legbizonytalanabb, 's legszűkebb értelmű kifejezéseknek; 's ki boldogságot vadász, árnyékot vadász. Telyesitett kötelesség' 's nemes törekvések' önérzése küzdés 's bánat közt is nyúgalmot tenyészt; 's ha e' nyúgalommal, boldogság czim alatt, megelégszel: annak megnyerése szép, jó 's erős léleknek keresés nélkül, csupán tettei' következésében, bizonyos.

Minden egyes ember, még a' legnagyobb is, parányi része az egésznek; 's minden rész az egészért lévén alkotva: azért kell munkálnia is. Ki saját jóllétét egyetlenegy, főczél gyanánt űzi, nevetségessé teszi magát minden gondolkozó fej előtt. Az emberiség, mint az óczeán, mellynek ezredekig, myriádokig tartó élet rendelteték: egy ember, mint egy buborék, melly támad, ide 's tova hányatik, 's pillantat mulva széllyel pattan, a' megmérhetlen tömegben eltűnendő.

Ez ellentételben vigasztaló gondolat fekszik. Mert saját kicsinyvoltunk' érzete, az egész' nagyságára vetett tekintet által magasztaltatik fel; 's egyszer'smind a' kétségbeesés' keserítő gyötrelmeit szenvedések' közepette is elkerülhetjük. Ugyan is, bár minden küzdéseink mellett magunk' számára jobb napokat nem vívhatánk ki: de tisztán érezve, hogy emberi rendeltetésünk' főczéla nem is ez vala, nem nézünk átokkal vissza a' pályára, melly ha nekünk töviset hozott is, nemünknek most vagy jövendőben virágot és gyümölcset teremhet.

Most pedig szeretett gyermek, isten veled! most még a' gyermekkor' bájos álmai kebeledhez gondot férni nem engednek; de eljön egyszer az idő, 's a' tapasztalás' égető nappala téged' is felébreszt. Ha majd e' felébredés' kinos óráiban, e' lapokat előveended, jusson

emlékezetedbe: miképen a' felébredés kinos órájának gyötrelmeit én is telyes mértékben szenvedtem; azonban szerelmemet az emberiség 's bizodalmomat az örök sors iránt híven megőrizni törekvém; 's hidd el nekem, ki e' kettőt birja, az füstbement remények után sem fog vígasztalás nélkül maradni.

Czelesztina.

Ismét egy pillantat, mihez hasonlót a' sors e' föld' gyermekeinek olly igen ritkán nyújt! Ezerféle körülmények tolakodnak az emberben 's az emberen kivül; és a' lelkesedni, 's magas érzelemre hevülni kezdő mellet is különnemü vegyülettel töltik be. Fájdalom és kedv, boszú és olvadozás, komolyság és szeszély majd váltva, majd egyesülve foglalnak el benünket; borút fúvalván a' lélekre; hogy fátyollal bevont tükörként, a' reá ható sugárt telyes tisztaságban ne fogadhassa. Azért becsüljétek, bölcs takarékossággal használjátok a' perczenetet, mint e' mostani: midőn a' kebelre telyes nyúgalom ereszkedik; hasonlólag az elcsendesedett oceánhoz, melly a' felleg nélkül kelő nap' fényében elterült. Illyenkor jelen meg a' képzeletnek a' mennyei szépség' ideála csendes felségében, melly lelket hevít a' nélkül, hogy égessen; szivet tölt a' nélkül, hogy feszitsen; érzést emel a' nélkül, hogy zajlásba hozzon; és az erbertermészet' isteni eredetét megfoghatóvá csinálja. Esengve vártam ez órát éveken keresztül; 's ime most itt állok e' parányi, bizodalmas körben, szavakat szentelni az emlékezetnek: epedés nélkül tekintve a' múlt felé, minek alkonyábol szelid ragyogással sugárzik vissza a' kép: ifjuságom' álmainak, sejditéseinek, és küzdéseinek nyugpontja.

Figyelmezzetek az időre, mikor a' serdűlésnek induló gyermek a' jelen pillantatot, melly őtet kicsiny örömeivel és bánataival együtt mindeddig szűk körben tartá

vala, legelőszer elfelejti; kérdezőleg tekínt az égre, a' láthatár felé; ismeretlen mozdúlatot érez kebelén; képzetében borúalatti, bizonytalan alaku képek támadnak fel; és ohajt, vágy, esdeklik, nem tudván: miért? keres magában és magán kivül, nem tudván: mit?

Nem úgy van e: mintha elalkonyodott, elsötétült emlékezetek rejteznének benünk, miket ujra felderíteni, ujra felvilágositani törekszünk? nem úgy e: mintha más, a' mostanitol különböző élet' képei homályban lebegnének előttünk? vagy, mintha soha nem látott, soha nem hallott dolgok' ideái volnának sziveinkbe és lelkeinkbe plántálva, mik tenyészetbe indulván, a' kifejlés', kivirágzás' idejére sietnek?

'S mondjátok is meg nekem: sajátképen mint van az? éltünk e már egyszer más életet, mint a' lepe, melly előbb hernyó, azután szendergő báb vala, míg végre színei' pompájában, villogó szárnyakkal szállt elő? e' más életböl maradtak e a' homályos képek, mik az élet' reggelén körűlünk rajlanak? e' képek' tisztárahozatalát tárgyazzák e a' kebel küzdései? e' képek támasztják e azon sejditéseket, érzelmeket, és gondolatokat; mik az eszmélő ifjúban nem tudni honnan, nem tudni mi által, nem tudni mi módon csiráznak, fejledeznek, és kivirágoznak?

Azt vélitek e inkább, hogy a' lélek, midőn örökkútfejét elhagyván a' romlékony testtel párosul, magával együtt készen hozza mind azt, mit később az érzékek' útán uj meg új, és különböző alakokban fejtki, és mutat fel? 's ama titkos, magyarázhatatlan állapot nem egyéb e, a' lélek' ismeretlen munkájánál, mi szerént az érzékeket a' magával hozott, örök ideák' visszatükrözésére lassankent alkalmatosokká formálja? még tisztulatlan az üveg; még csak imitt amott, egyes sugárokat ver vissza; öszve nem folyó, meghatározott alakká nem egyesülő vonásokat tesz láthatókká; érezzük a' hatást, szemléljük

az egymásután megjelenő vonásokat; és nem tudjuk mind ezen belső jelenések mik? és miként tűnnek fel?

Vagy talán a' test, mint az anyaföld, a' tenyészet' magvait magában hordozván, mind ezeket saját természete által, forrás', elválás', és egyesűlés' útán cselekszi? 's e' szerént az az egész titok az emberben nem egyéb, mint a' mi tavaszkor az egész természettel történik? eljön a' kikelet, 's minden nedv megmozdul; minden mag változásba jön; mindenfelé egyetemi pezsgés, fakadás, alakrol alakra törekedés kezdődik. Ott áll a' kerti bokor mintegy élet nélkül; de az óra megjelen, 's láthatatlan munkálatnál fogva rügyet hoz, majd levelekkel zöldül be, most parányi bimbók jelennek meg, honnan végre a' piroslό rózsa balsamillatu kelyhével nyílik ki. Mind ezt mi okozá? úgy mondjátok: a' vizzé sürűdött lég, mi a' földrétein keresztül dolgozza magát, 's a' tavasz' langya által segítve a' bokor' gyökerein felhat, 's ágaiban elterjed. Igy érkezik meg az emberi test' tavasza is; a' forrásba indult nedv minden ideget rezgésbe hoz; az érzékek gyors haladással fejlenek ki; 's magokkal egy irányban fejtik ki az érzelmeket, 's érzelmek által a' képzeteket és gondolatokat: mint a' test' mindenkori állapotának szükséges következéseit.

De testi anyag' forrásba jöttéből hogyan származik szellemi következmény? mert mondhatjátok e testinek az érzelmet, melly gyorsan keresztülfutó, pillantatnyi éleményt nem keres; melly jelentöl a' jövőig, végestöl a' végetlenig küzd; melly egész világot ölelne magához; melly földet és eget hevűlő bámulattal tekint, 's tudományért epedve kérdez meg; melly az értelmi hidegségnek lángot kölcsönöz, a' megszokott jeleneteken elmélyed, a' mindennapi alakokon felűlemelkedik, 's nagyobb és nemesb, jobb és szebb után indúl, mig végre a' mennyei szépség' ideálát előteremti? 's e' küzdés, emelkedés, és

fellengés csupán érzéki, csupán tenyészeti erők' munkája volt e? ez az érzés, és tudnivágyás' összolvadása, ez a' magábol kifelé határtalan terjedésre törekvés, a' legfelsőbb tökélet' a' legmagasb szépség' e' lépcsőnként fejledező képzete: testiségtöl jöhetnek e? 's ha jöhetnek, miként? úgy e, mint virágkehelyböl a' testetlen illat? úgy e, mint aeolhárfa' húrairol, estiszél' rezzentése után, a' tündérénekhez hasonlitó hang?

Megvallom, én a' ti bölcseségtekben járatlan vagyok! és azért állottam e fel, hogy azt a' mi titoktele álomként szállongott körülem, a' mit éreztem de érteni nem tudtam, 's a' mi most is, az élet delén, lelkem' elébe csak költői képeket varázsol, úgy fejtsem ki rendben, világosan, és hidegen: mint az algebrai rejtélyes feladást? engem az emlékezet vonz szellemkarral magához; 's szelid alakjain andalogva szólamlék meg, hogy tudjátok: ki volt ő, ki akkoron, a' forrás' és fejlődés' napjaiban, alkonybol felderűlő gondolatként, égi tisztaságban tünt fel a' küzdőnek; 's azóta örökfényü csillagként sugárzott előtte; tévelygéseiben vezérlőleg, fáradalmaiban enyhitőleg, veszteségeiben vigasztalólag tekintvén reá.

Jaj annak, kinek kebelét az anyatermészet sok erő' magvaival hintette be, ha a' fontos pillantatban vagy elhagyatva, mint parlagon maradt föld, elvadúl; vagy csalóképek után indulva, mint bolygótüzet követő vándor, örökre eltéved! egy fő, egy általányos szenvedelem hozza a' sokáig szendergett eröket mozgásba; az uralkodik a' homály felett, míg a' titkos küzdés névtelen sejditéssel és vágyak közt folyton foly, az emeli fel a' fátyolt, midőn szív és lélek lépcsőnként eszméletre jőnek, bizonytalan hánykódás után irányt és czélt veendők; az vezet fel a' pályára, vagy zárja be előtted a' pályát, a' szerént, a' mint befolyását jó vagy bal csillag alatt fogadtad; és annak neve: szerelem!

Ismeritek e e' szót? vagy inkább tudjátok e, érzitek e, birjátok e az értelmet, mit e' szóban az anyatermészet öröktől fogva letett és fenntart? mert szerelem az a' mi e' millióm formát a' kezdetlen anyagbol kifejté; szerelem az, a' mi e' látszó és nemlátszó világot által és keresztűl lehelli; szerelem az, a' mi az ifjúnak ingert ád széllyelnézni maga körül, szomjúzni ismeret után, meleg részvéttel függeni az életen, 's kebelében lánggá nevelni minden szikrát, 's minden képzeményt és gondolatot varázsszinben állitani fel. Mit a' mindennap' emberei e' névvel neveznek, az nem egyéb a' mennyei fény' egyetlen egy sugáránál, melly, a' szerént a' milly kebellel fogadtad, tisztán marad, vagy elsötétül; szeliden hevit, vagy égető tüzzel borit el; de lelkedet minden esetben csak úgy emeli magasra, ha tőle egészen elfoglaltatni nemengedted, ha vele és mellette minden szép és jó akadálytalan tenyészhet belsődben.

Mit várhattok az ifjúbol, ki egész lényét, életének minden boldogságát, minden vágyait és törekedéseit a' kedvelt leányka' birtokával kötötte együvé? ki e' birtokon túl és felül emelkedni nem tud; ki egy személyhez úgy fűzi magát, hogy az egészért szabadon nem munkálhat; ki úgy tud boldog lenni, hogy kényözönében az emberiség' nagy czélairol elfelejtkezhetik, 's úgy boldogtalan, hogy szive minden más érzelemnek bezáródik: az legfelebb csak románhőssé lehet; de azon szép pályák közűl, mik az életben minden erősnek, minden tisztán hevülőnek nyitva állanak, egyet sem fog soha megfutni.

'S hidjétek el: e' szerencsétlenség a' leggazdagabb keblün is megtörténhető. A' homályban küzdő érzemény sejdítéseket szűl ; 's e' sejditésekből ideált állitunk magunk elébe, mellynek elérése minden törekedésünk. Eljön az idő, midőn érzésed' és képzelődésed' minden ereje észrevetlenül egyetlenegy pont felé kezd

vonúlni; 's ha az elmerűlés', mondhatnám elrészegűlés' e' pillantatában előtted egy szép, de minden esetre földi alak tűnik fel: olly hajlandó leszesz azt égből szállott ideálnak tekinteni! olly kész vagy minden szépet és jót, minden nagyot és felségest annak birtokától felfüggeszteni! 's kebled mennél telvébb erős, ömlengő érzelemmel; képzelgésed mennél ragyogobb ezerszínű változékonysággal: annál inkább kivagy téve, öncsalódásaidban elmerülnöd.

Való, a' csalódás gyakran elenyészik, de nem mindig javadra. Látod, mikép álfénynek hódolál; 's e' látás nem a' kijózanodás' derűjét, hanem a' veszteség' borúját hozza rád. Igy kétképen jutsz veszély' örvényébe. Mert, vagy méltatlan czél után küzdve, lelked a' való nagyság' utárol eltéved; vagy tévedésed' megismerése sötét csüggedésbe ejt, 's magas törekedésednek hoszú időre, 's talán örökre is szárnyát szegi. Azért boldog az, ki elég tisztán lát, keble' legnagyobb forródása mellett is, a' czélt el nem hibázni, melly az emberi nemzet' jeleseinek, a' század' és történet' férjfiainak kitűzve áll! és boldog az is, ki midőn a' czélt elhibázván, halandó kebelre vetette magát, szerencsés vala ott szívet találni szépért és jóért tisztán égőt! e' szív fogja őt az elhagyott pályára szelíden visszatériteni; e' fogja összevonúlt érzelmeit ismét kiszélesiteni; hogy felemelkedett önérzéssel tekintsen ki a' világba, és szerelme' lángját a' természetre, a' hazára és emberiségre hatalommal terjeszsze ki. 'S melly különbség, boldogság' vagy boldogtalanság' özöne alatt magába nem sűlyedni; hanem gyönyöreit kihatólag ezrekre általolvasztani, 's kínait munka és életzajban ölni el; és így vagy úgy maradandó hír és dicsőségért vívni!

Emlékezem az ifjúság' napjaira, mikor keblem is forrás' és küzdés' tűzpontja volt; mikor lelkemben ezer

indúlat, gondolat és kép zajonga; mikor vágy és remény bolygótűzként csalóka fénynyel világitott ösvényemen; mikor százféle erőt érzék magamban, 's nem lelém az útat, mellyen hatnom lehessen. Hellas' és Róma' hősei ragyogtak a' multbol felém, 's szivszakadva kérdém: hol a' haza, mellyért halnom lehessen, mint ők? de a' föld, hol állék, hasonlatlan volt a' tündérképhez, mit a' hősek' szép hona felöl magamnak alkottam. Túl a' havasokon jártak kivánatim; ah, ott vadnép vert tanyát! mondhatlan fájdalom szállott meg; 's az emberek, kik előtt panaszom' kiöntém, hideg álmélkodással néztek rám. Képzeljétek, mint szenvedtem! lassanként sötétült előttem minden, a' mit előbb álmaim olly vidámon ragyogóvá tettenek; összevonultam saját érzésimbe, 's lemondva e' nagy, e' végtelen pusztává lett világrol, egyetlenegy tárgyat, egyetlenegy pontot kerestem, hogy feltalálván, kirekesztőleg reája ruházzam álmaimat; nem találván pedig lemondjak mindenröl.

Illy körülmény vala, miben őtet legelőszer megláttam; őtet, kinek neve még most is szivemen zeng keresztül; kinek emlékét éveken által néma tisztelettel szentelém; kiröl e' magyarázhatlan pillanatban érzem, a' mit a' költő a' kedves elhunytrol mond vala: csak azok ismerték, kik itt maradtanak, hogy őtet sirassák!

Czelesztina inté vissza a' tévedezőt, 's vezeté a' való élet' pályájára. Ő tanitá meg, miképen az ideál nem kivül, de benn a' lélekben él; 's kinek lelke felemelkedni tud, feltalálhatja azt mindenhol. Mit keressz, ifjú? gyakran mondá vala. Isten egyetemi szerelmet öntött a' nagy mindenbe; azért él az egész egészben, nem rész részért külön. 'S te egyetlenegy érzelem' részegségébe akarod e magad' eltemetni? egyetlenegy alakra ruházod e a' sejdités' magas képeit? Választ a' férj-

fiú keblet, melly bizalommal nyiljon ellenébe, alkot fedelet, hol fáradalmaibol kipihenjen: de nem azért, hogy ottan magát elrejtse, hogy boldogságát lélekszendergésben találja: mint a' pohár' és szerelem költője. Boldog volt nője' karjaiban Corméliának fia is, és még is szerelemmel futott a' haza' ölére, 's nem rettegett meghalni. Vagy az okozá-e magadba sűlyedésedet, mert ragyogó nyomokat körödben nem lelél? és azt hiszed talán, hogy a' város, mellynek szerelmeért Themistocles mérget ivott, márványoszlopokon nyúgovék, 's félisteneket számlált lakosaiban? azt hiszed talán, hogy az omladékok, mellyekért a' számüzött Camill harczolni visszatért, a' mostani Róma' omladékaihoz hasonlók valának? 's hogy már akkor a' capitolium a' földkerekség' történeteinek tanúja volt? kunyhók körül küzdének és hullának a' hősek; 's íme sirjaik felett birodalmak terjeszkedtek ki. Nem a' föld lehelt varázsillatot, nem a' jelenlét' alakján lebegett az ideál; a' bámulatos nagyság egyedül az egyesek' lelkében élt; 's mi tiltja e' kor' embereit hasonlóra törekedniek, 's nevek' dicsőségével a' hon felett fénysugárt vonniok?

Minden álom, a' mi tettbe nem megy által; 's tett nélkül a' férjfiú álomjáró leszen, ki magasan lebeghet öntudatlan, 's felébredés' órájában halálosan bukik le. Tégy! és érezni fogod, miként szórt el a' természet szerelmet mindenhol. Fa, mellyet plántálál, kunyhó, mellyet építni fogsz, föld, mellyen barázdát szántottál, háznép, mellyért izzadnod kell: egyről egyig boldogitó szerelemnek lesznek tárgyai. 'S majd ha tetteidnek nagyobb nagyobb kört veendesz; ha azt a' mit parányi körülményeidért híven tevél, a' hazáért teended: mint fognak érzelmeid magosulni! mint fogsz olthatatlan szerelemre gyulni fáradságod nagy czéljáért! Rényt és erőt kérj istenedtöl; 's mennél tisztább, mennél elszántabb lélekkel

munkálsz; mennél szebbek, 's magasbak lesznek feltételeid: annál inkább szépülni 's magasodni fog előtted a' hon' képe; annál inkább közeledni látod az ideált, mit most a' régen mult' homályában hasztalan keresvén, elsűlyedsz.

Örülj, ha sorsod lánggal tölté kebledet; örülj, ha szived alatt ezer meg ezer sejdités habzik keresztül, bár borúban, bár fájdalomban is. Rablélek az, melly tompa nyúgalomban áll. De ne hidd, mintha a' természet ajándékai' használatárol számot nem kérne. Rettegj azokat eltemetni. Mert minden sejdités, mellynek valaha tiszta, szép alakká kellett volna megérni, kinosan fogja magát megboszúlni. Előbb utóbb felébredsz az álomból, hová temetkezni akarsz; 's nyilván lessz előtted, mint tévesztéd el a' czélt; nyilván lessz, mint ölted meg lelkedben egy gazdag élet' magvait, mik többé kivirulni nem fognak. 'S mi különség jelen fájdalmad közt a' még nem nyilt de nyilható magas pálya előtt, 's a' fájdalom közt, melly pályád' örökre bezáródta után kinozand!

Illy szellemben hányszor, és mennyit nem szóla ő! De félbe kell szakasztanom; mert sem előadása' kellemét előtekbe nem varázsolhatom; sem azt nem tudom, ha beszédem' parányi hatása világosan éreztetheti e veletek a' helyzetet mellyben az ifjúnak lelke akkor vala. A' mi engem' illet, bennem az emlékezet tisztán él, mint legragyogóbb szivárvány; de nem hasonlólag hidegen. Mert az nem egyéb, mint rég elhamvadt érzés' ujra lobbanása, melly a' borongó kebelt szeliden melegíti és felvilágítja.

'S miként rajzoljam lelkem' állapotát ez érzésben? mert képe nem úgy tünik fel előttem: mint az elhunytaké. Tudom, hogy ő nincs többé, és még is jelenlenni érezem. Nem mint a' napokban, midőn kertje' árnyaiban leirhatatlan bájjal jár vala; de mint a' tündérkirályné szokott felhőin lebegni, szellemileg és élettelve; mint lel-

kesülő költőnek jelen meg a' mult, különbözve a' jelentől, 's az enyészetből még is kiemelve. Ti talán nem értetek engem; de én értem, én tudom: mi az, a' mit szó tisztán nem jelenthet, gondolat világosan fel nem foghat, és még is magát egész lényünkben hatalommal érezteti. Igen is; ő folyvást él azon hatásban, mellyel egykor lelkemet mozgásba tevé, azon szellemben, mellyel lángot gerjeszte bennem, végiglen tartandót! 's midőn ezt mondom, ellenállhatatlanúl érzem, melly igaza volt a' Hellenek' legbölcsebbikének, azt tanítván: halhatatlan az emberilélek; mert ime az elhunytak emlékezetünkben, képzeletinkben 's álmainkban gyakran megjelennek! úgy van! de tudnotok kell: a' halhatatlanság' e' szép tudományát nem hideg visgáló ész találta, hanem szeretettel tölt szív a' maga telyességéből önté ki.

'S hidjétek nekem, a' pillantat, miben a' bölcs ama sympathiábol szőtt következményre jött; 's a' pillantat miben e' következmény' érzése reám olly jóltevőleg hat: egyike azon keveseknek, mellyek folyta alatt tisztán érezhető, mikép lehetséges az emberi léleknek ez érzéki, múlandó világbol kiemelkedni; 's időn és téren keresztül szellemi összérésbe jőni; 's azt a' mi enyészetnek mondatik, testetlen de meghatározott alakban visszateremteni. E' kimagyarázhatatlan egyesület a' múlttal, egyszersmind előpillantat az emberi lélek' jövendőjébe. Homályos, az való; 's épen úgy, mint homályosak az érzelmek és gondolatok, mik az élet' hajnalán kebleinkben, 's egész lényünkben tolonganak: de valamint azok, úgy ez is visszavezet a' régi bölcsek' álmaira; 's a' lélek más hazából jöttét, 's azon hazába visszamenetelét lehetségessé varázsolja.

Jól tudom én e' felmelegűlésben is: mint fogná a' visgáló okosság ez egész költői bölcseséget hideg komolysággal megvetni. De kell e visszatolnunk a' képe-

ket, miket a' boldogitó órában érzés és képzelet előnkbe bájolnak? hányszor nem szórnátok érette kincset és mindent, a' mit a' sokaság bámul és óhajt, ha az élet sötét alakjairol elfordíthatnátok szemeiteket; 's a' nyúgalom és gyönyör egyetlenegy perczét a' maga sebes haladásában előttetek fenntartóztathatnátok! nekem most jutott e boldogság; a' jelen' gyors rohanását a' múlt' kecses képei meglánczolák; figyelemmel tekintek lelkem' állapotára, elmélkedem saját érzéseim, 's a' bennek támadt alakok felöl; de ez elmélkedés nem hideg fontolgatás, 's nem hat leverőleg a' lelkesedésre. Igy történ gyakran, midőn álmodunk, 's álmunk' közepette kérdjük, ha valyon valósággal álmodunk e? a' nélkül, hogy felébrednénk.

És íme a' boldogság' érzelmének ez erejét is néki köszönöm. Ő tanita meg, mikép kell a' lelket állandó, szép tekintetekhez szoktatni; mint kell az élet' sötét képeitől eltudni fordulni, 's vagy a' jelent lassanként világos alakká deríteni, vagy a' multba visszanézve annak szép óráibol új örömet szivni. Egyszerü tudomány! de gyakorlatba venni csak annak lehetséges, ki magát, mint az eleuzisi titkokba avatandó, tisztulással készitette el. Ha kebled' nemes indúlatokkal meg nem töltötted, ha az öröm' óráit vadul élted el, 's a' fájdalom' napjain vagy durván daczolva, vagy gyáván leverve, szivemelő megadás nélkül mentél keresztül: akkor mikép fognál szégyen és bánat nélkül lefolyt idődre visszanézhetni? mikép fognál a' jövő számára felvirulandó szép örömet előre plántálhatni? mikép fognád a' jelent olly nyúgalomban tekinthetni, hogy komoly arczán is nyájas vonásokat keress és találj?

Előre nem intve, rád vissza nem tekintve jön és megy a' pillantat. Elhagytad nyom nélkül röpülni? úgy iratlan tábla marad örökre, miröl olvasnod semmit sem lehet. De kapd meg azt sebes rohantában, 's nyomd

reá bélyegét a' fennségnek, mire érzeményidet 's gondolataidat lassanként felvitted, a' hatásnak, mellyel egykorúidba a' jó' és szép' magvait hintetted, a' hűségnek, mellyet az emberiség és haza iránt kebledben viseltél: és építél magadnak emléket, melly a' jövő' mindennemü körülményeiben vigasztalásul, tanúságul, 's ösztönül szolgáland. Igy fogod az emlékezetet és reményt szívéleménnyé tenni; így fogod az öröm' és bánat' érzelmét mondhatlan gyönyörré összeolvasztani; így fogod megérteni, hogy folyton kedvező szerencsében keresni boldogságot, egyoldalu törekedés; hogy boldogságra nemesen kifejlett kebel szükséges, 's illy kifejlést csak a' szenvedés' pályáján nyerhetni. Szüntelen szerencse, tartósan felhőtlen nyárhoz hasonlit, melly utoljára tompitó hevével ellankaszt. Szenvedés az életben ollyan, mint vészes éjszaka, mi után az elevenitő reggel mosolyogva virad fel. Mint gőzkörünk a' széltöl, úgy tisztulnak indúlataink a' balsorsban; mint virágkelyhen a' keresztülfutott zápor' cseppei, úgy ragyognak arczainkon a' bú' könyei, 's általok a' belső élet gazdagabban tenyész.

Ki szenvedett többet Czelesztinánál? ki' feje felett zúg vala el sürűbb borúban a' jelen? kihez közelitett halványabb reménynyel a' jövendő? szenvedve, de nem alacsonyulva, csendes bátorsságban és bizodalmas megadással álla ő keservének közepette, 's mellében bizonyos magasitó, ihlelethez hasonló mozdúlat élni soha nem szűnt. Lelke tisztán égett, mint a' régi mythus szerént Ceres' jobbjában az olthatatlan fáklya, mellyet Aetna' tűzfolyamában gyujtott meg, elveszett leányát keresni. Igy lőn ő példányává a' legszebb erkölcsi tudománynak, a' legszeretetre méltóbb bölcseségnek, melly valaha emberi érzelmekből kifejlett. Igy vezethete ő másokat, hogy indúlataik, mint a' szomorjáték' megrázó jeleneteiben, bánat és rettegés, gyötrelem és küzdés

által megtisztuljanak. Így nyithata útat oda, hol bú és öröm a' magok testvériségét nyilván éreztetik; 's az élet' jelenetei nagynemüekké lesznek, és minden tett, minden törekedés olly lelkettöltö, olly édesen jutalmazó hevet veszen magára, millyet a' költő a' nyelv' mindegyik szavában talál, midőn dalainak legszebbikét alkotja.

Mondom néktek, e' hasonlitás a' költőhez nem áll helyén kivül. Isten az emberbe lángfolyamot önt vala, melly adja az életet; hagyd e' lángfolyamot hülni, és nem fogsz gondolni, nem fogsz érezni, akarni és tenni semmit, a' mit a' maga körében a' hidegvérü csiga épen úgy nem tehetne. Lángolni, és mindég jobban, mindég tisztábban lángolni kell az embernek, hogy rendeltetéséhez képest nagyot és szépet mivelhessen. Ezért minden, ki valaha a' mindennapi élet' körén túlhatott, kisebb nagyobb mértékben költői helyzetben érezé magát. 'S valljátok meg, ha illy érzés nélkül a' Filep' fia seregeit az indusig vezetni fogta volna e? Platon a' maga tanitója' szép bölcseségét olly magas hévvel fejtegette volna e? vallyon az anyai szózattol keresztülrázott Coriolan hideg józanságban fordult e el Róma' falaitol bizonyos halálra? és mit mondotok a' mi Szondinkrol és Zrinyinkröl? mit mondotok a' mi Dugovicsunkrol, ki ama' lélekhevitő pillantatban ellenével együtt önkényt sirba szálltt, mint a' hindu' nője a' lángoló máglába? nem mindannyi költői léleklobbanás e? bizony a' nagy ember nem a' mindennapiság' tekinteteivel nézi az életet. Úgy van ez ő előtte kiterjesztve, mint ifjúmüvész előtt a' raphaeli műv. Nyitva áll az ajtó, 's a' nézők seregestöl jőnek a' felfüggesztett táblát szemlélni. Egyik nem lát egyebet tarka szineknél, másik érez valamit futó gyönyörrel, melly nyom nélkül elenyész. De belép az, ki a' jövő nagyság' magvait keblében hordja; és megáll, és néz, és minden ecsetvonal lelke' mélyében tükrödzik vissza. Nem nézet ez,

mellyet más órában más feledtet el; ő nem a' kezet látá, melly a' művet vászonra tette; neki a' lélek tűnt fel, melly azt teremtőleg alkotá; 's azon pillantatban egész lényét jövendő nagy, maradandó tett' gondolata foglalá el.

Illy tekintetre vala szüksége annak is, ki Czelesztinát ismerni akará. De ne véljétek, mintha azon felhevült helyezetről szólanék, mellybe az ifjúság' napjaiban mindenki eljuthat. Kecses arcz, kellemes mozdúlat, szikrázó szem könnyen lángra lobbant; 's mi vala természetesb, mint az, hogy ő, kinek alakján annyi báj ömlött el, mint lelkén fennség, nézellőket talált mindenütt, egyet sem keresvén? Nagy különbség van az érzékiségből eredt hevűlet vagy épen elrészegűlés, és azon lélekfellengés közt, mellynek alapja a' szép és jó, nagy és nemes iránt forró indúlat. Kinek keble van a' régen multban is minden emberileg szép vonást érezni; ki Plutarch' magas alakjai közt saját világában leli magát; ki a' Gracchusok' anyja' szent fájdalmán a' nyúgodt szenvedő léleknagyságát tisztán kiismeri, 's meleg tisztelettel kiséri: annak érzelmei valók, maradandók és felemelők. Illy érzelmek nélkül ne közelíts ahoz, kit a' természet a' mindennapiak' során felűl helyezett. Az alatt míg csillogó álfénynek hódolsz, nem fogod észrevenni az ő érdemét; 's gondolatjárása, czélai, nézetei, 's egész állása rejtély gyanánt tünnek elődbe.

Czelesztina magason áll vala a' sokaság felett, kitisztult légkörben. Tisztán feküdt előtte az emberiség, fényével és árnyazatával egyformán; de attol nem tartá magát elszigetelve. Asszony, nő, anya volt ő; azonban minden helyzetet, mellybe lépett, minden ösztönt, mellyet természettől nyert megtudott nemesiteni; 's házi gondjait viselve, férjét ápolva, gyermekeit szivéhez szoritva, mindegyik körülményben csendes, egyszerü, maga előtt tudva nem lévő fennséget mutatott. Érezted benne az

embert; de érezted egyszersmind, hogy e' névvel a' természet nagy gondolatot csatolt együvé: gondolatát a' teremtvénynek, melly szenved és örül, fél és remél, eseng és szeret, éleményre vágy, 's állati ösztönöket érez; hanem mind ezeket sziv' és lélek' befolyása alatt gyakorolván, magát az állati körből kikapja, ismeretet gyűjt, érzelmeit megtisztítja, az érzéki világot erkölcsibe emeli, túl magán ezrekért munkál, társaságot és hazát alkot, 's gyermeket súlyos gonddal nevel, hogy az a' hazáért meghaljon. Azt akarom mondani: az ember nem egyéb állatnál, mindaddig, míg magát a' mindennapiság' világításában láttatja. És e' világításban láttam én embert kunyhóban és palotában, alacsony tűzhelynél és dús asztal mellett, durva pokróczon és bársonypamlag felett egyformán. Ezek szolgailag lépnek a' pályára, melly előttök történetesen felnyíla, 's való vagy képzelt szükségeik' fedezésével törődnek. Nem értik a' bölcset, ki az élet' örömeiből kiragadja magát, hogy néma magányban visgálódván, embertársainak új ismereteket szerezzen; nem a' hőst, ki midőn nője' karjai közt nyughatna, fegyvert ölt, hogy vérét onthassa; nem a' nemeslelküt, ha kincse' sokaságábol ragyogó ünnepek helyett, hazájának alkot nagy intézetet; nem senkit a' ki az életet egyetemi, összehangzó czélok után akarja intézni, kinek lelke előtt bizonyos ideál lebeg, melly után küzdve a' teremtő szellem' nagy fennségü szándékának megfeleljen.

Ez ideál vala, melly a' széplelkü nő előtt jóltevő-fényben világita. De az nem álkép volt, nem hiú képzemény, melly sok tévelygőket ábrándozásba ejt, 's beteg érzelősségben sorvaszt. Ez ideál nem vala egyéb, a' természettől elönkbe szabott pálya' magasitott képénél. Mint Phidias az emberi szépalak' szemlélete után formálta magának a' dicső tekintetet, melly az olympiai Zevsz' homlokán olly emberfellettinek látszék: úgy alkotott ő az

emberi életből magának ideált, mit gondolataiban és tetteiben követett. Ugyan azért nem voná el az őtet az élettől; hanem minden nyomán szokatlan kellemet, 's tiszteletre hódító fénykört terjesztett el; 's jóltevő harmoniát öntött egész életére. Láthattad volna őt, mint nem törekedett soha más lenni, mint a' minek őt isten alkotá. Költői nyelv sem mondhatta volna őt másnak, mint a' mi vala: asszonynak! de érezni, érteni kellett azon nemesült asszonyiságot, melly olly fenn, és még is saját körében, és még is saját alakja' határai közt hasonlatlan könnyűséggel lebegett!

Előtekbe rajzolám a' fő vonást, melly e' bájos képet alkotá; 's most ideje megszünnöm. Mert mit tehetnék én, erőtlen képiró, a' mi telyes kellemében felmutathatná őt, a' mint élt és vala? miért nem ismerte őt valaki a' kor' legjelesbjei közűl? hogy felőle lángvonásokat hagyjon a' maradéknak, szent érzelmekre buzditókat. Hijában! a' hon, mellyben virúla, hideg, érzetlen nép' hazája volt. Nyilt a' virág, és nem volt, ki szépsége' szokatlan pompáját lelke' mélyeig érezze. Lehult a' virág; és nem volt ki sejditse, hogy kertje többé hasonlót nem terem. Ott fekszik ő hoszú évek óta, árnyatlan domb alatt; és nem kisérhetém sirjába, 's nem könyöröghetém áldásáért, midőn elköltözött!

Barátaim! e' szív szorúlni kezd; 's az emlékezet' szent óráját nem kellene könyekkel zavarnom. Isten hozzátok!

Emlékbeszéd Berzsenyi Dániel felett.

Sept. 11-én 1836.

Az emberinem, egészben tekintve, örökre virágzó növény, minek egyfelöl hervadó virágai mellett, másfelöl szünet nélkül újak és újabbak fakadnak 's nyilnak ki. Végetlenül tenyésző élet ez; hol mult és jelen csak a' jövendőnek szolgálnak magul, 's a' bölcs örvendve néz e' jövendő' elébe; mert tudja, hogy az bizonyosan felvirul, 's felvirulta után enyészetre sem hajlik, mig magából a' következő időnek alapot nem készit.

De ki elég erős, mindig és mindenütt csak az egészre vetni pillantatát? egyes emberek, a' végetlen egész' egyes virágai, vonzanak bennünket magokhoz; egyesekhez fűzzük hajlandóságunkat, érdekeinket, szerelmünket; 's midőn az egyesek hervadnak és enyésznek: megszakadni érezzük az egymásbolfolyt idők' folyamát; 's ez érzet a' legkinosbak közé tartozik. Mert szivünk' legtermészetesb indúlata, vágya és küzdése, majd tisztán majd homályosan, a' jövendőt tárgyazza; 's mondjátok meg: a' megholtak' jövendője hol vagyon?

Kettő a' felelet. Egy, melly a' hit' vezérkarjaira útasit; 's a' jövendőt túl a' siron, sejditési homály alatt mutatja. Más, melly az emberiség' egésze felé fordul; 's innen a' siron, az enyészet' nyomain mindig újonnan keletkező életre figyelmeztet. Lelketemelő, nagy gondolat fekszik mindegyikben! de gyarló az ember; 's a' mi

vagy alaktalanul, vagy temérdeksége miatt által nem tekinthetőleg áll előtte, abban kielégitést nem lelhet. Igy, kimult kedveseinek elsötétült jövendőjétől a' multra tér vissza; 's ha a' remény' kinézetei megszünni látszanak: az emlékezet' karjai közé dől; 's lefolyt öröm' és szenvedés' körében ábrándozik.

Innen van, hogy emléket állitunk az elhunytnak, hogy beszéd által megújitjuk emlékezetét azoknak, kik többé nincsenek. E' visszapillantás a' kialudt életre szándékos csalódás által enyhiti a' fájdalmat, midőn a' nemlétel' gyötrő gondolata helyett, az egykori élet' meleg képével foglalatoskodunk; 's egyszersmind hiuságunkat azon vigasztalással tápláljuk, hogy az emlékezet életet ád; 's ki tetteiben megemlegettetik, az halhatatlan lesz.

És ez valóban áldás istentől, ki igy adá! gondolkozó, 's tökély után törekvő lénynek, ki magát az egész emberiség' képviselőjének tekinteni szereti, megfagylaló gondolat, olly végvonal, hol minden törekvéseivel együtt örökéjbe sűlyedjen. De a' marathoni győző' emlékszobra nemes lángot ébreszt az ifju Temistokles' keblében; 's Kalpe' szirteinél, a' Herakles felöl homályosan szállongó rege, a' földkerekség' leendő urának szemeiből dicsőtettek után sovárgó könyeket fakasztott. Emberi gyarlóság' alapjából pattanfel a' szikra, mi a' parányi, múlandó embert, életutáni nagy következményekre munkálni élessze.

Ez ideától hevülve készülök itt, kis tehetségem szerént feltüntetni elköltözött társunknak, a' mi Berzsenyinknek emlékezetét. Mert ő sincsen többé; benne is saját fényében ragyogó csillagot vesztének el; 's most illő a' kor' embereinek tudtul adni, miképen a' magányba vonult, 's czimekkel nem ragyogott férjfiuban azon ke-

vesek' egyike van eltemetve, kik a' sülyedés' szélén gyakran állott magyar nemzetre, való diszt hoztanak.

A' sokaság nem foghatja meg: mint lehessen költőről igy szólani. Jol van! ha ti azt hivjátok költőnek, ki szavakat foglal versekbe, 's történetesen feldúzzadt érzeményeit, 's egy egy elmésen elővillant gondolatát papirosra önti, 's ollykor valamelly csillogó urat, pártfogás' reménye miatt megénekel, vagy a' könyváros' szűk zsoldjaért az almanakokba divatárukat készitget: akkor igen is, a' sokaságnak igaza van.

De ha költő nevet csak az érdemel, ki nemesitett érzelmeket hordoz keblében, ki a' természetre. az emberi szenvedelmekre vizsgáló tekintetet vete, ki a' való életet magas szempontokbol vevé fel, 's dalát a' szépnek és jónak, 's az örök dicsőségnek szentelé, hogy általa minden ifju kebel szent lángra gyúladjon: valljátok meg, akkor a' költő bizonyos jótevője az emberiségnek; 's nevét hála' és tisztelet' érzelmei közt kell neveznünk.

Való, a' költészet' jótétei-nem épen kézzelfoghatók. Akarjátok e, hogy csak az érdemeljen figyelmet, a' mi gyermekeitek' kenyerét bőven adja meg? o, úgy — az egyszeri iró szerént — a' kerekes rokka' feltalálója minden Homérok felett fog állani! de gondoljuk meg: az ember nem csak testi, hanem szellemi lény is egyszer'smind. Mi lenne az emberiség, ha vadállatként egyedül élelem után futkosna? 's mi lenne a' nemzet, melly egyedül kalmárkodó nézetek után indulván, az egész természetet csak kincses ládának tekintené, 's a' csillagok' ezreit csak arra valóknak, hogy portékás hajója' útát igazgassák?

A' miveltség' kezdő korában minden nemesb érzemény és ismeret költő által énekelteték. Vallás, philosophia, és történettudomány költészet karjain léptek fel. De az ember hivtelenné lőn mesteréhez; 's midőn a' kor'

haladtával, ifjui lelkesedése hideg körültekintéssé változott: minden ismereteitöl 's tudományátol azt kivánta, hogy éléskamrájának, kincstárának, 's uralkodási szomjának szolgáljanak. Igy tétetett a' vallás hatalom' zsámolyává, az isteni mathesis hóditók' és uzsorások' eszközévé, 's több illyenek. És ezek, 's a' hasonlók ugyan mindaddig, míg 's a' mennyiben az egyetemi haszonvágyat eszközlik, becsben fognak tartatni: de költészet és philosophia hidegen nézetnek. Mert sem mindennapi kenyeret nem termesztenek; sem gyárművek' virágoztatására közvetetlen nem alkalmazhatók.

Vagynak kik üres óráikban a' költő' műveinek néhány pillantatot szentelnek; 's azok' becsét, mint időtöltést szerző dolgokét, határozzák meg. De jaj a' költőnek, ha czéla csak időtöltés vala! a' való költészet, 's a' philosophia' komoly musája rokonszövetségben állanak. Mindegyik magas emelkedésben lebeg az emberiség felett; pillantásait szünetlen arra forditva. Két tolmácsa a' léleknek, melly az állatemberben isteni eredetet bizonyit. Boldog, ki intéseiket érzeni és érteni megtanulhatá!

Berzsenyi minden kétségen túl egyike vala azoknak, kiket a' valóköltészet' szelleme élesztett. Azon időben, mikor literaturánk pártfogás nélkül, egy két lelkesebbnek magányos falai között elszigetelve, titkosan tenyészett, senkitöl nem ismerve, dijt és pályalombot nem várhatva, egyedűl keble' mozdúlatitol vezérelve kezdette ő fakadó érzeményeit dalba önteni. Mezei magányában úgy áll vala: mint az óczeán' szigetén nyiló szép virág, mellynek pompáján emberi szem örvendő bámulással nem mulat, 's az örökrezúgó hullámok közt, a' hidegen lesugárzó csillagos ég alatt

„nincs bájsereg, melly őt körülröppenné,
„nincs vándor, a' ki szellemkarra venné“. —
's lehet e költőre nézve szomorúbb helyzetet képzelnünk?

Mi a' dal? harmoniás szavakba öntése a' gondolattá érlelt érzeménynek. 'S mi indítja a' költőt ezt tennie? azon természeti hajlandóság, mi szerént azt a' mi a' keblet dagasztja, ohajtjuk rokonérzésüekkel közleni. Midőn már a' költő e' természettől belénk plántált közlékenységnél fogva dalát elzengi, és nincs ki az édes hangot felfogja; nincs, ki figyelmet fordítson arra, mit szíve' telyességéből kiömleszteni nekie olly fontos volt: nem fogja e a' részvét' hijányát fájdalmasan érezni?

Aztán tagadni nem lehet: a' költő nem csak részvétért, de dicsőségért is énekel. Midőn Pindar, a' Delphi' istenének boltjai alatt, a' nagy tömegben összegyült hellennép előtt énekelt; 's a' dal' szívemelő hatalmát ezer meg ezer szemből olvasta: lehetséges e, hogy lelke perczenként szebb és lobogóbb lángra ne gyúladt legyen? de magára hagyatva, nép nélkül, mellyet az ének' ereje felrázzon, nép nélkül, melly hazája fényét az énekben visszasugárzani örömmel tekintse, puszta falaknak vagy az erdei visszhangnak mondani el az érzelem' szózatát: bizony a' lelkesedésnek nem nagy táplálékot nyujt. Innen van, hogy sok költőnk olly korán megszünt énekleni; 's hogy a' gazdagabb keblü zseni is csak kis részét adá annak, a' mi szivében élt.

Istennek gazdagabb ajándéka nincs: mint az ifjuság. Szívünkben megárad az érzemény, hasonlóul a' tavaszi plántában meggyült bő nedvhez; 's így történ, hogy az ifjú költő az előbb említett megjegyzések alá nem mindig tartozik. Elhagyatva, puszta magányban állva is elzengi ő, mi kebléből, felszökellő vízsugárként, erőszakosan tolakodik fel; 's e' lélekállapot tart mindaddig, míg

az élet' nyara közelebb jön, 's egy komoly pillantat a' világba, más jeleneteket mutat előtte.

Az ifjuság' e' tenyésző ereje, melly a' férjfikor' kezdeteig szünetlennevekedő hatalomban virult vala, teheté azt, hogy Berzsenyi elszigetelve is, dalát a' nemzettel nem hallatva is, a' kezdő énekes' gyöngéd ömlengéseitöl a' telyes forralomba jött erős kebel' áradozásáig emelkedhetett; 's hogy nem csak a' lyrai költészet' szokatlan magasságát érte el; hanem egyszer'smind egészen új, 's ifjúilag virító, páratlan ragyogású költői nyelvet is alkotott magának, legillőbbet azon tündérvilághoz, melly általa teremtve, dalai' minden sorából felénk sugárzik.

Nem kell felednünk: e' férjfiu Kisnek 's Kis által Kazinczynak barátja volt; 's már akkor, mikor kettőjökön kivül még senki más nem tudá: mit rejteget keblében a' szép Somogy, a' bajnokok' vérével öntözött, 's a' lyrai költészet' másik koszorúsának, a' mi elhunyt Virágunknak léteItadott szép Somogy. 'S mi vala természetesb, mint illy baráti körben, illy költőnek, illy alkotó hajlandósággal fordulni a' nyelv felé? a' szerencse, melly nyelvünket 's literaturánkat századokon keresztül olly szűken pártolá, időről időre mégis gondoskodott, hogy ne csak el ne sűlyedjenek, hanem fenntartó szellemet is nyerjenek magokba, minek erejével ifjodva és erősödve szebb élet' elébe siethessenek. Kazinczy és Berzsenyi két genius valának, kik elhagyatás', mondhatnám eltapodtatás' szomorú napjaiban varázserővel jelentek meg a' magyar nyelv mellett; azt nem csak életben tartották, de csinnal és kellemmel, és fiatal bőség' tündöklésével öntötték be; 's új charaktert adának neki, melly századokon keresztül virúló szépség' gazdag forrása lenni meg nem szűnend.

Lesz idő — adná az ég, legyen minél előbb, minél tartósbban — midőn hitelt alig nyerend, hogy művek,

mint a' millyeket Kazinczy és Berzsenyi nyujtának, éveken keresztül nyomtatót nem találtak; éveken keresztül nem találtak embert, ki a' nemzetre örök díszt hozó műveket a' hazának bemutatni merészelte volna. Igy történt, hogy az ifju énekes megzendíté dalát; 's mi mások évekig nem hallók csak nevét is. Igy történt, hogy a' férjfiui évekbe lépett költő egy két lelkesnek ismeretségébe jutott; 's mi mások távolról hallók nevét emlittetni; 's évekig nem láthattuk egyetlen sorát is. A' nemes elsirá könyét a' dicsőség után; és nem mutatkozott kéz, az érdemelt díjt homlokára fűzendő.

E' folyó század' kilenczedik évében hallám először B... nevét pusztán emlittetni; követő év' tavaszán látám őt, és vele kéziratban lévő dalait; 's fessem e az örvendő bámúlást, mellyel ez, azon korban olly váratlan, olly előre nem sejdített tünemény meglepett? a' még készülő, fejledező ifjút nem ismerhetém; 's ime egyszerre, pillanatban felgyúló meteorként állott a' lyra' elragadó magasságaig felküzdött férjfiú előttem. Mi Horátzban 's Mathisson' énekeiben olly megkapólag hatott reám, itt összeolvasztva lelém fel; új világ nyilt verseiben saját fénynyel, hévvel és nyelvvel ékesülve. És én ifjuságom' reggelét élém; homályosan küzdék messze ideál után; 's nem természetes e, hogy e' találkozás és meglepés éltem' leg elragadóbb pillantatai közé tartozott? Néhány napot lelkesülve tölték körében; 's búcsúztakor gyermeki odaadással csüggtem kebelén; először éltemben és — fájdalom, úgy akará a' sors, egyszer'smind utolszor.

Három'év mult el ismét, 's a' régen várt költemények végre a' közönség' sajátivá lettenek; 's ekkor lőn, hogy literaturánk új időszakba lépett által. Kazinczy' haladási rendszere szokatlan figyelmet kezde gerjeszteni. Kevesen fogták fel a' szellemet, mi által vezetteték; a' sokaság forrongani kezdett; féltette a' nyelv' tisztaságát,

'a annyival inkább, mert némelly irók, belső szükségtől ösztönöztetve, de izléssel 's nyelvtudományi elvekkel nem birva, fonák ujitásokra vetemültek. Terjedt a' nyelvféltés; 's mellékes érdekek által nagyobbítva, szövetkezést okozott az ellen, ki az új rendszer' vezére volt, 's kinek szellemi felsősége szokás szerént a' kisebbeknek fájt — Kazinczy ellen.

Élénk ellenküzdés élénk részvét' kezdete; 's kik a' kor' fejlésnek indult hajlandóságai ellen harczolnak, rendszerént csak a' kifejlést és érelmet segitik. Igy történt akkor is; és szerencse hazánkra, hogy B... ez időpontban jelene meg. A' haladás' és maradás' embereinek egyformán kapá magához figyelmöket; azért olvasói többen valának, mint különben; köztünk azideig szokatlan hévvel itt becsülteték, ott üldözteték; 's mind kettő által literaturánk' új szakának irányára, 's azon érdeknek, melly olvasóink' számát naponként nevelé, mind megalapitására, mind megtisztitására nagy hatást gyakorolt.

Illy szempontbol nézve, az önbecsét telyesen érző férjfinak könnyű vala az ellene 's Kazinczy ellen tisztátalan forrásbol indult, 's dicséretlen szenvedelemmel folytatott megtámadást eltürni. Unokáink nem fogják tudni: mi volt az egykor olly ismeretes Mondolat? Berzsenyi ezt előre láthatá; 's nem természetesen következett e, mikép a' késő százakra kitekintő zseni megvetve nézzen keresztül a' czimborán, melly kurta kezeit a' költő' magassága felé terjegetni törekedett, hogy a' reánézve elérhetetlen borostyánt letépje?

Idő haladt; 's a' lyra' magaskeblü birtokosának dalai másodizben jelenének meg, 's bővítve. Kevés év' leforgása literaturai új időszakunkat györzelmesen előbbre vezeté. A' maradás' emberei még vívtak; de csapásaik naprol napra sikeretlenebbül hullottak le. Nyilván volt: a' harczmezőről leszállandók lesznek nem sokára; 's a'

bölcsőjéből kiemelkedő új nemzedék egyedül a' mult kor' történeteiből fogja őket ismerni.

Most a' tudományos Gyüjtemény indult meg; 's tervének egyik szép szakasza lőn: magas szempontu kritikának nyitni pályát; 's elvek szerént, és részrehajlatlan kimondott itéleteket venni fel. Ifjú vala az iró, ki többek között felszólitatott; 's ez azt hivé, kritika valamelly műv felett, nem egyéb, mint vizsgáló pillantást vetni az iró' lelkébe; kitalálni charakterét; követni őt azon kifejlésekben, mellyek charakteréből, körülményeiből és studiumaibol természetesen eredtek; viszonyba tenni a' művet szerzőjével; majd a' szépnek, jónak, és valónak elveihez felemelkedni; mértéket venni a' tökély' legfennsőbb lépcsőjéről, 's azt a' művre alkalmaztatva határozni meg a' távolságot és közelséget, melly a' műv 's mérték közt találkozik; 's így kimutatni ugyan a' botlást, de ugyanakkor példányul állitani fel, a' mit a' genius lelke' hatalmában teremtőleg tüntetett fel.

Kritikát illy gondolatban parányi költőre alkalmaztatni: hálátlan fáradás. Azért, ki magának az útat úgy rendelé, kénytelen vala vizsgálatait a' nemzet' első rangu énekeseire forditáni; 's pályáját Csokonai', Kis', és Berzsenyi' műveikkel kezdé meg. Mint itélt? annyi évek után ki akar ez ennyire csekély dolgokrol emlékezni? a' mit mondani készülök, a' mit ez ünnepélyes pillanatban mondanom kell, csak ez: Berzsenyi olvasá az itéletet, melly versei felett mondatott, keménynek, fanyarnak, igazságtalannak lelé azt; 's keble az itélő iránt elhidegedék örökre.

Az ifjú, tek. társaság, az ifjú, ki a' nemzet' nagy énekesét megitélni merész volt, 's ki e' merészséget olly felette drágán, Berzsenyi' elhűlésével fizette meg, ez az ifjú — én valék.

Hoszú idő folya le; a' fiatalság' reménytelyes napjai elenyésztek; 's most őszült hajszálaimmal, hideg valóságtol kihűtött kebellel állok itt; 's a' multra visszatekintvén kérdezem magamtol: ősz gyermek, számláld el a' hasznot, mi ifjúkori tettedből származik!

Korodra akartál hatni? korlátolt, kicsiny erődhez nehéz akarat! és hatással lenni a' korra, nem is mindig kivánatos. Társaid megérzik a' rázást, ha álmaikat bolygatod; de nem kérdik honnan indulsz, 's hová mégy? 's tettél jót vagy roszat: magadnak tevéd; és a' sokaság járja az útat, merre az ezerképen változó vélemény' árja ragadozza; a' zseni pedig sasként felszáll és elrohan, 's öntudatlan szabja a' törvényt, mit követni, csak ő bir erővel.

Berzsenyi még élt, de mélyebben vonult magába; lassanként elnémult az ének' szózata; komoly vizsgálat foglalá el az alkotó költészet' helyét, 's ő könyvei közt, háznépe' karjaiban elhunyt, a' nélkül, hogy békejobbot nyujtott volna annak, ki huszonhat év előtt dagadó kebellel vevé tőle búcsuját.

Árnyéka az elköltözöttnek, sirod felett zeng az engesztelő szózat! nem sokára követlek tégedet, 's a' maradék irói harczainkat nem fogja ismerni; 's neveinket békés gondolattal nevezendi egymás mellett, ha korunk' énekeseire visszaemlékezik. Emberek valánk; miért szégyenelnők azt? az élet' útai keresztül járnak egymáson; 's leggyakrabban elveink' szentsége sem oltalmazhat meg akar tévedéstől, akar félreértéstől: de a' sirdomb békesség' laka; 's küszöbén emberi érdek nem léphet be. Te a' földi leplet, 's vele a' halandó' gyarlóságait levetkezéd. Elköltözött az ember; a' költő miénk, e' nemzeté maradt végiglen; e' nemzeté, melly neved' és dicsőséged' szent örökség gyanánt birandja.

TARTALOM.

